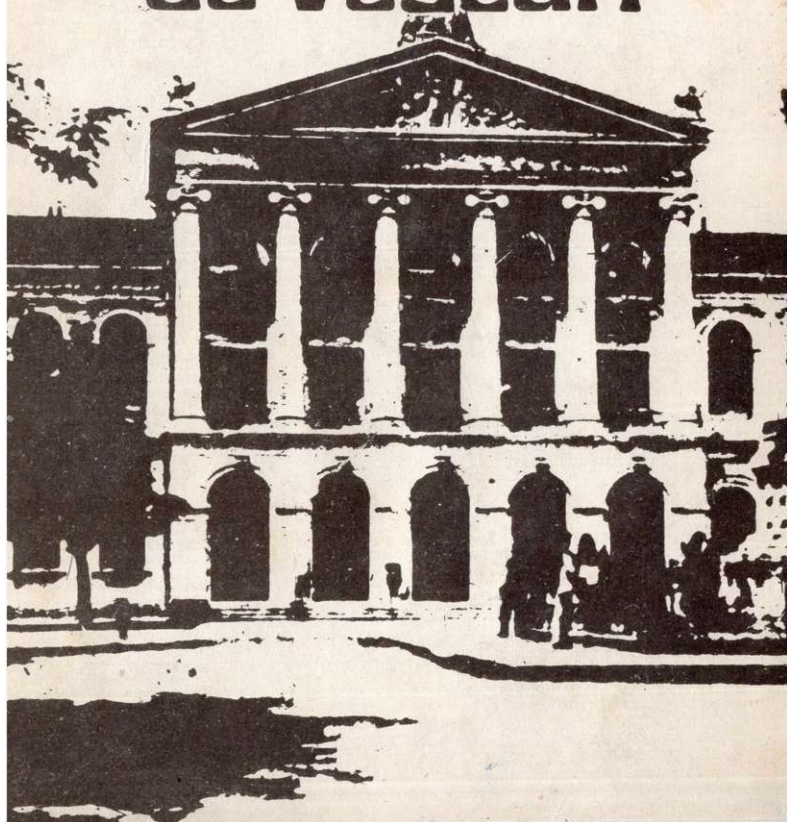

GALA GALACTION

la răspîntie
de veacuri

GALA GALACTION
LA RĂSPINTIE DE

VEACURI

**Coperta de : Aurel
BulacuGALA
GALACTION**

LA RĂSPÎNTIE

DE VEACURI

EDITURA MINERVA

Bucureşti — 197

**4PRELIMIN
ARII**

**Fabula mea aparține veacului
trecut. Ea începe într-o seară de
toamnă, la lecția inaugurală a lui
Titu Maiorescu asupra filo- sofiei**

**engleze. Principalii mei eroi apar
în sala de cursuri, ascultând
această lecție și lecțiile
următoare.**

**Adevăratul titlu al fabulei este
*O lecție asupra lui John Stuart
Mill.* Cu prilejul vreunei ediții**

**viitoare poate că voi restabili
adevăratul titlu.**

**Eroii mei pornesc în viață —
spre chemările ei, spre miragiile
ei și mai ales spre înflorită**

**prietenie care bîntuiește visurile
noastre la douăzeci de ani — de la
memorabila lecție a maestrului**

**asupra romanului filosofului
englez cu doamna Taylor. Pornesc
în viața românească de la**

răspîntia anilor 1898-1900, pornesc în mediul nostru atît de felurit de cel englezesc şi pornesc

**cu povara particularităților
ereditare și naționale, altele decât
pe malurile Tamisei. Cum se vor**

**îndeplini, în viața eroilor mei,
îndemnurile, pilda și nobleță
acestei prietenii ideale, convertite**

**în căsătorie ? Fabula mea scoate
din sala lui Titu Maiorescu trei
perechi. Însă Doru și Antonina mă**

preocupă în primul loc și toată povestea este dominată de soarta lor.

**Cu vremea —cînd eroii vor
depăna cîțiva ani de viață și
cronica va fi completă — titlul O**

lecție asupra lui John Stuart Mill
va intra într-o lumină nouă. Acest
titlu va însemna, atunci, nu lecția

**pe care Titu Maiorescu o ține
asupra vieții cugetătorului englez
și asupra fericitei lui legături cu**

**doamna Taylor, ci va însemna :
cum se propagă și cum se
transformă, în țara și în inimile**

**noastre, un mare exemplu de
viață și de iubire britanică.**

**Eroii mei, sporiți sufletește,
fermecați de acea subjugătoare
prietenie arătată lor ca ideal și ca**

**popas de visuri, se lasă cucerii,
cu încântarea și cu încredințarea
de la douăzeci de ani. Anto- nina**

**și Doru vor sădi, în grădina idilei
lor, curînd închise cu zaplazurele**

**căsătoriei, această specie de
trandafir din parcurile Albionului.**

**Aşa sunt lucrurile în croiala
lor inițială. Din această stîncă
țîșnește izvorul. Că Antonina și**

**Doru, ca și amicii lor, erau tineri
și că trebuia să-și trăiască viața
cu orice preț, fără lecția lui Titu**

**Maiorescu și fără icoana doamnei
Taylor, e foarte adevărat. Dar, ce
vreți, romanul trebuie să înceapă**

**de undeva și inima trebuie să-și
creeze de-a pururi stâlpi
comemorativi, zodii și legende.**

**Oamenii și întâmplările din
această carte — dacă am izbutit să
le dau oarecare vlagă și**

**îndreptățire de a fi — vor părea
streini și din alte vremuri
cititorilor mei cu certificate de**

**naștere dinaintea și din zilele
marelui război. Această**

**impresiune va fi exactă și mă simt
obligat să spun de ce.**

**Elementele pe cari le-am
întrețesut în povestea mea aparțin
unei lumi perimate. Acum**

**patruzeci de ani, în țara noastră,
cei mai buni dintre noi trăiau
sufletește într-o primăvară de**

**mari speranțe și de splendide
idealuri. Pentru unii, triumful
socialismului și sacra unire a**

**popoarelor apăreau ca niște
țărmuri fericite, văzute dintr-o
corabie chinuită de valuri, dar cu**

**siguranța unei apropiate ancorări.
Pentru alții, sfântul ideal național
era soarele mântuirii, așteptat,**

**implorat să doboare clădăria
norilor întunecoși și nedrepti,
adunați de veacuri în cerul**

**istoriei poporului românesc. Dar,
pînă acolo, și pentru unii și
pentru s.îții, împrăștierea**

țăranilor și votul universal erau
trandafiri și rouă, pe cari îi
găseam la căpățiul nostru,

**dimineața, dacă seara ne
culcaserăm prea împovărați și**

**prea amăriți de treburile noastre
de peste zi.**

**Ce sfinte sunt zilele primăverii
! Ce minunată e viața sufletului
nostru, cînd toate aspirațiile,**

**credințele și revendicările lui se
găsesc de-abia în luna lui april!**

**Care era lumea sufletească a
unui tânăr de acum 30-40 de ani,
la noi în țară, — inteligent,**

**sănătos, sînguincios — și care este
lumea sufletească a -unuia de azi,
cu aceleași calități!... Ce credeam,**

**ce voiam, ce aşteptam de la ziua
de mâine, ce cărţi citeam, ce
impresii, ce emoţiuni selectam**

**pentru literatura noastră scrisă în
taină, sau surprinsă la primele ei
destăinuiri... — nimic nu mai**

**seamă cu experiența voastră de
azi, scumpii mei cititori, dintre
bacalaureat și licență, auditori în**

**sala „Titu Maiorescu”, altădată
sala nr. 4.**

*

**Cineva care se apropie de
şasezeci de ani e bătrîn sau
începe să fie, aşadar începe să fie**

**un „lăudător al timpului trecut”.
Mă voi feri să nu cad prea greu în
acest păcat. Iertat este, însă,**

**oricui să facă apropieri între două
epoci pe cari le-a apucat. Mă uit
astăzi, cu ochi mari, la băieții cari**

**intră sau ies pe poarta Liceului Sf.
Sava. Știu bine că este tot liceu
(ba azi : *Colegiul Sf. Sava*), dar**

**unde sunt superbii efebi de
altădată!... Elevii din cursul
superior, de acum patruzeci de**

**ani, puteau să intre toți, deodată,
în cazarmă sau în școala militară,**

**atît erau de dezvoltăți și de
robuști.**

**Nu cunoștea la noi încă
nimeni și deci nimeni nu se dădea
în vînt după sporturile de azi, dar**

**maestrii Moceanu și Velescu erau
patriarhii unei numeroase familii
de gimnastici și de dănțuitori.**

**Ce muncă școlară depune
generația de azi pe lângă patima
de citit a elevilor de odinioară, pe**

**lîngă programele cele grele și pe
lîngă învățămîntul aproape
universitar al liceului de la**

**sfirșitul veacului trecut ? Mi-aduc
aminte de unii înaintași ai mei, de
la Sf. Sava, cari știau, unul, toată**

**viața și toate războaiele lui Iuliu
Cezar ; altul, opera lui Taine ;
altul știa atîta latinească, încît, la**

**ziua onomastică a profesorului
Nicolae Barbu, îi prezintă**

**acestuia omagiile clasei în limba
lui Cicerone...**

**Am auzit în anul 1893, din
gura unui proaspăt bacalaureat,
student la Drept și la Litere : „Am**

**lăsat, în liceu, profesori cari bat
pe cei de la facultate".**

**Cînd eram prin clasa a cincea,
am cunoscut sistemul kantian din
convorbirile unui pedagog, serios**

**ca un preot, dar cu pantalonii fără
dungă și tocați deasupra
călcîielor. Cari sunt patimile**

**intelectuale ale studenților de
azi ? Ce cred ei despre teoriile lui**

**Einstein, față în față cu idealismul
lui Platon ? Cari sunt scriitorii
favoriți ai acestor idolatri ai**

**filmului, ai boxului și ai
volanului ?**

**Alte aspirații, altă împărăție
sufletească și alt dialogism aveau
colegii și amicii mei din anii 1898-**

1900... Veți găsi, în cartea mea de azi, ceva din preocupările, din

bogăția lor de gânduri și din stilul lor.

*

**Mi s-a spus uneori de către
cititori inteligenți : „Eroii tăi prea
vorbesc *ca din carte*... Sunt prea**

preocupați să spună bine, nu numai fără greșeli de gramatică, dar, vădit, cu mai multă elocință și cu

**mai multă... sintaxă decât
obişnuim în viaţa de toate
zilele..."**

**Cred că așa este. Aceasta
provine din marea mea
convingere că îndeletnicirea**

literară trebuie să fie
prevăzătoare, dornică să
instruiască pe ceilalți și să le

**folosească. Cine scrie, chiar și
literatură, trebuie să fie cel puțin
un pedagog dacă nu un profesor.**

**Sunt totdeauna trist de moarte
cînd descopăr, în cartea unui
scriitor, tendințe răufăcătoare și**

**perverse. Eroii mei vorbesc prea...
urban, prea prețios. Se poate... îi
las așa. Sub cuvânt de veracitate**

**și de vigoare lexicală, sunt atîția
scriitori cari își culeg și subiectul,
și vocabularul din piață, din**

**lupanar, din șatra țigănească și
din casele de recluziune.**

**Am lăsat departe, în urmă,
școala naturalistă și iluziile ei. Nu
sărmana gloată bîlbîită și**

**agramată trebuie să dea lecții de
limbă scriitorului. Și scriitorul —
ca să nu cază în cea mai tristă**

**negu- țătorie ce există — trebuie
să aibă de-a pururi în sufletul lui**

**și în opera lui un dram de civism
și de profetism.**

**In privința bunei-cuviințe a
dialogului și în privința elocinței
celor ce vorbesc în cărți, îmi**

**amintesc de splendida carte a lui
Théophile Gautier, *Le capitaine
Fracasse*. Mai țineți minte ? însuși**

**banditul Agostino se exprimă mult
mai elegant decît unii dintre
scriitorii de azi !**

**Pe de altă parte — deși în
paguba mea — regăsesc într-un
studiu al lui Jules Lemaître**

**asupra lui Anatole France (scris
înainte de 1893) următoarea
pagină, vrednică de reamintit :**

Jules Lemaître găsea că autorul romanului *Le lys rouge* îi face pe eroii săi, Thérèse, Le Ménil și

**Dechartre, să vorbească prea
academic, prea artificial...**

*„Écoutez Dechartre : ...Ah ! ce
qui vit n'est que trop mysté-
rieux... Ne crains pas de te*

***donner. Je te désirerai toujours et
je t'ignorerai toujours. Est-ce***

***qu'on possède jamais ce qu'on
aime ?..." /***

Și Jules Lemaître ne întreabă :
„Pensez-vous qu'un amant, même

***très lettré, ait jamais parlé ainsi à
sa maîtresse ?"***

**Apoi reproduce ceva din
frazele Therezei și întreabă iar :
*„Est-ce qu'une femme, même une***

***specialiste de dîners littéraires, a
jamais rencontré des paroles de
cette moelle et de ce ton ?... Les***

***discours de Thérèse et de Jacques
sont comme transposés. L'auteur
nous les donne tels qu'ils se***

*répercutent dans sa pensée, où
ils s'éclaircissent et
s'enrichissent à la fois."*

**Ce să mai zicem de altă lume
literară, cînd însuși Anatole**

**France poate să fie cenzurat cu
succes !**

*

**Cînd povestea mea va fi gata
(căci eroii mei mai au multe de
îndurat), veți avea fresca tinereții**

**unui poet care scapă de rîia
boemei, de iobăgia cafenelei, de
conjurația demonilor din pro-**

**pria-i inimă și de casa de nebuni,
numai fiindcă a avut norocul să-și
clădească un cămin timpuriu. Cîți**

**din tovarășii mei de ambiții
literare, cîți dintre înaintașii mei
de literatură de acum patruzeci și**

**treizeci de ani au ispășit la spital
și la balamuc temeritatea și trufia**

**de a fi călcat în picioare legea
veche și înțeleaptă !**

**La sfîrşitul veacului trecut,
printre tineretul nostru, dornic
de laurii literari (sau artistici),**

**erau cîțiva băieți convinși de
dreptatea lui Émile Zola, de pildă,
care susținea că un artist cu-**

**mente trebuie să fie însurat și
legat căminului. Ce bine face
scriitorii cînd, în opera și în**

**discuțiile lor — uitînd puțin
Parnasul și pretențiile artei
pentru artă — dau sugestii**

**sănătoase, samănă sfatul bun și
pun pe grumajii acestei lumi,**

**bucuroase să învețe, jugul
directivelor mîntuitoare !**

***Urzeala cărții mele — cîta se
vede azi și cîta va mai fi — este**

**luată dintr-un jurnal intim și
completată, după trebuință, cu**

mărturiile cotidianelor epocii. Din acest punct de vedere, fabula mea are picioare de cronică.

Așa era atmosfera politică, așa s-au perindat unele evenimente și așa a curs, printre ele, viața eroilor mei. Mai târziu, peste cine știe câtă vreme, cine știe ce iubitor de cioburi și de necropole literare poate că-și va bate capul să stabilească anume cum cresc urzicile pe morminte și cum

29 IX 1935

mănîncă ficțiunea literară lespezii faptelor petrecute.

GALA GALACTIO

Prin fereastra deschisă răzbate în odaia lui Doru Filipache, odată cu paliditatea dulce a unei după-amiezi de noiembrie, și clocotirea surdă și depărtată a marii artere bucureștene Gara de Nord — Ministerul de Finanțe. Casa cu fereastra deschisă este o arhaică zămislire, ridicată în vremuri, pare-se în ograda bisericii Sfinții Voievozi, și, după glasul gîngav al legendei, chiar casa vestitului haiduc Tunsul, paracliserul acestui sfînt locaș.

Uimitoarele schimbări și răsturnări, deșteleniri și vîr-tejuri inovatoare care au trecut peste țara românească și peste capitala ei în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea — dacă ar fi să le privim comparativ și din nu știu ce înălțime a unui Olimp extemporal — ar constitui cu siguranță un record al vijeliei și al evoluției. Biserica Sfinții Voievozi s-a prefăcut cu totul din ce era acum cincizeci de ani. Între ea și bojdeuca lui Tunsu au căzut la pămînt merii, prunii și vișinii haiducului și s-au ridicat o școală primară și locuința directorială. Dar a fost și o epocă de tranziție. Înainte de ivirea școlii, un pietrar italian a cioplit, pe sub pomi, statui și monumente funerare.

Doru Filipache își aduce aminte, dar cam învăluit, că la sosirea lui în aceste case ale mătușă-si, era, cu adevărat, în spatele lor, atelierul unui cioplitor italian. De atunci, din vechile clădiri dimprejurul bisericii, n-a mai rămas decît aceasta. Dar cine ar putea să spună cine au fost și cum au urmat, anul după altul, stăpînii proprietății, de la Tunsul, paracliserul-haiduc, și pînă la Dimi-trie Calfaiani, răposatul arvanit, soțul mătușii lui Doru Filipache ?

Fără îndoială că actuala înfățișare a casei nu e chiar din zilele și din mîna lui Tunsu. Un urmaș al acestuia sau mai mulți au pus, peste oăpriorii foarte înalți, acest înveliș țuguat, de tablă boită cu roșu, și tot ei au închis fațada bojdeucii cu acest geamlîc, băgînd înăuntru prispa primordială.

Dar în această după-amiază aurie și încropită, Doru Filipache nu se mai gîndește la cronică bătrînei locuințe, ci la rezistența artistică și la problematica morală a unei poeme cu respirație antică, pe care a scris-o acum doi ani și a regăsit-o, acum, printre hîrtii. Privind afară, peste coama arhitectonică din față, bucurîndu-se de această oră de toamnă caldă și de recolta primelor brînduși ale vecerniei, Doru Filipache se întreabă — ca înaintea unui lucru scris de altul — ce încăperi sufletești, ce experiență, ce viziune despre lume ești în drept să atribui celui ce a scris acest poem ? Din nenorocire, acest delict literar a văzut lumina zilei, dar destul de deranjat de o mîină probabil geloasă, și destul de copleșit de erori tipografice ca să mai ridice ceva din remușcările autorului. Faptul grav este că poemul s-a născut, autorul l-a șlefuit și-l șlefu- iește încă și sentimentul paternității persistă solidar și optimist. Doru Filipache nu-și tăgăduiește producția, deși n-ar mai avea obrazul s-o tipărească a doua oară.

Peste cîteva ore, Doru Filipache, bacalaureat proaspăt — după legea lui Spiru Haret, din anul curent 1898 — și student înscris, de cîteva zile, la Facultatea de litere și filosofie, va asculta pe marele dascăl Titu Maiorescu, la lecția inaugurală. Curioasă potriveală ! Trebuia să dea peste acest poem dezmațat și anarhic chiar acum, cînd se duce să audieze pe pedagogul literelor române și pe maestrul cuvîntului superior disciplinat.

Este întîia oară cînd va auzi pe acest profesor celebru și e nerăbdător să se vadă în sala-amfiteatru, cunoscută atîtor generații de studenți. Nerăbdarea lui Teodor Filipache se împletește și cu oarecare curiozitate spioană, pornită din anii și din discuțiile pătimașe ale unei prime adolescențe închinată credințelor socialiste. Prin clasa a patra și a cincea de liceu, Filipache și cîțiva prieteni erau socialiști și admiratorii lui Dobrogeanu-Gherea. Pe vremea aceea, pontiful socialismului român ducea cu estetul Titu

Maiorescu o polemică literară calmă, binecrescută, obiectivă și cu totul deasupra nivelului intelectual al cetitorilor români, fie maiorescieni, fie socialiști.

Elevii din clasa a patra și a cincea erau partizanii criticului Gherea. Elevii din clasa a șasea și a șaptea erau admiratorii *Logicii* lui Maiorescu și adversarii teoriilor socialiste.

Cît înțelegeau și unii, și alții din problemele dezbătute de cei doi polemiciști era lucru secundar. Băieții din liceu alcătuiau două tabere. Discuțiile inteligente erau foarte rare, dar exploziile dușmănoase, insultele reciproce și gîl- ceava dintre ei erau aproape zilnice. Cîțiva, puțini, poate că citiseră în întregime ce spunea Maiorescu, ce răspundea Dobrogeanu-Gherea. Ceilalți însă făceau mahala în jurul celor dintîi, știau discuția din spusele acestora, înțelegeau pe dos, exagerau și trivializau.

Filipache făcea parte din cohorta socialistă. Citise, cu toată încordarea minții, articolele lui Dobrogeanu-Gherea și era convins că dreptatea era de partea criticului socialist. Dar nu avusese sub mînă și răspunsurile lui Titu Maiorescu... și astfel cîștigul de cauză dat celui dintîi era fără cercetarea argumentelor celui din urmă !

Dar ce nevoie aveau colegii lui Filipache de atîta lectură și atîta cîntărire ! Problema se dezlega pe temeiul unor elemente mai bătătoare la ochi. Gherea era străin și internaționalist. Maiorescu era un eminent fiu al patriei și un strălucit profesor !

Doru Filipache n-a întîrziat prea mult în aceste discuții sterpe și ignorantine. A ieșit dintre socialiști și a muncit să-și completeze, prin încăpățînată lectură, multele lacune pe care le simțea în învățătura lui de pînă aci. Totuși, nu se simțea atras nici spre științele experimentale, nici spre matematici. Îl pasionau istoria, filosofia și literatura.

Ca dispoziții sufletești intime, Filipache era mai mult un contemplativ și un ierarhizant. Moștenise, din dispozițiile părintești și din atmosfera familiei, credința în ierarhia tainică a lumii și vedea în fruntea acestei ierarhii pe Dumnezeu-Tatăl, cel ce se destăinuiește omenirii prin literatura religioasă a lui Israel și prin mesajul lui Isus Cristos, Mîntuitorul. Un an sau doi — adică tocmai în epoca neofitismului socialist — Filipache mutase în rafturile literaturii și ale reveriei toate aceste noțiuni religioase, fără ca să

ajungă să pună în locul lor vreun sistem de cugetare filosofică definitivă. Prin clasa a șasea, îi căzuseră în mână — parcă orînduite de o inten- țiune evidentă — una după alta : *Biblia* lui Osterwald, *Cugetările* lui Pascal, *Génie du Christianisme*, *Catedrala* lui Huysmans și *Sagesse* a lui Paul Verlaine.

Alături de acești luceferi ai orelor lui de lectură, Filipache a fost, în cursul superior, elevul a doi profesori de o rară nobleță intelectuală. Unul, era profesorul de istorie și celălalt, profesorul de limba franceză. Primul era un abil avocat al concepției spiritualiste a lumii și a istoriei. Al doilea —■ un conte francez aruncat în țara noastră de o dramă necunoscută — era un elocinte admirator al lui Fénelon și al lui Chateaubriand. Întrîurirea acestor doi profesori asupra lui Filipache a fost categorică, dar ascunsă și cu dovezi tîrzii. [...]

Teodor Filipache nu-și mai explica lumea lui sufletească și pe cealaltă, lumea exterioară, prin ipotezele și convențiile monismului materialist ; trecuse de mult în lagărul spiritualiștilor, dar nu căuta încă nici o clarificare. Nu putea să spună dacă admite dualismul spirit- materie sau înclină spre monismul spiritualist. Din felul cum întîrzia printre visători, printre iluminații și printre poeții creștinismului, trăgea pentru sine însuși concluzia că îl interesează mai mult aburii pe care îi degajează sufletul și existența decît știința cauzelor sau principiul rațiunii suficiente.

Avusese o epocă școlară — cei șapte ani de liceu —■ scutită de greutate și de întîmplări turburătoare. După lovitura cea mare — moartea capului familiei, întîmplată în clasa a patra primară — familia Filipache, mutată la oraș, trăise mediocru, dar fără alte nenorociri. Cei doi frați mai mari aveau casele și slujbele lor. După Teodor mai era o soră, elevă și ea în Școala centrală. Aici în București, sub acoperișul arhaic al casei doamnei Calfa- iani, Teodor — iubit și îngrijit de maică-sa și de soră-sa — petrecuse fără grijă, între cărți numeroase și în cămăruță proprie, anii cei mai frumoși și cei mai neapreciați ai vieții.

În această oră de după-amiază, soarele oblic de toamnă arunca pe cărțile etajerei din față un paralelogram de lumină roșiatică și umbra ultimelor frunze rămase într-o tufă de liliac de lingă fereastră. Pe biroul lui Filipache se despleteau cîteva

crizanteme, puse azi-dimineată de soră-sa, Clarița. În spatele lui Filipache era un pat de fier, acoperit cu o cuvertură roșie, lucrată la țară, în zilele copilăriei, când doamna Filipache avea gospodărie mare și războaie în casă. Dintre cele patru ferestre ale odăii, două se deschideau spre grădinița cu lilieci și spre stradela afluență arterii Grivița, iar celelalte două se deschideau în veranda oaselor, adică spre vechea prispă, închisă azi cu geamuri. Niște perdele ușoare de borangic dădeau acestei cămări de student aerul de rustică simplitate și de luminoasă sîrguință, pe care îl continua și îl mărturisea tot restul locuinței.

Afară de etajera scăldată în soare, alte cîteva rafturi de cărți creșteau între ferestre, între sobă și ușă. Odăița avea pia-fonul scund și convex într-un chip simțitor, dînd impresia unui cearceaf albastru, întins sub adevăratul plafon. Linia pereților nu era riguros verticală, ceea ce ^mîntea neconținut vechimea construcțiunii și îndreptătea bănuiala că sub zugrăveala pestriță nu este numai cărămidă, ci și ceva gard sau bulumaci.

Dar această chilie locuită de șapte ani era acum pentru Filipache simpatică și prețioasă, ca figura unui bă- trîn care ar fi fost martorul copilăriei și al peripețiilor din anii ei naivi. Între acești pereți, Teodor Filipache și-a învățat lecțiile timp de șapte ani, a început să-și simtă capul greu de gînduri și a pornit luptele lui anevoioase și ascunse cu demonul ispitei literare. Înclinația aceasta s-a dat la el pe față din vîrsta cea mai fragedă. S-a pomenit, așa, făuritor de basme și intim bîntuit de imagini, de povești și de cadențe. Cînd era prea copil — în primii ani de liceu — nedîndu-și seama ce însemnează acest zumzet interior, a mers în pas egal cu băieții cei mai buni din clasă, a fost elev sîrguincios și a mulțumit pe toată lumea. Dar în cursul superior, obsesiunea și vraja poeziei au venit peste el, amenințătoare ca niște pîraie care se umflă primăvara și se prefac în torente.

Cu cîtă greutate a izbutit să le stăvilească și să nu le lase să treacă, dezastruoase, peste ecuațiile algebrice și peste arida *Chimie* a lui Istrate ! Cîtă rezistență a trebuit să scoată din fința lui de adolescent, ca să nu-și compromită numele de bun școlar și să nu întristeze pe dascăli și pe maică-sa ! Ce vrea să știe profesorul de trigonometrie despre

grațioasa fantomă pe care tu ai căutat, aseară, să o prinzi în lațul unei fraze torturate sau în ritmul unei strofe obsedante ! Dar ordinea și datoria — fericit urzite în pînza lui sufletească — l-au ținut mereu pe linia cea bună și l-au ajutat să ajungă cu bine la pragul Universității. O împrejurare norocoasă l-a scutit de înfricoșatele eforturi ale bacalaureatului tradițional și l-a scos *baccalaureus* pe baza examenului de clasa a șaptea.

S-a înscris la Facultatea de litere și filosofie, și astăzi se duce la lecția de deschidere a marelui profesor Titu Maiorescu. Azi începe în viața lui o epocă nouă. O simte din impaciența cu care așteaptă apropierea serii. Atîtea gînduri, atîtea sentimente, amestecate și confuze, se zbugiumă în sufletu-i la ideea că va veni, față în față, cu acest principe intelectual, cu acest semizeu al efervescențelor și al contestațiilor de odinioară ! Ii va fi lui sortit să se apropie de Titu Maiorescu, dincolo de limita academică cerută de legăturile dintre profesor și student ? Va îndrăzni el vreodată să destăinuiească acestui înalt magistrat al legilor literare și estetice pasiunea lui poetică și primele lui delict de cerneală ? Poate că da, însă ar trebui să înceapă cu o desființare a păcatelor din trecut și cu o purificare totală.

Ar trebui, de pildă, să arunce în foc rodul, aci de față, al unei inspirații dezmetice și absurde, pe care nu și-ar mai dori-o niciodată. Dar, iată, nu se poate hotărî... Și apoi, bucata aceasta a fost tipărită. Pe undeva, te miri în ce ungher, ea stă ascunsă, și distrugerea ei nu mai este cu putință.

Mai departe, cine știe dacă într-adevăr îi va fi îngăduit de împrejurări să se apropie de acest mandarin al cărții, după cîte a auzit, atît de *grand-seigneur* și de protocolar ? Și admițînd că într-o zi va ajunge în casa lui Titu Maiorescu și-l va face visticernicul tainei sale literare, unde este garanția că va putea să primească disciplina, sfaturile și codul estetic al maestrului ?

Așadar, este mai înțelept să nu se pripească și să pună la loc, în fundul sertarului, acest păcat al intemperenței lui poetice, de acum doi ani. Platon, cînd a cunoscut pe Socrate, a aruncat în foc tot ceea ce scrisese pînă atunci. Domnul știe cînd va ajunge

Filipache să cunoască de aproape pe Titu Maiorescu !

Mai sunt încă două ore pînă în clipa cînd profesorul — totdeauna ideal de exact — va intra în sala cea mare, zisă sala nr. 4. Dar este prudent să te afli în sală cu o oră mai devreme dacă voești să găsești loc și să nu asuzi de căldură și de înghesuială.

Filipache strînge și leagă iar în sfoară pachetul cu „documente”, din care a scos poemul *Jale greacă*, închide sertarele biroului și-și pregătește creionul și caietul de note. Apoi își inspectează gulerul, nodul cravatei, manșetele, lustrul ghetelor și pune în buzunar o batistă curată. Nici mai demult, cînd era poetul proletariatului universal, nici azi, cînd și-a complicat inspirația și atitudinea poetică, nu era și nu este de părere că favoritul muzelor trebuie să fie o sperietoare de ciori. Pletele sălbatice, buzunarele umflate și plesnite, ghetetele prefăcute în bărci de pe lacul Cîsmigiu, aerele de profet nimicite de durerile omenirii... i se par semnele precise ale unui personaj găunos și sterp de talent, care se camuflează în trubadur.

Filipache se uită puțin și în oglindă. Din luminozitatea ei de argint răsare un cap buclat de efeb. Într-un obraz prea rotund și prea rumăn pentru un băiat, se aprind niște ochi negri și mari, care destăinuiesc simbolic o psihologie întreagă și un anumit unghi de deviație în traiectoria vieții viitoare. Pentru un privitor adînc și preocupat de taina ascendenților, fizionomia lui Doru Filipache spunea călătorii și emigrări de la miazăzi spre miazănoapte, din Epir sau din Constantinopole spre văile Oltului și ale Dunării. Capul lui rotund și cîrlionțat era ca dintr-o friză grecească. Și ochii lui, la fel, spuneau uimiri și apoteoze privite la țarmul mărilor violete. Dar nasul nu era grecesc; buzele erau groase, senzuale și afară din canonul clasic. Strămoșii aromâno-greco-albanezi zăboviseră prea mult în cine știe ce schelă a Levantului.

Din acest amestec de caractere fizionomice decurgea negreșit și nu știu ce imprecizie morală în personalitatea lui Teodor Filipache. Vechea întrepiditate aromâno-albaneză se lenevise în bărăganele Munteniei Ceva șovăielnic și feminin se dădea pe față din langoarea și din rezerva ochilor. Iar

surîsul prea gras și prea roșu al buzelor mărturisea că, în misterioasa plămădeală a lui Teodor, Dionysos era mai tare decît Apollo.

Filipache pune o zăloagă în *Aforismele* lui Schopen- hauer și închide cartea ; apoi, trece sălița despărțitoare dincolo în odaia doamnei Filipache. Odaia aceasta are lumină mai puțină, fiindcă ferestrele ei dau în verandă. Este o încăpere monastico-orientală. Un pat imens, alcătuit din trei paturi, ia trei sferturi din dușumea. Sunt paturi turcești, unul lat și scund de tot, în mijloc, și alte două, ceva mai nalte, pe de lături, dar toate lipite între ele și acoperite cu macaturi grele, țesute în casă. Prin colțuri, mai au loc un șifonier, un scrin, un lavabou și soba albă ca laptele. Pe pat, lângă fereastra deschisă, stă doamna Filipache și împletește la ciorap, cu ochelarii agățați după ureche și cu o broderie neagră în cosițele cî- nepii. Doru se oprește un minut în fața acestei icoane simpliste, dar atît de vorbitoare și de cinste pentru trecutul căminelor românești.

Doamna Filipache ridică ochii pe deasupra ochelarilor. Nu sunt ochii lui fiu-său. Doru seamănă cu răposatul Filipache. Maică-sa are ochii căprii-deschiși, are o figură prelungă și o înfățișare generală de matroană înțeleaptă și gînditoare. Doru se apropie de doamna Filipache și-i spune jumătate afectuos, jumătate solemn :

Mamă, azi se deschid cursurile facultății ! Mă duc mai din vreme, să găsesc un loc, fiindcă la Maiorescu e mare îmbulzeală.

Doamna Filipache își desprinde ochelarii, și cu fața liberă și luminoasă, îi urează lui Doru :

— Du-te în ceasul cel bun ! Maica Domnului să te călăuzească și să-ți ajute !

Filipache iese în verandă, deschide ușa și o închide la loc. În aceeași clipă, intră pe portiță soră-sa Clara, în uniforma școliei și cu ghiozdanul la subțioară.

Doru tresare, alarmat, și scoate ceasornicul din buzunar.

— Cum, Clarițo ?... Ați ieșit de la școală ? Nu e nici măcar ora patru !...

Clarița îl liniștește :

— Am plecat cu un ceas mai devreme fiindcă n-a venit doamna de gospodărie. Tu, unde te duci ?

— La Universitate, Clarițo ! Azi începe Maiorescu cursul lui de *Istoria filosofiei engleze contemporane...*

Clara — un copil de-abia îmbobocit, dar cu niște ochi deosebit de pătrunzători și de isteți — face o figură tristă și jinduitoare :

— Dacă nu m-a făcut și pe mine mama mai devreme !... Mai am trei ani pînă la facultate ! Cum aș vrea să merg și eu acum, cu tine !...

Doru îi răspunde cu superioritatea impertinentă a fratelui mai mare :

— Pune-ți pofta în cui ! Cînd ți-o veni rîndul ! La revedere ! Dau fuga ! Uite că vine tramvaiul !

Însă Doru se răzgîndește : „Prea o fac de oaie ! Să intru în sală cu un ceas mai devreme ! E destul cu patruzeci de minute. Pot, prin urmare, să mă duc pe jos.”

Filipache își vede itinerarul într-o clipă : Grivița, strada Soarelui, Fîntîinii, Luterană, Cîmpineanu pînă la teatru și apoi strada Biserica Enei, pînă la Universitate.

Seara pogoară grabnic. Soarele se arată jos, spre orizont, în sfișietura incendiată și colcăitoare a Căii Grivița, și apoi se ascunde ochi-lor lui Doru, aruncînd pe fruntea edificiilor celor mai înalte, fugare podoabe de mărgean. Străzile pe care le-a ales au nu numai lumina, dar — unele — și liniștea amurgului. Grădinile sunt aproape desfrunzite. Stoguri de tufănică stau albe pe lingă castanii scuturați. Cîte-o trăsură trece pe departe, iar de la Catedrala Sf. Iosif înainte, vagoanele tramvaiului cu cai reapar galbene și greoaie, în vîrtejuri periodice de răcnete, de zureit de lanțuri și de potcoave care scapără pe caldarîm. Doru traversează cu capul în piept și iritat șiragurile de pierde-vară (toamnă, iarnă și primăvară) care oscilează între palat și „Capșa”, și trece prin strada Regală în Biserica Enei. Indispoziția și răzvrătirea împotriva celor ce copleșesc Calea Victoriei nu sunt o rămășiță din zilele socialismului. Le-a avut totdeauna. Această gloată, care vrea să fie selectă, elegantă și *high-life*, i se pare constant simbolul viu al neseriozității păturii conducătoare. Nu este nevoie să fii socialist ca să înțelegi, din trîndăvia ambulantă, flecară și aventurieră a acestor doamne și acestor

domni, că ei nu-și plătesc cu nici o virtute, cu nici o muncă și cu nici o destoinicie situația lor de privilegiați ai unui popor agricol și analfabet.

Iritarea lui Filipache se risipește în larga difuziune de lalele, care se lasă din văzduh — la loc deschis — în fața intrării Universității. Urcă și el treptele, cele de afară, cele dinăuntru, și ajunge în sala nr. 4. Ceva dacă mai zăbovea, nu mai găsea nici un loc și, încă, dacă găsește, este fiindcă un coleg de liceu 1-a observat din băncile în amfiteatru și 1-a chemat lângă el.

Cu sentimentul de sfială și de stîngăcie pe care îl cunosc toți retardarii, cînd e vorba să răzbească printre primii ocupanți, Doru Filipache scoală pe cei așezați în banca aproape plină și ajunge lângă prietenul binevoitor. Este Constantin Boruzescu, un băiat inteligent și ambițios, fruntașul promoției lor. Se prețuiesc și-și recunosc unul altuia puterile și calitățile pe oare le au, fiindcă țelurile lor sunt felurite și merg — fără să se concureze — pe drumuri paralele. Boruzescu cultivă ideea pură, logica și metafizica. Doru îi strînge mîna.

— Îți mulțumesc, Costache. Fără tine inauguram, într-un picior ca barza, istoria filosofiei engleze contemporane...

— Dorule, aici suntem într-o sală de filosofie. Cum s-ar zice, eu sunt la mine acasă și tu ești mosafir. Trebuie să onorăm pe mosafiri mai mult decît pe cei din casă.

Doru înțelege și curtenia expresiunii, și afirmarea discretă a marilor pretenții și a marilor speranțe cu care colegul său a călcat pragul acestei săli.

— Amabilitatea ta e de mare preț. Dar, dacă e vorba să ne uităm împrejur și să vorbim adevărul, ia spune-mi tu care sunt ucenicii lui Platon și care sunt mosafirii (sau, dacă vrei, *metecii*) în acest amfiteatru ? De pildă, aceste duduite pline de confidențe, de rîsete înfundate și de ochi dați peste cap, din care categorie fac parte ?

— Amice Dorule, darul filosofiei este invizibil, orice ar pretinde biografii marilor filosofi. Aici este ca printre viile culese și ca printre porumbiști : nu se știe de unde sare iepurele !

— Costache, sunt convins că nu va sări niciodată din grupul prea simpatic al acestor tineri care

copleșesc pe duduța din capul băncii, sau din dovleacul cu cărare la ceafă pe care-l vezi nainte-ți.

— Doamne ferește, Filipache ! Când cetești pe Schopenhauer și vezi cum apreciază el pe filosofi contemporani și, uneori, cu câtă dreptate, trebuie să spui : Doamne ferește !...

Sala se umpluse dincolo de capacitatea ei. Băncile erau ticsite. Pe cărarea dintre bănci, studenții stăteau ca un ciorchine. Catedra era înecată și ușa se deschidea cu mare greutate.

În căldura, în înghesuiala, în zarva universală, apără un servitor cu un scaun în brațe.

Cineva șopti, alături de cei doi prieteni :

— Este pentru doamna Maiorescu. Asta e semn că peste câteva minute apare și el...

Într-adevăr, o doamnă înaltă, căruntă, dar încă mlădioasă și nevestejită, venea în urma celui ce ducea scaunul și-i deschidea cale. Rîsetele și convorbirile se sfîiră o clipă, pînă ce doamna Maiorescu se așază, cu spatele spre bănci, cu fața spre catedră, și apoi se întetiră din nou.

Constantin Boruzescu întrebă pe Filipache :

— L-ai mai văzut pe maestru ?

— Niciodată din apropiere.

Ușa se deschise cu solemnitate... Studenții din jurul catedrei tresăriră, apoi sala întregă tăcu deodată.

Un cap cărunt, puțin calvit, trecu printre capetele negre, blonde, castanii, și pe linia catedrei — singura liberă — apără figura lui Titu Maiorescu.

ii

Clipa ivirii lui și primele cuvinte, calme și cenușii, cu care începe lecția inaugurală poartă asupra lor neînălăturatul vâl al indeciziei. Este o pătură de ape care ondulează lent și transparent, între catedră și amfiteatru, în- tîrziind preciziunea impresiunilor. Dar curînd silueta profesorului se înfige clară în sala luminată cu gaz aerian și vorba lui cîștigă relief.

Este un om de statură mijlocie, îmbrăcat cu severă luare-aminte și oferind, deocamdată, privirilor un piept lat, sub podoaba albă a maxilarului de jos — nici barbă plină și stufoasă, nici cioc napoleonian.

Pare bine legat, îndesat și rezistent, ceea ce mărește surpriza să observi că mâinile sunt mici și degetele sunt *fuselés*, ca la femei.

Privirea ochilor este neagră și fără mîngîiere. Ochii lui privesc adînc, străbătător, dar sunt reci, fără vino încoace și par a fi paznicii unor porți de fier, încărcate cu lacăte grele. Mișcările mâinilor, evoluția bustului, tendința capului, de a se așeza tot în profil în fața șalii pline, dovedesc laolaltă, și o bogăție de eleganță nativă, și o superioară preocupare de a o păstra și de-a o spori.

Două impresiuni elementare învăluiesc pe auditorii profesorului, mai clar sau mai difuz, după perspicacitatea fiecăruia. Prima este că o putere sufletească puțin obișnuită umple, cu taina ei, acest cap cărunt și sever, și a doua, că puterea aceasta se adună în sine, se constituie în împărăție aparte și instituie, între sine și tînărul auditor, formidabile sanțuri despărțitoare.

Văzut drept din față, Titu Maiorescu derutează și intimidează cu un nas borcănat, imperios și crunt, un fel de promontoriu de silex proeminent în fața oceanului vieții, și pare că inaccesibil și inospitalier pentru nenorocirile de pe ocean și pentru eventualii naufragiați care ar năzui să se apropie. Numai cînd întoarce capul și apare auditorilor în profil, roca nasului său încearcă să-și dea o spinare acvilină imperfect realizată, dar mai liniștitoare decît fața.

Sprîncenele lui sunt stufoase, figura toată e lată și fălcoasă și pielița obrazului — din vecinătatea părului și a bărbii mai mult decît cărunte — pare ușor tandafirie, deși nuanța ei este oacheșă.

Titu Maiorescu vorbește cu un glas așezat și egal, alb ca o zi de toamnă acoperită de nouri. În vorba lui se dă pe față o multiplă și greu de analizat preocupare. Vorbește nu ca un orator, ci ca un profesor de elocință. Și ar părea că voiește să țină o lecție model, după ce într-o lecție anterioară a expus elevilor care sunt principalele reguli ale bunei elocuțiunii. Gei mai inteligenți dintre ascultătorii lui din seara aceea — în primul loc Fili-pache și Boruzescu — sunt surprinși și puși la încercare de acest fel de oratorie. Mai tîrziu vor ajunge să înțeleagă că elocuțiunea sacadată, pretențioasă, aproape pedantă a marelui dascăl purcedea dintr-un exces de preocupare pedagogică.

Filipache începea să-și adune observațiile și să încerce, fie cât de provizoriu, o sinteză a omului de pe catedră. Dar, printr-un fenomen sufletesec elementar, profesorul de pe catedră îi aduce în minte o altă figură, văzută cu cinci ani mai înainte pe o tribună populară... Era figura lui Dobrogeanu-Gherea. Teoreticianul socialist, pornit spre chelie, dar intrînd în barba-i lungă și roșcovană ca într-un sac de păr de capră, se suise la tribună ca să explice și să domolească nu știu ce contrazicere iscată între tovarăși. Se vedea bine că limba românească nu este limba lui maternă, dar se vedea tot atît de bine că omul care se trudea să împace pe amici era un spirit blajin și iubitor de oameni, un caracter împăciuitoare și popular.

Părea un țăran rus — un iconar — rătăcit pe la noi și ducînd pe umeri veacuri de răbdare și de îngăduință.

Cît de latin, cît de elegant, cît de incisiv apărea acest maestru al verbului român, față în față cu amintirea celui cărțurar socialist încurcat în barba lui rusească și în- tr-o limbă românească învățată tîrziu ! Și — lucru ciudat — polemica lui Gherea nu mai avea, în schimb, nici o șovăială și nici o sîngăcie, nici de limbă, nici de cugetare.

Filipache se mulțumi, un moment, cu această amintire și cu contrastul care-i dădea răgaz să reziste sub asaltul noilor impresii și căută să urmărească firul ideilor desfășurate de dascăl.

În filosof ia contemporană sunt trei mari curențe, provocate de trei popoare fruntașe : francezii, germanii și englezii. Curentul francez se caracterizează prin pozitivism (Comte) ; cel german, prin idealismul de aprioritate al lui Kant; cel englez, prin ideea de evoluție. În anul universitar curent (1898-1899) profesorul va desfășura, de la lecție la lecție, istoria filosofiei engleze contemporane. Ideea de evoluție, stăpînitore pe concepția filosofică engleză, este o idee de ștampilă adînc britanică, ridicată cu putere de Darwin în teoria selecțiunii și întinsă de Herbert Spencer, cu aplicare la toate concepțiile omenestii. Pentru a ne putea da seama luminos și deplin de ceea ce însemnează această idee a evoluțiunii și pentru a o putea considera în toată valoarea ei filosofică, e necesar să facem o oarecare forțare. Întîi, trebuie să căutăm a spăla

această idee de toată banalitatea sub care ne-o înfățișează întrebuintarea ei de toate zilele. Cu ce ocazie nu se pronunță, în vremea de azi, vorbele *evoluție, evo-luționism, mers evolutiv* ? Deci, trebuie să cercăm a ne dezbara de indiferența și de superficialitatea suflotească în care ne-am obișnuit să îmbrăcăm auzirea și cetirea acestei idei de evoluție. Al doilea, trebuie să învingem o greutate mai serioasă decît cea dintîi. Nimic nu ni se pare azi mai firesc decît această idee a evoluției, căreia îi subordonăm logica tuturor lucrurilor din lume, prin care ne-am deprins a vedea totul, prin care gîndim. Și aceasta e atît de adevărat, încît pare că nu ne putem da socoteală, nu putem înțelege cum ar fi putut fi concepute viața, firea și toate rosturile lor, în afară de fundamentul și de legea evoluției. Trebuie să ne forțăm, prin urmare, să privim obiectele gîndurilor și studiilor noastre prin altceva decît prin prisma ideii de evoluție. Iată cîteva pilde care ne vor permite ajungerea acestui rezultat.

Acum patruzeci de ani, acest soare al concepției evoluționiste nu lumina pe lumea ideilor și a cunoștințelor omenești. În toate științele domnea o absolută imobilitate. În limba latină (să zicem în latineasca ciceroniană) studiul se făcea într-un chip neînsuflețit, înghețat. Gîndul că această limbă latinească, revărsată într-un anumit fel în opera lui Cicerone, ar fi putut să fie altceva înaintea de Cicerone și ar fi putut ondula, curge, varia, ca să ajungă să fie ceea ce este la Cicerone, era cu totul străin de mințile celor ce o studiau. Orice idee de filiație, de derivare, de transformare lipsea. Același lucru în zoologie.

Diferitele specii zoologice se studiau ca ceva *nunes*, ca așa fiind și așa fiind fost de-a pururi. Concepția mișcării neîntreprupte nu exista ; ideea transformismului, ce ni se pare nouă atît de naturală, nu se pomenea ; fluiditatea ideii evoluționale era înghețată în toate sistemele de cunoștinți omenești și pentru toate mințile omenești. O petrificație de totdeauna, diferențiată în motive diferite și de diferite naturi, compunea perspectiva trecutului; un arc petrificat încremenea pe perspectiva viitorului și nemișcarea prezentului era o linie de unire între ele amîndouă. Evoluția prezentului, pornită din trecut și

des- fășurîndu-se către viitor, era un gînd necunoscut capetelor de acum patruzeci de ani.

Azi suntem foarte departe de ceea ce eram acum patruzeci de ani. Azi cuvîntul de *progres* e la ordinea zilei. Azi am pus totul în mișcare. Trăim într-o societate care *evoluează*; trăim o viață care e în *neîntreruptă evoluție*; *evoluăm* la fiecare pas și la fiecare gînd. Mai mult decît atît : începem să înveșmîntăm și ce trebuie, și ce nu trebuie în acest evolutiv chip al nostru de a vedea. Noi să căutăm, însă, a examina cu atenție ceea ce este și ceea ce nu este și de a ne da bine seama de realitatea lucrurilor. Să căutăm, adică, să facem abstracție de obișnuința spiritului nostru, modernă și evoluționistă, și să pricepem din constatări de fapte pînă unde ne este permis și cit ne este permis să întindem domeniul ideii de evoluție.

Profesorul trece apoi în revistă popoarele din inima Africii — aceleași azi ca și pe vremea faraonilor — pieile roșii din America, pe indienii dintre Himalaia și Ceylan și se întreabă în ce fel poate fi verificată ideea de evoluție prin viața acestor popoare nemîșcate și în ce cadru evolutiv mai pot să fie ele încadrate. Era un fel original, dar (după prima impresiune a celor ce citiseră pe Gherea) restrictiv și contestabil de a înțelege ideea de evoluție. Ciudăția cea mare consista în aceea că dascălul identifica (sau aproape) evoluția cu progresul. Evoluția trebuia să fie numai spre leagăn și spre auroră, nu și spre apus și spre mormînt.

În priponirea fugoșilor cai ai evoluției, Maiorescu se servea de ideile sociologului englez W. Bagehot, autorul operei *Legile științifice ale dezvoltării popoarelor*; și ajungea — după o abilă și fermecătoare ascensiune pe dealurile Aticii — la concluziunea că militarismul viguros și credința religioasă intactă sunt cele două pîrghii ale evoluției și înaintării societăților omenești.

Era un mare meșteșug de a pune bariere, pare că de neînvins, fluxului, ca și refluxului evoluțional. Pentru acest scop, profesorul alegea, din toate domeniile, viața popoarelor cunoscute istoriei, forțamente pe distanța celor patru-cinci mii de ani, străbătută pînă astăzi.

Militarismul și religiunea sunt cele două pîrghii ale evoluției și înaintării societăților. Cîteva exemple ne vor arăta cum una fără alta au dat rezultate incomplete și cum împreunarea lor a produs societăți puternice și progresiste. Iată evreii, un popor a cărui credință adîncă, nesfîrșită și neștirbită îi creează o existență miraculoasă, dincolo de hotarele vremii, la care au expirat vitalitatea tuturor neamurilor din antichitate. Dar evreii n-au avut strășnicia militară ; ei n-au avut un stat; ei n-au constituit un solid organism social. Iată, acum, un exemplu de militarism strălucit care a tins să înglobeze sub o sabie o Europă întreață : militarismul lui Napoleon. Dar această tendință se năruiește tot atît de repede ca și trăsnetul cuceritor pe care-l rostogolise deasupra Europei. Pricina ? Militarismul lui Napoleon era ieșit din marea revoluție franceză, deci nu avea credință, nu avea Dumnezeu. Romanii ? Da. Iată un popor religios și militar. Romanii duc pretutindeni gladiul și divinitățile Romei. Romanii ne dau cel mai strălucit exemplu de o armonioasă și fecundă coexistență între cele două mari elemente ale progresului neamurilor și societăților : forța militară și forța religioasă.

Cromwell rezuma adîncul adevăr al acestei constatări într-o vorbă neuitată : „Să-ți fie frică de Dumnezeu și să-ți fie praful de pușcă uscat pentru luptă”.

Astfel sunt înțelesul și elementele ideii de evoluție — caracteristică filosofiei engleze contemporane — cu aplicare la istoria progresului și societăților omenești.

Ultimele cuvinte ale profesorului se sting odată cu ultimele bătăi ale orologiului care vestește că ora s-a încheiat.

Titu Maiorescu iese din sală ; doamna Maiorescu îl urmează imediat. Tăcerea și disciplina clasei se transformă subit într-un iarmaroc școlar cunoscut și așteptat de toată lumea. Majoritatea ascultătorilor se grăbește să iasă afară pe coridoarele răcoroase. Cîțiva studenți, ici și colo, mai rămîn în bănci, aplecați pe caietul de note sau interpellînd pe vecini

asupra cutărui nume rostit de dascăl, sau asupra cutărei idei mai dificile.

Boruzescu și Filipache sunt și ei printre retardatari. Amîndoi au luat note. Boruzescu deschide vorba cel dintîi.

— Mi se pare că lecția asta, cu toate pildele și aplicațiile ei, a fost, pentru mulți dintre ascultători, o poartă cu adevărat nouă.

Filipache răspunse, întinzîndu-se și dezmorțindu-și brațele :

— Nu te înșeli deloc. Cu toată vizibila strădanie pedagogică a maestrului, și persoana lui, și ideile lui nu pot coborî cu una, cu două în ulița noastră intelectuală.

— Ciudată întipărire îmi lasă acest profesor... Este mai mult un artist vrăjitor decît un matematician al ideii...

— Amice Boruzescule, da și nu... Logica și evidența nu lipsesc deloc din vraja cu care știe să subjuge.

— Nu tăgăduiesc, dar este un redutabil avocat. Își alege cu îndemînare acele domenii unde dreptatea trebuie să fie neapărat de partea lui.

— Bine, bine... dar comparația aceea, de pildă, între Elveția și România e foarte sugestivă... Și ideea că prin vatra noastră românească trece meridianul unor crîncene evoluții viitoare mi se pare de-o înălțime profetică...

Prin grupurile de studenți care se deznodau încet-încet spre ușă trecu în sens invers, cu mișcări falnice și tari ca fierul plugului, poetul Silviu Bujoreanu, amicul celor doi care întîrziiau în bancă. Veni la ei și le întinse un braț solemn :

— Aici ați fost ? De-abia acum prind de veste despre existența voastră !

Boruzescu răspunse cu burlescă seriozitate :

— Silviu, să-ți trăiască cobza ! Cum era să ne vezi pe noi ? Fericit să fie Maiorescu, dacă l-ai văzut cel puțin pe el !

— Tu nu știi cît adevăr rostește gura ta ! În schimb, nici eu nu știu pînă acum dacă acest Mecena, critic și dascăl de filosofie, vrea să dăruiască lui Eminescu un urmaș și altarului poeziei românești, încă un sacerdote...

Boruzescu clipi din ochi, șiret :

— Te înțeleg ! Pe cât știu eu, toți Mecenășii de pe pă- mînt se supun aceleiași pravili de împresurare și de stăruință ca și femeile. Ia vezi, Silviu, cînd cu cobza, cînd cu peria...

— Ești vulgar și irespectuos ca un adevărat elev al lui Schopenhauer...

Filipache se uita la ei și rîdea. Inșă deodată își luă seama și-și aduse aminte de gîndurile lui de acasă... „Poftim ! Și Silviu Bujoreanu a venit spre Maiorescu cu aceleași năzuințe de învălire și de vasalitate ! Mă tem că Silviu o să-mi ia înaintă și eu o să rămîn păgubaș !...” „Cei trei prieteni, rîzînd și vorbind tare, coborîră de pe treptele amfiteatrului și ajunseră la catedră. Studenții ceilalți goleau sala, unii tot în grupuri gălăgioase, alții stingheri și tăcuți. Cînd se îndrepta spre ușă, Filipache simți că-l oprește cineva. Se întoarse și văzu cu mirare pe vară-sa, Sanda Petrovici.

— Sando, tu aici ?... Apoi către tovarășii lui : Băieți, stați pe loc ! Uite aici frumoasa mea verișoară, doamna Sanda Petrovici, tot atît de frumoasă pe cît de cuminte. Verișoară, îți înfățișez pe eminenții mei prieteni, Constantin Boruzescu, ucenicul lui Platon, și Silviu Bujoreanu, preotul lui Apollo.

Constantin Boruzescu, cu pălăria în mînă, spuse Sandei Petrovici :

— Doamnă, dacă nu ați fi vară cu amicul nostru Filipache, așadar dacă nu l-ați cunoaște tot atît de bine ca și noi, i-am turna și noi un duș de complimente...

Sanda Petrovici făcu un gest împăciuitoare și arătă celor trei prieteni un grup de studenți care se despărteau :

— Domnilor, aceste complimente — dar de cea mai bună calitate — păstrați-le pentru aceste două camarade pe care vi le înfățișez. Fetelor, veniți încoace !

Două fete veniră către Sanda. Una înaltă, cutezătoare, cu ochi ispititori, alta mai mică, sfioasă și pare că puțin bucuroasă de noi cunoștințe.

Sanda stătu la mijloc între părți.

— Domnilor, vă prezint pe colegele mele de școală, domnișoara Elvira Iatropol, medicinistă, și Antonina Țanțu, studentă în anul al doilea la Litere. Prin urmare, stimă și considerație, studenți cu vechime față cu dumneavoastră, domnilor începători... Fetelor, iată vărul meu Doru Filipache, domnul Boruzescu, domnul Bujoreanu.

Filipache interveni :

— Sando, trebuie să desăvîrșesc prezentarea :

Silviu Bujoreanu îl întrerupse și-l dădu la o parte :

— Stimate duduie, permiteți-ne să ne lipsim de bunele servicii ale amicului Teodor Filipache : mă

— cheamă Silviu Bujoreanu. Uneori, scriu poezii proaste...

Boruzescu, obligat de exemplul lui Silviu și încurajat de succesul lui, veni la rînd :

— Atunci... mă cheamă și pe mine Constantin Boruzescu... însă, uneori, mi se pare că sunt mai puțin prost decît... poeziile lui Silviu...

Elvira Iatropol învăluie pe presupușii noi cunoscuți în privirile ei catifelate și chemătoare și le declară ca unor copii păcăliți :

— Nu vă cheltuiți în zadar !... Vă cunosc mai de mult... Pe domnul Filipache îl cunosc din convorbirile mele cu Sanda... Pe domnul Bujoreanu îl cunosc din revista *Flori de tei*, iar pe domnul Boruzescu îl cunosc de la concursul Asociației profesorilor secundari...

Silviu Bujoreanu se repezi iar cu vorba :

— Duduie, ne-ai băgat în cofă ! Dar te rog... dacă mă cunoști din revista *Flori de tei*, ai putea să cunoști tot de acolo și pe amicul Filipache și pe diadohul lui Schopenhauer, *alias* Constantin Boruzescu...

Într-adevăr, cîte trei prietenii tipăriseră în această revistă juvenile și prolixă pagini de poezie și de proză. Dar această destăinuire nu-i convenea nici lui Filipache, nici lui Boruzescu.

Amîndoi protestară și-l acuzară pe Silviu de indiscreție. Dar servitorul sălii se ivi și rugă pe întîrziată să-l lase să stingă lămpile.

Ieșiră toți în coridoare, de aci coborîră scara și ieșiră din palatul universitar. Se întovărășiră doi cîte doi. Silviu Bujoreanu mergea înainte cu Sanda Petrovici. Boruzescu era curios să afle de la Elvira Iatropol ce știe despre premiul obținut de el la concursul Asociației profesorilor secundari. Doru Filipache venea pe urmă cu Antonina Țanțu. O întreba, pe cînd coborau treptele :

— Sunteți bucureșteancă, domnișoară ?

— Nu, domnule Filipache. Sunt din Brăila, ca și Elvira Iatropol, cu care mă înrudesc.

— Ce secțiune urmați la Litere ?

— Acum trebuie să mă decid. Cred că voi urma filologia modernă...

— Aveți în București vreo rudă, vreo familie la care sunteți găzduită ?

— Nu, domnule Filipache. Stau cu Elvira la un cămin particular...

Filipache se uita peste umăr la interlocutoarea lui — la gîtul ei fraged, la urechea mică și roză, la blondul puf de păpădie care-i zbura în jurul tîmpelor și al cefeii — și simți în el o inexplicabilă îngrijorare :

„Cine ocrotește și are milă de acest biet copil, trimis la București, printre străini, ca să învețe carte ?”

— Ce rudă sunteți cu domnișoara Iatropol ?

— Rudă cam depărtată... prin alianță...

Filipache văzu din spate pe Elvira și pe Boruzescu cum ieșeau prin ușa cea mare și-i auzi rîzînd cu zgomot. I se păru curios, i se păru chiar neplăcut să pună alături, în gîndul lui, pe medicinista Elvira cu această față discretă și plăpîndă. Cînd ajunseră și ei afară, sub lam-pioanele de pe bulevard, Filipache se uită cu dinadinsul la Antonina Țanțu. Părea a fi un pui căzut din cuib prin nu știu ce regretabilă întîmplare ! „Biata fată ! Ce caută ea aici, printre atîția studenți obraznici și printre atîtea studente, care desigur nu poartă în sîn icoana sfințelor lor patroane ? Mai ales, este o rea potrivăală că este rudă și tovarășă cu această Elviră, care știe să privească pe oameni în fundul ochilor...”

Cele trei perechi se apropiară. Elvira lăsă pe filosof și veni să ia de mîină pe Antonina, cu aerul unei peda-goage sau al unei protectoare.

— Repede, Nino dragă, că iar ajungem tîrziu la masă... Apoi către Filipache, cu o expresiune semiperfidă, semi-ștregărească : O iau ! N-am ce să-ți fac !...

Cele două fete alergară după tramvaiul cu cai. Sanda Petrovici împreună cu cei trei prieteni traversară bulevardul și se opriră lîngă statuia lui Eliade Rădulescu.

Doru Filipache întrebă pe vară-sa :

— Ați fost cu adevărat colege ?

— Nu tocmai... Elvira era înaintea mea cu un an și Antonina venea după seria mea. Dar suntem surate de pension și bune prietene.

Filipache întrebă mai departe :

— Domnișoara Iatropol este, fără șagă, medicinistă ?

— Vezi bine ! Și încă cum ! Una din cele mai muncitoare și mai bine notate.

— Se poate... Dar mare contrast este între ea și mica Antonina ! Nu-mi închipuiesc cum ar putea fi prietenia lor...

— În aparență, nedomirirea ta poate să fie formulată. În fond, e nelegitimă. Elvira este temperament iubitor și puțin despotic. Antonina e o floare de seră, dornică de iubire și de ocrotire.

Boruzescu interveni :

— Am schimbat cu domnișoara Iatropol o semiduzină de propoziții, dar mi s-a părut de o inteligență care frige dacă nu te păzești...

Bujoreanu își ascunse cu mîna un căscat și apoi o ridică cu emfază spre ctitorul literaturii române, cel încremenit în marmură...

**...De ce, bătrîne, de-atîta
vreme, Cu mîna întinsă tu stai
și-acum ?...**

Filipache se întoarse spre Bujoreanu :

— Prost, Silviu, de două ori prost... Sfirșești ziua cu un faliment. Întîi, pentru că-ți este somn la șapte seara. Și al doilea, fiindcă n-ai mai găsit în capul tău decît această epigramă făcută de altul.

Bujoreanu răspunse :

— Mai întîi, Filipache, m-a obosit acest Maiorescu- Beethoven. Și al doilea, am prînzit azi mizerabil. De unde carbon de rezistență ?

Boruzescu se descoperi în fața Sandei Petrovici :

— Doamnă, servitorul dumneavoastră... Dorule, mă duc... Silviu, o șterg !...

Dar Silviu îl apucă de mînă :

— Stai, Boruzescule ! Ascultă, că te interesează... Apoi către Filipache : Dorule, am o idee ruptă din stele — ca de obicei... Știi că amicul nostru Badea Jiu s-a înapoiat în capitală, ca să petreacă iarna. Bietul poet — scumpul *commilitone* ! —■ nici ieri nu dezlegase problema paltonului. Mare noroc cu aceste zile de clemență tomonică... Știi ce, Dorule ? Roagă umilit, din partea noastră, pe doamna Filipache, mama ta, să-și mai facă o pomană cu noi și să ne facă mosafirii tăi la un prînz. A venit și Badea Jiu. O să fie pentru el o mare bucurie, ca să nu mai vorbesc de Boruzescu și de mine...

— Minunat, Silviu ! Acceptat ! Uite, domnule, că iar e sprinten și cu idei personale ! Foarte bine ! Adu pe Badea Jiu ! Poate că eu nu dau de el. Cînd să ne întîlnim ? Atunci, duminică, la ora 12, veniți la mine acasă. Îți convine, Boruzescule ?

— Ei, asta e ! Îi mai întrebi ?

— Te rog nu răspunde tu pentru mine ! Voi face așa ca să nu lipsesc.

Se închină amîndoi în fața Sandei Petrovici, zguduiră brațul lui Filipache și porniră de lîngă Eliade Rădulescu spre Mihai Viteazul.

— Filipache rămase cu vară-sa.

■—• Dorule, du-mă pînă acasă. Stau tot lîngă Grădina Icoanei...

— Sando, la dispoziția ta, cu drag ! Dar fă-mă să înțeleg toate câte nu te-am putut întreba de față cu amicii tăi și ai mei.

— Dorule, să-ți spun totul într-o singură vorbă : nu mai merge ! Bărbatul meu mă tîrăște în prăpastie... S-a ticăloșit într-un mod înspăimîntător !... Bea de zvîntă, joacă toată noaptea cărți, vine acasă, spre ziuă, iritat, scandalagiu, gata pe bătaie...

— Biata mea fetiță ! Pînă aici a coborît frumusețea cu care ai început tu această căsnicie ?...

— Ce frumusețe !... Ce căsnicie !... Temniță și balamuc !

— ■ Bine, draga mea, dar cum s-a putut schimba atît de tragic omul în care ți-ai pus, acum doi ani, toată încrederea și toată dragostea ?

— Nu s-a schimbat, Dorule ; era și atunci tot cel de azi, dar era mascat și fățarnic...

Intrară în strada Batiste și continuară drumul, în pas domol, dîndu-și brațul unul altuia.

— Toată greșala este a mea. Și eu, una, n-am dreptul să acuz pe nimeni. Dar, pentru bieții mei părinți, trebuie să grăbesc deznodămîntul. Ce-au visat, bieții bătrîni, pentru copila lor și ce-a ieșit !...

— Bine, fată dragă, dar nu mai departe ca pe la Sîn- Petru — cînd fusei la voi, în preziua vacanței — îmi păreați, tu și cu bărbatu-tău, destul de amicali și de... stilizați. Cine ar fi zis că toată căsnicia voastră stă să se prăbușească ?

— Dorule, tu nu știi încă ce însemnează ipocrizia socială și ce însemnează lașitatea la care viața casnică osîndește pe biete femeii...

— Poate, Sando... Mie, însă, îmi rămăsese în amintire impresiunea unei adevărate legături sufletești între tine și acest om, care mi se pare că a fost, nu știu cînd

— acasă sau la pension — profesorul, ori oregătitorul tău.

— Da, așa a fost ! N-ar fi fost să mai fie !... Toate au fost însă aparență și șarlatanie. Codin Petrovici e un om care știe să ascundă prăpăstiile sale morale sub un văl de mătase. E amabil, interesant, dolent, trubadur și victimă simpatică, pînă cînd se plictisește de acest rol, sau i-ai căzut în mînă și, deci, și-a ajuns scopul. De aci înainte, este un despot rigid și ros de viții ! Cînd am început să înțeleg că acest tovarăș al meu pe toată viața este stăpînit de beție și de cartoforie, m-am gîndit, în multe nopți de așteptare și

de lacrimi ! Poate îmi ajută Dumnezeu și-l vindec de aceste patimi !

Și aș fi izbutit, atît eram de hotărîtă să mă umilesc și să mă port cu el ca o soră și ca o mamă. Dar totul a fost zadarnic ! Umilințele, lacrămile, sfîșierile inimii mele au întîlnit numai ochi de fiară, pumni crispați și explozii de bețiv dat afară din circiumă !...

M-am convins de un lucru spăimîntător și iremediabil : că stau înjugată în același jug cu o dihanie de altă speță zoologică ! Codin Petrovici n-are inimă, n-are creștere, n-are nimic din secretul achizițiilor urbane pe care

— unora dintre noi — ni le hărăzeș e oreditatea. Petrovici este exponentul unui mediu inferior și necioplitul codrilor, pe marginea cărora s-a născut...

Dorule dragă, cu un preț grozav de mare am învățat un lucru pe care eu, una, poate că de aci înainte îl voi păstra numai ca pe un giuvaer, fără folos personal. Dragul meu, cînd îți va veni vremea să-ți cauți un tovarăș în viață — și odată trebuie să vie — să nu te uiți și să nu-i ceri decît o singură calitate : să aibă o inimă bună și delicată ! Să nu te bucuri la frumusețe ; e mai totdeauna o mască. Să nu te bucuri la avere, la deșteptă- ciune, la cine știe ce talente artistice ! Să cauți cu abilitate și cu străduință să te încredezi numai de atîta : Are bunătate adevărată ? E plină de simțire omenească inima alesei tale ?

Dacă vei ajunge să-ți dovedești că aceea pe care vrei s-o faci părtașă vieții tale are într-adevăr un suflet cald și altruist : atunci fii înțelept și indulgent cu unele lipsuri eventuale...

— Sando dragă, mă doare să constat cît de mult te-a înțeleptit nefericirea, dar îți mărturisesc satisfăcut că vorbești ca o înțeleaptă. Să revenim la situația ta. îmi spuneai anul trecut că renunți la studiile tale universitare...

— Și anul acesta mă dezminț și te informez că mi-am revalorat drepturile și m-am înscris din nou. Ce pot să mai fac ?... Mai mult decît mine, părinții mei nu mai au răbdare... și astă-noapte... mîine noapte... cînd Codin se va întoarce acasă abrutizat de băutură, tata îl va da afară... Mare noroc că sunt mereu în casa părinților ! La începutul anului care vine, trebuie să încep procesul de divorț. În așa condiții, îmi mai dă mina să renunț la învățătură și să mai încerc marea cu degetul, adică o nouă căsătorie ? Voi termina și eu facultatea, voi ieși dascăliță, voi avea

pînea mea și încă o dată liniștea și demnitatea pe care le-am pierdut atît de greu de doi ani încoace...

— Sanda mea, frumoasă și bună ! Am fost amîndoi niște naivi ! Ție ți-a fost frică de mine, fiindcă eram vâ- ru-tău. Mie mi-a fost ciudă pe tine, fiindcă te vedeam atît de convinsă că văr cu văr nu se pot iubi și căsători !

— Sst ! Nici o vorbă... Îți mulțumesc ! Iată, sunt acasă. Vrei să intri un moment și să vezi pe bătrîni ?

— Nu acum, Sando ! Spovedania ta m-a amestecat și m-a întunecat. Afară de asta, e cam tîrziu și ai mei mă așteaptă. Spune bătrînilor smeritele mele închinăciuni !

— Și tu tot așa : spune mătușicăi și Clariței că le strîng la piept. La revedere !

La revedere, Sando !Doru Filipache porni spre casă împovărat de mărturisirile Sandei și de toate gândurile pe care i le ațîțase ir. minte conferința marelui dascăl. Își dădea seama că venise față în față, întâia oară, cel puțin cu un virtuos al cuvîntului. Dar printre categoriile abstracte, recoltate la lecțiunea inaugurală, treceau neconținut, dezordonate și producătoare de dezordine, destăinuirile Sandei, idila lor cea veche, energic cenzurată de prejudecățile familiei, chipurile tinere cunoscute astă-seră, vorbele și atitudinile celor doi prieteni, Boruzescu și Bujoreanu...

Pe drum, în seara presărată cu felinare, Filipache în- tilni cîțiva colportori de ziare care îi strigau energic, revelatoriu : „*Adevărul* ! Rezultatul alegerilor de ieri !” își aduse aminte vag de ultimele dezordini politice, de alegerile de la colegiul întîi comunal, efectuate duminica trecută, într-un clocot grozav de patimi, de înverșunare și de ilegalitate, își aduse aminte de configurația politică a momentului și se simți cuprins de păreri de rău la ideea că profesorii Spiru Haret și C. Dimitrescu-Iași fac și ei parte dintr-un partid — astăzi la cîrma țării — și că, prin urmare, vicisitudinile politice nu-i vor cruța nici pe ei.

Doru Filipache, prin firea lui contemplativă și inimică vulgarității, era făcut, în ce privește treburile publice, numai pentru renunțare și pentru ironică expectativă. Dacă îl ademeniseră, acum cîțiva ani, idealurile socialiste, era pentru partea lor de poezie umanitară și de apostolat. Niciodată nu i-ar fi trecut prin cap să se coboare în arena luptelor corp la corp, acolo unde lovești și ești lovit, acolo unde te cufunzi în grosolănie și în brutalitate. Pe băncile școalei, privea și asculta — mirat și nesolidar — discuțiile, teoriile, rivalitățile timpurii dintre colegii săi, cu prilejul vreunei schimbări de regim sau al vreunor alegeri parlamentare făcute după obiceiul pămîntului. Din toată politica națională, Doru Filipache admitea și admira numai comediile lui Caragiale *O noapte furtunoasă* și *Scrisoarea pierdută*.

Dar acasă, Doru Filipache dădu tocmai peste o adunare familială care discuta cu gravitate ultimele evenimente și făcea proorocii politice. Pe lingă doamna Filipache și soră-sa mai mare, doamna Calfaiani, amîndouă matroane văduve și înțelepte,

care ascultau mult și vorbeau puțin, Doru mai găsi, la masa de seară, și pe doi veri ai săi (unul era văr primar, altul soțul surorii acestuia), amîndoi în curent și interesați de buletinul politic.

Cel dintîi avea o microscopică slujbă la un abator comunal. Al doilea era membru înscris în partidul conservator și, cînd veneau conservatorii la putere, era funcționar la primăria din Urlați. Cel dintîi era „nenea Ma- taehe”, secundul era „nenea Iliuță”.

Bietul nenea Matache fusese cam împins de la spate să voteze lista liberală. Ce poate să facă un funcționar altceva decît să fie guvernamental ? Dar nu-i convenea să spună pe față că a fost la urnă cu tot cîrdul și căuta să-și acorde și el o mică atitudine politică și ceva idei liberale și democratice.

Nenea Iliuță era mai tare, deși se găsea în opoziție. Guvernul, după mintoasa sa socotință, nu mai avea decît puține zile de trăit. Primul ministru, enervat, hîrțuit, certat cu propriii săi colaboratori, trebuie să închine steagul. Chestiunea Ghenadie, zgîndărită din nou de efervescentu prim-ministru, în cuvîntările de la Craiova și de la Iași. chestiunea rentei școalelor din Brașov și procesul pe care eforia brașoveană este gata să-1 intenteze guvernului român, urgia electorală de duminica trecută, dizidențele Aurelian și Fleva... sunt atîtea și atîtea măciuci la un singur car de oale, partidul liberal de azi, uzat și măcinat...

Nici Matache, nici Iliuță nu aveau cine știe ce temperamente sau convingeri adecvate ideologiilor celor două partide istorice, liberal și conservator. Dar Matache fusese numit controlor la abator prin mijlocirea unei vecine milostive, moașa unei cusătorese din casa primarului Ro- bescu. Tot așa, Iliuță era clientul administratorului unor podgorii din averea familiei Cantacuzino. În urma zarvei politice începute cu alegerile de duminică, Iliuță, care aștepta la Urlați semnele cerului și ale ziarelor conservatoare, se întovărășise cu alți nerăbdători politici — gata toți să se jertfească pentru interesele obștești — și venise în București să adulmece atmosfera, să mai soarbă o cafea la „Collaro” și să mai dea ochi, dacă nu cu sfinții cei mari ai partidului, cel puțin cu intendentul de la club...

Doru Filipache se uita la acești modești clienți ai burgheziei stăpîntoare și se simțea cu atît mai stingherit și mai indispus de mediocritatea lor sufletească, cu cît nu putea să intre cu ei în nici un fel de controversă. Deprinși cu rezerva lui, și în intimitatea cugetului convinși că vărul lor Teodor s-a cam vătămat de multa lui ce- tanie, Matache și Iliuță

se combăteau, trînteau afirmări năstrușnice, făceau filosofie politică și-și dregeau elocința și istețimea cu minunatul vin de Drăgășani, pus la masă în cinstea lor de doamna Calfaiani.

Matache, băiatul unei surori de mult răposate a doamnelor Calfaiani și Filipache, era un personaj roșcovan, mustăcios și foarte pătruns de nu știu ce demnitate personală pe care nu izbutise, pînă la patruzeci de ani, s-o documenteze cu nimic. Trăia greu, mai mult din dărnicia doamnei Calfaiani, decît din leafa lui de la abator, avea patru copii și o soție fantastica, vecinic preocupată de visele de peste noapte și de opiniunea cărturăreselor. Sărmanul Matache întruchipa uneori, în ochii lui Filipache, pilda nenorocului, a uscăciunii și a alergăturilor de-a surda...

**...graba vii, geaba te
duci, geaba rupi la cei
papuci...**

Povestea lui era jalnică, și din ea reieșea că toată lumea se întovărășise, ca jurată, să-1 păcălească, să-1 doboare și să-1 declaseze, începînd cu arvanitul Calfaiani, care-i încurcase viața și-1 însurase pentru niște avortate interese negustorești, și sfîrșind cu ultimul lui asociat, la o arendășie aducătoare de faliment.

Nenea Iliuță era mai cu chereștea și mai stăpîn pe hăturile sărăciei. Nevastă-sa era muncitoare, copiii învățau carte și din livada de la Urlați scoteau întreținerea casei. Cînd veneau „ai noștri” la putere, familia Iliuță își relua pe nesimțite strana din biserică, locul de la cafenea și scaunele de la sindrofiile de iarnă. Iliuță avea o impunătoare figură administrativă. Înalt, osos, oacheș și împodobit cu o barbă desfăcută în două părți — ca unul dintre corifeii partidului conservator — Iliuță își acoperea lenea și încetineala cu o seriozitate de om care a văzut multe. Era mult mai inteligent decît Matache. Dar inteligența lui nu putuse să treacă dincolo de condicile primăriei din Urlați și de polemica ziarelor partidului ! Era decorativ, sterp și bugetivor.

Doru se despărți de rude, sub cuvînt că are preocupări universitare, pentru a doua zi, și se retrase în odaia lui. Se plimbă citva timp ini re ușă și ferestre și se opri în fața unei acvaforte din perete. Era un portret cvasi sacerdotal al magului Sar Péladan, cel ce vizitase capitala României în primăvara aceluia an și ținuse două conferințe la

Ateneu. Portretul avea dedesubt o iscălitură, lăta ca un arabesc și scrisă cu o cerneală verde-albastră : *Sai-Péladan*.

Doru își aduse aminte de fervoarea și de extravaganta acelor zile de februarie, de entuziasmul său și al amicilor săi pentru astralul mosafir, și — printr-un contrast fatal — văzu față în față pe autorul operei *La Décadence latine*, cu nenea Matache și nenea Iliuță.

Unde este adevărul ? Cum trebuie să concepi și să disciplinezi viața aceasta, ca să n-o pogori nici pînă la gunoaiile mahalalei și ale pieței, dar nici s-o exilezi definitiv în țara bizarului și a fantasmagoriilor ? Filipache trece cu gîndul mai departe, spre toate cîte cunoaște din viața altor scriitori și artiști, îndeosebi francezi, și az- vîrle — cum ai azvîrli spre stele un pumn de paie — mănunchiul așteptărilor și al planurilor sale, dezmiardate în taină. Cînd ai puterea să înțelegi și să definești exact valoarea și nivelul sufletelor din țara și din mediul tău, ce speranțe de eliberare, de tihnă creatoare și de biruință artistică sau filosofică poți să mai proiectezi asupra viitorului ?

Privește oamenii din jurul tău ! Matache și Iliuță sunt reprezentativi. Sute de mii, milioane, după chipul și asemănarea lor, umplu tiparele patriei și ale neamului ! Și dreptatea este cu ei, fiindcă ei sunt cei mulți, și carul vremii și al evoluției merge în pas cu ei.

Poezie, cutezanță, idealuri exotice (transplantate la noi, ca lămii și ca rodii), opere de artă. devotamente și sacrificii... trebuie să tot crească și să tot moară, pe pă- mîntul nostru, ca nenumărate generații de frunze... pînă să se îngrășe ogorul și să se producă acel strat prețios de pămînt vegetal, propriu speciilor de elită. Dar pînă atunci ? Viața noastră publică e jalnic de superficială. Românul care scrie și cetește are o singură pasiune (din care de obicei își scoate și existența), pasiunea politică. Dar toți ceilalți, care sporesc cota analfabeților ? Cine va doborî aceste înfricoșate stînci ale ignoranței și cine va face să treacă peste ele marea cale culturală, indispensabilă convoiului talentelor !

își aduse aminte de Ti tu Maiorescu. Șt: a ceva din munca și din luptele lui pentru școala romanească. Cîți Herculi de forța lui Maiorescu ne vor mai trebui, pînă să curățăm plaiurile noastre sufletești de toți monștrii și de toate pacostele cuibărite de veacuri ?

Doru Filipache, cu fruntea grea și mai pe aproape de meridianul adevărilor autohtone, întoarse ochii

de la portretul lui Péladan și-i opri, în raftul cu cărți, asupra *Baladelor și idilelor* lui Coșbuc.

A doua zi, Doru se sculă târziu, dar limpede, odihnit și pare că premenit sufletește nu atât de somnul reparator, cit de poeziile lui Coșbuc, rețetate cu reculegere, pînă către miezul nopții.

Își aduse aminte că trebuie să se ducă la Biblioteca Academiei Române și, ca student nou, să ceară liberă intrare în sala de lectură. Se îmbracă degrabă, simplifică gustarea de dimineață și ieși afară, sub cerul ușor învăluit, dar plin de purpura unui soare de toamnă de-abia înălțat deasupra profilului sur al orașului.

Fuse la Academie, cîndva, demult, cu un comision al directorului liceului, dar uitase detaliile acestei vizite. Intră în grădina cu porți de fier și simți galeșa învăluire a copacilor desfrunziți și a răzoarelor de flori în zilele lor din urmă. Dar luă aminte mai ales la uriașa iederă de lingă pragul călcat de mandarinii literelor și ai științei românești și la falnica ei ascensiune spre ceruri, de jur împrejurul copacului îmbrățișat. Doru se gîndi : „Această iederă și semețul copac care o susține sunt vrednici de meditația și de stihurile unui poet. Este aici simbolul unei tovărășii pe viață și pe moarte și în același timp taina unei tragedii gemene, fiindcă soții vor muri amîndoi în aceeași zi.”

Dincolo de pragul cetății cărților, Doru găsi un servitor care-l duse la custodele din ziua aceea. Era o figură cunoscută și originală. Era cel mai amabil, mai ceremonios și mai boier din toată boema literară pe care Fili-pache o admira de cîțiva ani în paginile revistelor și în fumul cafenelelor.

— Fii binevenit, domnule Filipache ! Cu ce pot să servesc pe cel mai tînăr, dar cel mai interesant din contingentul noilor colegi ?

Custodele părăsise catedra lui și vorbea cu Filipache afară din sala de lectură, în vestibulul ornat cu portrete de vlădici și de ctitori culturali.

— Maestre, sunt student, înscris la Facultatea de litere de vreo oțeva săptămîni. Aspir și eu la liniștea laborioasă, la atmosfera sufletească și la cărțile acestei săli pe care o prezidezi.

— Voiești o carte de liberă intrare ?

— Da, fiindcă preciziunea este și ea una din calitățile stilului.

— Lucrul e ușor. Îți trebuie recomandarea unui profesor universitar.

— Fie el chiar bibliotecarul Academiei ?

— Firește... dacă te cunoaște.

— Cred că domnul profesor universitar de azi n-a uitat pe elevul său de ieri de la Liceul Sf. Sava.

— Minunat ! Atunci, poftește în sală și așterne-mi o cerere. Nu este obligator s-o faci în versuri. Iată aici până și hîrtie.

Doru se așează la una din mesele cele lungi, din sala cu geamuri vaste și luminoase, întoarse spre răsărit și spre biserica Sf. Nieolae-Tabacu, și-și scrisese cererea de admitere. Însă pe cînd o recitea și o semna, prinse de veste că în fața lui, în colțul dimpotrivă, printre diferiții cititori din sală — studenți și oameni mai bătrîni — înflorește un chip bălai de o izbitoare distincțiune sufletească. Recunoscu pe Antonina Țanțu, colega recomandată în ajun.

Ceremoniosul custode, poetul cu glas de bas și cu monoclu sub sprinceană, se apropie de Filipache și-i spuse în șoaptă, dar o șoaptă care se auzea în toată sala :

— Lasă cererea la mine. Voi prezinta-o eu domnului profesor. Dar fiindcă ai venit pînă aici și nu găsești locul displăcut, rămîi și cetește ceva. Iată, de pildă, clasicii latini.

— Maestre, dă-mi pe Virgiliu.

Era ora unsprezece. Ar mai fi avut de făcut un drum prin oraș, dar renunță la el și deschise *Bucolicele* poetului latin. Constată însă că e risipit, leneș și incapabil să-și recheme amintirile filologice. De pe pagina latinească, ochii lui Filipache alunecau spre soba lîngă care stătea, cufundată în lectură, fata cu aureolă de păr blond și îmbrăcată într-un sacou băiețesc.

Părea că are nu mai mult ca 17-19 ani. Deși atît de tînră la înfățișare, totuși, fruntea ei curată și puțin boltită, obrazul ei delicat și melancolic, ținuta ei supravegheată, concentrarea ei neprefăcută denotau, în acest copil, un suflet de elită.

Era de crezut că sosirea lui Filipache și convorbirea lui cu custodele sălii nu scăpaseră nimănui dintre cetitori. Totuși, Antonina Țanțu își vedea mai departe de lectura ei și de caietul de note de alături.

Lui Filipache îi răsări în minte — ca o floare de mac, printre cletele cu grîu — stihurile lui Coșbuc, cetite aseară :

**E capul ei, și pieptul ei —
O văd acum întreagă... O
strig pe nume și-i vorbesc,
Dar ea să mă-nțeleagă ?**

**Subțire-n trup și blîndă-n
grai**

**Și-n port așa isteată, Pe
urma ei, în fapt de-amurg,
Dau zori de dimineată...
De-aș fi știut că n-a venit
Aname pentru mine Eu n-
aș mai fi vorbit cu ea...**

Filipache se veselește în gîndul lui... „Aici este tocmai pe dos ! Știu perfect de bine că n-a venit pentru mine și nu i-a trecut prin cap (cum nu mi-a trecut nici mie) că ne vom întîlni azi, în această sală de lectură...”

În aceeași clipă Antonina Țanțu ridică fruntea și se întîlni ochi în ochi cu Filipache. Dar lăsară ochii în jos amîndoi, subit înfiorați și surprinși de nu știu ce tresărire ciudată, la care nu se așteptase nici unul, nici altul.

Filipache se gîndi : „Încep să fac experiențe cu mine însumi. Este plăcut să privești, prin poezia și rechemările lui Coșbuc, un cap frumos de fată, dar este nelalocul lui acest flux de sfială și de mister. Să studiem fenomenul mai de aproape...”

Dar eu toate repetatele priviri ale lui Filipache spre ce-titoarea din capul băncii, experiența rămase în drum. Antonina Țanțu ceti cu stăruință, atentă și firească, pînă la clopoțelul de evacuare.

În vestibul, Antonina și Filipache se întîlniră și se salutară ca doi colegi. Filipache deschise vorba.

— Vii adeseori în această sală, domnișoară Țanțu ?

— Aproape zilnic.

— Eu, ca recrut universitar, am descoperit-o de-abia astăzi, dar îmi place atmosfera ei și voi mal căuta-o.

— Eu o frecventez de nevoie. Căminul nostru ne oferă masă și locuință, dar nu și puțința unor ceasuri liniștite pentru lucru spiritual.

— E adevărat, domnișoară. Mi-ai spus că locuiești în același cămin cu domnișoara Iatropol. Îmi dai voie să te însoțesc ?

— Da, domnule Filipache. Dacă nu ți-aș da voie, ar însemna să te oblig să te înapoiezi la casa dumitale pe un drum ocolit.

— Adică ce însemnează aceasta ?

— Însemnează că trebuie să facem amîndoi același drum — cel mai drept pînă la casele noastre — fiindcă stăm pe aproape unul de altul...

— Cum asta, domnișoară ?

— Nu locuiești dumneata în strada Semicerc ?

— Ba da. De unde știi ? De la vară-mea Sanda ?...Și eu locuiesc în Calea Griviței, nu chiar peste drum de casa dumată, dar peste drum de școala dintre biserică și casa dumată.

— Asta însemnează că suntem megiași.

— Da, dacă îți place acest cuvânt.

Tăcură amîndoi și ajunseră la porțile de fier ale grădinii. Filipache socoti cu voce tare :

— Putem să facem drumul sau pe Calea Victoriei-Calea Griviței, sau prin stradelele din dosul Academiei.

— Să dăm prin dosul Academiei... E drumul mai scurt și mai liniștit.

Mergeau unul lingă altul. O tăcere grea, dar de care le părea rău, îi apăsa pe amîndoi. Cu fiecare pas, fiecare dintre noi merge spre necunoscut și spre apocalipsa măsurată fiecăruia. Dar uneori avem presimțirea lucrului și pare că numărăm pașii noștri, în așteptarea îngrijorată a celor ce ne așteaptă și trebuie să se destăinuiască din clipă în clipă.

Ziua era dulce și străzile prăfuite, la amiază, de umbrele lungi și prevestitoare ale toamnei. Peste ulucile grădinii din dosul Academiei, copacii scuturau, în soarele roșiatic, frunzele întîrziate și transfigurate.

Filipache își birui sfiala și întrebă :

— Pot să întreb, domnișoară Țanțu, ce fac părinții dumată ?

— Sunt mici negustori în Brăila.

— Ești singurul lor copil, sau mai au și alții ?

— Suntem destui... Trei băieți și patru fete. Eu vin cam pe la mijloc.

— Anul trecut ai stat tot la căminul din Calea Griviței ?

— Nu, am stat la o mătușă care a trebuit să plece din București.

Urmără strada Sfinții Voievozi pînă în fața bisericii.

— Iată căminul meu. Clădirea asta cu etaj.

— Stăm atît de aproape, încît, dacă n-ar fi locuința directorului școlii, s-ar vedea de la fereastra dumată la fereastra mea.

Antonina nu răspunse. Stăteau unul în fața celuilalt, lîngă biserica pe care n-o înțelegea nici unul.

— Atunci... bună ziua, domnule Filipache.

— Mă închin dumată, domnișoară.

V

Filipache o urmări din ochi pe Antonina cîteva clipe, apoi își dădu seama că din ferestrele căminului ar putea să-1 observe cineva și, întorcîndu-și capul, porni spre casă. Antonina trecu prin poarta căminului fără să se uite înapoi.

„...Iată o neașteptată vecinătate. Cînd voi intra în casă, cînd voi ieși din casă, cînd mă voi duce la gară, de acum încolo, îmi voi aduce mereu aminte că colega Antonina Țanțu stă aci, peste drum de mine. De ar fi numai atîta !...”

Masa de amiază era gata. Doru și cu maică-sa, doamna Sofia Filipache, mai așteptară un sfert de oră, ca să sosească de la școală și Clarița. Protivnicii politici din ajun, vărul Matache și vărul Iliuță, părăsiseră terenul fără să se reconcilieze. Unul susținea mai departe guvernul, la abator, celălalt îl combătea cu înverșunare la Urlați, dacă putuse să sosească pînă la amiază. Doamna Calfaiani, sora doamnei Sofia Filipache, stătea de obicei în odăile ei și-și ducea singură o meticuloasă și lustruită gospodărie. Numai cîteodată — la vreun congres de rubedenii, ca aseară — venea și prezida, matroană venerabilă, adunarea consîngenilor.

Intre maică-sa și soră-sa Clarița, Filipache, pe la sfîrșitul mesei, deschise vorba de bucuria pe care voia s-o facă prietenilor săi duminica viitoare.

— Nu i-am mai chemat de mult la masă. Aș vrea să-i adun încă o dată pe Teobald, pe Badea Jiu, pe Bujoreanu și pe Boruzescu.

Clarița, care cunoștea și din nume, și personal pe acești prieteni ai lui frate-său — toți candidați la nemurirea poeziei și a cugetării — știa și amănuntul că Teobald era de cîtva timp funcționar la o exploatare agricolă particulară alături de București. Știa, de asemenea, că bardul popular Badea Jiu se afla **...în depărtare trecînd vara cu cîntare...**

pe undeva, pe la un prieten din provincie.

Clarița întrebă pe frate-său :

— Dar cum îi aduni pînă duminică pe prieteni ?
Te-am auzit zicînd că Teobald și Badea Jiu nu mai sunt în București...

Filipache își luă din castron o importantă porție de orez cu lapte — bine fiert și închegat ca o piftie, mâncarea sa favorită — și răspunse cu gura plină :

— Badea Jiu... a venit ca să ierneze în București... Bietul băiat ! Aici sunt mai multe cafenele. Lui Teobald îi scriu azi. De obicei, duminica el dă câte-o raită prin București. Bujoreanu, Boruzescu și Badea Jiu vin cu siguranță. Teobald... poate da, poate nu.

Doamna Sofia Filipache, cu ochii clari, cu fața calmă și binevoitoare, se uită la Doru :

— Un mosafir mai mult ori mai puțin, nu se simte... Dar ce masă să vă pregătesc ?

— Mamă, aceleași bucate ca astă-primăvară. Badea Jiu se omoară după potroace. Boruzescu ridică în slăvi mîncarea cu cușcut... iar Bujoreanu nu mai uită nici acum rața pe varză... Teobald — dacă o veni — admite totul, dar pune și el o condiție : la urmă, o savarină cu rom și o ceașcă dublă de cafea.

Doamna Filipache surîde, își face socotelile și răspunde :

— Cușcut... nu știu dacă mai am destul... Poate să fac un pilaf în loc de mîncare cu cușcut... Și dacă rața o fi prea mică, pun un curcan în locul ei.

— Mamă, bieții băieți vor cinsti bucătăria dumitale cu același entuziasm ca și altădată. Cam astea sunt bucatele la care mă gîndesc eu. Dumneata mai schimbă și fă cum ți-o veni mai bine. Despre vin, dacă tușa nu mai are, voi trece pe la Eraclie Duro și mă voi înțelege cu băieții să ne trimită un vin de omenie.

Deodată, Filipache își aduse aminte că în drumul spre Eraclie Duro — băcânia din fața bisericii — va trebui să treacă pe lângă căminul Antoninei. Imaginea ei, subțiratică și aurie, străluci lîngă această masă familială, pluti în jurul icoanei îmbrăcate în argint din perete și rămase între doamna Filipache și Clarița.

Doru ridică ochii spre ferestrele cu perdele subțiri, privi odaia aceasta cu arhaică întocmire, cugetă o clipă la viața monastică a doamnei Filipache și la viitoarea căsătorie a Clariței. Apoi se simți scaldat sufletește într-o adiere primăvăratică și optimistă. Ii reveni în gînd cu- vîntul lui Alphonse Daudet : „*Après avoir mangé, l'homme est meilleur*”... Mulțumi maică-si pentru masă și începu să depene, în odaia lui, zeci și zeci de metri de plimbare.

În cele din urmă, Filipache așternu lui Teobald următoarea scrisoare :

„Scumpe Teobald,

Mă împresoară lumina acestui soare, melancolic, postmeridian, aroma crizantemelor de pe masă și amintirea ta... Aseară, la lecția inaugurală a lui Titu Maiorescu, m-am reîntâlnit cu amicii noștri Bujoreanu și Boruzescu. După lecție, ne-am simțit toți dornici de adunările noastre de altădată, iar Bujoreanu ne-a propus ideea — unanim acceptată — să ne întrunim duminică ce vine, la mine acasă, la ora prânzului.

Știi, frate, că ivirea ta în casa noastră este scumpă tuturor. Dacă treburile tale, dacă salahoria ta, în făină și în mălai, te lasă slobod, spr :> miezul zilei, duminică, te rog să fugi în București și oprește-te la mine acasă. Vom avea la masă și pe Badea Jiu. A descălecat în capitală mai deunăzi, de pe Pegasul său, desigur mai neșesălat și mai cu coastele ieșite afară ca totdeauna.

Dureroasă problemă ! Cum ne risipim ! Cum ne jefuiește și ne ironizează soarta ! Ce se alege de tovărășia și de proiectele noastre ! Amicii Spata și Cochintu — băieți cu parale și cu relațiuni puternice — au plecat la Paris. Tu, fala noastră, naramzul nostru cu roade de aur, a trebuit să-ți pleci mîndria și grumajii sub registrele de contabilitate și sub sacii cu făină de la moara Herăstrău ! Bujoreanu dă tîrcoale revistelor și Mecenaților. Boruzescu, mindru și întunecat, se baricadează în sihăstrie și în filosofia lui Schopenhauer. Sărmanul Badea Jiu se luptă cu morile de vînt capitaliste, cu nesomnul prin cafenele și cu conștiința imensei lui valori poetice, pe care totuși nu vrea să i-o crediteze nici un editor. Eu stau cocoțat pe gardul micii burghezii, dar simt că mîine-poimîine, cînd o fi să mă cobor, am să intru în urzicile mizeriei pînă la brîu ! Aștept, cetesc, scriu, rup cu furie ce-am scris... Și alerg afară, sub stele, sub frunzele care se scutură, ori pe strada pe unde trec oamenii, ca să văd mai bine, ca să mă instruiesc și să înțeleg de ce stelele mele din caiet nu scînteiau deloc, de ce frunzele mele erau de hîrtie galbenă și de ce chipurile evocate erau fără nas și fără ochi !

Aseară, Maiorescu mi-a stăvilit deodată gîndurile și convoiul meu de pribegie, ca o matahală de piatră, căzută de-a curmezișul drumului. M-a impresionat mult persoana lui și mai puțin ideile lui. Iată unul cu chereștea ! Iată un șef de coloană ! Și dacă îl vedem azi așa, aceasta înseamnă că a început să crească de mult, de pe cînd avea anii noștri, și poate și mai de mult... A învățat carte, a muncit ca un titan, a grămădit diplomă peste

diplomă, și, la adăpostul acestor diplome (cu care ținea în loc sărăcia și pe proști, și pe vicleni, și pe lichele), și-a permis să fie și să scrie ce-a vrut și cum a vrut.

Ce folos de darul cel de sus ! Ce folos de omenia, de delicatețea, de comorile noastre cele îngropate, dacă în această lume grosolană nu te întreabă nimenea de ele !...

Iubite Teobald, ar fi pentru mine un nou și scump prilej de clarificare sufletească dacă, venind duminică încoace, ai porni mai devreme și ai putea să fii la mine acasă cu un ceas înaintea celorlalți prieteni. Apoi, nu uita că adevăratul desert al mesei vor fi ultimele fructe ale inspirației tale !...

**Cu dor, te
așteaptă DORU"**

Doamna Sofia Filipache avu grijă să pregătească lui Doru și prietenilor săi prânzul sorocit pe duminică. Regula era ca masa să fie întinsă în camera lui Doru, și anume, pe biroul lui. Băieții erau lăsați în voia lor, liberi să discute, să ridice tonul, să-și facă spovedanii și să cînte. O tradiție, încă nebiruită, de sfială și de cuviință burgheză, oprea pe femeile din familia Filipache să se amestece la masă cu acest tineret masculin, oricît de respectuos și de legat sufletește era cu Doru. Deși Clarița ar fi dorit să stea de vorbă cu acești băieți, pe care fratele ei îi prețuia și-i proclama fruntașii de mîine ai literaturii și ai cugetării românești, totuși, pravila vechilor deprinderi orientale era mai puternică, și eleva din Școala centrală trebuia să se mulțumească cu salutarile întîmplătoare și cu ceea ce voia Doru să-i destăinuiească din discuțiile cu viitoarele celebrități.

Doamna Sofia Filipache primea cu dragă inimă aceste suplimente de muncă și de bucătărie, înduplecată de dragostea ei covârșitoare față de feciorul al treilea. Teodor era tainicul preferit al inimii ei de mamă. La moartea lui Vasile Filipache, cu opt ani în urmă, rămăseseră în jurul văduvei patru urmași, doi feciori majori, Daniil și Naum — ofițeri și gospodăriți — și doi minori, Teodor și Clara.

Vasile Filipache murise la cincizeci și cinci de ani, după cîțiva ani de boală și după ce risipise jumătate din avere căutînd să-și refacă sănătatea cu doftorii din țară și de la Viena. Fusesse un om harnic, gospodar de moda veche, avar la vorbă și despot în casa lui. Pe primii lui feciori, Daniil și Naum, i-a trimis în Școala militară, sub mîna și privegherea de

aproape a directorului școlii, frate cu Vasile Filipache și erou de la Plevna. Daniil și Naum — botezați de un macedonean — semănau cu părintele lor, erau temperamente aspre și active. Teodor și Clara, care veniseră pe lume mult mai târziu, după prima pereche, reproduceau inteligența și sensibilitatea mamei.

La moartea lui Vasile Filipache, Teodor isprăvisese clasele primare, iar Clara de-abia le începea. Sofia Filipache, ajutată și sfătuită de feciorii ei ofițeri, a venit în București lângă soră-sa (văduvă și ea), ca să dea la carte pe ceilalți doi. Frații mai mari ar fi voit să-1 facă pe Teodor tot. soldat. Dar Sofia s-a împotrivit, fie că simțea că acest copil este cu totul nepotrivit cu rigorile și cu psihologia militară, fie că, iubindu-1 mai mult decît pe ceilalți, n-a putut să-și calce pe inimă și să-1 lase să plece prin străini. Atunci Daniil 1-a înscris la liceul Sf. Sava, deși fără multă convingere că a găsit școala cea mai nimerită pentru acest frate prea închis în sine și prea iubitor de lectură. După un an, după doi, notele lui Doru și informațiile suplimentare, culese de Daniil de pe la profesori, au liniștit conștiința ofițerului. Dar situația aceasta n-a ținut mult. Doru s-a emancipat prea devreme de sub disciplina școlară și de sub obligația de a învăța, egal, la toate obiectele. S-a molipsit de concepțiile socialiste, s-a apucat să cetească fel de fel de cărți străine — în paguba programului clasei — și a cășunat fraților săi ostași o multiplă neplăcere.

Și Daniil, și Naum au căutat uneori (cînd puteau să părăsească garnizoanele lor din provincie) să stea de vorbă cu fratele emancipat și să-1 aducă la calea bătătorită. Dar au constatat cu mirare (și Naum, mai inteligent ca Daniil, cu o ascunsă admirație) că Veniaminul lor este un dialectician precoce, cu care discuțiunea e plină de primejdii. Răbdător, tacticos, plin de respect față cu frații săi mai mari, clar în dezbateri, Doru i-a pus pe gînduri și și-a cucerit, din partea lor, independența morală. Era tocmai pe vremea cînd partidul național-liberal urma cu șefii socialiști niște tratative de încuscrire, menite să nu rămînă sterpe. Mai știi ? ! Diavolul ăsta de copil ajunge, mîine-poimîine, ce nu-ți trece prin cap ! Și l-au lăsat în pace.

Doamna Sofia Filipache a avut altă atitudine. La început, cînd și-a dat seama că feciorul ei este preocupat și frămîntat de gînduri care pe ea,

sănătoasa burgheză, o încurcau grozav, a stat un timp tăcută și mîhnită. La discuțiile lui Doru cu frații mai mari, alteleori cu alde nenea Iliuță și nenea Matache, și-a dat osteneala, fără mare succes, să înțeleagă despre ce este vorba. Cînd s-a convins că favoritul ei este stăpîn pe cîte știe și susține mai mult decît ceilalți, n-a căutat mai departe. Instinctul ei, dragostea ei de mamă au reasigurat-o. Doru are mai multă minte decît frații lui. Acest copil, pe care l-a simțit totdeauna drept floarea inimii și a mîndriei ei de mamă, va ajunge într-o zi om mare. Poate că va avea necazuri în viață, poate că nu va strînge avere niciodată, dar (așa îi spunea instinctul ei) Doru va ajunge la mare cînte. Și Sofia Filipache se gîndea la toate neamurile ei și la toate neamurile lui Vasile Filipache, popi, negustori și arendași, și ajungea, iar și iar, la aceeași mîngîiere : Doru îi va întrece pe toți. Cu ajutorul Domnului, copilul ei va fi într-o zi cunoscut și laudat de toată suflarea românească !

Nu se împăca grijulia mamă cu unele detalii și laturi învăluite din viața feciorului ei, dar înțelepciunea-i fatalistă o învăța să se rezigneze și să aștepte. Doru de aci înainte e bărbat. După cum știe să spună atîtea lucruri istețe și minunate — de nu pot să le coprindă atîția oameni bătrîni — așa o să știe să se poarte în viață, cu bună pază și cu istețime. Iubindu-l și îngrijindu-l cu prisos de frăgezime părintească, Sofia Filipache îl vedea pe Doru îndreptățit în toate cîte făcea și pretindea, proiecta și discuta, osîndea și disculpa.

Duminică de dimineață, după ce trimise ca de obicei, la biserică, o mică ofrandă și un pomelnic, începu, îndemnatică și cu spor, pregătirea prînzului, din toate cîte adunase de cu vreme.

La ora douăsprezece exact, Silviu Bujoreanu, cu aerul mucalit că escortează pe Badea Jiu, bătu la ușa lui Filipache. Doru îi primi cu brațele deschise.

Bujoreanu îi spuse ca unui procuror :

— L-am adus pe delicvent !

Doru le făcu vînt în odăița lui, prefăcută în sufragerie, și-i instală pe unde se putu.

— Noroc, Jiule Bade ! Ce mai faci, firtate ? Cum ți-a mers vara asta ? Și-au dat seama cei ce te-au primit prin casele lor cine este acela pe care-l găzduiesc ?

— Nu prea, Dorule dragă ! Primirea burghezilor noștri, chiar cînd din punct de vedere formal nu lasă nimic de dorit, înlăuntrul ei o simți calpă și rece. Ce idee bună ai avut să ne mai chemi o dată, în această

chilie, pe care ar trebui s-o umplem cu dedicații pe toți pereții !...

— Nu știam că te-ai înapoiat în București. Bujoreanu mi-a spus-o și, drept vorbind, el are meritul bucuriei noastre de azi.

Poetul Badea Jiu avea o înfățișare populară și extravagantă. Purta plete aproape eclesiastice. Avea o îmbrăcăminte de dimie albastră-închisă și în picioare bocanci militărești. Era ras la mustăți, cam buhăit la față, umflat și obosit la ochi și cu un nas *à la* Anatole France. Amărăciunea, sărăcia, sarcasmul, nopțile petrecute în sălile socialiste sau în cafenelele deschise pînă la ziuă, vreo patimă secretă sau mai multe... nu izbutiseră încă să șteargă, din ochii și din surîsul lui, o naivă și drăgălașă primă dispoziție sufletească. Badea Jiu era și rămasese, sub gunoaiile vieții lui de cîntăreț al plebei proletare și de răzvrătit social, un nevinovat pe care poți să-1 păcălești și să-1 scoți din front cu o masă la „Villa Flora” sau cu un post de registrator la minister. El însuși își dădea seama, uneori, la petreceri, că socialismul lui se topește în vinul bun și la zîmbetele frumoaselor burgheze de la masă.

Cu Badea Jiu, Silviu Bujoreanu se potrivea ca peretele cu nuca. Bujoreanu era brun ca un lăutar, dar avea o ținută și o importanță de hidalgo. Era îmbrăcat cu mare îngrijire, adică periat și călcat, fiindcă hainele de pe el erau cam vechi ; mirosea a nu știu ce parfum la modă și-și despărțea părul, pe mijlocul capului, în două lucioase aripi de corb. La ceafă, părul era tuns cu mașina, gulerul era înalt și scos atunci de la călătorie, iar mustața mijea neagră și eminesciană.

Ștînd pe patul lui Filipache și ținîndu-și pe genunchi manșetele cam lungi pentru mincile din care ieșeau, Bujoreanu spuse gras și afectat, cum îi era vorba :

— Badea Jiu și cu mine, fiind poeți, am ținut să fim exacti. Boruzescu, ca filosof, este mai presus de timp și de spațiu, de aceea zăbovește ; dar unde este marele nostru Lara Teobald ? Ca funcționar comercial, pravila iui trebuie să fie punctualitatea.

Filipache, care stătea în picioare lîngă fereastră și pîndea sosirea lui Boruzescu, răspunse cu glasul plin de păreri de rău :

— Teobald este mai punctual decît noi toți, dar atunci cînd are libertatea mișcărilor. De data aceasta, amicul nostru n-a putut să se elibereze de la obligațiile lui. Și ca să nu ne întristeze prea mult cu absența-i, ne-a trimis un răvaș în versuri. Uite și

Boruzescu !... Filo- sof-filosof, dar cetăţean academic !... Priveşte : nici n-a trecut sfertul de oră îngăduit de moravurile academice...

Filipache se grăbi să întâmpine la uşă pe Boruzescu şi—1 aduse lângă ceilalţi prieteni.

Boruzescu era o făptură intermediară între Badea Jiu şi Bujoreanu. Avea o frunte înaltă de om inteligent, părul dat pe spate fără colaborarea pieptenului şi un aer general de precocitate şi de veştejeală. Fruntea lui de gânditor spunea puţină trăinicie pămîntească. La douăzeci de ani, cîţi avea, era trist, dezamăgit şi intim bolnav de o boală încă ascunsă, dar lizibilă pentru cine ştia s-o descifreze din factura unghiilor lui. De obicei, se învăluia şi te ţinea la distanţă cu dialogul lui adesea cinic şi muşcător. Era îmbrăcat fără pretenţii, fără preocupări, cu haine mai noi decît ale lui Bujoreanu, dar de pe acum boţite şi pătate. Singurul fecior al unor burghezi cu stare, Boruzescu se înscriesese la filosofie, materia sa predilectă, fără să cugete că va ajunge vreodată profesor cu catedră.

Dădu mîna cu Bujoreanu şi cu Badea Jiu şi rosti, aşe- zîndu-se într-un scaun :

— Fraţilor, recunosc că viaţa are uneori şi ceasuri bune ! Badea Jiu ! Ce faci tu, tribunule ?

— Boruzescule, sunt în concediu... şi de la tribună, şi de la harfa cea cu şapte coarde !

Boruzescu se uită la Filipache :

— Mi-e ruşine să ţi-o spun tocmai eu, dar mi-e foame. Ce ştii ? Vine şi Teobald ? Il aşteptăm şi pe el ?

Filipache băgă mîna în buzunar.

— Sunt trist că nu trebuie să-1 aşteptăm. Nu poate să vie. Mi-a trimis o mucaliţă dezvinovăţire, cu rime şi cadenţă...

Bujoreanu ridică glasul între ei şi le spuse :

— Vreţi să dăm mesei noastre ceva din ordinea şi din prestigiul meselor antice ? Ascultaţi-mă pe mine, care de-abia lăsaî din mîna un *Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft*.

Să cetim misiva lui Teobald între masa propriu-zisă şi anexa ei... ca la greci...

Boruzescu îl înţepă cu ochii :

— Bujorene, să nu ne baţi capul prea mult cu erudiţia ta !

— Filosof ignorant ce eşti !... Dacă erudiţia mea poate să adaoge încă o floare la masa noastră, pentru ce ochiul tău este viclean ?

Cineva bătu la uşă. Filipache se duse şi deschise.

O servitoare se arată, purtînd pe tavă un castron imens, din care năvăleau aburi.

Boruzescu declară, mîrîind :

— • Ai noroc că provocarea ta a căzut în acest castron cu potroace, dar sper că nu-i va schimba gustul...

Badea Jiu, cu mâinile împreunate și cu ochii în extaz, suspină :

— O, potroc blagoslovit, toată vara te-am dorit!

Filipache dădu comanda :

— Fraților, la lucru! Dar fiindcă potrocul e prea fierbinte, faceți drumul către el prin aceste farfurioare cu icre, cu măsline și cu sardele. Țuică nu vă dau. Fiecare are cîte o sticlută cu vin pentru sufletul lui.

Se așezară la masă în cruce, Boruzescu față în față cu Badea Jiu și Filipache cu Silviu. În mijlocul mesei, cîțiva trandafiri amestecați cu crizanteme făceau capitel unei colonete de cristal, plină cu apă. Prietenii trecură degrabă de la gustările reci la potrocul fierbinte și-l cinstiră pînă la fundul castronului.

— Tovarăși — începu Badea Jiu — voi lăsa în dispozițiile mele programatice și voi recomanda puternic ca la viitoarele mese ale proletariatului eliberat să nu lipsească niciodată ciorba de potroace !

— Ai mare dreptate, frate Jiule — îl aprobă Bujoreanu — dar să te informezi mai întîi care este rețeta și condițiile de reușită ale potrocului. Altfel te pomenești că iese vreo zeamă spartană, la care nu vor rîvni nici cîinii din zilele democrației biruitoare, admitînd că pe atunci vor mai fi cîini...

Boruzescu, aristocrat și antiolectivist, începu să rîdă :

— Să mă ierți, frate Jiule, dar îi voi răspunde lui, Bujoreanu că, în aceste zile așteptate de proletariatul universal, tocmai cîinii nu vor putea să lipsească...

— De ce, filosoafe ?

— Fiindcă ei vor umbla cu covrigi în coadă în toată împărăția proletară !

Rîseră toți, și Badea Jiu cu ei.

Bardul socialist își goli paharul, biruit ca un Samson tuns la piele, deși pletele îi dădeau în pahar :

— Ei, feților, sunt acum la strimtul meu și la largul vostru ! Rîdeți ! Și rîd și eu... Sunt la strimtul meu, fiindcă vinul ăsta, fiindcă mîncările astea mă falsifică și mă fac vremelnice trădător...

Filipache răspuse „slobod !” la bătaia din ușa, și servitoarea depuse pe masă o piramidă de pilaf, consolidată cu un noian de măruntaie.

Amfitrionul se adresează lui Boruzescu :

— Amice, nu e cușcut, ci pilaf. Mama te va despăgubi la o masă viitoare și va găti pentru tine cușcut !

— Dorule dragă, pilaful e deliciul sultanilor și mîn- gîierea filosofilor pesimiști !

Badea Jiu completă :

— Și Termopilele poeților revoluționari...

Bujoreanu nu avu nici el astîmpăr :

...Piramida zace moartă în nespusa

depărtare Și nisipurile roșii dau reflexe

viorii...

Era un distih dintr-o poezie a lui Lara Teobald, cunoscută de ei toți, dar cu o modificare de circumstanță.

Boruzescu îl cenzură :

— Piramida e sub nasul tău... Cit despre reflexele viorii, le vezi tu, de lăcomie și de poftă...

Piramida se dărimă cu bogăție în cele patru farfurii, și Boruzescu declară sincer că se simte infidel cuș- cutului.

După ce, timp de cîteva minute, se închinară pilafului, schimbînd cuvinte rare, Badea Jiu suspină de satisfacție și de bune amintiri :

— Concepția materialistă a istoriei !... Iată cheia de boltă ! Dacă toată lumea ar putea să mănînce măcar din două în două zile așa precum mîncăm noi la această masă excelentă, cine s-ar mai gîndi la revendicări sociale, la propagande subversive și la revoluții ?... Cel mult, am fi toți — cîți putem să gîndim și să cultivăm ideea — niște filosofi liniștiți, niște elevi ai lui Epicur, întrunin- du-ne la oștețe ca să discutăm și, risipindu-ne în sihăstriile noastre de măslini și de chiparoși, ca să gustăm izolarea noastră și simfonia oceanului... Ce dulce este discuția cînd ai mîncat bine și cînd ești complet asigurat că mîine nu vei răbda de foame ! Să mă credeți, cele mai frumoase zile ale vieții mele le-am trăit la Ploiești, pe cînd eram chelner în restaurantul gării, la papa Dobro- geanu-Gherea. Eram pe atunci un socialist senin, vedeam luptele sociale și agonia capitalismului desfășurîndu-se sub un cer de catifea. Toți socialiștii, toți revoluționarii sociali ar trebui să fie restauratori, birtași și cîrciumari. Cîta poezie, cîta idilică blîndețe respiră bancruta socială între o tocană grasă, cu ceva ardei, și o sticlă cu vin vechi !

Au fost doi ani incomparabili ! Biblioteca lui papa Gherea, bucătăria restaurantului și adunările noastre intime, cu discuții orelungite pînă la sosirea trenurilor de dimineață, vor fi, chiar de-aș trăi cit Matusalem, epoca de aur a vieții mele. De cînd am părăsit dulcea mea meserie de chelner, în restaurantul gării Ploiești, am ajuns un revoluționar feroce, cu rare momente de destindere și de voie bună. Acum trăiesc un asemenea moment. Dar mîine !... Mă voi găsi din nou între flămînzi, între spetiții de muncă, între femei și minori exploatați fără îndurare, eu însumi flămînd, spetit și exploatat !...

Prietenii cei trei schimbă între ei o rapidă privire de reasigurare. Flămînd, poate ; Badea Jiu nu găsește în fiecare zi pe amicul amabil care să-1 ia cu sine la ora mesei, dar spetit și exploatat Badea Jiu nu prea are ocazia să fie... Totuși, Badea Jiu este poet; și, prin delegație și prin sugestie, ce nu poate să se închipuiască un poet înscris în clubul socialist ?...

— Boruzescu profită de clipa de tăcere și luă cuvîntul :Cît suntem de subiectivi și cît de iremediabil închiși în noi înșine ! Jiule, ești sincer ca un copil. Socialismul tău este revolta unui stomac sănătos și nesatisfăcut. Poate că pesimismul meu este semnul unei intime vicisitudini care evoluează în mine... Iar optimismul amicilor noștri Doru și Silviu este secretul unui sănătos echilibru psihofiziologic...

— Da, răspunse Bujoreanu. Însă, în ce mă privește, ajutat și clarificat de o înțelepciune practică, pe care sunt gata să v-o predic și vouă...

Servitoarea apăru a treia oară. De data aceasta aducea, pe aceeași tavă de argint, două rațe rumenite, care pluteau pe spate într-un bazin blond de varză călită.

Silviu schimbă macazul și salută cu ceremonie :

— Iată rața care-mi place !

Filipache îi propuse :

— Silviu, sunt bucuros să ți-o las întreagă ! Pe a doua o împart între Boruzescu și Badea Jiu. Eu, unul, încep să bat în retragere...

— Dorule ! *Ni cet excès d'honneur, ni cette yndignité !* Nu vreau să ies de ocară tocmai acum, cînd mă laudam cu înțelepciunea mea practică... Tăiem în două ambele rațe. Fiecare se va comporta cu porțiunea lui cum va crede de cuviință și—1 vor ajuta puterile.

Toți, afară de Doru, mîncară cu poftă nescăzută și lăsară din cele două rațe numai cîteva amintiri inconsistente. Dar bravura conmesenilor era pe sfîrșite. Badea Jiu se simțea bun și împăcat cu toată lumea, Boruzescu se risipea ca într-o negură metafizică, iar Silviu Bujoreanu, cel mai rezistent și mai vîrstnic dintre ei, pregătea — după calapodul meselor clasice — partea spirituală a ospățului.

— Domnilor — începu el — dați-mi voie să vă fac cunoscut că incomparabilii greci de altădată distingeau, la un ospăț, ospățul propriu-zis și masa a doua. Mesele ospățului, cu resturile lor, erau înlăturate, sala era curățită, oaspeții se spălau pe mîini a doua oară și cîntau peanul mesei, cu acompaniament de flaut, în cinstea zeilor și a eroilor. Acest pean era tranziția între ospăț și anexa lui. Anexa însemna desertul și băutura. În ochii grecului, aici era punctul de greutate al unei mese.

fiindcă aici înfloreau gluma, discuția și jocul. În locul meselor mai mari, ridicate, apăreau altele mai mici, cu desertul și cu pocalele sau cu fialele pentru băut.

Con-mesenii se parfumau și se încununau sau se încingeau cu cunune. O căldare cu vin — puțin astîmpărat cu apă — era umplută de trei ori. Acesta era numărul cerut de cuviință. Începea seria pocalelor golite — regula cerea dintr-o dată — întru slava zeilor din Olimp, începînd totdeauna cu Zeus și sfîrșind totdeauna cu el. La origine, rapsodia era podoaba acestui *potos* sau *symposion*. Rapsodul era poftit și tratat ca un adevărat preot al lui Apollo. Mai tîrziu apar ghicitorile, jocurile de cuvinte, întrebările istețe, discuțiile și felurite întreceri.

Acum, fiindcă noi am terminat masa propriu-zisă, să trecem la partea a doua. Deși suntem de față trei poeți — Filipache mai mult în proză ritmică — totuși, glas de cîntăreț nu avem nici unul.

— Ce spui, Bujorene ! ? protestă Badea Jiu. M-ai auzit tu vreodată cum cînt eu *Internaționala* ?

— Nu știam, Jiene, despre această virtute a tă. Dar *Internaționala*, în acest moment, ar fi nepotrivită. Mi se pare că siceți într-un loc :

**Sculați, voi, oropsiți ai soartei !
Voi, osîndiți la foame, sus !**

— Ei și ?

— Cum. ei și ? ! Cu ce convingere vei cînta tu : „Voi, osîndiți la foame, sus !" cînd tu de-abia te poți scula de mult ce-ai mîncat ?... Așa încît trebuie să renunțăm la peanul socialist. Dar putem să executăm ceva din pravila ospățului. Să punem, de pildă, fiecare cîte-o floare la butonieră.

Filipache îl aprobă cu vioiciune :

— Ideea este și decorativă, și executabilă. Poftim, avem aici un mănunchi de crizanteme și de trandafiri. Tu, Jiene, ce dorești ?

— Trandafirul cel roșu !

Filipache împărți amicilor, după alegere, cite un trandafir sau cîte o crizantemă.

Bujoreanu merse mai departe :

— Bun ! Acum începe ceea ce se cheamă : *deuterai trapezai*, glume, rămășaguri, întreceri și discuții... Fili- pachе, scoate la iveală răspunsul lui Teobald și dă-i citire.

— Amice, un moment, să instalăm savarina.

Savarina veni la rînd. Mîncările grele fură ridicate, fața de masă fu limpezită și alte patru sticlute de vin puse în dreptul conmesenilor.

Filipache începu :

— Fraților, *Ies absents ont toujours tort...* însă fratele Teobald trebuie să fi avut grele cuvinte justificative ca să ne lipsească de tovărășia lui. I-am

scris din vreme că ne întâlnim la masa noastră tradițională și mi-a răspuns negativ. Răspunsul lui e o șagă, dar printre rînduri pare că cetesc cum că Teobald n-a putut părăsi serviciul fiindcă stăpînul nu este la moară, iar locțiitorul face prea multă pagubă... rezervorului de apă pentru incendiu. Iată ceea ce scrie amicul nostru — răvaș scris azi de dimineață și trimis cu căruța morii :

**Mult dorite Dorule, Am
primit cuvîntul tău, Lara,
subsemnatul, eu, logofăt
la Herăstrău. Dar la
scumpa ta poftire
Răspund foarte cu
mîhnire : Vai! nu pot,
Dorule frate, să las
curcile plouate și găinile
furate și pe domnu
Wassermann singur cu
Buburuzan (un năvleg de
argeșan). Prin urmare,
dragii mei. Boruzescule,
Jiene, Dorule și Bujorene,
vedeți singuri de purcei,
de mujdei, de frecăței, și
pe Lara Teobald (din
Strigoii lui... Arald,
„epopeea unui scald"...
înțelegeți... nu mă scald
în prea multe rime-n ald),
lăsați-1 la Herăstrău,
logofăt și... și mai rău !... la
moară la hîrța-scîrța, un'se
macină tărița, și-unde
domnu Wassermann
(Wasser... o dată pe an, cînd
merg nemții la Iordan) e un
strașnic Wein-Bier-Mann.**

Badea Jiu vorbi cel dinții :

— Bietul băiat ! Rîde ca să nu plîngă. Cunosoc bine substratul sufletesc al acestor bilete șăgalnice. Iată un păcat fără ispașă pe care ticăloasa noastră societate capitalistă îl comite față de artiști și de intelectuali. Lara Teobald, luceafărul generației noastre, trăiește la Herăstrău ca un biet șoarece, în făină și în mălai, pe cînd atîția motani încălțați zgîrie cu laba, din joi în Paști, cîte un registru din Ministerul de Externe, iar în fiecare lună — statul de lefuri !...

Filipache își umple paharul și—1 ridică în dreptul obrazilor aprinși ai lui Badea Jiu :

— Jiene frate, oricît mălai și făină vor grămădi burghezii noștri peste Lara Teobald, geniul lui rămîne neîngropat, enigmatic, sfidător și de granit, ca Sfinxul din marginea pustiei, sub furtunile de nisip ! Să bem un pahar în sănătatea lui Lara Teoblad, cel ce astăzi lipsește dintre noi cu trupul, dar cu talentul este veșnic prezent în convingerea noastră !

Ciocniră și urară :

— Să trăiască Lara Teobald ! Să trăiască gloria de mîine a literaturii românești !

Și Filipache adăugă :

■— Pentru noi, palpabilă chiar de azi...

Bujoreanu, care se decorase cu o crizantemă, mare cît o farfurioară de argint, aruncă altă idee :

— Nu-1 căiți prea mult pe Tedbald ! Intr-o zi, nu prea tîrziu, veți înțelege că el, stînd la moară la Herăstrău, n-a măcinat grîu și porumb, ci idei și mari proiecte literare. Afară de asta, pe cît știu eu, el se găsește acolo într-un mediu nemțesc. Personalul conducător este german, gazda lui este germană, germană este și limba pe care o aude în jurul lui. Are noroc. îl fericesc pentru această potriveală de lucruri. Cînd ne vom întîlni mai tîrziu — probabil tot în București — veți vedea că Teobald a învățat limba germană, adică v-a luat înainte, și a pătruns — după Maiorescu, Eminescu, Coșbuc — în sanctuarul splendidei poezii germane. De obicei, noi nu știm limba germană, și este o patentă inferioritate a noastră. În liceu ne-am bătut joc de profesorul de germană și ca studenți suntem leneși și n-o învățăm. Mare greșală !

Badea Jiu îl aprobă cu melancolie :

— Tovarășe, ai dreptate ! Sunt și eu unul dintre proștii care au avut în palmă putința s-o învețe și n-au învățat-o. Ce te faci, în literatura științifică socialistă, fără să știi nemțește ?

Bujoreanu arată cu degetul pe Boruzescu, care stătea plecat pe floarea de la pieptu-i :

— Ce te faci în filosofie dacă nu știi limba germană ? Să vă răspundă filosoful nostru Costache Boruzescu...

Filipache interveni :

— Să ne răspundă după ce o îndulci, cu o porție de savarină, amărăciunea lui că nu știe încă limba germană. Boruzescule, iată sticla cu rom. Potrivește cum îți cere inima.

Dar Boruzescu, după ce stropi prăjitura cu cîteva picături de rom, se adresă lui Bujoreanu, spre

surprinderea generală, într-o nemțească încă șovăitoare, dar aproape corectă :

— Ceasul tău a rămas în urmă. Nu mai sunt ignorantul de anul trecut... Pot să vorbesc binișor și înțeleg orice carte literară, așteptînd să ajung a înțelege și cărțile de filosofie.

— Bravo, Costache ! *Mein bestes Kompliment! Du bist ein wahrer Held !* Cînd ai făcut vitejia asta, dragul meu ? Ascultați, băieți, că vă interesează și pe voi. Ar fi un mare cîștig să-1 imitați pe Costache și să deschideți pentru voi porțile imensei literaturi germane. Vreau să știu cum ai biruit primele obstacole : prin convorbire, sau prin dicționar ?

Boruzescu răspunse cu sobrietate :

— Mi-a căzut în mîna o istorie a filosofiei în limba germană. Cînd am văzut că nu înțeleg mai nimic din sutele ei de pagini, m-am simțit rușinat și indignat de tembelismul meu. Trei ani de limbă germană, și nu știu nici măcar trei sute de cuvinte !... Atunci am început să traduc cu- vînt cu cuvînt și să frămînt dicționarul cu furie. Toată vara am tradus și am umplut două caiete groase cu vocabule germane. Mi se întîmpla să caut de cîte trei-patru ori același cuvînt pînă cînd îl identificam și-1 biruiam...

— Excelentă metodă ! Bună pentru cei ce iubesc sin gurătatea studioasă și pot să și-o plătească. Eu, însă — continuă Bujoreanu — am întrebuințat o altă metodă. Este o invenție personală și pot s-o destăinuiesc fiecăruia dintre voi în parte cînd veți avea nevoie și cînd mă veți întreba. Dar aș vrea să ne urcăm mai sus.. Sunt mai în vîrstă decît cel mai în vîrstă dintre voi și deci mai preocupat de problemele practice care ne încaieră acum, la intrarea noastră în societate. Muzele grațioase au binevoit să arunce odinioară în leagănul meu o cunună de laur, dar subtilul Hermes probabil că le luase înainte și-mi dăruise tichia...

— ...de mărgăritar !...Nu, Jiene ! Tichia clarei înțelegeri a lucrurilor din lumea aceasta. Suntem o tovărășie sufletească închegată prin puterea împrejurărilor misterioase. Ne-am întâlnit, ne-am prețuit și ne-am adunat... Poate că mai târziu, lumea, ocupându-se de noi, va pomeni cu duioșie frăția care ne leagă... Este de crezut că, dintre noi toți, măcar doi, măcar unul va da de vorbă celor ce vor fi tînăra generație de peste 30-40 de ani... Edgar Spata va fi, într-o zi, un abil conducător de oameni. Puiu Cochintu va vîntura cu lopata cea mare noian de simpatii și de antipatii. Lara Teobald va spori cu unul vîrfurile munților noștri sufletești și literari. Poate că nici noi, ceilalți, nu vom pleca fără să lăsăm adresa noastră celor de peste o jumătate de veac... Sunt încredințat de toate acestea cum sunt încredințat că această savarină este un cap de operă în felul ei. Dar mă tem că viitoarea noastră notorietate, ca să nu zic celebritate, va crește penibil, combătută. sîcîită și întortocheată... Afară de Edgar Spata și de Cochintu, noi suntem săraci, stingheri, fără legături sociale și fără cutezanță în viață. Singura noastră bogăție, în acest moment, este credința că avem talent și această prietenie tinerească și entuziastă. Sunt ceva mai bătrîn ca voi. Să credeți că acei vreo doi ani de repe- tenție pe care i-am înghițit în liceu n-au fost chiar curată pagubă pentru mine. Copii, pînă cînd vom agonisi puțină experiență și orientare în viață, vom păți ca oile care trec pe potecile dintre mărăcini...

— Amice Silviu — îl întrerupse Boruzescu — asta este soarta noastră, a tuturor. Înțelepții deploră această fatalitate, care nu iartă pe nimeni. Fiecare dintre noi trebuie, cu mii de dureri, să adune o amară înțelepciune a vieții, pe care pe urmă nu poate s-o transmită nimănui, fiindcă fiecare nou-sosit pe lume trebuie să înceapă cu aceeași ignoranță, cu aceeași nevinovăție grabnic dezamăgită, cu același capital de impaciență merit falimentului.

— Costache, nu mă fura cu filosofia ta și așteaptă-mă să mă exprim mai talpa-gîștii. Nu e vorba de experiența care alimentează marea înțelepciune, ci e vorba de o mică înțelepciune, care te ferește să dai în prea multe gropi acum, la primii pași. În această oră suntem necunoscuți, fără putere și fără nici o prietenie sus-pusă, care să ne vie într-ajutor. Bietul Lara a trebuit să-și ofere frumosul său dictando și destoinicia-i la aritmetică morarilor de la

Herăstrău. Eu m-am înscris și la Drept cu gândul să intru, mâine-poimâine, secretar la vreun avocat. Badea Jiu a ieșit din paradisul Gării Ploiești și nu se știe dacă îl va mai întâlni vreodată.

— Situația mea e deosebită. Eu sunt un răzvrătit și un protivnic al actualei organizații sociale. Megi mai departe.

— Amicii noștri Filipache și Boruzescu, deși majori sufletește de multă vreme, își așteaptă majoratul legal — din fericire, fără multă grabă, dar cu inima plină de teamă și de întrebări. Ca mâine vom fi licențiați. Și pe urmă ?... Vinătoarea după scrisori de recomandatie, audiențele pe la ministere, umilintele cu toptanul. Rezultatul — în cazul cel mai bun : o catedră la gimnaziul din Călărași sau un post de ajutor de judecător la Filipeștii-de-Pădure !... Vreți voi ca această zi și această agapă frățească să ne rămână memorabile ? Ascultați, cugetați și răspundeți-mi fiecare, rind pe rind. Nu credeți că ar fi faptă inteligentă din partea noastră să căutăm printre oamenii zilei — politici, intelectuali, financiari — o personalitate proeminentă căreia să-i oferim *in corpore* serviciile și talentele noastre ?

Badea Jiu îl corectă brutal :

— Vrei să zici : șira spinării și demnitatea noastră !...

— Jiene, întrebarea mea este prea serioasă, și de mine, unul, gândită și răsucită de prea multă vreme ca să mă supăr de observația ta... La prima vedere, așa ar fi, cum ai zis. Dar pătrundeți mai adânc ! Cugetați la puterile pe care nu le mai irosim în dibuieli și la independența pe care ne vom relua-o când va fi oportun. De altfel, vă rog pe fiecare să luați cuvîntul și să-mi răspundeți în toată libertatea conștiinței. Încă o dată, întrebarea mea este aceasta : N-ar fi faptă de tineri înțelepți și prevăzători să căutăm pe cineva din puternicii zilei — cel mai convenabil — și să ne legăm de steaua lui, de directiva lui și de toată autoritatea lui, convertită în ocrotire pentru noi ?

Tăcură toți cîteva minute, care sorbindu-și cafeaua, care micșorîndu-și ochii în rotocoalele fumului de țigare.

Bujoreanu. perseverent și metodic, se adresează întîi lui Doru Filipache :

— Dorule, tu ești cel mai tînăr și mai neispitit dintre noi. Ce zici tu ? N-ar fi bine să căutăm patronajul literar, politic, sufletesc... al vreunui idol

din zilele noastre ? A... vă previu că voi scrie cîte-o scrisoare, în această privință, și lui Spata, și lui Cochintu. Iar cu Teobald voi sta de vorbă într-o zi apropiată, poate chiar acolo, la moară la Herăstrău...

Filipache clipi de mai multe ori din genele lui lungi, își mută șervetul de sub un cot sub celălalt și răspunse, la început nesigur, șovăielnic, dar pe urmă cu progresivă fermitate :

— Bujorene, fraților... vă mărturisesc că și pe mine m-a preocupat și mă preocupă ideea aceasta. M-am gîndit la Maiorescu, m-am gîndit la Iacob Negruzzi, m-am gîndit la Vlahuță... Dar nu m-am gîndit la nici un om politic, fie el Carp, Delavranoea sau Spiru Haret... Firește, cu puterile noastre proprii, vom trage clopotele redacțiilor și ale ministerelor multă vreme, pînă să ni se deschidă ușa... Dar nu suntem cei dinții și nu suntem cel din urmă... Bujoreanu cugetă la patronajul unui om politic. Mie, unuia, îmi este cu neputință să cuget la așa ceva. Este o infirmitate personală, o fobie care mă ține departe de politică și de oamenii politici... De aceea eu, unul, nu mă pot vedea, o dată cu capul, la club, la întruniri, la consfăturile „șefului", sau cu „ai noștri", la vreo ispravă electorală... Chiar dacă ar fi să ne apropiem de Maiorescu, să nu fie de omul politic... Să rămînem atunci la un patron literar și social, la vreun director de revistă, la vreun profesor universitar... La cine ?... la Ollănescu-Ascanio ?... La Hasdeu ?... la Dobrogeanu- Gherea ?... la Coco Demetrescu — și el om politic ?

Dar iată o împrejurare personală, care mă ține pe loc, chiar dacă voi ați apucat-o înainte... Dacă batem la ușa patronului unei reviste, ce vom spune că suntem cînd ne va primi în casă ? Scriitori, poeți, reformatori sociali ? Fiecare puteți să răspundeți în cîte un fel și puteți să vă legitimați. Dar eu ce voi spune despre mine ? Domnul Teodor Filipache, zis și Doru, simpatic student în anul întîi de Litere... Mă-sa crede că într-o zi va fi mai ceva decît ăla care a scris *Genoveva de Brabant*... Dar unde sunt nuvelele, romanele, ori măcar poemele în proză care să acrediteze pe acest mare talent inedit ?... Nicăieri ! Sau sunt în văzduh, în viitor, în potențial și în convingerea cîtorva prieteni iubitori... Cu voi este altceva. Fiecare ați început a fi cineva, fiecare aveți acasă caiete generoase și ponderabile — pentru zilele ce vin și pentru o eventuală colaborare la revista căutatului patron...

Concluzia este că eu aş rămînea la coadă, oriunde m-aţi duce... I-am scris deunăzi lui Teobald, poftindu-l aici între noi... În treacăt, i-am strecurat o idee care mă urmăreşte de cîtva timp : să învăţăm, să devorăm în tăcere maldăre de cărţi şi să cîştigăm cele mai înalte grade universitare. Maiore scu are cîteva doctorate. Sărmanul Eminescu !... O diplomă universitară ar fi schimbat toată tragedia vieţii lui... Este foarte adevărat că vedem sute de aurite mediocrităţi bine înfăşurate în mantia doctoratului... Dar asta nu descalifică diploma universitară şi serioasa învăţatură ! Dacă nişte capete vulgare pot, cu un dram de voinţă şi de aplicaţie, să-şi ia titluri academice, apoi este o ruşine ca inteligenţele superior înzestrate să nu poată sau să nu voiască să ajungă la aceste titluri.

Prin urmare, amice Silviu, hainele cu care vrei să mă îmbraci sunt ale lui Gulliver în ţara piticilor... De patron politic să mă ferească Dumnezeu ! De patron literar nu fug şi nu voi fugi, dar atunci cînd — întrînd în salonul lui literar — voi fi bine încredinţat că locul meu nu este cel din urmă...

— Dorule, dragă, şi tu exagerezi. Pînă acum. afară de Lara Teobald, nici unul dintre noi nu şi-a spus definitiv primul cuvînt. Aşadar, suntem toţi nişte mari talente pe veresie... Dacă nu te scandalizezi, chestiunea talentului e foarte secundară. Ce este talentul ? Fiecare credem că-l avem, dar nu se găsesc doi inşi care, în faţa unei opere, sa se potrivească în rezonanţă sufletească şi în apreciere critică... Avem toţi talent ! Nu mai încape discuţie ! Ne trebuie numai revista patronului, ca s-o facem să plesnească de producţiile noastre. Filipache, eşti sfios ! Asta e totul !

Ce este talentul ? Enigmă şi neant ! Talentul este puterea de a ciocăni pe om la cap pînă cînd o striga zdrobit : Aman ! M-ai convins ! Eşti un geniu ! Ce este talentul ? Răsfoiţi, vă rog, în presa românească de acum vreo 10-15 ani, părerile şi judecăţile criticilor vremii asupra poeziilor lui Eminescu... Sau aduceţi-vă aminte ce credea şi scria, despre poezia lui Coşbuc, extraordinarul Anton Bacalbaşa... Mai bine decît atît : declamaţi într-o sală unde stau adunaţi oameni de carte şi de duh : **Cu a visului meu daltă, lucitor argint din astre, Din porfiru-nchipuirii scos-am vie o nălucă, Muzicală-nsufleţire ce cu braţe nu s-**

**apucă, Iar sub larga frunte-aprins-am două largi prunele
albastre...**

— Sau cereți-le părerea asupra acestei
strofe : **Pe cîmpie se resfiră al naturii antic**

basm,

Iar papirusele blonde își vorbesc tremurătoare,

Și-n Gizeh pe Sfinx o umbră se lungeste-

nvietoare, Iar pe vîrful plin de raze se

cutremură un spasm...

Cîți vor avea sentimentul nostru ca ne aflăm în
fața unui nou și luxuriant continent de poezie ?...

Filipache, nu e vorba să predai patronului o sută
de care de mere, culese gata, ci să-i închiriezi din
primăvară livadia în care merii încep să înflorească.

— Bujorene, sunt cu adevărat sfios. Cine știe cîte
rînduri de omizi vor năvăli peste bieții meri de acum
și pînă la toamnă !...

— Atunci, care este părerea ta ? Să căutăm, sau
să nu căutăm un patron literar ?

— Să-1 căutați, dar pe mine să nu mă duceți la re-
vista lui decît atunci cînd vă voi ruga eu...

Bujoreanu se întoarce către Boruzescu, apoi către
Badea Jiu :

— Voi ce spuneți ? Care vorbiți întîi ?

Era momentul cufundării în vis și în fanteziile sfîr-
șitului de ospăț. Intre acești prieteni, o regulă
admisă pe tăcute cerea ca, la mesele din casa lui
Filipache, discuțiile să nu se lăbărteze în gălăgie, iar
la vin nimeni să nu ceară mai mult decît sticluța a
doua. Mosafirii nu uitau că, dincolo de odaia lui
Doru, ospățul lor este ordonat, pus în mișcare și
supravegheat de doamna și de domnișoara Filipache.
Această delimitare și această situație, simțită în tot
decursul mesei, spre sfîrșit ajungeau (pentru Badea
Jiu, de pildă) o povară. Filipache își rezerva sticluța
lui a doua pentru cei ce găseau pravila prea grea.

Bujoreanu își repetă întrebarea :

— Ce zici, Jiene ? Ce crezi, Boruzescule ?

Badea Jiu răspunse cu un fel de guturai
semnificativ.

— Să-ți răspundă întîi Costache...

— Bujorene — răspunse Boruzescu, adunîndu-și
reveria de pe planuri metafizice — care patron politic
sau literar de la noi are nevoie de traista unui
filosof ? Ce vrei să fac eu în saloanele voastre și în
revista cută- rui sau cutărui director literar ? Cui îi

trebuie filosofia transcendentală ? Pomeniși adineaori de felul cum a fost întâmpinată, la început, poezia lui Eminescu... Adu-ți aminte cum a fost întâmpinată filosofia lui cînd a citit la „Junimea” nuvela *Sărmanul Dionis*... Și cercul de la „Junimea” însemna doar un areopag al inteligenței și al culturii românești !...

La auzul celor din odaie răzbi, de afară, din stradă, un zumzet de cobză, însoțit de o melodie răgușită. Badea Jiu tresări din toropeala lui și întreabă cu o vioiciune de copil năvălaș :

— Ce e cobza asta, Dorule ?

Filipache se duse la fereastra din stînga, o deschise și lăsă prietenilor liberă priveliște.

Era un cobzar bătrîn, îmbrăcat în scurteică, așa ca pe vremurile lui Popa Șapcă, și care, stînd în stradă la porțița deschisă, *zicea* anume pentru boierii din casă. Cu capul gol, cu căciula în vîrfurile cobzei și cu fața la boieri, cobzarul își luă cîntecul iar de la început. Dar era greu de înțeles ceea ce spune... Moșneagul nu mai avea dinți și apoi se pare că venise peltic pe lumea aceasta. Se vedea bine că e țigan, dar țigan de curte mare ^m trăit printre boieri.

Această muzică din cobza națională pare că-i turnă în creieri lui Badea Jiu acel pahar sau două de vin care îi mai lipseau.

— Cine e, mă, cobzarul ăsta ?... Aduceți-1 înapoi, fraților !

Filipache judecă situația drept primejdioasă și căută să tergiverseze :

— Este vestitul Ionică Frumosu, un fel de Barbu Lăutaru al bucureștenilor. De cînd amicul nostru Edgar Spata a plecat la Paris, eu am rămas singurul client al lui Ionică, aici, pe stradă. Azi e duminică... Bietul Ionică a venit să-și ia bacșișul... Uitați-vă la fruntea lui. Uita-ți-vă la ținuta lui de lăutar boieresc. Se zice că mama lui Ionică era într-adevăr de la șatră sau dintre robii curții, dar tată-său era boier sadea, unul dintre șefii marilor noastre familii boierești...

Boruzescu comentă :

— Asta e păcatul vechii noastre boierimi... Progenitura ei se desparte ca Gurile Nilului, cele trei, spre caftan și divan, spre coarnele plugului și spre șatra țigănească...

Badea Jiu, atent numai la zbîrnîiala de afară, încordat și nervos, se trudea, spînzurîndu-se pe fereastră, să prindă cuvintele morfolite.

■—■ Ia tăceți, mă, din gură, să înțeleg ce cîntă cobzarul !

Filipache îl luă cu binișorul :

— Nu te mai frămînta degeaba !... Să te ajut eu...
Ascultă — dar atîta cît pot și eu să înțeleg...

Filipache începu să reproducă, după Ionică Frumosu, cuvintele lui peltice și fără „r”, ca niște sardele „fără oase” :

**Paisprezece
martie... Iancu
Brătianu A fost la
palat Și a
protestat...
Bizdada Scarlat
Astăzi n-a
mîncat... Și
Marghilomanu
Bate cu ciocanu,
Și maior Fănuță
Bine stă călare...**

E un cîntec ivit în București după căderea lui Ion Brătianu de la guvern, acum zece ani, 14 martie 1888 — dacă nu mă înșel... Poate că este chiar opera lui Ionică Frumosu... Despre beizadea Scarlat, cîntecul spune și mai rău. Dar Ionică e decent și cu stil. A schimbat prima inspirație, dacă într-adevăr cîntecul e de el... Cine o fi maior Fănuță și de ce este atît de bun cavalierist, habar nu am !...

— Trebuia să întrebi, Dorule, trebuia să întrebi ! Să chemăm pe Ionică aici la fereastră, să-1 chemăm aici în casă și să ne descurce toată taina !

Filipache se uită la Bujoreanu cu niște ochi de timid căzut în mare încurcătură. Silviu, care simțea clocotul suspect din capul lui Badea Jiu, îl smulse pe amic din fereastră și, apăsîndu-i pe umeri pumnii lui cu manșete extravagante, îi spuse în chip de duș rece :

— Pînă aici, Jiene ! Adu-ți aminte unde ne găsim și dă-1 dracului de țigan !...

Prin toată făptura lui Badea Jiu trecu un val de con- vulsiune și de revoltă. Se înroși, scrîșni din dinți, se scutură și apoi păru că se dă biruit.

— Bine... să nu-1 chemăm aici... Să stea la poartă. Pui de burghezi ce sunteți ! Robi ticăloși ai convențiilor și ai fățarniciei sociale ! Da... să ne mai cinte ceva, așa, de la poartă...

Ceilalți se uitară unul la altul, îngrijorați de întorsătura pe care puteau s-o ia convingerile sociale ale lui Badea Jiu după șapte pahare de vin. Bujoreanu șopti celorlalți doi :

— Amicul nostru degenerază... Altădată știa să se stăpânească mai cu succes... Nu vă temeți : la nevoie îl iau la braț și îl fac scăpat de aici...

Badea Jiu, fără să mai aștepte consimțământul prietenilor, întreabă din fereastră pe Ionică Frumosu :

— Mă frate Ionică... știi tu să-mi zici un cântec bătrî-nesc ? Cîntecele astea cu boierii dă-le dracului, cu boieri ■ cu tot !

Ionică, familiar și senin, fără să se mire de nimic, dar presimțind un bacșiș mai mare ca de obicei, intră în curte și se opri la grilajul grădiniței de sub ferestre. Dînd pe spate capul său de boier și de savant, rupse din amintirile unei jumătăți de veac de glorioasă lăutărie ■ și din ruginile lui coarde vocale cîntecul drag părinților :

**Bulgăraș de gheață
rece, Iarna-mi vine,
vara trece, Și n-am cu
cine petrece, Că cu
cine-am petrecut S-a
făcut negru pămînt La
biserică-n mormînt...**

Badea Jiu se zbugiuma pe scaun, își scormonea pletele, aci și le vîra în ochi, aci și le arunca pe spate... În cele din urmă, sări de pe scaun, cu fața plină de șuvițe și de șiroaie de lacrimi.

Bujoreanu răsufleă și-și spuse în gînd : „Noroc ! Furtuna s-a spart în ploaie... Ar fi fost mai rău dacă rămînea seacă...”

Boruzescu, surîzător ca un sfînx budist sau ca o statuă a lui Buda, admira pentru el însuși încă unul din miliardele de mituri ale acestei lumi inexistente, mitul muzical, cu toate ravagiile lui.

Căci e vis al neființei universul cel himeric...

Filipache era cel mai nedumerit și mai surprins de ceea ce se petrecea în el însuși. După cuvintele cîntecului : „Iarna-mi vine, vara trece și n-am cu cine petrece”... icoana Antoninei Țanțu îi apără ca din dosul unei perdele date cu dinadinsul la o parte. Ii apără cu o preci-ziune uimitoare și cu destăinuirea unei stări sufletești aproape dureroase. Tot așa cum nu putea să oprească acest cîntec să curgă, nu putea

să oprească un torent paralel de dor nelămurit, de duioşie neaşteptată şi de poezie primejdioasă... Iar când sosi distihul „S-a făcut negru pământ la biserică-n mormînt”, Doru se ridică şi el de pe scaun, sugrumat de emoţie. Ca să se ascundă nu atît de ceilalţi, cît de el însuşi, se palmui singur : „Iată ce păteşti cînd bei vin în rînd cu prietenii...”

Badea Jiu era tocmai de părerea inversă. Îşi şterse cu podul palmei şi pletele, şi lacrămile, examină sticlele de pe masă şi găsi în sticla lui Filipache încă un pahar de vin. Îl turnă, îl dădu peste cap şi, simţindu-se deodată plin de puteri uriaşe şi de dreptate nebiruită, puse mîna pe căciula care-i stătea în cuierul de lîngă uşă şi-o trînti în podele, de răbufni :

— Aici e adevărul, tovarăşi ! La izvorul ăsta sfînt să-mi veniţi, voi, boboci ai burgheziei !...

Badea Jiu acoperea cu explozia lui cîntecul lui Ionică. Afara, în stradă, începuseră să se adune copiii şi servitoarele. Bujoreanu voi să închidă fereastra. Filipache îi luă înainte şi aruncă la timp cobzarului un bacşiş dolofan. Dar Badea Jiu apucă să strige :

— Nu pleca, Ionică ! Stai, frati-meu, că vin şi eu !...

Apoi, în dosul ferestrei închise, Badea Jiu continuă, falnic şi vijelios ca Oltul cînd vine mare :

— Asta e patronul care vă trebuie ! L-aţi găsit, coconaşilor ! Pe Ionică Frumosu să-1 facem starostele şi sfîntul nostru ! Da, da... m-am cam îmbătat... Dar cum se zice, mă', pe latineşte ?... *în vin e adevărul...* Aici e gazda, revista, direcţia care vă trebuie ! Mă înţelegeţi, damblagiilor ? Poporul, mă ! Inima lui, cîntecele lui, durerile lui, dreptatea lui, pe care o călcaţi în picioare ! Limba lui sfîntă şi fără de prihană, doina lui şi jalea lui ! Aici să vă înscrieţi ! Aici să puneţi burta şi urechea la pământ !

De-aici să iasă convingeri, reviste, curente, şi poeme, şi romane, şi mămăliga pe care o mîncaţi, degeaba...

Silviu îl bruitui :

— Şi vinul pe care l-ai băut peste măsură... Eşti şi caraghios, şi alandala cu propriile tale convingeri... Asta e socialism, ori altă bazaconie ?...

Badea Jiu se încruntă :

— Asta e socialismul meu ! Cui îi place, bine, cui nu, îi dau banii înapoi !...

Și începu să se caute prin buzunare. Dar tresări și-și inspectă prietenii, unul câte unul, cu un aer și comic, și deznădăjduit.

— Iaca na ! Nu am nici un gologan. Dați-mi voi cîtiva franci. Badea Jiu e parolist... Nu vreau să-1 fac pe Ionică să mă aștepte... Scoateți zece franci ! Dacă vreți, haideti și voi cu mine și cu Ionică...

Boruzescu îi strecură zece fanci.

— Am dat pe gîrlă toată lumea veche, cu toate concepțiile ei și cu toate superstițiile ei... dar... (Badea Jiu se frînse într-o închinăciune de betiv din romanele lui Dostoievski, tragic, umflat, gata să izbucnească în plîns)... duioșia mea cea din urmă și ultimele mele respecte burgheze... doamnei Filipache și domnișoarei Filipache !...

Nu mai dădu mîna cu nimeni, își îndesă căciula pînă pe nas și ieși din casă, dibuind podeaua și pipăind pereții.

Silviu Bujoreanu, clar, stăpîn pe sine și mai rece decît toți ceilalți, făcu bilanțul situației:

— Ospățul a fost mai complet decît aș fi putut să-mi închipuiesc, fiindcă am avut, pe neașteptate, și pe rapsodul homeric, deși țigan și cu numele Ionică Frumosu. Numai defectiunea lui Badea Jiu frînge puțin linia dorită de mine... Dorule, ai făcut rău că ai rezervat pentru el sticla ta cea de a doua... Poate, însă, că fără această incursiune în grădinile și peste hotarele bunei-cuviințe, ancheta mea ar fi rămas incompletă... Cine știe dacă Badea Jiu, pe trei sferturi beat, n-a spus, trîncănind cum a trîncănit, cele patru sferturi pline ale adevărului... Dar iată și o cenușie presimțire... Tare mă tem că ospățul nostru de azi este cel din urmă în seria și genul lui... Teobald n-a putut să vie... Badea Jiu a căzut din căruță...

Boruzescu îl mîngîie cu placidă ironie :

— Lasă, Silviu, că îl găsește cîrciumarul și ni-1 restituie...

Silviu continuă :

— Mi se pare că am înțeles un lucru care pînă aci mi se părea greu de explicat... Badea Jiu nu este un socialist, adică un internaționalist, ci este un tribun al poporului, un patriot tainic și răzvrătit, dar rătăcit printre marxiști. Tot acum înțeleg și deconfitura lui din timpul din urmă și concediul ilimitat pe care și l-a luat de la tribuna socialistă.

Silviu Bujoreanu se întoarce într-un călcîi și-și văzu capul în oglinda dintre ferestre. Dorul Filipache

avea urechile ca de mărgean. Boruzescu părea că sta să adoarmă. Numai el, Silviu, era același corb, alert, lucios, lucid, pieptănat, până cu până, întocmai ca la sosire. Mulțumit de sine, începu să fredoneze : „*Allons, allons, amis, partons* — un cântec învățat în liceu cu maestrul de muzică.

Se duse și zgâlțâi pe Boruzescu :

— Filosoafe, sus ! Din nenorocire, spațiul și timpul nu s-au isprăvit!...

Boruzescu căscă concesiv :

— Văd și eu că nu s-au isprăvit... Și pentru tine, unul, e un mare noroc ! Ce te vei face tu dincolo de timp și de spațiu ?...

— Ce spui, frate ? ! Crezi tu că eternitatea pură va fi un fel de „loc rezervat pentru marea frescă” — adică numai pentru Costache Boruzescu ?...

vi

„...*Miercuri, 28 octombrie.* Am primit azi de la nașa- mea și mătușă-mea, maica Antonina, un mandat poștal de o sută cincizeci de franci. Pe dosul cuponului, scumpa măicuță mă blagoslovește și mă îndeamnă să fiu cuminte și sîrguincioasă la învățătură. Alaltăieri am primit de la mama o carte poștală. Nici o noutate și nici o vorbă despre banii pe noiembrie. Tata și nenea Cristian fac cu schimbul, cînd în prăvălie, cînd după marfă. Copiii se duc la școală. Valerica ajută pe mama. Mandatul nă- nașii m-a lămurit. Iar nu se ajung paralele, iar este nevoie în casă. Mama i-a scris maicii Antoninei, și măicuța, de unde a putut, de unde n-a putut, mi-a mai trimis și acești o sută cincizeci de franci!...

Ce să mă fac ? Dacă unchiul și tușa Elena nu erau mutați la Craiova, era să ne fie mai ușor și mie, și celor de acasă.

Sunt astăzi două săptămîni de cînd am intrat în căminul domnișoarelor Eremia. Noroc că banii au sosit la timp ! Aș fi fost în mare încurcătură să cer păsuială, chiar de la început, sau să mă rog de Elvira să mă împrumute. Stăm amîndouă în această odăiță de la etaj. E destul de bună și de luminoasă, dar dă cu ferestrele în Calea Griviței. Cînd am intrat în cămin, era o altă cameră liberă, în fund, deasupra

curții, dar Elvira a ținut numaidecât să aibă priveliștea și gălăgia din față.

La mătușa Elena eram trei în odaie — Frăsina, Jenica și cu mine — dar odaia era mai mare și dădea spre grădină. Nici aici nu e rău. Elvira este de dimineața și pînă seara la examenele ei de medicină. Sunt singură, ziua Întreagă, cinci zile pe săptămînă, cel puțin acum, la început.

Căminul domnișoarelor Eremia mi-aduce aminte arhondaricul de la Varatic sau de la Agapia. Și domnișoarele Eremia, fete cam tomnatice, ar fi fost bune de călugărițe. Mi se par gospodine și corecte.

Le simt cam egoiste și nu atît de calde pe cît ar voi ele să se arate. Dar sufrageria lor nu mai seamănă nici pe departe cu trapeza de la arhondaric. Sunt fete econoame, țin cheile la brîu. În sufragerie nu prea se fac fărămituri.

Sunt în tot căminul vreo zece odăi, și pensionarele sunt pînă acum cincisprezece (studente, cîteva telegrafiste și două funcționare la Ministerul de Finanțe). Am putut să le număr, dimineața, la cafeaua cu lapte, fiindcă la prînz și la cină nu ne mai regăsim niciodată toate.

Începem să ne cunoaștem. Una nu seamănă cu alta, nici la chip, nici la suflet. Nu semănăm toate nici la sărăcie, fiindcă avem vreo trei colege, fete de oameni cu stare. Au venit, biete, să învețe carte. Nu prea le înțeleg. Una dintre ele, Lili Prahoveanu, are multă inteligență și cap de învățătură. Dar celelalte ? Ce le mai trebuie și-o diplomă de licență pe lîngă foaia de zestre?

Elvira e singura noastră medicinistă. Deșteaptă, frumoasă și emancipată ca un băiat. Cred că domnișoarele Eremia nu sunt prea bucuroase că au primit-o în cămin. Vorbește prea tare, rîde cu hohote, împinge pe fete... E. prea vioaie și prea zburdalnică și le întărită și pe celelalte. Cum să fie bucuroase domnișoarele Eremia ?

Nici ea nu e fată săracă. Tată-său, doctorul Iatropol, nu mai are astăzi, în Brăila, vaza și clientela de mai înainte, dar nu stă rău deloc. Mi-e draga Elvira. Totdeauna mi-a fost dragă. De cînd venea pe la noi cu răposata maică-sa și ne jucam, frații mei, ea și eu, pe lîngă grămezile de boabe de porumb de pe cheu. Și de cînd doctorul s-a însurat a doua oară și a luat pe țața Polixenia, suntem și ceva rude.

Mi-e dragă Elvira și mă tem de ea. Mă vrăjește și mă dominează.

Joi, 29 octombrie. Ce ochi frumoși are ! De departe sunt verzi, adînci și chemători, ca lacurile noastre dim- prejurul Dunării. Dacă însă te uiți mai de aproape, se fac albaștri, ca o broderie albastră, cu nenumărate nervuri și puncte de broderie. Așa, cu ochi verzi-albaștri precum este, Elvira e rumenă și brună. Mi-a fost dragă totdeauna, dar totdeauna am privit-o cu oarecare tris- teță umilită. Ce eram eu pe lîngă ea !... Cînd venea la» noi, cu părul ei negru și cîrlionțat, durdulie și roșie ca o rodie, eu, pe lîngă ea, păream o pisică ieșită dintr-o găleată cu lapte de var. Și mă făcea și geloasă. Ea se juca, alerga și se bătea mai mult cu frații mei, cu Cristian și cu Barbu.

A rămas tot așa. Dar astăzi o înțeleg mai mult și mi-e' teamă de ea. E bună, generoasă, gata să plîngă dacă plîngi. Însă după cîteva minute n-o mai recunoști. Duminica și în puținele după-amiezi libere, cînd stă cu mine, cîntă, șterge mobilele, își inspectează rochiile. Sau mă despletește, mă piaptănă și mă reîmpletește... Sau ma ia la cercetări medicale, cordul, plămîinii, conjunctivele... Sau- stă la fereastră și face haz de toate cîte vede și aude... Sau aleargă la cofetărie, cumpără un carton de prăjituri și cheamă pe toate fetele la noi in odaie... După vreo două ceasuri de vorbă, de zbucium, de risipă nervoasă, se apucă de cetit. Și atunci este ca și cum n-ar mai fi în casă. Nu mai vede, nu mai aude, n-o mai ațîță nimic din toate cîte se petrec în jurul ei.

Vîneri, 30 octombrie. Șovăiesc între filologia modernă și filosofie... Pentru care să mă hotărăsc ? La filosofie, am aceiași profesori ca și anul trecut. Materii : estetica, istoria filosofiei contemporane, logica, istoria filosofiei moderne, morala naturalistă, psihologia, pedagogia, istoria românilor și istoria literaturii române. Aștept anunțarea cursurilor. Dimineața mă duc la Biblioteca Academiei. M-am împrietenit de anul trecut cu sala de lectură și am, lîngă sobă, locul meu.

Sunt — vreau să fiu — o studentă sîrguincioasă. Examenele le-am dat pe toate și am o singură bilă roșie într-un șirag de albe. Dar lucrez fără entuziasm. Ce aștept, ce vreau nu știu nici eu. Lucrez din datorie. Mă susține ideea că trebuie să mulțumesc pe părinți și să nu înșel așteptările mătusei și nănașei mele, maica An- tonina.

Admirabilă femeie maica Antonina ! O strănepoată a mamei lui Ștefan cel Mare, nu altceva. Cu mintea ei, cu înțelepciunea ei, dar mai ales cu energia ei, ține în picioare o minăstire întreagă și o apără de dezmăț și de ruină. Dar a avut și o meteahnă. I s-a părut că sunt deșteaptă și bună să învâț carte. Dacă n-ar fi fost stăruința și jertfele ei, părinții mei mă lăsau la Varatic... Și știu eu dacă n-ar fi fost mai bine ? Mă tentează filosofia, adică în primul loc psihologia și pedagogia. Îmi place această strădanie de a lămuri enigmaticul suflet omenesc. Îmi place acest început de ordine și de legi întrevăzute, în lumea pe care o purtăm ascunsă în noi, cea mai apropiată, și totuși, uneori, mai depărtată decât stelele nopții. Dar nici psihologia, nici făgăduințele ei nu mă leagă prea mult și nu-mi încălzesc inima.

Luni, 2 noiembrie. Azi de dimineață am tras o spaimă zdravănă. Nebuna de Elvira mi-a dăruit deunăzi un fular de mătase, și eu l-am închis în cufăr. La ora șapte și jumătate, la cafea, îmi cere fularul înapoi. Că îi e frig, că n-a putut pînă acum să-și cumpere altul, că mi-1 dă înapoi, diseară, cînd s-o întoarce... Eu nu-mi băusem cafeaua. Elvira îmi scoate cheile din buzunarul jerseului și dă fuga în odaie, să-mi deschidă cufărul !

Mi s-a zbătut inima. Nebuna dă peste caietul meu de note zilnice ! M-am supărat de-a binelea, dar nu i-am arătat-o atît cît ar fi trebuit, fiindcă aș fi făcut-o să creadă că mă prăpădesc după fularul ei. Eu, una, n-aș fi putut să fac așa ceva. Cînd ai dăruit ceva, măcar de-ai crăpa de nevoie, nu poți să te țigănești și să ceri darul înapoi. Treburi de astea mi-a mai făcut Elvira, și nu m-am învățat minte.

Marti, 3 noiembrie. Am început să mă împrietenesc cu fetele din cămin. Elvira și Lili Prahoveanu sunt pe cît colo cele mai distinse. Dar nici celelalte nu sunt cu totul șterse. Mi se pare că vreo două dintre ele au frumoase calități sufletești. Mai toate au venit încoace ca să învețe cîte ceva și să ajungă la catedră sau la slujbă. Și la ele, ca și la mine, acasă nu este nici o nădejde. Una este exact în situația mea. O rudă mai bogată a ajutat-o să termine liceul, și acum o întreține mai departe pînă și-o lua licența.

N-am putut să stau prea mult de vorbă cu fiecare și să ajung să le cunosc adîncul inimii. Dar mi se pare că le știu pe dinafară de mai înainte. Elvira și Lili Prahoveanu au deosebite puteri intelectuale, dar

și ele s-ar lăsa (cred eu) de învățătură dacă le-ar ieși înainte așteptatul Făt-Frumos...

Biete fete ! Ne ducem la școală, alergăm la slujbă și vrem să lucrăm în rînd cu bărbații, fiindcă nu vine nimeni să ne întrebe :

— Fată hăi, nu vrei să te măriți și să fii nevasta mea ?

Ce cuminte vorbea maica Antonina ! Cînd venea uneori, obosită și asudată, de la hambarele mînăstirii, de la draniță, ori de la văcărie, ori cînd se certase și se tocmise prea mult cu furnizorii mînăstirii, cădea în jilt și se jelea :

— Astea-s treburi de bărbat !... Femeia e făcută să se învîrtească între cratițele din bucătărie și patul copiilor !...

Cu toate astea, maica Antonina este mai pricepută și mai bărbătoasă decît trei bărbați.

Dacă s-ar întîmpla o minune și ar veni, în cincisprezece zile consecutive, la noi la cămin, cincisprezece eroi din basme, cîte unul pe zi, și ar cere, unul cîte unul, pe cîte una din fete, domnișoarele Eremia ar întreba, cu batista la ochi, în ziua a cincisprezecea, pe al cincisprezecelea cavalier :

— Nu mai aveți, oare, doi tovarăși care să poftască pe la noi și mîine, și poimîine ?...

Vineri, 6 noiembrie. Sărmanul meu caiet de note !... Mi se pare că de aci înainte trebuie să te arunc în foc, sau să nu-ți mai destăi-nuiesc nimic. De cîteva zile plouă cu noutăți. Alaltăieri, Titu Maiorescu a început cursul său de istoria filosofiei engleze contemporane. Maestrul a fost ca totdeauna «nemuritor și rece»... Poate că sunt o proastă (sigur că sunt o proastă), dar Coco Demetrescu, răgușit și sculat din somnul lui diurn, mi se pare mai juvenil și mai luminos decît Maiorescu.

Mai-nainte de lecție, ne-am înghesuit în bancă : Elvira Iatropol, care se prăpădește după impecabilul maestru și-și lasă cursurile de la Medicină, eu și Sanda Petro-vici. După lecție, Sanda Petrovici s-a găsit cu văru-său, iar văru-său avea după el doi prieteni. Și iată cunoștințe noi, glume și complimente. Am rămas cam înghețată... Vărul Sandei este o simpatcă figură pe care o remarcasem mai demult. Este un băiat rumen și cu ochii negri, pe care l-am văzut de cîteva ori pe stradela din fața

căminului. Dacă nu mă înșel, locuiește în acea casuță veche românească din spatele școlii primare.

Și el, și ceilalți doi prieteni mi s-au părut neobișnuit de inteligenți... Ferice de ei ! Vărul Sandei a venit ieri la Biblioteca Academiei. Stăteam în colțul meu și lucram. I-am luat seama și nu prea mult. E într-adevăr băiat frumos. Dar ce-o fi în inima lui ? Are în ochi și în față un fel de sfială zîmbitoare și copilărească, un fel de momeală care poate să fie amăgitoare.

M-a observat și el. Se așezase în capătul celălalt al sălii, cu fața către mine ; desigur, din întâmplare. Ne-am întâlnit ochi în ochi. Dar o singură dată. Mi-am văzut de lucru și n-am mai ridicat capul de pe cărți. Când a sunat clopoțelul, ne-am recunoscut în vestiar și am intrat în vorbă. Am făcut drumul pînă acasă împreună. S-a mirat că știu unde locuiește și m-a întrebat dacă nu mi-a spus-o cumva Sanda Petrovici, aseară.

Am mers cu pași domoli pînă în fața bisericii, străini, fără să ne pese unul de altul, dar cam stingheriți...

Il cheamă Teodor Filipache. Și pe urmă ?..."

VII

Doru intră grăbit în palatul Universității și urcă pe fugă scara cea mare care ducea la cancelaria profesorilor și la sala nr. 4. Era plin de ciudă pe tramvaiul cu care venise, plin de ciudă pe niște căruțași cu lemne, care baraseră linia tramvaiului, dar și mai plin de ciudă pe el însuși că nu plecase de acasă mai devreme. Din fericire, Maiorescu încă nu intrase. Cu alți vreo doi codași, Doru se vîrî în coca studentescă, gata să se reverse înapoi, pe ușă, și, pînă să-și elibereze mîinile și pulpanele paltonului, auzi vestea fluierată : „Vine !" Atunci, fără să știe nici el cum, o ultimă convulsie a masei, care se desfăcu spre a lăsa pe profesor să vie la catedră, îl aruncă mai departe înlăuntrul sălii și se pomeni lipit de prima bancă din amfiteatru. Era mai bine. Cel puțin putea să-și miște o mîină și să-și caute batista.

Cu aceeași prestanță calmă și solemnă, cu aceeași măiestrie mată și sacadată, profesorul începu

singularul roman al vieții filosofului englez John Stuart Mill.

Se născuse în Londra, cu vreo nouăzeci de ani în urmă, adică în primii ani ai secolului al XIX-lea. Tatăl său, James Mill, era un intelectual de marcă, autorul unei cărți celebre, *Istoria Indiilor engleze*, și pe urmă funcționar superior în Compania Indiilor. John era primul născut, și după el veneau destui frați și surori. Creșterea lui John a fost opera tatălui. Conduc de convingeri puțin comune și aplicînd copilului său o metodă pedagogică extravagantă, James Mill a început să-l învețe pe John, la vîrsta de trei ani, limba elinească. Filosoful mărturisește în *Memoriile* sale că nici nu-și mai aduce aminte cînd anume a început să învețe această limbă clasică. S-a pomenit învățînd grecește ! Pînă la opt ani, cînd a început să învețe și latinește, micul John cetise fabulele lui Esop, pe Xenofon și pe Herodot ! Intre opt și doisprezece ani a cetit pe Virgiliu, Horațiu, Titu Liviu, Salustiu, Ovidiu și bună parte din Cicerone. Pînă la patrusprezece ani a grămădit în capul lui mai mult decît un băietan bine pregătit care se prezintă la bacalaureat.

James Mill, tatăl, dădea copilului lecții, îl examina, îl obliga să-și bată capul cu probleme mai presus de puterile vîrstei lui și-i dădea să cetească și să rezume cărți scrise pentru oameni maturi. Luîndu-l cu sine la plimbare pe căi de țară, îi făcea pe lîngă școala de acasă încă un supliment de școală peripatetică.

Geometria, algebra, istoria universală, și înțele fizico- chimice, geografia, științele filosofice, începînd cu logica, și mari cantități de literatură universală fură mistuite de mintea viitorului filosof cu mult mai-nainte ca să-și atingă majoratul. Această stranie metodă ca să întinzi pînă la maximum puterile intelectuale ale unui copil, John Stuart Mill n-o găsește absurdă. La o jumătate de secol de distanță, după anii lui de învățătură în școala lui tată-său, el constată că : „Un elev căruia nu-i ceri niciodată ceea ce el nu poate să facă nu muncește niciodată atîta cît ar putea”.

Dar filosoful englez, crescut și instruit de tată-său, departe de școli, deci fără întâlniri și contact cu alți copii de vîrsta lui, fără jocuri, fără ștregării, fără trînteli și fără nici un fel de exerciții fizice, ajunge, la anii vîrstei clocotinde, gol de orice clocot. Tatăl, James Mill, era prietenul și colaboratorul

celebrului jurist și sociolog Bentham, autorul *Tratatului despre legislație*. Tânărul John și-a petrecut adolescența printre oameni maturi, printre amicii lui James, ascultând și participând la discuții interminabile, ajutând pe tată-său și pe prietenii acestuia la compunerea operelor lor și îngropându-se complet în mormane de pagini cetite și scrise, ca o biată floare băgată într-o bucoavnă, să se preseze.

Din grupul puternicilor intelectuali care gravitau în jurul lui Bentham și duceau în frunte făclia *principiului utilității* era să se răspîndească marele curent *utilitarist* englez, înrudit și paralel cu școala pozitivistă franceză. John Stuart Mill a fost, în toată viața și în toată opera lui, reprezentantul acestui curent pămîntesc, realist, foarte treaz, legat logicii și experienței științifice. Dar filosoful și-a dat seama curînd că educația lui ciudată făcuse din el numai o mașină de tocat raționamente și de descoperit cusururile logice din discuțiunile și din cărțile celorlalți.

La vîrsta de douăzeci de ani, tânărul filosof se simți deodată, sufletește, spăimîntător de veșted și de pustiit, ca și cum tot farmecul și tot interesul vieții și-ar fi schimbat cărările care duceau spre inima lui. Juvenila lui dorință de a lucra pentru transformarea lumii era moartă. Concepțiile lui de pînă aci, prietenii intelectuale, mulțumirea muncii cotidiene... toate se stinseră și-l lăsară în întuneric. Nimic nu-l mai interesa, nimic nu-l mai încălzea, nimic nu putea să-l facă să resimtă eroica plăcere de-a stăruî în calea vieții.

Educația lui severă și pozitivistă, interzicerea oricărei duioșii religioase, ba chiar proscrisirea oricărei poezii se dovedeau acum niște exagerări fatale, capabile să rupă firul vieții. În această stare de bancrută morală, John Stuart Mill își reexaminează trecutul, ideile, filosofia, adică întreaga școală a părintelui său, și începe să-și dea seama de lipsurile și de greșelile pe care le ispășea acum elevul.

Maiorescu nu insista prea mult și nu analiza înfricoșata criză prin care trece filosoful englez între anii 1826 și 1830. Tot așa, nu se oprea asupra întîielor izvoare mîntuitoare care vin să adape și să înviorze calcinata simțire a lui John Stuart Mill. Întîlnirea filosofului cu poezia lui Wordsworth și efectul ei reconfortant profesorul le lăsa la o parte

din ecuație, întrucît poetul englez era cu totul necunoscut auditorului.

Dar Maiorescu interpreta cu justete memoriile filosofului englez, scoțînd din spusele lui impresia că gîndul suicidului începuse să-i dea tîrcoale. In toiul acestei năruiri sufletești, John Stuart Mill are marele noroc să se întîlnească cu doamna Taylor.

După primele momente de strîmtorare și de nădușală, Filipache începu să se adapteze. Izbuti să-și scoată paltonul și să-1 intercaleze între doi studenți din bancă, iar pe palton își deschise caietul și porni să ia note. Mai tîrziu și pe apucate, ochii îi alunecară primprejur. Amfiteatrul era înțesat, pe mijlocul lui era un zid de trupuri, iar în bănci așcultătorii stăteau cap lîngă cap. Deocamdată, prin zăpușeala sălii, Filipache nu recunoscă pe nimeni. Fiindcă nu nota decît ideile principale rostite de la catedră, nu era obligat să-și fixeze privirile numai pe caiet. Cercetă sala mai pe îndelete și nu găsi nici o figură de prieten. Pînă la alte probe, Bujoreanu și Boru- zescu nu erau de față. Dar descoperi, cu un nestăpînit freamăt al inimii, că în banca a treia, la vreo cîțiva metri departe de el, Antonina Țanțu stătea între o colegă și un coleg și lua note cu mare luare-aminte. După îmbujorarea obrazilor, trebuia să-i fie și ei cald, dar, contrar celor de primprejur, nu arăta nici o oboseală și nici o deprimare. Dacă Antonina privise spre ușă în momentul intrării profesorului, putuse să observe înghesuiala de la ușă și capetele studenților întîrziați. Doru se întreba, fără de răspuns : a prins de veste Antonina ori n-a prins de veste că e și el în blocul oropsit ?... Ii venea să creadă mai degrabă că colega lui nu-1 observase, și atunci, cu un fel de sentiment satisfăcut, de impunitate, o privi fără sfială. Era, fără îndoială, figura cea mai deosebită' din rîndul ei și din rîndurile vecine. Portul capului, seriozitatea feței și lumina frunții, sporită prin strălucirea perișorului vagabond fără cochetărie, destăinuiau realități sufletești simpatice și reconfortante. Antonina nu era frumoasă, ci grațioasă. Pe linia acestei prime impresiuni, observatorul nota cu mulțumire semnele unui caracter vrednic de încredere și mărturia subtilă a unei sub- jugătoare curății sufletești. Era un copil cuminte, care crescuse mare, venise să învețe carte la Universitate, stătea aci amestecată printre colegi

inferiori, dar care păstrase nevinovăția și inexperiența anilor când te joci cu păpușile. Filipache puse în mintea lui alături de Antonina, pe soră-sa, Clarița, și judecă nepărtinitor că soră-sa pare mult mai dezghețată și mai femeie. Dar Filipache, observînd pe colega din bancă, nu pierdea șirul lecției profesorului...

John Stuart Mill înlîni, în anul 1830, pe femeia cu care legă, după propria-i expresiune, prietenia cea mai prețioasă a vieții lui. El era de douăzeci și cinci de ani; ea era cu vreo doi ani mai mică decît el, dar era măritată, și soțul ei era cel mai cumsecade om din lume, burghezul Taylor. Amabil, afectuos, cu purtări plăcute, om care-și cîștiga cu belșug înlesnirile și satisfacțiile vieții, domnul Taylor mai avea și calitatea prețioasă că admitea în jurul frumoasei și excepțional de inteligentei sale soții prietenia și admirația cîtorva oameni onști. Iubindu-și și înțelegîndu-și soția, Taylor își măsura modestia personală, se vedea incapabil să guste discuțiile înalte, manifestațiile artei și ale filosofiei și se bucura, din colțul salonului, să vadă pe nevastă-sa prezidînd, sărbătorită, pe artiști și pe filosofi.

Admirația lui John Stuart Mill pentru doamna Taylor se revărsa în aprecieri și în caracterizări cu suflu de odă : „Avusei fericirea să fiu primit în cercul ei și înțelesei degrabă că doamna Taylor stăpînea, adunate laolaltă, calități pe care nu le întîlnisem decît izolate, la persoanele cunoscute de mine pînă aci... Caracterul general al inteligenței ei, temperamentul ei și întreaga-i complexiune sufletească m-au făcut adesea s-o compar, așa cum era în vremea aceea, cu poetul Shelley. Însă cînd e vorba de înălțimea inteligenței și adîncimea cugetărilor, Shelley, mort prea tînăr, nu era decît un copil față de doamna Taylor, în deplina ei înflorire. În cele mai înalte regiuni ale speculației filosofice, ca și în cele mai mărunte treburi ale vieții cotidiene, spiritul ei era un instrument care păstra totdeauna aceeași desăvîrșire. Spiritul ei răzbătea pînă la inima, pînă la măduva problemei. Ideea esențială, principiul nu-i scăpau niciodată. Această precizie, această rapiditate de execuție, care caracteriza toate facultățile spiritului ei, ca și pe ale sensibilității ei, unite cu darurile de sentiment și de închipuire ce avea, ar fi putut face din ea o artistă desăvîrșită. Sufletul ei arzător și iubitor, elocința-i viguroasă ar fi

făcut din ea, desigur, un mare orator. În sfârșit, dacă femeilor le-ar fi fost deschisă cariera politică, profunda cunoaștere a doamnei Taylor despre firea omenească, discernământul și sagacitatea pe care le dovedea în viața practică i-ar fi asigurat un loc de frunte printre conducătorii omenirii. Aceste daruri ale minții slujeau caracterul moral în același timp cel mai nobil și cel mai cumpănit pe care mi-a fost dat să-l întâlnesc... Mînă în mînă cu nobila ei mîndrie mergea modestia cea mai sinceră. Ea se arăta cu totul simplă și firească tuturor acelor care erau în stare să simtă prețul acestor calități. Disprețuia în chip suveran tot ce era josnic și laș. Indignarea ei izbucnea în fața oricărei fapte care dădea pe față, în purtarea sau caracterul făptașului, porniri brutale, tiranice, perfide sau rușinoase..."

Cu această femeie John Stuart Mill rămîne prieten douăzeci de ani. Doamna Taylor ajunge confidentul, sora sufletească, sfetnicul, inspiratoarea și colaboratoarea filosofului. Timp de douăzeci de ani, John Stuart Mill trăiește o viață incomparabilă, de fericită amplificare sufletească și de nobilă muncă intelectuală, într-o rară ascensiune, statornic susținută de două minți superioare și de două inimi adecvate. După douăzeci de ani, în care John Stuart Mill dă la iveală operele sale cele mai bine cugetate și mai sirguincios realizate, după douăzeci de ani de muncă filosofică, geamăn împletită cu gîndurile, cu descoperirile, cu îndemnurile și cu avînturile amicei ideale, soțul Taylor se retrage discret din viață și doamna Taylor ajunge soția filosofului.

Dar această încununare pămîntească a unei prietenii platonice și britanice ține mult mai puțin decît precedenta și ideala lor camaraderie. Căsnicia lui John Stuart Mill cu regina inimii sale se rupe după șapte ani. Fosta doamnă Taylor moare pe neașteptate, atinsă de congestie pulmonară, în sudul Franței, la Avignon, și acolo rămîne pentru odihna cea de lungă vreme.

În fața lui Maiorescu, care rechemă cu o rezervată dar simțită simpatie romanul nobilei vieți a filosofului englez, stătea, atentă și impresionată, ca toată lumea, și doamna Maiorescu. Profesorul, traînd cu o ponderată voie bună această materie mai mult literară și sentimentală, se silea totuși să degajeze pentru tînărul său auditor (în ale cărui virtuți nu prea credea), o lecție de înaltă moralitate.

Vorbind cu rezervă și cu belșug de nuanțe de prietenia celor doi — severă și fără umbră de vinovăție — vorbind de fericita completare sufletească pe care și-o simte John Stuart Mill în intimitatea sufletească a doamnei Taylor, profesorul făcea o stațiune în dreptul inimii celor ce-l ascultau : „Ar fi de dorit ca această mare pildă din viața filosofului să găsească aci, în sala noastră, dreapta pricepere ce i se cuvine. Ar fi de dorit ca tinerii care mă ascultă să înțeleagă și să simtă, pentru toată viața lor, serioasa și vitala problemă care începe să-i asalteze acum, în primăvara vieții. Întâlnirea bărbatului cu femeia, cinstita și severa orientare în raporturile dintre cele două sexe sunt lucruri atât de capitale în viața noastră, încât cea mai mică ușurătate sau incorectitudine pot să aibă urmări dezastruoase. Să nădărdum că priveliștea acestei neprihănite prietenii, convertite la timp favorabil în onestă și fericită căsătorie, va rămînea pentru ascultătorii mei o statornică și profitabilă amintire...”

Doru Filipache întoarse capul spre Antonina Țanțu. Ochii lor se întâlneau într-o încrucișare de raze sufletești care se frînseră și căzură în nevăzute scînteii spre tainicul fund al inimii... Așadar, Antonina notase prezența lui, și poate nu era acum întâia oară cînd se uita la el... Totul se întîmplase într-o secundă. Antonina, cu ochii pe caiet, însemna mai departe ideile auzite. Dar lui Filipache i se păru că peste fața îmbujorată a colegei lui trecu o undă de emoțiune și de roșată.

Urma ca, în lecția viitoare, profesorul să vorbească despre opusculul filosofului, *Aservirea femeilor*; și să dezvolte entuziaștele-i convingeri în privința vredniciei femeii de a avea, în societate, absolut aceleași drepturi ca și bărbatul.

Maioreșcu și doamna Maioreșcu părăsiră sala. Gălăgia și învîlmășagul izbucniră ca un foc într-o șiră de paie. Deodată, Filipache văzu lîngă el pe Bujoreanu și pe Boruzescu, și cu mirare simți că nu este prea fericit de apariția lor.

Bujoreanu rezumă situația pentru toți :

— *Tarde venientibus ossa...* și statul în picioare pînă-ți trece os prin os... Toți am întîrziat, toți am făcut de planton... Noi doi, chiar lîngă ușă...

Filipache întrebă, cu ochi care căutau în juru-i :

— Cum vi s-a părut lecția, dragii mei ?

Boruzescu răspunse :

— Mai caldă decît celelalte și... știu eu ?... contagioasă !

Filipache clipi înfiorat, dar se feri să ceară lămuriri.

— Părerea mea — zise Silviu Bujoreanu — este că Maiorescu ar fi meritat astăzi un auditoriu alcătuit numai din logodiți — ca să nu zic înamorați — și din tineri însurăței...

Boruzescu replică gînditor :

— Cine știe ? ! Poate erau în sală și de aceștia, în orice caz, au tot timpul ca să fie...

Silviu Bujoreanu adaaose cu superioritate :

— Noi rămînem scoși din cauză... Cunoștințele noastre feminine au dat pare că cu bobii, și astăzi n-au venit... Nu văd nici pe vară-ta, nici pe prietenele ei...

Filipache, laș și cu jumătate de gură, îngăimă un răspuns :

— Așa mi se pare și mie.

Dar controlă sala dintr-o ochire, pornind de la locul unde stătuse Antonina... într-adevăr, nu mai era nici o colegă cunoscută. Antonina se strecurase din sală și fugise.

VIII

A doua zi de dimineată, Filipache se duse la Biblioteca Academiei. Încercă să cetească, să ia note, să urmărească o idee literară... dar zadarnic !... Nu putea să-și concentreze luarea-aminte și n-avea nici un spor. La fiecare mișcare din sală, la fiecare pas din vestibul ridica ochii de pe carte și se uita să vadă cine vine. După un ceas de tensiune și de neastîmpăr, închise cărțile și se lăsă păgubaș.

Antonina lipsea din sală și în locul ei era altcineva !

A treia zi făcu la fel. Dar și de data aceasta studiul lui merse tîrîș-grălpiș și, după două ore încordate și nemulțumite, plecă din sala de lectură! și porni spre Șoseaua Kiseleff. Antonina nu venise nici azi !

Deși zi de noiembrie, cu cer de veștede cicoare și cu soare galeș, lăsat spre miazăzi, totuși, văzduhul avea în el unde largi de prospețime și de sprintenie. Plimbarea la Șosea era pentru Filipache o deprindere

veche, însă în ceasurile singuraticice ale dimineții, când aleile simt libere de fluxul snobilor și al snobismului.

Intră pe fișia lată de prundiș și înaintă departe, spre Hipodrom. Se obișnuise de câțiva ani să facă în toate diminețile libere acest sport primitiv și sănătos, la început împreună cu un coleg sau doi, mai pe urmă singur. Rareori se lăsa târît de prieteni săi vie la ora Șoselei și să privească deșarta defilare a echipajelor bucureștene. Dar în singurătatea de dimineață, detestata Șosea din ajun revenea la frumusețea ei cunoscută și intimă.

Teii goi sau plini de frunză erau toți buni prieteni. Țărâncile de la Băneasa, cu cobilița pe umăr și cu gălețile cu lapte covăsit — ohiar gălăgioase, chiar triviale — se potriveau peisajului și dimineții printr-un fel de lege odihnitoare și necesară, care lipsea cu totul boierilor din ceasurile serii. Vilele, din ce în ce mai numeroase, din dosul cortinelor de tei păreau fără locuitori, sau cu prea puțină viață, ca să turbure liniștea matinală. Singura notă rapidă și distonantă era, uneori, galopul cailor de curse, călăriți de jochei englezi, care se duceau ori se întorceau de la Hipodrom. Dar aceste superbe animale, care se arătau și dispăreau prin plasa de lumini și de umbră verde de sub tei sau prin vârtejul frunzelor răscolite de potcoave, completeau impresiile dimineții cu nu știu ce plesnet de surpriză¹, de vocabule anglo-saxone și de energie nervoasă, descărcată deopotrivă și de cai și de călăreți.

Filipache, lăsându-se legănat de aceste înfățișări familiare, pătrunse pe sub crengile arâmii și goale și prin potecile înecate de frunza scuturată. Ajuns la Hipodrom, o luă la dreapta, spre lacul de sub deal și spre păduricea Băneasa. În largul sporit de crîngurile dezincarnate și transparente, soarele se revârsa, acum, înainte de amiază, cu palori și cu pacificări de înserare. Jos, pe lac, prin trestia uscată și ușor răscolită de un vînt imprecis, clipeau în soare talgere de argint. Câțiva viței pășteau pe vale iarba înroșită, și un băiat, poate paznicul lor, cînta din tilincă.

Spre răsărit, un coș de cărămidărie puneă un fel de stîlp despărțitor între mahalaua vag terminată și țarina liberă.

Toate erau goale, evidente și triste. Filipache coborî pe malul lacului, printre viței, și intră în pădurice. Se așeză pe un buștean, în fața soarelui, și se uită la universala-i dărapănare dimprejuru-i...

în acest colț dezolat și zbîrlit, Filipache își întoarse puterile de observație și de cercetare asupra lui însuși. Cu orizontul străjuit de trunchiuri rare, de scaieți și de trestii onduloase, cu umerii încropiți de soare, Filipache lăsa vremea să treacă, minut după minut, un ceas întreg...

Se întâlnea a doua oară cu această complicație sufletească, provocată de stăruința înaintea gândului a uneia și aceleiași icoane... Acum vreo doi ani, prin clasa a șasea, vară-sa, Sanda, 1-a făcut să treacă prin aceleași împrăstieri, leneviri și reverii cum îl face astăzi Antonina. Atunci împrejurările s-au potrivit astfel, toate, că din complicația care se declarase a ieșit la urmă un subiect de elegie nu prea gravă, ci atîta cît poate să fie îngăduită între niște veri de gradul al doilea... Sanda nici n-a prea băgat de seamă că Doru începuse să-și modifice purtările și fața cînd venea în casă la neamuri. Biata fată era în aceeași stare ca și Doru, însă mai primejdios decît el, fiindcă din iubirea ei dată lui Codin Petrovici trebuia să iasă nenorocirea căsătoriei ei de azi. Filipache a suferit în taină, s-a spovedit într-un caiet întreg, pe care pe urmă 1-a aruncat în foc, și a făcut așa ca în ziua cununiei Sandei să nu fie în București.

Boala n-a fost nici prea lungă, nici prea serioasă... Era prea devreme pentru suferințele lungi și cultivate. Filipache se întreba dacă, de data aceasta, schimbarea de anotimp sufletească pe care o simțea în el va aduce mai mult decît fatalele intemperii literare proprii unui temperament de poet. Începea să-l îngrijească o nuanță de rău augur, stăpînitoare în complicația prin care prindea să treacă... O negrăită duioșie, un fel de milă suspectă îl atrăgea către Antonina... Ii era jale de acest copil nevinovat și fraged, aruncat în viitoarea împrejurărilor și a universității bucureștene.

De ce nu s-a mai arătat la bibliotecă ? Poate că e bolnavă... Poate că a răcit chiar deunăzi, seara, după baia de aburi din sala lui Maiorescu... Acest gînd îl doare și nu știe cum ar face să-și procure, în privința aceasta, o informație precisă... Și totuși, e atît de ușor ! Antonina locuiește peste drum de el, și chiar acum, la amiază, revenind acasă, n-ar avea decît să se abată doi pași de la poarta lui și să întrebe ce face Antonina... Ușor de gîndit și atît de greu de îndeplinit!... Cu cine va da ochi intrînd în cămin, cu ce obraz își va formula întrebarea, cum va justifica

interesul pe care-l poartă Antoninei ? Și dacă nu știu ce ironie i-ar scoate înaintea pe Elvira Iatropol ? Sau dacă persoana întrebată i-ar răspunde : „Domnișoara Antonina Țanțu ? Este chiar aici, în sala de mîncare !... Mă duc s-o înștiințez !”

Cum ar da ochi cu Antonina ? Ce-ar putea să-i spună ?... „Domnișoară Țanțu... mă temeam că ești bolnavă și am venit să culeg informații asupra dumatăle...” Ce-l interesează pe el sănătatea acestei fete ? Cum îl va privi Antonina, cum va arăta, în oglindă, capul lui, după clipa aceea ?

Filipache găsește aceste întrebări tot atît de încîlcite ca un cuib de mărăcini de aci, de pe marginea șanțului... Tot ce-ar putea face ar fi să caute să vadă pe Sanda și s-o întrebe pe ea ce face prietena ei Antonina. Sanda e bună, îngăduitoare și șlefuită de suferință. Dar pătrunzătoare cum este, pe lîngă toate celelalte, ar putea să se întrebe : Ce l-a găsit pe Doru să se ocupe de sănătatea Antoninei ?...

Filipache își aduce aminte de lecția cea din urmă a lui Maiorescu, de impresionanta prietenie dintre John Stuart Mill și doamna Taylor și-și mărturisește că este un ideal pe care l-ai dori din toată inima oricărui om de carte. Atunci de ce nu și l-ar dori și Filipache ?... Nu-și mai aduce bine aminte ce proiecta el în viitor atunci când ținea la vară-sa Sanda. N-avea încă șaptesprezece ani !... I se pare astăzi că nici nu se gîndea ce-ar fi putut să iasă dacă și Sanda ar fi avut vreo înclinație pentru el. Dar iată că nici azi Filipache nu se întreabă clar cu ce se mărginește, în geografia viitorului, un sentiment care începe să te stăpînească ?...Și mai nelămurit, și mai cenușiu decît la ieșirea lui din sala de lectură, Filipache se ridică de pe copacul răsturnat și porni înapoi spre Șosea. Orizontul adîncit al toamnei, melancolia pătrunzătoare a soarelui și aceste bălării uscate care trosneau sub pașii lui Filipache erau acum niște martori compătimitori, care sporeau duioșia gîndului și știau chipul și numele Antoninei...

Cu pasul întins, Filipache ajunsese iar pe aleile cu arabescuri de umbră, se întîlni cu cîteva perechi care își făceau plimbarea de dinaintea prînzului și, intrînd în Calea Victoriei, o ținu drept pînă la Ministerul de Finanțe. Trecuse de amiază cu un sfert de oră. Trotuarele erau pline mai cu seamă de școlari și de școlărițe.

Din Calea Victoriei, Filipache apucă pe Calea Griviței și înaintă cu grupurile tinere și gălăgioase spre răscrucea Buzești. De departe i se păru lui Filipache că recunoaște, într-un grup de fete, pălăria Antoninei... Grăbi pasul și urmări cu încordare pălăria care apărea și dispărea... Dar distanța era prea mare... Cînd Filipache trecu dincolo de Școala militară de artilerie și geniu, grupul urmărit se despărți. Una din fete trecu pe trotuarul din stînga. Era într-adevăr Antonina. Ajunse în dreptul căminului și intră înăuntru.

IX

Sala nr. 4 era aproape plină, cu un ceas mai-nainte de clipa cînd trebuia să apară Titu Maiorescu. Dacă de obicei ascultătorii se striveau la lecțiile lui, de data aceasta era în primejdie însuși profesorul.

Nu mai era altceva de făcut decît desființarea ușii. Cu ferestrele închise și cu ușa deschisă, sala nr. 4 se mărea cu o anexă a cărei capacitate era stabilită de rezonanța vocii profesorului.

Lecția lui Maiorescu despre *Aservirea femeilor* era departe de a fi un rezumat al ideilor și dezvoltărilor lui John Stuart Mill din cartea astfel intitulată. Maiorescu, cu adîncă lui cunoștință despre spiritul național și despre media puterilor intelectuale din sala care îl asculta, își pregătea mai întîi terenul, făcea comparații între mediul englez și mediul românesc și de-abia la urmă intra în inima problemei.

Fiindcă ideile lui John Stuart Mill asupra dezrobirii femeilor, la divulgarea lor în Anglia, fuseseră primite cu destulă rezervă și fiindcă de atunci încoace, dacă nu ca rezultate, cel puțin ca vîlvă, aceste idei nu mai mirau pe nimeni, Maiorescu căuta, prin asemănări, să facă pe ascultători să simtă cam ce fel de impresiune treziseră la început. Astăzi, nu numai un cetățean academic, dar oricare onorabil burghez care citește ziare și mai cunoaște și o limbă străină' nu se va arăta prea surprins cînd îi vei vorbi de emanciparea femeilor. Ideea, cu puterea picăturii care sfredelește stîncă, a răzbit și răzbește tot mai departe în conștiința publică, zisă civilizată. Altfel era și altfel este cînd o idee, proaspăt aruncată în lume de autorul ei, întîmpină capete nepregătite și rezistență universală.

Poate că azi, în lumea noastră românească, în anul 1898, dacă s-ar ridica cineva — în Parlament, în Universitate sau în presă — cu ideea emancipării, adică a egalizării în drepturi a femeilor cu bărbatul, n-ar găsi mare entuziasm, dar nici prea violentă opoziție. Lucrul e cunoscut. Ne-am deprins cu el și poate mergem spre o soluțiune pozitivă. Dar ca să ne facem o idee de rezistență, de neprimirea și de antipatia contemporanilor lui John Stuart Mill față de egalizarea drepturilor celor două sexe, să ne închipuim cam ce succes ar avea cineva de la noi care ar cere azi acordarea de drepturi politice și civile tuturor străinilor născuți în țara românească. Aceeași prejudecată și aceeași opoziție pe care le constatăm azi printre noi cînd ar fi vorba de încetățenirea străinilor — deși poate în măsură mai slabă — întîm- pinară odinioară pe îndrăznețul cugetător englez, apostolul emancipării femeilor.

John Stuart Mill cercetează actuala situație a femeilor cu o rară sagacitate și stabilește de la început principiul că neegalitatea dintre femeie și bărbat este ultima rămășiță sau una dintre rămășițele unui fioros trecut preistoric și istoric de animalitate și de barbarie. Robia de azi a femeii este mărturia unor raporturi de silnicie și de forță, stabilite odinioară și rămase pînă azi. Femeia este azi inferioară bărbatului, fiindcă întunecosul drept al celui mai tare a prevalat și s-a făcut lege și datină.

Omenirea, în drumul greu și lung pe care-l face de mii de ani spre dreptate și spre umanitate, trebuie să descopere și să curețe societatea de toate aceste triste vestigii ale dreptului celui mai tare, impus ca prăvilă de fier pe grumajii celui mai slab.

Toate teoriile și toate obiecțiunile adversarilor emancipării femeii examinate din punct de vedere logic, psihologic, fiziologic, juridic, social, utilitar... toate, absolut toate, sînt nejustificate, tradiționale, obscurantiste sau josnic egoiste. Femeia a dovedit — ori de cîte ori împrejurările excepționale au ajutat-o — că nu este cu nimic inferioară bărbatului și că poate să facă, cu destoinicie, toate muncile și toate serviciile ce i s-au cerut, de la cele de pe cîmpul de război, pînă la cele din cabinetele diplomatice sau din laboratorii.

Orice argument adus de adversari, împotriva egalității femeii cu bărbatul, afară de puterea prejudecății și a ignoranței, altă putere nu poate să aibă. Nici fiziologia femeii, nici maternitatea, nici educația copiilor, nici sensibilitatea specifică feminină!, nici faptul că Michel-angelo, Luther și Beethoven... n-au fost femei, nimic nu poate să osîndească femeia la o situație moștenită din veacurile brutalității și ale neîndurării. Dacă este adevărat că dreptatea și libertatea sunt bunurile cele mai nobile cu care se cinstește astăzi omenirea civilizată și că trebuie să luptăm neconținut pentru creșterea acestui tezaur, atunci este evident că, prin proclamarea deplinei libertăți dintre femeie și bărbat, dreptatea și libertatea vor spori pe pămînt.

John Stuart Mill se întinde cu entuziasm asupra fericitelor urmări care vor izvorî pentru neamul omenesc atunci cînd jumătate din el, adică toate femeile, eliberate din robia politico-socială de azi, vor dubla energia, silințele, munca și progresele omenirii în drumul miilor de ani spre culmile desăvîrșirii imorale. Dar Titu Maiorescu, care trebuia să

intermedieze ca un abil pedagog între entuziastul englez, partizanul emancipării femeilor, și un auditor studențesc și românesc, se mulțumea cu mai puțin. Pe de o parte, întărea și clarifica unele dintre argumentele lui John Stuart Mill, dar, pe de altă parte, oprea căruța entuziasmului emancipator la o mare distanță de locul unde deshamase englezul.

Pentru John Stuart Mill emanciparea femeii era o problemă de sfântă și urgentă dreptate. Să ștergem uricioasele dovezi ale unui trecut de abuzuri și de tiranie ! Inegalitatea femeii cu bărbatul vorbește de omul-bestie, de-abia ieșit din caverne și încă nelecuit de pofta antropofage. Nici o obiecție, nici un impediment, nici o considerație de pe pământ nu poate să desființeze dreptatea femeii de a fi perfect egală cu bărbatul ! Dar protivnicii acestui fel de a judeca nu lăsaseră problema acolo unde o adusese filosoful englez. Maioreșcu, senin și obiectiv, voia să-și obișnuiască auditorul și cu generozitatea concepțiilor feministe, dar și cu unele argumente și rezerve, poate descoperite de la John Stuart Mill încoace.

O chestiune la care filosoful englez nu s-a gândit, la care nici nu putea să se gândească, este următoarea : O să vie oare vremea să avem și oștire femeiască ? În Anglia, unde treburile și psihologia militară sunt atât de neasemănătoare cu ceea ce este pe continent, cugetătorul englez John Stuart Mill n-a putut să-și facă întrebarea de mai sus. El vede pe femeie făcând politică și pătrunzând în Camera Lorzilor și în Camera Comunelor numai în vremuri de-a pururi pacifice, în care războaiele sunt o tristă amintire, iar discuțiile reprezentanților națiunii privesc navigația, bumbacul și trestia de zahăr.

Dar să presupunem că Parlamentul unei țări, compus în bună parte din deputați femei, trebuie să decidă într-o zi problema gravă a intrării în război împotriva unui dușman. Nu precizăm dacă dușmanul e puternic, sau slab, sau ireductibil altfel decât prin puterea armelor, nu precizăm dacă diplomația și-a sleit toate mijloacele și argumentele. Presupunem, simplu, că doamnele deputate au fost chemate să discute dacă trebuie ori nu să declare războiul.

Vor putea să-1 declare acești mandatarî feminini, care n-au satisfăcut legea recrutării, n-au nici o competență militară și nu vor participa la război ? Iată o remarcabilă greutate ! Cu ce inimă pornești

războiul, cu ce îndrăzneală ațîți un foc la care vei trimite numai bărbați ?

Concluzia deocamdată ar fi aceasta : Intrucît parlamentele naționale au uneori prilejul greu să discute eventualitatea războiului și să vîre în foc pe popoare, femeile, neputînd să poarte armele, nu pot să fie mandatarî ai națiunii.

Maiorescu se oprea la acest raționament și credea că poposește în loc întărit. Dar raționamentul era o fortăreață ce putea fi escaladată în multe feluri. La ceasul acestor lecții — noiembrie 1898 — și profesorul, și auditorii lui se opreau și capitulau înaintea acestei constatări : femeile nu fac armată ; oștire de femei nu se poate. Și apoi un pas mai departe : femeile neputînd să îndure, ca ostași, războiul pe care l-ar putea declanșa ca deputați, n-au dreptul să facă politică și să solicite voturile națiunii.

Cu acest chip, Maiorescu abătea pe o cîmpie indecisă și nisipoasă torențele entuziasmului și ale pledoariei lui John Stuart Mili în favoarea emancipării politice a femeilor.

De-abia ieșise profesorul din sală, și Silviu Bujoreanu, care începea să se simtă un fel de „lider al majorității”, își făcu loc pînă la banca unde observase pe Elvira Iatropol, cu amicele ei Antonina și Sanda Petrovici, și spuse tare și provocător :

— Multstimătele noastre colege, discuțiunea este deschisă ! Cine cere cuvîntul ?

Boruzescu și Filipache, venind după el, își spuseră între ei :

— Bujoreanu și discrețiunea sunt noțiuni exclusive !

Apoi se apropiară de banca fetelor.

Boruzescu le salută și le spuse :

— Nu-1 judecați prea rău pe amicul nostru... Debutează' totdeauna cu o stîngăcie, cu o nerozie... dar pe urmă devine deosebit de interesant!

Elvira Iatropol, pe cît de dornică să discute problema feministă, pe atît de grăbită să alerge la un curs de medicină, spuse cu păreri de rău :

— Păcat, domnilor, păcat !... Ne vom întîlni și vom discuta altădată... Acum alerg dincolo, la facultatea mea... La revedere !

Își strînseră mîinile cu toții de-a valma, cît pentru despărțire, cît pentru bună întîlnire. Antonina dădu mîna cu Filipache cu un fel de rezervă

intransparentă, grăbindu-se parcă să însoțească pe Elvira.

Sanda Petrovici o reține :

— Nino, mai rămâi un minut cu mine... Apoi se întoarce către Filipache și îi spuse privind-1 în ochi : S-a terminat !...

Ceilalți pricepură că nu trebuie să întrebe nimic. După câteva clipe tot Sanda se adresează lui Bujoreanu :

— Domnule Bujoreanu, toate sunt bune în viață cît stai pe catedră sau în bancă... Toate ideile, toate teoriile, toate punctele de vedere... sunt minunate, sub plafonul universității !... Dar e prost cînd ieși afară în viață și viața îți impune, neîndurată, puncte de vedere și atitudini la care nu te-ai fi gîndit niciodată.

Boruzescu își puse pălăria pe bancă.

— Doamnă, sunt și eu de aceeași părere... Și Eminescu mai mult decît noi :

**A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E
în stare ca să schimbe în natură-un fir de
păr : Este piedica eternă ce-o punem la
adevăr !...**

Sanda Petrovici păru că se răzgîndește și voi să se arate mai puțin copleșită de tainele pe care le purta în inimă :

— Totuși, viața trebuie trăită, cu toate iluziile, cu toate mirajele și cu toate discuțiile ei ametoare și inutile !... Mi-ar fi drag să ne întîlnim cu toții într-altă parte decît pe băncile astea... Domnule Bujoreanu, invitația pe care ne-ai făcut-o adineaori, să luăm cuvîntul în această controversă a emancipării femeilor, o reținem și la timp vom folosi-o... Deocamdată, eu, una, sunt împovărată tocmai de partea practică, tocmai de tristele realități ale problemei discutate de filosoful englez... Doru vă va spune mai tîrziu despre ce e vorba... Și tot el va fi bun să vă anunțe ziua și ora unei întîlniri la mine acasă, la un ceai între camarazi...

Bujoreanu se făcu interpretul tuturor :

— Doamnă, vă mulțumim cu entuziasm !...

Sanda Petrovici întrebă pe văru-său :

— ■ Dorule, mai ai vreun curs ?

— Ar mai fi unul, dar nu mai rămîn...

— Atunci vino cu mine, trebuie să-mi faci un comision... Spune-mi, Nino, ce adresă are căminul vostru ? Țiu neapărat să veniți la ceaiul meu și vă voi trimite un bilet...

Filipache se gîndi : „Ar fi în stare să nu vie !”

Apoi, cu voce tare :

— Da, da... însă ai și tu grijă să-ți poftesti prietenii într-o duminică după amiază, cînd știi bine că nu sunt cursuri.

— Așa gîndesc și eu... Acum, care plecăm, care ră-mînem ?..,

Antonina, rezervată și tăcută, fu cea dintîi gata să plece. Bujoreanu și Boruzescu așteptau cursul următor.

Sanda Petrovici spuse Antoninei, pe cînd ieșeau din clădirea universitară :

— Nino, am isprăvit cu căsnicia mea... Zilele acestea înaintez cerere de despărțire... Mă simt atît de singură și de vrednică de plîns !... Cu toată dreptatea mea, cu toată ticăloșia lui Codin Petrovici, am la inimă o nespusă jale că trebuie să iau calea divorțului...

— N-ar fi bine, Sando, să te mai gîndești ? Să mai cauți vreo împăcare ?

— Fată dragă, am încercat toate mijloacele... Codin Petrovici e tipul bărbatului sălbăticit de băutură și degradat de nopțile pierdute la joc de cărți...

Filipache venea în urma lor și asculta.

Afară, în bulevard, Sanda scoase din servietă o scrisoare.

— Iată, Dorule, comisionul pe care te rog să mi-1 faci... Tata roagă pe vechiul său prieten, avocatul Cor-nea,, să treacă mîine, înainte de tribunal, pe la noi. Cor-nea este obligatul tatii de multă vreme... Te rog, ia tu scrisoarea aceasta, du-te la avocat acasă și, dacă se poate, dă-i-o chiar lui în mînă...

— Sando dragă, este cel mai mic serviciu pe care pot să ți-1 fac... Dar ascultă, Sando... Dacă în scrisoare este vorba de necazul tău, apoi eu, care duc la destinație scrisoarea asta, nu pot să nu găsesc în lucruri o tainică ironie...

Sanda clătină din cap.

— Ei, Dorule, viața ne păstrează comori de ironie ! La revedere, eu alerg într-altă parte... Nino dragă, cum te-aș lua cu mine acasă... Cîta nevoie am de inima și de urechea unei surori !... Dar am de alergat... Te chem zilele astea... O chem și pe Elvira.

— Sando, scrisoarea ta va fi pe masa avocatului acum, la cină...

— Îți mulțumesc, Dorule !... Copii, la revedere !...

Antonina și Doru rămaseră o clipă indeciși.

— La revedere, domnule Filipache... Te duci să servești pe Sanda...

Filipache răspunse cu glasul schimbat :

— Am o oră înaintea mea... Voi servi-o pe Sanda după ce te voi servi pe dumneata... Dă-mi voie să te conduc până acasă...

— Dacă aş zice nu, ai putea să-mi răspunzi : ne sunt casele vecine...

— Asta ar fi primul argument...

Antonina se adună în sine, neîncrezătoare și prudentă. Apoi, pare că așa, într-o doară, ca să aibă ce vorbi pe drum :

— Primul argument, domnule Filipache ?... Mai sunt și altele ?...

— Poate, domnișoară Țanțu... Unul ar fi că după lecția pe care am ascultat-o, ajungem comunicativi vrînd- nevrînd...

— Comunicativi... da, însă probabil că foarte deosebiți în impresii...

— Eu cred dimpotrivă, domnișoară, că lecția lui Maio- rescu a creat, în auditorul nostru de ambe sexe, un fol de nivel comun de simțire și de cugetare, fie el cît de provizoriu...

— Nu știu, domnule Filipache, dacă n-ai avea mari surprize cînd ar fi să întreprinzi o cercetare, din fericire imposibilă...

Un minut merșeră unul lingă altul, atenți și cercetători, fără să vorbească și fără să se apropie unul de altul. Filipache deschise gura cel dinții :

— E adevărat ca problema e complexă și grea ca tălpile societății omenеști... Dar cugetarea celor ce pot să cugete și generozitatea celor ce se știu generoși nu ezită să caute ieșiri mai bune din vechea încurcătură.

— Domnule Filipache, eu, una, sunt o proastă și mă simt cu totul departe și de cugetare, și de generozitate...

— Domnișoară Țanțu, dacă aş începe să protestez și să-ți spun : „Vai, domnișoară, cum se poate atîta modestie !”, aş dovedi că dintre noi amîndoi eu sunt prostul. Dă-mi voie deci să-ți spun că rezerva dumitale e înțeleaptă... Dar, pe de al'ă parte, cum putem să închidem ferestrele și să ne dezinteresăm cu totul de această problemă cînd suntem de

douăzeci de ani. sau ne apropiem de această vîrstă ?...

■—■ Ai dreptate, domnule Filipache... Dar și eu îți spun adevărul, declarîndu-ți că nu mă simt în stare să fac imediate comentarii lecției lui Maiorescu... Mai întîi, că pricep greu pe acest profesor... Pentru mine, una, este prea solemn, prea boier, prea complicat... Nu știu cum să zic... Ai ascultat, pînă acum, pe Coco Demetrescu ?

— L-am ascultat într-o conferință, la Ateneu...

—• II vei asculta, în curînd, la cursul lui. Îți spun cinstit : prefer pe Coco Demetrescu... E mai... profesor, mai cald și mult mai transparent...

— Am mai auzit această comparație... Și am auzit-o de la oameni competenți... Dar mi se pare că Maiorescu a fost destul de... profesoral și azi și deunăzi... Ai fost și dumneata deunăzi... Eu am avut nenorocul să viu cam tîrziu și am rămas în picioare, cu coastele proptite de o bancă... După ce a ieșit Maiorescu, pînă cînd să-mi pun coastele în ordine, dumneata ai dispărut din sală.

Antonina răspunse vag :—■ Da, mi-aduc aminte... Dar să revenim la Maiorescu... Poate că a fost destul de profesoral... Dar te rog, ia spune-mi. ce zici dumneata după lecția pe care o ascultarăm : *Care este convingerea lui Maiorescu* ? Este partizanul emancipării femeilor sau este protivnicul emancipării ?... Eu nu știu ce să spun !... Și tot atât de nedumerită am mai rămas și altă dată, după lecțiile lui... În fond, care este părerea domnului profesor ?...

Filipache rămase ețeva clipe surprins ca dinaintea unei destăinuiri.

— Domnișoară Țanțu... mă uimești cu această constatare... Umbla și prin capul meu de cîțva timp, dar trebuie, fără complimente, să recunosc că dumneata ai formulat-o înaintea mea... Așa este !... Maestrul ne-a rezumat cu mare competență toată pledoaria lui John Stuart Mill... În lecția precedentă și-a plimbat mina pe inimile noastre, ca un harpist pe coardele instrumentului, dar astăzi ne-a lăsat într-o impasă... Ai dreptate ! Care este convingerea maestrului ? Să emancipăm pe femei, ori să nu le emancipăm ?...

— Cu alte impresii ieși din clasa lui Coco Demetrescu... Deși uneori prea... pedagog și superficial, totuși, înțelegi foarte bine care este sistemul lui de convingeri. L2 un filosof materialist, și pace !...

— Îmi deschizi capul, domnișoară, asupra unei chestiuni care mă va preocupa mereu... Dar să facem drumul înapoi, spre problema cea mare... Ne verificăm pe noi, verificăm și pe maestru... Ce facem însă cu problema în sine ?...

— Domnule Filipache... problema în sine... însemnează ziua de mîine.

— Profundă vorbă, domnișoară !... încă o dată, mă pui pe gînduri...

— Ascultă, domnule Filipache... Ne apropiem de casă și trebuie să ne resignăm... Eu am trăit. în copilăria mea, cîțiva ani la Mînăstirea Varatic... Am o mătușă călugăriță care m-a învățat să cetesc pe bucaavnele bisericеști...

— Asta este și mai curios, domnișoară !... Va să zică, ■dumneata ai copilărit în mînăstire ? !...

— Ca mulți copii, băieți și fete, din mica și marea burghezie moldovenească...

— Iată o interesantă și instructivă informație !...

— Ascultă ce voi să spun... Dacă primești ce-am zis <ă problema dezbătută însemnează *ziua de mîine*, iată i o scria, într-un ceaslov de la mînăstire,

despre ziua de mâine... Este prima pagină pe care mi-a dat-o buna mea maică și mătușă, ca s-o slovenesc. Și o țiu minte, ca și cum ar fi fost ieri : „*Nu duceți grijă de ziua de mâine, căci ziua de mâine se va îngriji de sine...*”

X

— Filipache !... Bună ziua, dragul meu !...

— Să trăiești, Boruzescule...

— • Ce faci tu pe aici ?... Te interesezi de afișul Teatrului Național ?

— Da și nu prea... E adevărat că aș vrea să văd pe noul interpret al lui Harpagon, dar n-am nici o hotărâre precisă...

— Să venim într-o seară împreună... Nici eu nu l-am văzut pe Ion Brezeanu... Se zice că o putere artistică neobișnuită clocotește în acest băiat...

Doru Filipache venea de la Universitate. Ascultase o lecție care nu-l interesa deloc. 11 prinsese vremea în clasă și nu putuse să mai evadeze... Căuta pe Antonina. Știa că trebuie să fie la această oră la cutare profesor și venise s-o întâlnească. Dar Antonina nu se arătase. După ce ora trecuse, cenușie și tristă, Filipache ieșise din palatul înaltelor învățături afară, în primul omăt al lui decembrie. Era un giulgiu subțire, dăinuitor prin curți, pe acoperișuri, pe pajiștile din Cișmigiu, dar zdrențuit, terfelit și mohorât sub roțile trăsurilor și sub pașii trecătorilor... Filipache se simțea împovărat și nehotărât. Se lăsă în șuvoiul care curgea spre Calea Victoriei. De aci, tot cu șuvoiul, se pomeni la Teatrul Național. Era ceva protivnic obiceiurilor lui Filipache. Plimbarea pe Calea Victoriei îi era groaznic de urâtă și, de câte ori avea puțința să ocolească, ocolea. De data aceasta era fără direcție. Sau îl mîna o speranță absurdă... S-ar putea să-i răsară Antonina de undeva...

Așa se întâlnește cu Boruzescu, sub afișierele teatrului. Lampadarele cu gaz începeau să se aprindă. În fața templului zeițelor Melpomene și Thalia, birjarii muscailor, pe caprele trăsurilor de lux, așteptau pe eleganții sclavi ai ceasului Șoselei. Nu era decât atîta frig cit trebuia ca doamnele de pe trotuare și din echipaje să aibă dreptul să scoată la

iveală blănurile lor de mare preț. În castanii desfrunziți și în brazii din grădina „Casei Oteteleşanu”, atunci „Clubul regal român”, sutimi de vrăbii ciripeau și se zbăteau, fericite de nu știu ce fericire a serei și a zăpezii, pentru ele încă virginală. Deasupra orașului frivol, cerul iernatic mîna, spre un confuz răsărit de lună plină, neguri și nouri, prea slabi ca să se închege în catapeteasmă opacă.

— Spune-mi, Dorule, ce proiecte ai în seara aceasta ?

— Boruzescule, să-ți spun drept, sunt dezorientat și plictisit !... Mă duceam spre casă... Aș fi vrut să dau prin Cișmigiu, ca să fac o baie vizuală de alb și de nevinovăție.

— E cam târziu... Nu vezi că se aprind luminările ?... Să-ți propun eu o baie internă, de ceai, la mine acasă...

— La tine acasă !... Lîngă Palatul Cotroceni !... Aidem mai bine colea, la „Fialkowsky”... Suport eu riscurile invitației...

— Filipache, ești îndatoritor ca de obicei, dar nu ești în curent cu istoria emigrării popoarelor... Tribul meu a emigrat, sau a imigrat — cum vrei s-o iei... Nu mai locuim lîngă palatul princiar, ci în centrul capitalei, colea, la doi pași, într-un palat veritabil, dar la mansardă...

— Cum asta ?

— M-am mutat la 1 decembrie deasupra Pieții Să-rindar, în Palatul Luvru ! Vino cu mine să-ți arăt noul meu domeniu...

Filipache se lăsă înduplecat. Constantin Boruzescu, pus în balanță cu Silviu Bujoreanu, cîntărea, pentru inima lui Filipache, mai mult decît poetul grandilocvent. Boruzescu, sub aparențele lui degajate și istețe, ascundea preocupări, convingeri și poate dureri superioare vîrstei lui. Filipache simțea în acest prieten adîncimi sufletești sigilate și o melancolie poposită de timpuriu la vadul filosofilor pesimiste. În ființa acestui băiat atît de inteligent se ascundea o boală sau o taină morbidă, care îl șlefuia ca pe un cuțit, dîndu-i o mare agerime, în paguba sănătății elementare.

Pe drumul scurt, pînă la Palatul Luvru. dar greu de făcut din pricina șuvoaielor de plimbători, Boruzescu îl întrebă pe Filipache :

— Ai fost la conferința lui Mișu Caloianu ?

— Ce conferință ?

— Poftim ! nici tu n-ai idee !... Nenea Mișu a ținut la Ateneu, acum două săptămîni, o conferință asupra exilului lui Ovidiu...

— • îmi pare rău, dar acum aud lucrul, din gura ta...

— Bietul Caloianu, este cam afectat, și pe bună dreptate... Tocmai noi, elevii lui de prima calitate, am strălucit prin absența noastră...

— Te pomenești că nici Silviu nu s-a dus...

— Ba el s-a dus... Și de la el știu și de conferință, și de mîhnirea lui Caloianu.

Era vorba de originalul lor dascăl de limba latină, Mihail Caloianu. Ținuse o conferință în care se încercase să explice printr-o teorie proprie surghiunul la Tomis al autorului *Metamorfozelor*.

Doru se supără pe Silviu :

— Putea să ne dea și nouă de veste !...

— Nu, nu... N-are nici o vină... Mi-a spus ce-a fost... Și el, ca și mine, și-a schimbat domiciliul la începutul acestei luni și n-a venit la cursuri. Vinovați suntem noi, tu și eu, fiindcă nu cetim ziare și disprețuim această scumpă hărmălaie națională... Ai cetit azi vreun ziar ?

— • Ți spun drept că n-am cetit...

— Întîmplător, eu am cetit... Să te învăț atunci ce se întîmplă astă-seară...

— Dacă e vorba de politică, păstrează orzul în hambar ; nu-1 risipi...

— Fii pe pace !... Din puținul pe care-1 știu asupra acestui capitol, interpelarea lui Maiorescu în chestiunea rentei școalelor din Brașov este singurul fapt remarcabil din ultimele zile... Este vorba de altceva, deasupra foburgului politic, deasupra viermuiei noastre omenești și deasupra acestui subțire înveliș de iarnă... Este vorba de... eclipsa totală de lună, pe care vom privi-o în noaptea asta — dacă norii pămîntești vor fi binevoitori — de la ora unsprezece și jumătate înainte.

— Vestea pe care mi-o dai este în perfect acord cu tine întreg... Din partea ta n-aveam dreptul să mă aștept la altfel de noutăți...

Boruzescu se opri în dreptul casei Luvru și i-o arătă lui Filipache.

— Aici e noul meu domiciliu. Sunt cam trist că este peste drum de „Capșa”, dar ne despart vreo sută

de trepte, toate în sus, spre ceruri... Haide, Filipache, după mine, curaj !...

Tocmai sus, la capătul scărilor, Boruzescu avea o chilie mobilată. Intrară pe bîjbîite și locatarul aprinse lampa.

— Filipache, îmi pare rău că prima ta vizită cade ia stinsul zilei. Avantajele și farmecul camerei mele sunt exterioare ei... De aici, din fereastră, privesc a treia parte din capitala României... Dar stai să fac lampa mai mică... Ia te uită ce spuză de licurici !... Admiră aceste lacuri violete, din care se ridică ostrovul Cotrocenilor ! Ziua pot să disting, de aici, strada pe care locuiam...

Boruzescu mări flacăra lămpii. Filipache examină aeriana locuință a prietenului său. Părea un colț de arhivă sau o aripă de bibliotecă, amplificată cu un lavabou, cu cîteva scaune și cu un divan de dormit.

— Costache, ce faci cu atîtea bucoavne ?...

— Nu sunt numai ale mele... Rafturile astea, pline cu literatură franceză, sunt ale celor ce mi-au subînchi- riat odaia... Vrei să luăm cîte o ceașcă cu ceai ? Stau la oameni cumsecade și foarte serviabili...

— Dacă vrei tu, vreau și eu...

Boruzescu ieși o clipă din odaie și se înapoie satisfăcut.

— Nu numai cîte-o ceașcă cu ceai, dar și cîte o felie de cozonac !...

Filipache întinse mîna și luă de pe divan o carte desfăcută și întinsă, ca pe brînci, cu scoarțele în sus. Ceti titlul :

— *Die Welt als Wille und Vorstellung...* Ce spui. Boru- zescule ?... Ai luat taurul de coarne ?...

— Mai mult de coadă, decît de coarne !... Merge greu... Cu nemțeasca pe care o știu eu, trebuie să aștept multă vreme pînă mi s-o deschide poarta cetății...

— Totuși, într-un an, în doi, vei izbuti și mă vei lăsa în urmă... Mi-e ciudă că nu mă pot hotărî și eu să încep odată...

— Inventează și tu un interes acut, vreo pasiune poetică, istorică, filosofică... și atunci vei mușca din dicționar ca dintr-o piersică...

Cuvintele lui Boruzescu urniră și rotiră sferele cugetului lui Filipache ca pe o cupolă de observator astronomic. O pasiune pentru limba germană !... Ca să silabisească *Suferințele tînărului Werther...* De ce

n-a fost Antonina astă-seară la lecție ?... O rugase să-i dea voie să vie și el... Antonina nu-l autorizase să vină, dar nici nu-l oprise. Se răzgîndise poate în ultimul moment și judecase — vigilentă și severă cum este —că Filipache a cerut prea mult.

— La ce te gîndești, Filipache ?

■—• La ideea ta că trebuie să inventez vreo pasiune oarecare, tangențială dicționarului german...

— Da, Filipache... așa cum am făcut și eu... Silviu, bunăoară, are alte metode. Va ajunge departe cobzarul nostru !... Pe cît e de diafan și de angelic cînd scrie, pe atîta e de pozitiv și de calculat cînd umblă, cînd mănîncă și cînd se mută de la un proprietar la altul. Știi cum a învățat nemțește Silviu ?

Cineva bătu în ușă. Boruzescu se ridică și deschise. Era servitoarea, care aducea tava cu ceai.

■—• Coconașule, toate erau gata... V-am adus și sticluta cu rom...

— Bine, Profiro, pune tava colea lîngă lampă... Spune boierilor că le mulțumesc.

În camera răcoroasă, cele două cești cu ceai ridicară spre abajurul lămpii două tirbușoane de abur.

— Ceaiul tău, Boruzescule, îmi aduce aminte de făgăduința verei mele, Sanda Petrovici, să ne cheme într-o seară la ea acasă, și de problema emancipării femeilor... Scumpe filosoafe, cum privești tu problema aceasta ?

Boruzescu amestecă prelung lichidul blond din ceașca de porțelan și mușcă din felia de cozonac. Apoi cu ochii și cu umerii dădu un răspuns nepăsător și vag.

Filipache interpretează :

— Nu te interesează emanciparea femeilor ?

După ce sorbi de cîteva ori, Boruzescu răspunse :

— Dorule, recunosc că raționamentele lui John Stuart Mill și ale tuturor partizanilor emancipării sunt luminoase și convingătoare... Așa este. Actuala stare socială a femeii este rezultatul unei stratificări brutale, nedrepte, neumane etc., la fel cu nu știu ce stratificări din scoarța pămîntului, care au prins, în întunericul cavernelor geologice, cele mai frumoase specii de marmură sau de ce poțestești. Așa a stratificat trecutul preistoric și istoric condiția femeii și așa am moștenit-o. Și să' crezi că aceste stratificări morale și sociale sunt mai rezistente și mai adînc ascunse decît celelalte... Suntem toți prinși în ele, cu

toate deprinderile noastre sufletești, cu toate prejudecățile noastre și cu tot tembelismul nostru de cugetare... E adevărat : femeia este nedreptătită ! Ei, și pe urmă ? Cine își va primejdi interesele, siestele și desfătările lui pentru această oneroasă moștenire, veche ca Baba Dochia ?... Dar îmi vei spune : Totuși, iată, și alaltăieri, și ieri, și azi câțiva oameni generoși, care au pornit — eroici ca eroul lui Cervantes — să dea la pământ moara unde se macină străvechea nedreptate. Să-ți spun eu secretul acestor oameni... Figura lui Boruzescu, călătoare prin umbrele și luminile lămpii cu abajur de dantelă, avu un popas de amară și ironică bătrânețe. Scumpe Filipache, toți partizanii emancipării femeii au fost, în ceasurile vitejiilor lor feministe, îndrăgostiți lulea după cutare sau cutare exemplar excepțional din seria strănepoatelor mamei Eva... Ce să-ți mai spun despre John Stuart Mill... Dacă nu i-ar fi ieșit în cale doamna Taylor, cine știe dacă l-ar fi ispitit vreodată problema aservirii femeii !...

Filipache își ascunse ochii în ceașca cu ceai.

— Înțelegi, amice ?... Ca să-ți ieși din fire, ca să te declari eretic față de prejudecățile ortodoxe și să vrei să instalezi pe femeie în scaunele deținute pînă acum numai de bărbați, trebuie să te găsești într-o efervescentă extraordinară... Bată-le norocul de femei !... Cu drepturi sau fără drepturi, inteligente sau gîsculițe, sincere sau perfide... ele sunt cauza și explicația atîtor și atîtor vitejii și prostii, victorii și dezastre, frumuseți și turpitudini din existența bărbatului... Te-ai gîndit vreodată la simbolicul episod din paradis ?... Eva este aceea care ridică stăvilarul fericitului heleșteu din grădina raiului și dă drumul torenților vieții. Mare înțelept a fost cel ce a scris acest adevăr !...

— Boruzescule, și acum, ca și altădată, ești înaintea mea, cu inteligența și cu meditarea ta... Dar, cum înțeleg, *in abstracto*, recunoști și tu că femeile sunt vrednice să aibă mai multe drepturi decît au...

— Da, amice... Sunt generos și dezinteresat tocmai fiindcă n-am nici un interes nici împotriva emancipării femeilor, nici pentru emanciparea lor... Filipache, cu voia ta, să ridicăm gîndurile noastre deasupra acestei planete, pe care, este adevărat, au trăit cîndva modelul Venerei de Millo și modelul Giocondei... Astă-noapte, la miezul nopții, vom privi, dacă nu vor fi îouri, eclipsa de lună. Poți să rămii cu mine pînă atunci ?.

— Dragă Boruzescule, și aici sunt mai mic decît tine... Tu ești independent și sihastru... Eu sunt supus legilor clanului și ale familiei...

Boruzescu se duse la fereastră, își făcu cu mîinile apărători la ochi și privi în oceanul atmosferic.

— Mi se pare că vom rămînea izolați... Nori puternici se interpun între noi și frumosul fenomen ceresc de peste cîteva ceasuri... Nu e nimic ! Te pomenești că te rețineam fără folos...

Se întoarse de la fereastră și se așeză pe divan, lîngă volumul lui Schopenhauer. Filipache urmărea cu admirativă luare-aminte pe acest straniu coleg, după vîrstă ceva mai mare decît el, dar după maturitatea minții și timbrul personalității, cu mult deasupra lui. Sub fruntea lui exagerată și fragilă, obraji erau uscățivi, gura vînată și nasul ascuțit ca un semn de întrebare. Rezimat de spătarul divanului și escamotat de lumina lămpii, Boruzescu părea un luptător ostenit de nobila luptă a zilei, luptă cu penelul, cu pana, sau cu tomurile cercetate...

— Boruzescule, am încercat și eu, după îndemnul tău, să citesc ceva de Schopenhauer și am început, firește, cu *Aforismele* lui... Dar deocamdată sunt mai sensibil la contribuția lui Maiorescu, adică la limba în care e tradusă cartea, decît la ideile din carte...

Prietenul lui Filipache întoarse în lumină capul său de intelectual veștejit și răspunse, fără suficientă, dar obosit și leneș :

— Dorule dragă, nu mă miră... Stai să mai treacă... A înțelege filosofia idealistă transcendentă e ceva așa... ca a trece din regnul vegetal în regnul animal... *Die Welt ist meine Vorstellung* /... Lumea este reprezentarea mea... Hei !... Hei !... Cînd mi-a căzut în mînă, acum patru ani, nuvela lui Eminescu *Sărmanul Dionis* și am citit-o, trei zile am umblat năuc pe izlazul și prin dumbrăvile de lîngă tîrgul meu natal. Este o totală răsturnare a lumii tradiționale, pe care o purtăm în cutia asta craniană, și înlocuirea ei cu cea adevărată, cu lumea filosofică... Filosofia începe de la acest hotar : *Die Welt ist meine Vorstellung*...

— Adică ce ?... un vis, o aiureală, o fantasmagorie absurdă ?...

— Nu, Filipache, acestea sunt expresii inadecvate și uneori paraponisite, întrebuințate, ca răzbunare, de dușmanii filosofiei idealiste transcendente... Lumea este o realitate, dar fîntînile din care se aruncă în afară tumultuoasă și tot splendidul și

tragicul ei tumult au cu totul alt înțeles și altă consistență decît în concepția curentă și vulgară... Spațiul în care se situează această lume și timpul în care se desfășoară, inel după inel. au un caracter absolut de idealitate... Spațiul și timpul sunt ideale. Fac parte din *împătrita rădăcină a principiului rațiunii suficiente...*

— Boruzescule, nu dau cu nasul întîia oară de aceste idei... Ți-aduci aminte că am avut cîteva discuții cu profesorii noștri de filosofie, prea școlari ei înșiși, de-abia ieșiți din sala lui Maiorescu ; am mai vorbit și noi ini re noi... dar n-am putut să adun mare lucru în capul meu...

— Filipache, această concepție superioară, care recunoaște caracterul de idealitate al spațiului și al timpului, și deci al universului întreg, este muntele Himalaia, și îl urci greu de tot, ani de zile, ca să nu ajungi în vîrf poate niciodată... Dar ia s-o luăm de la talpă... Iată, sub coatele tale, acest birou... un obiect, din misterioasa lume a obiectelor... E tare, e dreptunghiular, are culoarea brună și așa mai departe... Mintea nefilosofică, omul de pe stradă vede acest obiect, caută prin saltare, mîncînd sau picotează pe el și pleacă... în convingerea lui, acest birou este o existență independentă, acest birou este, pentru omul de pe stradă, tare, brun, dreptunghiular, *în chip absolut...* Fie că biroul este sub ochii lui, fie că biroul este izolat de orice privire omenească, biroul este și rămîne ceva în sine, cu toate particularitățile pe care le are atunci cînd stăm în contact cu el... Așa crede, așa pricepe omul de pe stradă lumea exterioară. De aici începe uriașul șant, despărțitor între capetele filosofice și nefilosofice.

— Costache, te-am înțeles... acest birou și toată lumea exterioară, laolaltă, sunt în sine, adică independent de simțurile noastre, cu totul altfel decît le interpretăm noi... Lumina, culoarea, forma, sunetul, toate armoniile și toate stridențele existenței sunt interpretările cerebralității noastre... Dar ceea ce interpretăm noi — diversele incitațiuni externe — unde se situează ? Nu este un spațiu exterior nou, nu este un timp deasupra noastră ?

— Dorule, ești pe calea cea bună... Aici este misteriosul șurup pe care caută să-l învîrtească filosofi și pe care Kant l-a întors mai bine decît toți... Filosofi mijlocii convin că lumea în sine este cu totul altfel decît o descifrează simțurile noastre... Ce este soarele în sine ? Ce este, în sine, o floare de trandafir

? Ce este trupul nostru, adică lumea exterioară, cea mai intim legată nouă, *subiectului*, cel ascuns după gratii ? Ce este *lucrul în sine* ? Mister și iar mister !...

Schopenhauer răspunde : lucrul în sine este *voința*, adică pornirea oarbă, adică setea neantului... Putem s-o spunem, dar nu putem s-o înțelegem... Lăsînd la o parte această ultimă întrebare, splendidele asalturi ale filo- sofiei idealiste au cucerit și această redută de refugiu : și timpul și spațiul au un exclusiv caracter de idealitate...

— Sunt adică apanajul cerebralității noastre ?...

— Sunt condiții ale cunoașterii... Sunt taina cu care venim pe lumea aceasta...

— Costache, aici bîjbîiesc eu în întuneric. Spațiul și timpul sunt ideale... Venim noi cu ele în traistă ? Dacă n-ar ii, pe pămînt, nici ochi, nici urechi, nici picioare, nici aripi, spațiul și timpul n-ar mai fi ?...

— Dorule, sunt deocamdată un ucenic care mă hrănesc din firimiturile lui Platon, ale lui Kant, ale lui Schopenhauer... Mai am mult pînă să fiu și eu admis la *Banquet*, dacă voi fi admis vreodată. Dar sunt un ucenic răzvrătit, poate eretic și deformat... Da... eu cred că dacă n-ar fi în lume sistemul nervos, adică simțirea și creierul, n-ar mai fi nici timp, nici spațiu și nimic din tot acest univers iluzoriu...

— Dar atunci ce însemnează sistemul nervos și ce însemnează creierul ?...

— însemnează biata corabie a lui Noe, unde căutăm să scăpăm de potopul filosofiei și al nimicitirii !...

— Costache, am dat gata universul !... Noroc că suntem tot lîngă aceste cești de porțelan, tot în mansarda ta, tot în luna decembrie și tot în... (aici nu mai e noroc...) obscuritatea noastră studentască... Dar iată o întrebare : tu aștepti să privești, la miezul nopții, o eclipsă de lună... Colo, departe, în cîmpiile spațiare, luna se va stinge treptat și va ajunge aproape invizibilă, pentru că pămîntul, așezat exact între lună și soare, va îneca luna în conul lui de umbră... Poți tu să gîndești că toată această fenomenologie cerească este legată și condiționată de biata noastră existență ?... Dacă pămîntul ar fi sterp ca luna, și deci noi, viermii pămîntului, am lipsi, eclipsa de astă-seară — soare, pămînt și lună — ar fi fost revocată ?...

— Răspunsul meu este același. Fiecare dintre noi suntem solidari cu tot universul. Suntem unul și același mister. Suntem o salbă infinită... Flori, gîndăcei, frunți muntoase, diamante, aștri, omenirea întregă, imbecili și genii : suntem aceeași salbă, răsucită în miliarde de spirale și petrecută pe sub toate pragurile milioanelor de veacuri... Fiecare dintre noi participăm la firul întreg și suntem firul întreg pe care e înșirată misterioasa salbă...

— Cum vine asta ?... Dacă fiecare am fi firul întreg al sălbii, atunci ce mai este moartea, care ne seceră zilnic, cu profuziune, fără ca salba să se deșire sau să se clinească din măreția și din plinătatea ei ?...

Boruzescu se ridică de pe divan și rămase în picioare într-o atitudine de solemnă intențiune.

— Dorule, ai sosit ca un copil admirabil în fața sanctuarului, în fața sfintei sfintelor !...

— Ca să fiu încîntat și eu de ceea ce am descoperit pe negîndite — dacă nu cumva rîzi de mine — îți cuieș- te-mi complimentul tău...

— Amice, îți vorbesc despre lucruri pe care le-am ținut totdeauna îngropate în inima mea... Un subiect de eternă preocupare pentru mine este moartea... M-am pomenit cu această predilecție de mic copil... De mult, la. moșioara unde am copilărit — mai înainte ca să ne mutăm la tîrg — locul meu de plimbare și de copilărească reverie era cimitirul satului... Se întîmplase să fie chiar lîngă casa noastră... În după-amiezile de v.-ă, cînd fluturii codați, galbeni și negri, se zbăteau pe -icaieții înfloriți de pe șanțul cimitirului și șopîrlele sfîrșeau printre morminte, eu stăteam la umbra troiței și-mi făceam de joacă... Dacă murise cineva în sat și neamurile îi săpau groapa, eu prezidam pregătirea groapei, cocoțat într-un salcîm... Cînd convoiul de jale se apropia de cimitir, du- cînd pe brațe sau în căruță mortul cu fața descoperită, eu mă vîram printre lume și priveam pe răposat tot timpul prohodului. Am crescut printre gropi funerare și am făcut totdeauna placidă casa cu ideea morții. Ziceau vechii filosofi că mirarea este aceea care a dat naștere filosofiei... Eu cred că mai degrabă marea dascăliță a filosofiei este moartea... Sîntem prieteni, ne-am pomenit prieteni: moartea și cu mine...

Cînd m-am întîlnit, acum patru ani, cu nobila concepție idealistă, prima mea întrebare a fost : Cum pot să încadrez vechea mea preocupare în această filosofie ? Ce crede despre moarte idealismul transcendențial ?...Să începem încă o dată raționamentul nostru de la capăt. Suntem deplin edificați. Lumea pe care o vedem, o auzim și o pipăim este așa numai pentru noi. Secretul ei este secretul cu care ne naștem fiecare. Suntem toți — cel puțin tot neamul omenesc — niște viori mai mult sau mai puțin identice (vezi daltonismul, vezi orbii din naștere), care interpretăm la fel partitura acestei lumi... Dar ce sunt în sine misterioasele note care se izbesc de coardele viorii noastre și se prefac în culoare, sunet, formă, timp și spațiu ?... Fiindcă — și aici trebuie să te trimit la cărțile maestrilor — culoare, sunet, formă, timp și spațiu, tensiune nervoasă și tensiune musculară purced toate din aceleași porți ale apriorismului și ale misterului...

Dar iată că, prin această lume, atît de curioasă și atît de altfel decît ni-o mărturisesc simțurile, trece, secundă cu secundă, coasa morții... Putem să afirmăm, din capul locului, această certitudine : După cum suntem invincibil încredințați că lumea înconjurătoare și noi înșine, în centrul ei, suntem cu totul altceva decît ne informează simțurile, tot așa trebuie să fim încredințați că familiara moarte trebuie să fie, în sine, cu totul altceva decît cred și deplîng ochii noștri... N-am izbutit pînă acum să studiez documentele și doctrina creștină... Dar arhaica și mîngîietoarea credință că moartea este o vamă între două lumi mi se pare de o respectabilă înțelepciune...

Să ne întrebăm cu independență : Ce poate să fie moartea aceasta, într-un timp și într-un spațiu care îmi aparține mie ?...

Boruzescu se întrerupse. Porni din colțul divanului și, cu degajarea unui profesionist sigur pe cărțile, pe argumentele și pe efectele sale, scoase dintr-un raft de cărți volumul lui Eminescu.

Il deschise și ceti :

**Pe pieptul moartei luce de pietre scumpe
salbă Și păru-i de-aur curge din raclă la
pămînt. Căzuți în cap sunt ochii. C-un
zîmbet trist și sfînt Pe buzele-i lipite, ce
vinete îi sunt, Iar fața ei frumoasă ca varul
este albă...**

Această funebră frumusețe, această rigiditate, această capitulare — moartea pală și superbă — sunt roabe spațiului și timpului meu !...

— Borzescule... te joci cu simțirea mea... Mă zgudui și mă târăști după tine, ca pe vechii captivi, imperatorul triumfător... Dar, dragul meu, este definitiv probat că noi... suntem universul ?... Se poate afirma, fără remușcare de conștiință filosofică, cum că lumea oglindită de picătura de rouă este chiar proprietatea acestei picături ?...

— Filipache, arsenalul argumentelor lui Kant — cel ce l-a întrecut pe Platon — este irefragabil... Din nefericire, câți pot să pătrundă în acest arsenal !... Amice, universul tot este un misterios fenomen, legat de misterul și mai inexpugnabil al *subiectului* care suntem noi... Lumea aceasta este obiectul difuz și infinit. Eu sunt subiectul... Jurisdicția legii cauzalității nu se întinde asupra subiectului... Legea cauzalității este valabilă numai între obiecte. Acest obiect sau acest fenomen este cauza celuilalt fenomen... Nu putem să afirmăm : noi proiectăm în neant viziunea acestui cosmos și fluxul miliardelor de veacuri... Între subiect și obiect punțile sunt rupte pe vecii vecilor... Dar știm bine și demonstrăm că spațiul, timpul și cataracta cauzalității universale sunt numai și numai ideale, cu noi, pentru noi, din pricina noastră, în așa grad încât, dacă' noi n-am fi sau n-am mai fi, universul s-ar șterge ca apa morților...

— Încep să văz, așa, ca prin sită, care este filosofia ta asupra morții...

— Iubite Filipache, nu știu dacă te-ai oprit vreodată mai îndelung în dreptul noțiunilor de infinit și de eternitate... De obicei, noi gândim aceste noțiuni numai prin comparația : Lumea noastră întreagă față de universul infinit este de-abia un punct. Veacurile lumii noastre, oricât de multe, față de eternitate sunt o singură clipă. Pentru cei ce așază pe Dumnezeu, ca să zic așa, în inima eternității și a infinitului, lucrurile sunt și mai evidente. Ce sunt toți anii creaturii față' de eternul creator ! Ce sunt toate regiunile universului față de infinitatea puterii și a omniprezenței lui Dumnezeu !...

Dragă amice, toată filosofia mea asupra morții stă captivă într-o ecuație insolubilă. Nu știu dacă eternitatea și infinitul sunt ale lui Dumnezeu... Dacă infinitul face parte din vistieria dumnezeiască, atunci cosmosul nostru este un simplu punct, este un singur bănuț din această vistierie... Dacă eternitatea este mantia lui Dumnezeu, atunci toate miliardele de veacuri ale lumii noastre sunt o clipă, o scamă de purpură pe mantia împărătească. Acum urmează-mă. Dacă în clipa morții mele trec din iluzia și din visul timpului pămîntesc de-a dreptul în realitatea eternității, atunci însemnează că moartea mea coincide cu moartea universală...

— Iartă-mă că nu pot să prind raționamentul tău...

— Filipache, admite că fluviul timpului nostru se varsă în marea eternității... eternitatea nudă, fără clipe, fără zile, fără ani, adică eternitatea dezbrobodită, fiindcă toată această broboadă — clipe, zile, ani și veacuri — însemnează iluzoriul timp pămîntesc...

— Bine, am admis.

■ — În fața eternității, care soarbe iluzia timpului nostru, zdrențele acestei iluzii sunt absolut egale, sunt una și aceeași clipă... O zi, un an, sau o mie de ani... față cu veșnicia goală sunt perfect egale, sunt o secundă. Fluviul timpului nostru se varsă în marea veșniciei într-o singură secundă...

— Așa s-ar părea... Să zicem că da...

— Nu să zicem că da... Așa este !... Un ceas și o sută de ani, o săptămînă și un milion de ani pe orologiul eternității nu însemnează decît una și aceeași clipă... Oricît de lungă sau oricît de scurtă ar fi funia timpului, în fața veșniciei ea scade dintr-o dată și se reduce la o clipă... Și ele între ele, perioadele veacurilor noastre, confruntate cu eternitatea, sunt toate un fulger, nimic altceva decît palpitarea unei clipe.

Stai acum și te socotește : pe firul acestui timp iluzoriu stau înșirate decesul lui Confucius, al lui Buda, al lui Abraham, al lui Keops, al lui Alexandru cel mare, al lui Socrate, al lui Zenon, al lui Francisc de Assisi, al lui Kant, al lui Napoleon !... Și pe același fir iluzoriu, iată... la infinit, perlele negre ale tuturor deceselor din veacurile iluzorii, bineînțeles punînd la socoteală decesul tău și al meu...

Pricepi, Filipache ? Barca lui Charon este universală !... În realitate, poznașul de unchiaș ne

transportă pe toți dintr-o dată de pe țărmul iluzoriu, dincolo, pe țărmul destăinuirii și al adevărului !

— ■ Boruzescule dragă, tot ce spui tu mi se pare fantastic de ingenios, dar fragil...

— Ca timpul și ca spațiul !... Dorule, nu știu nici eu prea bine dacă ai în fața ta pe un pribeag al reveriilor **funebre** sau pe un nou Cristofor Columb... Dar, încă o dată și încă o dată !... Dacă timpul pămîntesc e broderia visului, dacă este — ca și spațiul — un element aprioric și un aport al cerebralității noastre, atunci moartea noastră, cea în timp și în spațiu, este o scamatorie !...

Pe urmă... Dacă, dincolo de mirajul timpului și al spațiului, ne așteaptă nuda eternitate și nudul infinit, atunci decapturarea noastră din colivia vieții însemnează o năvală universală de școlari ieșind toți din clasă în secunda cînd sună clopoțelul... Cu alte cuvinte, mai severe : moartea mea coincide cu moartea tuturor celor ce au murit, mor și vor mai muri pe planeta aceasta și în suvoiul veacurilor pămîntești... Dacă dincolo de moarte ne așteaptă eternitatea rigidă, moartea nu mai este individuală, ci universală... Anii care s-au scurs între moartea Semi- ramidei și moartea mea sunt iluzorii... În mormîntul meu pogoară toți morții trecuți, prezenți și viitori... Cu fiecare dintre noi se stinge strania și imensa iluziune, și ■—• lucru admirabil — toți murim în aceeași clipă, fiindcă toți ne decapturăm în una și aceeași compactă veșnicie... Deși între mormîntul primului om și mormîntul ultimului om se pare că au căzut la mijloc sute de mii de ani și mii de kilometri, adevărul este că mormîntul e unul și același, iar clipa morții lor — și a tuturor morților dintre ei — este clipa morții universale... înțelegi, Filipache ?...

— Boruzescule !... Mă vrăjești, dar nu mă convingi !

Paradoxalul filosof se învîrte de eîteva ori în jurul lui

Filipache, ținînd mîinile în buzunarele pantalonilor. Apoi, cu capul în umbra dantelată a abajurului și cu pieptul în lumina plină, se opri în fața nedumeritului prieten. Avea în ochi o lumină amuzată și ironică. Părea un maestru afectuos, care voiește să dovedească unui elev nu știu ce adevăr, foarte ușor de înțeles, dar pînă acum neluat în seamă.

— Dragul meu, în luna decembrie, în nopțile clare — cum nu e noaptea aceasta — poți să observi pe bolta cerului, dincolo și dincoace de Calea Galactică, cele două constelații diademe, a Carului Mare și a Orionului, iar împrejurul lor vetrele fosforescente ale celorlalte constelații. Sunt vreo șapte mii de ani de când omenirea le privește, splendide și rigide, misterioase și inamovibile. Așa le-au privit și le-au însemnat, odinioară, astronomii din Babilon, așa le privim și le notăm și noi în cataloagele noastre... Ursa Mare, Orionul, Casiopeia și toate celelalte stau nemișcate și geometrice de când le-au pomenit mirații ochi ai locuitorilor pământului... Dar știi ca și mine că această lume siderală, acești aștri cu toate cortegiile lor planetare nu se odihnesc nici o clipă... După cum înfinul nostru sistem planetar gravitează neconținut în jurul soarelui, tot așa și soarele — sărmană stea bătrână — tot așa și comparșii soarelui din tot universul au mișcări tainice și gigantice, nu cunosc odihna și aleargă în spațiu cu viteze incalculabile... Apropie acum aceste două noțiuni elementare. Iată, întâi rigiditatea acestor constelații, acestor figuri geometrice ale cerului, riguros aceleași de când le contemplează omenirea... Al doilea, aceste stele și familiile lor, deși par fixe, ca niște cuie de diamant — și fixe le constatăm de șapte mii de ani — totuși, zboară în spațiu fără odihnă, călătoresc cu repeziciuni care ne confundă !... De șapte mii de ani, de când privim roțile Carului Mare sau ale Carului Mic. nici o roată nu s-a mișcat din loc ! De șapte mii de ani, de când privim Cloșca cu pui, nici un pui n-a ieșit de sub aripile Cloștei, deși știm perfect de bine că acești pui sunt fulgere călătoare în spațiu !... Ți dai seama de consecințele acestei confruntări ?... Șapte mii de ani ai noștri și poate încă șaptezeci de mii de ani de aci înainte n-au făcut și nu fac nici cât o clipă siderală, adică atîta cât îi trebuie unei stele dintr-o constelație ca să se miște și să evadeze din familie !

La noi pe pământ, de când cu grădinile suspendate ale Babilonului și pînă azi, au trecut atîtea mii de ani ; în constelația Orionului n-a trecut nici o clipă, fiindcă tot trapezul ei este rigid și egal cu el însuși, acum, ca și în zilele astronomilor caldeeni... A gîndi

că stelele care compun fixele noastre constelații sunt niște sarcofage imobile este antiștiințific... Sferele lui Ptolomeu și toată concepția antică nu vor mai învia niciodată... Aceste corpuri cerești aleargă și gravitează *in saecula saeculo-rum*... De ce atunci vertiginoasa lor cursă pentru observatorii pămîntești este inexistentă și inexistentă de șapte mii de ani ?... Pentru că... o clipă siderală înghite o sută de mii de ani ai pămîntului !... Dar o clipă a eternității ?... Judecă deci mai adînc și familiarizează-te cu această trăsnaie din capul prietenului tău Costache Boruzescu. Timpul nostru pămîntesc, oricîte deșarte sute de mii de ani ar număra, rămîne egal cu zero... Un an, o sută de ani, sau o sută de milioane de ani sunt între sine cantități deplin egale, fiindcă fiecare în parte, proiectată pe înțelesul eternității, este egală cu zero, adică maximum cu o clipă...

Presupune, amice Dorule, că un astrono.n din *Alja din Orion*, zisă și *Betelgeuse*, ar fi prins de veste despre moartea marelui și virtuosului rege al Egiptului, Sesostris, cel sărbătorit de greci. Și multinformatul și compătimatorul astronom ar vrea să-și șteargă o lacrimă de emo- țione... Dar cînd s-a aplecat din nou, ca să privească prin aparatul lui miraculos, a văzut funeraliile lui Sadi Car- not...

Și dă-ți bine seama că rigidele constelații de deasupra capetelor noastre sunt și ele captive timpului și spațiului... Oricîte mii de ani pămîntești ar intra într-un sfert de oră din Steaua Polară, totuși, și Steaua Polară are ceasuri, zile și ani... Cugetă, însă, că eu pun față în față timpul și decesele noastre nu cu orologiul vreunei stele, ci cu integrala și maiestuoasa Eternitate !...

— Costache, să respirăm un minut... Ideile tale sunt grele de mă doboară !... Ce supapă de siguranță, pentru prosteasca noastră sănătate, prezintă sfînta ignoranță !

— De ce, Filijache ?... Toate cîte ți-am spus sunt lucruri pe care le știi de multă vreme ; le-ai cetit, ca și mine, în cărțile lui Camille Flammarion și în toate cărțile de astronomie populară...

— Totuși, sinteza pe care o scoți din acele elemente cunoscute și vagabonde este uluitoare !...

— Este oul lui Columb !... Dacă plutim — cu spațiul și cu timpul nostru — pe oceanul viului infinit și al viei eternități, moartea fiecăruia dintre noi

însemnează *le suprême plongeon* ! Toți suntem solidari în moarte !... Nici unul nu murim înaintea celuilalt !... Toți ne regăsim dincolo — ceea ce și suntem într-adevăr — același arbore de mărgean sufletesc...

— Boruzescule, mă scormonești și mă ațîți !... Pare că sunt un orb care, inundat de soarele de mai, ridică mîi- nile în sus, spre astrul caldilor mîngîieri... Dar soarele va rămînea mascat de-a pururi !... Amice, unde este Dumnezeu în toată această tulburătoare destăinuire filosofică ?... Nu știu pentru ce, dar tu îmi faci impresia că mai ții undeva, departe, o cameră pe care nu vrei să mi-o deschizi... E adevărat că niciodată n-am vorbit pe șleau în chestiunea aceasta... Mi-aduc aminte de discuția ta cu ultimul nostru suplinitor de filosofie, și mai cu seamă de controversa ta cu Cochînțu — ateul nostru din interese de galanterie — și păstrez impresia că tu erai partizan al marelui Necunoscut... Filipache dragă, cînd e vorba de existența lui Dumnezeu, nu putem să uităm niciodată sentința subtilului francez : „*téméraire qui l'affirme, insensé qui le nie* !" Da, este adevărat, cu cît te adîncești în acest ținut al negurilor eterne, cu atîta începi să cîștigi, de la o vreme, bănuiala că vîlurile vor cădea și că fața adevărului va birui, deodată, într-o subită glorie revelatorie !... Pe extremele confinii ale împărăției lui Kant, începi să simți vecinătatea lui Dumnezeu... Dar, amice, filosofia este neputincioasă să-ți destăinuiască mai mult... Minteia noastră e slabă și condițională !... Primul nostru instrument de investigație abstractă nu ajunge decît pînă la țărnul obiectului... Legea cauzalității se oprește la țărnul celor ce se văd !... Jurisdicția acestei legi este mărginită iremediabil !... Materialiștii¹ declară cu ignorantă suficiență : „Așazisul suflet omenesc este o fosforescență a materiei !" Sau celebra și insipida comparație : „Cugetarea este o secrețiune a creierului, întocmai așa cum urina este o secrețiune a rinichilor..." Filosofi ignorantini ! În capul lor încă nu s-a descoperit America !... Ei nu știu încă marele adevăr că legea cauzalității nu este valabilă decît în lumea obiectelor : un obiect este cauza altui obiect ! Cum o să fie obiectul — oase, carne, sînge, nervi — cauza cugetării, adică a *subiectului cugetător*, care scapă cu totul de sub legea cauzalității !... Legea cauzalității este inaplicabilă subiectului... Puterea ei este legitimă numai în împărăția obiectelor, distincte și etern separate de subiect...

1 **Materialiștii vulgari (n. ed.).**

Dar același abuz îi fac și spiritualiștii care n-au cetit și nu pot să cetească pe Kant... Lumea aceasta, măreață,, guvernată fără greș, încinsă cu eșarfă de stele și călătoare în infinit, este opera mâinilor Celui Atotputernic... Bănuim că da... Vrem să fie așa... Dar filosofia noastră e prea slabă în picioare ca să se ridice așa de sus... Și picioarele ei sunt frînte de întrebarea : Ce este Dumnezeu ?... Subiect sau obiect ?... Obiect nu poate fi, și legea cauzalității are jurisdicție numai în lumea obiectelor. Dumnezeu este dincolo de această lume și dincolo de această lege....

Este Dumnezeu subiect ?... Trebuie să fie, zicem noi... Dar biata lege a cauzalității nu ajunge nici așa pînă la El, după cum nu ajunge nici pînă la *subiectul* care suntem fiecare...

— Dezolate și dezolante constatări !... Filosofia sfîrșește totdeauna cu o impasă... Aceasta explică și legitimează revelațiunea religioasă...

— Da, ai dreptate... Dar este un domeniu cu totul aparte, pe care nu-l cunosc și de care nu pot să mă apropiu.

Aceste cuvinte ale filosofului răsunară închise și stranii, ca un clopoțel înăbușit într-un sac.

Surprins, Filipache îl întrebă, ridicîndu-și fruntea :

— Pentru ce, Boruzescule ?... Ce poate să rămînă ascuns și interzis pentru inteligența ta ?...

— Copil ce ești !... Este un domeniu antagonic ființei mele și posibilităților mele intelectuale. Revelațiunea religioasă și îndeosebi revelațiunea creștină însemnează soarele care luminează celălalt versant al sufletului omenesc... Trebuie să fii sfînt și trebuie să fii copil ca să poți să te urci pe Muntele Fericirilor... Spre nesfîrșita mea părere de rău, nici sfînțenia, nici nevinovăția nu fac parte din posibilitățile mele... Suntem la hotarul unei lumi care ne exclude și ne ocolește cu spaimă... Nu știu care dintre vechii scriitori creștini a zis sau a scris undeva : „Ce legătură are porticul lui Solomon cu porticul lui Zenon și ce întîlnire poate să fie între Ierusalim și Atena?...” Are dreptate!... Sunt realități sufletești, adevăruri, certitudini, experiențe fericite și victorii răsunătoare care pentru noi se desfășoară nu la antipodi, ci dincolo de noi, pe un plan paralel, cu care nu ne vom întîlni niciodată...

Am voit să studiez Biblia și să cercetez personalitatea lui Isus Cristos. Dar, după cîtva timp de strădanie, mi s-a părut că sunt o dihanie acvatică ieșită la suprafața mării și că vreau să țîșnesc afară pe pajiștea de pe țărm, ca să mă plimb printre crini și să zburd cu mieii turmelor...

— Dragul meu, iartă-mă, dar aici cred că ridici niște bariere capricioase și foarte discutabile... Îți mărturisesc că, pe tăcute, eu am început de prin clasa a șasea să cetesc pe scriitorii creștini sau pe penitenții care revin la creștinism. Ți-am vorbit eu odată despre toate acestea... Ei bine. nici eu nu mă simțeam delfin, nici scriitorii mei nu-mi păreau niște celeste ierbivore...

Boruzescu rîse și-și băgă mîna în sîn cu gestul bătrî- nețelor obosite și experiențe.

— Filipache dragă, tu nu ești filosof... Tu ești poet, tu ești o simțire intactă și iubitoare. Tu pornești de-abia acum în lume... Pariez că vei găsi pe Dumnezeu !...

— Costache, mă uimești ! îmi vorbești ca Matusalem ! Ai uitat că suntem colegi ?...

— Dorule, îmi dau bine seama de ce-ți vorbesc... S-ar părea că amîndoi suntem la aceiași primi pași în viață... Dar eu, amice, printr-o sentință excepțională și funestă, am prescurtat cărările, am pus în buzunar bucuria vieții fără s-o trăiesc, și mă găsesc tocmai dincolo, la poarta de ieșire... departe de tine cu o jumătate de veac !...

Tonul lui Boruzescu era lipsit de orice patos. Vorbea din prisosința unor dureri precoce, unor experiențe și unei veștejiri anticipate, despre care nici un prieten n-avea precise informații... Era prea inteligent ca să-l descoasă cineva și era (în comparație cu colegii săi) destul de bogat ca să se izoleze de societatea și de indiscrețiile lor.

Filipache insistă :

— Cu toate astea, Boruzescule, controalele primăriei spun că nu ești încă major !...

— Ei, amice, nici bietul John Stuart Mill nu era mai înaintat în viață cînd s-a simțit baricadat de jur împrejur și incapabil să-și mai caute evaziunea din închisoarea lui de vastă deziluzie și de bancrută universală...

— Termenul de comparație e binevenit... Dar de ce nu vrei să-I folosim și în partea lui a doua ?... Dezorientarea lui John Stuart Mill se isprăvește într-o bună zi, și filosoful nostru intră într-o epocă definitivă de sănătate trupească și morală...

Boruzescu avu un suris subtil, prin Timbra dantelei abajurului.

— Pare că vorbirăm adineaori de secretul convingerilor feministe ale acestui cugetător... Caută pe doamna Taylor !...

Filipache simți că se îmbujorează la față. își scoase batista și o purtă dintr-o mână într-alta.

— Haidem înainte, Costache !... De ce să excludem această perspectivă... Iată că un sentiment puternic în viața unui filosof poate să fie binecuvîntatul Nil în pămîntul Egiptului...

Dar Boruzescu nu merse mai-nainte. Filipache îl simți închis și ironic.

— Dorule dragă, și Sfinxul e tot în Valea Nilului... Și de atîția mii de ani, de cînd se revarsă Nilul Verde și Nilul Roșu, Sfinxul a rămas cu totul sterp... Nu i-a crescut nici măcar o pereche de coarne...

Răspunsul tăie tot avîntul lui Filipache.

Boruzescu continuă, privindu-și ceasul :

— Îți mărturisesc, însă, că simt coarne în stomac... Mă împunge foamea ! ... Vrei să fii mosafirul meu ?

XI *Nu, Costache dragă!
Cît e ceasul? Brr !...
Alerg, acasă ! Iartă-
mă că nu pot să te
asist nici la cină, nici
la desertul tău
astronomic, dacă
cerul ți-l va oferi...
„23 decembrie 1898
(miercuri)*

Ce rău îmi pare că n-am putut să te revăd înainte de plecarea dumitale !... Îți sunt însă recunoscător pentru cele cîteva cuvinte pe care mi le-ai trimis din Gara de Nord... M-am domerit și m-am resignat, e adevărat, destul de greu, dar mi-ar fi fost și mai greu dacă plecai fără nici o lămurire... Așadar, a fost în București maica Antonina, nașa dumitale... Cît aș vrea s-o cunosc și eu !... Dragostea și respectul cu care mi-ai vorbit despre maica Antonina au trecut în inima mea.

După socoteala mea, sunt trei zile de cînd ai sosit în Varatic... Ce cuvînt frumos : «Varatic»- Pe lîngă mine ești o erudită și un adevărat Marco Polo... Eu n-am străbătut pînă azi decît o singură distanță, adică vreo sută și ceva de kilometri de cale ferată... Dumneata cunoști Brăila, Iași, Piatra-Neamț, Tg.-Neamț și toate acele mî- năstiri de primprejur, pe care mi le-ai făcut dragi fără să le fi văzut ochii mei...

Ce să-ți spun de pe aici ?... Sunt multe lucruri pe care ți le-aș scrie în multe pagini, dar n-a venit încă vremea lor...

Vacanța a început a doua zi după plecarea dumitale... M-am dus înadins la orele de psihologie și de pedagogie cu gîndul să iau note pentru dumneata... Dar domnul profesor n-a venit.

În schimb, vară-mea, Sanda Petrovici, s-a ținut de cuvînt — cam tîrziu — și ne-a poftit pe toți la un ceai. Am văzut-o viu afectată de lipsa dumitale. M-am bucurat din toată inima cînd am înțeles cît ține la dumneata. Biata fată începe să se întremeze și trupește, și sufletește... A scăpat de monstrul conjugal care-i săpa mor- mîntul. Cred că pînă la vară va fi legalmente despărțită de Codin Petrovici. Pînă atunci, neconsolatul Codin se zice că — firește, de inimă rea — și-a sporit porția de alcool cotidian.

Afară de Sanda Petrovici, cel ce a suportat mai greu lipsa dumitale din salonul ei a fost autorul acestor pagini...

Au fost de față Elvira Iatropol, încă o fată de la cămin — domnișoara Prahoveanu — și amicii mei, Boruzescu și Bujoreanu... Altcineva decît mine ar fi găsit tovărășia veselă și ar fi petrecut... Am avut norocul să mă doară capul și să nu înșel pe nimeni cu atitudinea mea rezervată și galeșă... Dacă n-am vorbit și n-am prea rîs, ani ascultat în schimb discuțiile angajate în jurul meu...

Domnișoara Prahoveanu mi s-a părut foarte ageră și meșteră la cuvînt, dar trebuie să aibă la inimă un pic de acid sulfuric... L-a cam pîrlit pe amicul Silviu. Subiectul, luat și reluat în tot timpul de la ora 5 pînă la ora 8 seara, a fost divorțul și emanciparea femeii.

Aceasta însemna să vorbești de funie în casa spînzurătorului, dar toți știam și eram încredințați că vară-mea, Sanda, este o victimă și că divorțul ei sr numește legitimă apărare.

Bujoreanu, poet iresponsabil și farsor pe sub ascuns, era de părere că, în privința emancipării femeii, trebuie să adoptăm tactica lui Fabius Cunctator... Să mai treacă, să mai așteptăm, văzînd și făcînd... Dacă femeile, de aci înainte, se vor purta bine, le vom da bune certificate... Domnișoara Prahoveanu i-a dat cîteva abile lovituri de floretă...

Boruzescu, filosof transcendental și balanță cu tereziile goale, privește problema cu ecvanimitate... Vreți emanciparea ? Pofțiți, vă rog ! Numai... *Non turbare circulos meos !...*

Sanda, sărmana, formula pretenții minimale : «Puțină milă pentru noi !... Lăsați la o parte zbieretele, înjurăturile și brutalitățile !» Îți mărturisesc că m-a făcut să lăcrămez... O, dacă ar fi bunătațe pe pămînt, dacă am avea milă unii de alții și am îndeplini măcar pe jumătate, măcar pe sfert învățăturile sublimului răstignit de pe Golgota, ce ne-ar mai trebui atîtea instituții pentru în- frînarea egoismului și atîtea procese pentru confirmarea dreptății celor slabi !

Elvira Iatropol mi s-a părut straniu de neserioasă. Femeile ca Elvira compromit ideea nobilă a emancipării feminine. A fost tot timpul paradoxală, agitată, incapabilă să urmărească discuția, dar întrerupînd-o cu fel de fel de incidentale și cu neconținute explozii de rîs... Și tot ea, altă dată, după lecția lui Maiorescu, promise foarte serios ideea unei discuții între amici...

Mi-a plăcut mai mult domnișoara Lili Prahoveanu. Ideea d-sale era cam aceasta : «Să ne pregătim pentru emanciparea viitoare, dar deocamdată să fim toate gospodine și mame de copii...»

Intr-un moment, am obiectat :

— Ce te faci dacă dai peste un Codin Petrovici ?

Mi-a răspuns :

— 11 mătur din cale și mă mărit a doua oară !

Vitează fată, dar nu știi dacă această vitejie se va menține și pe un teren nenorocit și înfundat, ca în cazul vară-mi...

Dintre toți cei din salonul vară-mi, cel ce ar fi avut mai mult de spus eram tocmai eu, care am tăcut... De ce am tăcut ? Avusesem mai înainte o lungă convorbire cu Boruzescu și-l întrebasesm, între altele, cum privește el emanciparea femeii... Acest pătrunzător prieten mi-a răspuns ia fel ca la ceaiul Sandei, dar a adăugat : «Trebuie să ai anumite interese sufletești ca să te înarmezi cavaler și să pornești la luptă pentru drepturile femeii...»

Observația lui m-a făcut sfios... Dar mai era încă un lucru. Dacă mă amestecam și eu în discuție, m-aș fi pomenit vorbind despre altceva decât despre drepturile femeii... într-adevăr, ceea ce mă preocupă azi mai mult din cazul filosofului englez este experiența personală, care-i dă puțința să construiască generoasa lui teorie.

Dar această chestiune nu se discută în adunări, ci în intimitatea unei prietenii închise.

Domnișoară Antonino, ești pentru mine, azi, singurul suflet indispensabil unor atari discuții... Ti-am spus de cîteva ori, poate prea încrezut, poate naiv și copilăros, că speranțele mele cele mari cresc pe valea poeziei și a literaturii.

Este, dacă vrei, o manie suportabilă, o boală ca oricare alta, mai ales în tinerețe, fiindcă — poftim de vezi — e plină lumea de juni cu plete, cu lavalieri și cu buzunarele întesate de manuscrise... Vai, sunt și eu unul dintre ei ! Situația mea, din punct de vedere comic, n-ar întrece-o pe a celorlalți confrați, imberbi și geniali... Situația mea începe să se complice din punct de vedere dramatic !... Lucru deosebit de grav : domnișoară Antonino, te asociez de cîtva timp (fără să-ți treacă prin cap) la nădejdlile, anotimpurile, riscurile și veniturile grădinilor mele din California ! ...

Mai mult decît atîta : fiindcă răzoarele mele sunt în primăvară, scumpă domnișoară Antonino, beneficiile acestei tovarășii pe care n-ai cerut-o nu se pot măsura !...

Știu eu ce să mai zic ? !... Vraja lecției lui Maiorescu mi-a fost fatală. Mă întreb dacă, din atîta lume tinăra care l-a ascultat, n-au mai ieșit și alte victime afară de mine... Și mă întreb, mai departe, dacă viața lui John Stuart Mill, cu adorabila lui prietenie po-ntru doamna Taylor, n-a răspîndit pînă acum, în cine știe cîte tainice colțuri ale lumii, nobila floare a devotamentelor eterne...

Domnișoară Antonino, sunt de felul meu destul de socotit și destul de împovărat de ceea ce se numește bunul-simț... Mă mir acum ce s-a făcut această intimă a mea povară... Sunt altul, domnișoară Antonino !

Cutez să te întreb dacă, de la Mînăstirea Varatic, vei trece și prin Brăila, sau dacă vei veni, după vacanță, de-a dreptul în București... Cutez să te întreb dacă această scrisoare a mea și altele eventuale nu vor fi mosafiri rău văzuți în reculesul loc unde te afli acum... Cutez să-ți doresc, din toată inima, acum, în ajunul înaltelor sărbători creștine, sănătate, voie bună și puterea sufletească de a privi și de a înțelege în chip fericit înțîlnirea noastră în ceasul lecției asupra lui John Stuart Mill !....

O, domnișoară Antonino, în locașul sfînt unde petreci aceste zile, meditarea e fecundă și perspectivele vieții sunt mai clare și mai înțelepte. Să facem schimb : pogoară, binevoitoare, în grădina visurilor mele literare și lasă-mă să urc, sfios, spre sanctuarul ascuns de codri pe care mi l-ai descris !..."

PARTEA A DOUA

„...22 decembrie, *Mînăstirea Varatic*. Am plecat din București cu zorul... Nu gîndeam să încep vacanța la 18 decembrie și nici s-o petrec la *Mînăstirea Varatic*... Dar maica Antonina, cu sosirea ei neașteptată la București, a potrivit lucrurile cum nu mă așteptam.

Am sosit la Pașcani ieri de dimineață... Maica mea,, împovărată cu genți de călătorie și mai ales cu grija banilor din genți, a cumpărat bilete de clasa I și am călătorit nestingherite... Totuși, de dormit n-am putut să dorm... Poate să fi ațipit între Mărășești și Roman... Am trăit ceasuri curioase, de un fel de înserare sufletească în care lumina și controlul erau suspendate... Mă vedeam pe mine însămi la o mare depărtare. Și nu mai știam«' bine dacă nu cumva spectacolul este dincolo de mine și fără legătură cu mine... Vedeam pe o biată studentă (atîta vreme trează și severă cu ea însăși), care pleacă din București cu nănașă-sa, de vacanța Crăciunului, și,, în loc să fie mulțumită că va vedea scumpa mînăstire din copilărie, este tristă că a plecat prea devreme și că n-a putut să-și ia ziua bună de la prieteni... Huruitul roților, gemetele arcurilor de fier, gîfîitul locomotivei, șuierăturile apropiate și depărtate se interpuneau neîncetat, între mine și spectacolul din fund și nu mă lăsau să-l coprimd mai strîns și să-l fac al meu...

Deschideam ochii cîteodată și priveam pe maica Antonina, adormită în colțul ei și ținînd pe genunchi geanta cu banii mînăstirii... Iată o femeie pe care n-o interesează teoriile feministe și emanciparea noastră ! Viața ei are un singur înțeles, o singură directivă, un devotament intact și un singur stăpîn — în ceruri !

Așa cum o priveam eu, la lumina candeliei din tavanul vagonului, părea — cu profilul ei masculin — mai mult un ostaș papal, sub capișon, decît o călugăriță pravoslavnică. Mă uitam la ea cu un sentiment de siguranță afectuoasă, dar și cu un fior de teamă confuză... Este ocrotitoarea mea și epitroapa mea sufletească... Tata și mama îmi par uneori rezumați în maica Antonina și înlocuiți de ea.

Am ajuns la Pașcani într-o dimineață rece și cărunță, clar fără podoaba lui decembrie din anii copilăriei. Trăsura mînăstirii sosise din ajun și ne aștepta. Ne-am înfășurat în toate pledurile și în toate broboadele, trimise cu mare grijă de Frăsinica, și am pornit la drum.

Tîrguşorul Paşcani are frumuseţea lui vara, cînd albia Şiretului se întinde verde şi visătoare pînă spre dealurile Ruginoasei... Casele de pe coama dealului, parcul dimprejurul conacului boieresc, făptura uriaşă a gării străjuiesc în chip original băltoacele, gîştele şi amestecata populaţie pascăneană. Afară de cartierul C.F.R. şi de diversele naţionalităţi reprezentate în el, în jurul gării şi sus în Paşcani e un veşnic iarmaroc, de care cu poveri, de birji scofîlcite, de ţărani cu sumane şi de evrei — parte negustori, parte birjari.

Dar acum, în luna lui decembrie, băltoacele sunt îngheţate, gîştele au fost tăiate la ultimele sărbători, că- ruţele,şi birjile sunt puţine, marele bulevard al tîrgului e aproape gol... Stau în colţul trăsorii (un fel de landou, un coviltir arhaic) şi mă uit la bieţii oameni, cu nasul roşu, cu cizme grele şi unse cu păcură, cu căciuli care turtesc urechile...

Maica Antonina — iconoama de la Varatic, nu e sagă ! — trebuie să dea ochi cu trei-patru negustoraşi, care vin la ferestruica trăsorii, prevenitori, plini de respect şi de încredere.

Spune maica Antonina :

■ — Mendălă, să nu-mi ceri banii acum, fiindcă am alte nevoi de răfuit...

— Am cerut eu vreun ban ?... Să dea Dumnezeu să fim sănătoşi !... Mai sunt zile de cerut parale !...

O întreb pe drum pe maica Antonina :

— De ce tîrguieşti de la Paşcani, cînd Tg.-Neamţu e la doi paşi de mînaştire ?

îmi răspunde :

— Ovreii din Paşcani concurează la preţuri pe ovreii din Tg.-Neamţu...

Îeşim din tîrg şi începem să urcăm spre conacul de pe creastă. Mă uit înapoi... O blafardă zi de iarnă... Un giulgiu alb şi străveziu cade în falduri peste imensul bazin al Şiretului, şi sus, în cerul vag albastru, îl ţine prins un nasture de aur mat.

Mă strîng lîngă maica Antonina cu un sentiment copilăresc şi exagerat... Sunt iar fetiţa speriată, covîrşită de toate cîte vede, călătoare între Brăila şi Văratice, lîngă uriaşa maica Antonina... Ce poate să fie viaţa, zgomotele şi întâmplările ei pentru un sufletel singuratic, luat de acasă de lîngă părinţi şi de lîngă fraţi şi duş să copilărească în mînaştire, între nişte femei îmbrăcate totdeauna în doliu ?...

Sodomeni, Gîşteşti, Topile... conacul boieresc şi codrul Paşcanilor... Zărilor sunt cenuşii, culmile apropiate sunt de aramă, şi departe-departee, dincolo

de brățara primelor păduri de brad, nălucește fantasma Ceahlăului...

23 decembrie. Dacă stau și gîndesc bine, trebuie să mă socotesc un copil cu noroc... Am două case părintești,, un tată și o mamă la Brăila, o mătușă la Varatic, și o copilărie dublă — o parte trăită pe cheul Brăilei și altă parte aici, în legănatul brazilor și al cîntecelor bisericești...

Toți și toate sunt la locul lor, fără nici o schimbare. Frăsinica (sora de o vîrstă cu mine), ucenicele mai în vîrstă, Xenia și Agafia, maica Polixenia, chelăreasa. servitorii din ogradă și vizitiul Păvălache... În iatacul unde dorm de cînd am isprăvit liceul și unde scriu acum aceste note de jurnal, vremea e un cuvînt, ultimele mele amintiri sunt o iluzie și parcă înseși aceste mărturisiri scrise sunt neputincioase să demonstreze că zilele se scurg și că imobilitatea nu există... Divanul albastru, scrinul de nuc, masa de marmură cu tot dichisul ei pentru spălat, peretele de icoane — aceleași de cînd le-am pomenit ! — ■ perdelele, șervețelele, largile buzunare brodate de pus scrisori, ziare și perii... au același loc și aceeași vîrstă ca și în ceasul cînd le-am cunoscut...

Este odihnitoare, pentru sufletul aiurit de viața zbuciumată și gălăgioasă a marilor orașe, această dulce încremenire mînăstirească. Nici maica Antonina, nici ucenicele ei, nici casa, nici servitorii nu sunt mai bătrîni decît acum doi ani și trei și patru... Numai eu, răzlețita în lume, am crescut, m-am schimbat, am ieșit de sub legile acestui loc sfînt și drag...

24 decembrie. De cînd maica Antonina a hotărît, în inima ei energică, pentru mine, nepoata, că nu voi rămînea în mînăstire, ci voi învăța carte mirenească, pravila cea aspră de la început s-a îndulcit în privința mea. De multă vreme nu mai sunt obligată să merg la privegheri, la vecernii și la toate slujbele de sărbătoare. Cu toate acestea, nu mă lasă inima să stau leneșă în casă sau să cetesc cărți străine atunci cînd clopotele cele mari au oprit în mînăstire tot lucrul profan și au deschis orele de biserică.

Suntem înaintea Nașterii Domnului. Cetaniile sunt nesfîrșite, cîntările și toată orînduiala slujbelor înaintează din amurg și pînă după miezul nopții și din revărsatul zorilor pînă la ora douăsprezece din zi... Am stat în biserică uneori trei ceasuri, alteori patru... Mă pironește locului nu numai sentimentul imprecis al nu știu cărei porunci pe care e bine s-o îndeplinesc, dar farmecul insinuant al amintirilor mai tari decît toate poruncile. Sunt iar copilul cu rochiță

albă și cu bujori pe ea, care se pierde în valurile de și ac ale dulamei maicii Antonina. Sunt încă o dată cugetul sfios și cu încântări religioase, care bat mătânii la iconostas și țin hangul călugărițelor cîntărețe... Mă simt din nou fericit legată acestui sfînt locaș, mohorît de jertfa atîtor nouri de tămîie și sonor ca o vioară, după atîția ani de rugăciuni și de inmuri înălțate Trinității Prea Simte...

Mă uit, de lîngă strana maicii Antonina, în biserica plină de credincioși — țărani, țărance, mosafiri întîmplători, veniți de la oraș — dar mai cu seamă de ficele acestei mînăstiri... Pe multe dintre ele le cunosc : maica Olimbiada, maica Epraxia, maica Agatonica, maica Neo-nila...

Știu prea bine că sunt observată. Mi s-a părut ieri că, un ceas întreg, în corul cîntărețelor din stingă s-a învîrtit în șoaptă nu știu ce discuție în privința mea... Nu mă simt iubită. Sărmane suflete pe care credința nu ajunge să le împace și să le scoată de-a binelea din cercul preocupărilor deșarte ! Li se pare lor că sunt o fugară, o trădătoare ?... Poate că au dreptate ! Dar nu le sunt vinovată cu nimic. Maica Antonina și Dumnezeu, care a îndemnat-o, puteau să mă oprească în mînăstire tot așa cum au hotărît să mă trimită în lume și să mă dea la carte.

Cu toate acestea, nu pot să mă despart de simțimîntul că aceste femei, care scot din hainele lor negre numai ochii și nasul, sunt familia mea cea adevărată !... Cîntările lor tînguitoare sunt mai aproape de duioșia mea decît jocurile și alergăturile de pe cheul Brăilei !... Viziunea acestei catapetesme de aur și a preoților, care apar și dispar prin perdelele ei, mă zguduie mai mult decît amintirea vapoarelor care descărcau și încărcau la schelă... Iar eu întreagă sunt cu adevărat copilul de suflet al maicii Antonina !

27 *decembrie*. Ieri, a doua zi de Crăciun, pe cînd maica Antonina era încă la maica stărița, a sosit curierul poștal — veche figură cunoscută — și a adus un pachet de scrisori și de ziare... Două scrisori erau pentru mine, una de la Brăila și alta de la București... Mi-e rușine să spun că nu cea de la Brăila m-a făcut să mi se bată inima.

Doru îmi scrie o scrisoare destul de lungă, unde îmi rezumă convorbirile din salonul Sandei Petrovici.

Scrisoarea nu e prea sfioasă... E adevărat că i-am dat voie lui Doru să-mi scrie, dar... ca să-mi comunice în substanță lecțiile la care eu nu puteam să mai fiu de față... Cel puțin așa mi se pare că-i spuneam în cartea poștală pe care i-am scris-o din Gara de

Nord... Nu i-am dat voie să-mi scrie ultimele două pagini din scrisoarea lui... Și totuși, poftim, că nu sunt nici revoltată, nici speriată că mi-a scris asemenea lucruri !...

9 — La răspîntie de veacuri

După ce-am cetit și recetit epistola lui Doru, am des- chis-o și pe cea de acasă... Slavă Domnului, sunt toți sănătoși ! Treburile merg ceva mai bine. Sărbătorile Crăciunului și ale Anului nou mai înviorează pe bieții negustori. Multe închinăciuni maicii Antonina și multe urări pentru sfintele sărbători.

Aseară m-am retras mai devreme în iatacul acesta și am cetit a treia oară slovele lui Doru. Am stat apoi (poate vreo două ceasuri) și m-am judecat pe mine însămi și această nouă situație în care se pare că încep să mă găsesc.

M-am întrebat cu claritate : Dacă maica Antonina ar fi fost de față la sosirea scrisorii și ar fi fost curioasă s-o cetească și sfinția-sa, ce explicații și ce justificări i-aș fi înfățișat ?

I-aș fi vorbit așa : «îmi scrie Doru Filipache, un student din București, pe care l-am rugat să-mi comunice ce lecții s-au ținut la școală după plecarea mea. Dar, pentru că nu s-a ținut nici o lecție, el îmi scrie alte lucruri și idei...»

Maica Antonina m-ar fi întrebat : «Ce anume îți scrie ?»

Răspunsul : «Vezi, maică dragă, la noi, la Facultatea de filosofie, un profesor renumit, Titu Maiorescu — poate că nu l-ai uitat : a fost odată ministru al Instrucțiunii și cultelor — ne-a vorbit despre un mare învățat englez, care a strigat în toată lumea că femeile duc azi o viață de roabe și că trebuie să le dăm și lor aceleași drepturi pe care le au bărbații... Să fie și ele slujbașe la stat, să se aleagă senatoare și deputate, și, dacă ar fi așa bărbatoase ca sfinția-ta, să ajungă chiar miniștri...Dar acest mare învățat englez a avut în viața lui o taină, pe care a dat-o pe față de-abia spre sfârșitul vieții. El a fost prieten neprihănit, timp de douăzeci de ani, cu o femeie foarte isteată și inimoasă, care era măritată cu altcineva... Englezul nostru a scris multe cărți de înțelepciune și de bună îndrumare pentru oameni și a scris cu deosebire și a lucrat mult să-și izbândească ideea lui, adică să dezrobească pe femei... Și în tot ce-a scris el a fost sfătuit și încurajat de buna lui prietenă, femeia aceea, care însă nu era nevasta lui... După douăzeci de ani, bărbatul englezoaicei moare de moarte bună și filosoful se însoară cu ea, și ajung, din prieteni cinstiți și fără bănuială, soți fericiți, dar numai șapte ani, căci ea moare fără de veste...»

Aici maica Antonina mă întreabă cu dreptate : « Bine, bine, dar cum vine aiasta pe psaltichie ?...» Și eu încep să-i spun : «Maică dragă, ideile filosofului englez că trebuie să facem pe femeie egală în drepturi cu bărbatul au ridicat și ridică neîncetat mare vîlvă printre oameni și printre studenți, cînd aud întîi de ele... Și atunci a început și printre studenții noștri gîl- ceava începută aiurea, de multă vreme... Doru Filipache îmi scrie ce-a fost și cine a vorbit mai deunăzi, în casă, la vară-sa, tocmai despre această pricină...»

Aici eu fac o pauză... Maica Antonina mă privește pe deasupra ochelarilor... Cine poate să suporte acești ochi încă frumoși, sfredelitori, inteligenți și albaștri-violeti, ca toporașii ! Eu îmi pierd puțin cumpătul, răgușesc o clipă, dar pe urmă sunt iar stăpînă pe mine și urmez : «Doru Filipache este un băiat simpatic, muncitor și care va ajunge departe... Ascultînd la lecție pe profesorul Titu Maiorescu, care ne vorbea cu laudă despre prietenia dintre filosoful englez și sfetnica lui, a ajuns să creadă, în mintea lui

de copil cu închipuiri, că e bine să calce pe urmele englezului și să-și lege și el inima cu o prietenie... englezească !... De unde pînă unde i s-a părut că, din atîtea fete care urmăresc lecțiile lui Titu Maiorescu, eu sunt făcută să înțeleg asemenea prietenie și să-l ajut în planurile lui de viitor !...»

Maica Antonina își ascunde ochii sub mărăcinii sprîncenelor, stă cîtva așa și apoi îmi frige fața cu fulgerul ochilor ei de oțel :

«Și tu, Antonino, ce parte ai avut în toate aiestea ? Ai vreo răspundere, ai vreo vină ?»

«Da, maică Antonino !... încep să fiu vinovată !...»

Pînă aici mă ajută capul să urmăresc cum s-ar fi petrecut lucrurile între maica Antonina și mine dacă ar fi cetit și sfinția-sa scrisoarea lui Doru. Ce mi-ar spune mai departe maica Antonina ?...

8 ianuarie (vineri) 1899. Au trecut Anul nou, Boboteaza și toată vacanța, și n-au fost ale mele decît foarte puțin !... O împrejurare prostească, dar cu care m-am întîlnit și altădată, mi-a banalizat și mi-a anulat o săptămîna din vacanță... Familia unui *gros bonnet* din Ministerul Cultelor a venit în mînaștere să petreacă sărbătorile de iarnă în aceste zile atît de blajine și de însorite, că par a fi de toamnă... Acum se știe că pentru mînaștirile din România, adică pentru iconomii și iconoamele mînaștirilor, în ierarhia puterilor, după Dumnezeu și după sfinți, vin funcționarii de la Culte... Unul dintre ei și-a trimis încoace soția, fata — elevă de liceu — și doi băieți din clasele primare... Firește că i-a găzduit iconoama mînaștirii și — vai, firește ! — eu a trebuit să fiu domnișoară de companie.

Totuși... *à quelque chose malheur est bon.* Soția funcționarului de la Culte este vară primară cu soția căpitanului Naum Filipache, al doilea dintre frații Filipache (Daniil, Naum și Teodor...). Cu oarecare abilitate, ca să nu bage de seamă că mă interesez de familia lui Doru, i-am dat vînt cucoanei să vorbească... Mi-a spus multe lucruri pe care nu le știam. Bătrînul Vasile Filipache a ținut o moșie mare în județul Olt. A strîns o avere frumoasă și ar fi strîns și mai multă dacă nu cădea bolnav și nu risipea bună parte din ea cu doftorii din țară și din străinătate... Băieții cei mari, Daniil și Naum, s-au însurat devreme cu fete bogate și sunt ofițeri foarte apreciați (primul maior, al doilea căpitan). Mama lor, cocoana Sofia, este o femeie cu minte, fără învățătură, dar gospodină și pravoslavnică. Mina ei dreaptă și sfetnicul ei, de cînd i s-a prăpădit bărbatul, este

tocmai Naum, căpitanul, și ruda prin alianță a informatoarei mele.

A fost în casa familiei Filipache de mai multe ori. Cunoaște și pe doamna Calfaiani, sora cocoanei Sofia... Știe foarte bine și pe Doru, și pe soră-sa, Clarița... Doru e un băiat foarte inteligent... Dar cum sunt tinerii de azi : prea încrezut în puterile proprii, iubitor de noutăți și de teorii extravagante și cam certat cu doctrinele tradiționale... Când isprăvea cursul inferior — deci în vîrstă de abia cincisprezece ani ■ — se ducea la clubul socialist, asculta pe reformatorii de acolo și purta niște plete scandaloase... Azi s-a mai domolit. Își vede mai mult de carte și s-a tuns. Dar i-a rămas un nărav : scrie literatură. E prieten cu toți debutanții și ia parte la întemeierea tuturor revistelor care trăiesc cîteva numere...

Am înțeles, după cîteva întrebări, puse așa, la înțîmplare, că informatoarea mea îmi servește un material elaborat și transformat de soțul ei, funcționarul de la minister. Poate că socialismul lui Doru a fost vreodată subiect de vorbă între funcționar și colegii lui, sau între funcționar și cei de acasă... În orice caz, soția lui îmi făcea impresiunea că cele văzute și auzite de ea în casă la familia Filipache fuseseră cernute prin multe site și discutate de multe ori... Despre Clarița nu era nici o controversă... E fată frumoasă și are, lîngă doamna Filipache, bună povață și bune exemple.

18 ianuarie (luni) 1899. I-am scris lui Doru că e mai bine să-mi trimită simple cărți poștale, și anume, cu evenimentele școlare care vor începe. Desigur că au și început, dar eu rămîn pe loc... Maica Antonina are două motive destul de tari să mă mai păstreze lîngă sfinția-sa. Întîi, mă găsește prea slabă și ogîrjită. La diferitele întrebări pe care mi le-a pus asupra vieții din căminul domnișoarelor Eremia, am răspuns că e mult mai monastică masa din cămin decît cea din Mînăstirea Varatic. Atunci, maica Antonina a hotărît să-mi prelungească vacanța. N-am fost foarte încîntată și i-am adus aminte maicii mele de lecțiile universitare care încep mai tirziu ca la celelalte școli, dar în orice caz după jumătatea lui ianuarie. Maica Antonina mi-a pus înaintea al doilea motiv, care mi se pare ticluit și artificial, dar pe care trebuie să-l primesc cu profund respect : iconoama mînăstirii are de pregătît un întreg dosar de acte justificative — cheltuielile anului bugetar în curs — și

atunci are nevoie de o mână de ajutor din partea mea.

Sunt copil recunoscător și cu mare bucurie voi sluji-o pe maica Antonina, deși, după cât am simțit, buna maică a inventat nevoia alcătuirii dosarului ca să mă oprească mai multă vreme la masa ei îmbelșugată. A fost însă un bun prilej ca să constat că am ajuns nerăbdătoare...

Ce mă așteaptă în București ? Căminul, lecțiile, pregătirea examenelor... Mă așteptau și altădată, și totuși, nu mergeam spre ele cu atîta înfrigurare !

24 ianuarie (duminică) 1899. Registrele, chitanțele și facturile maicii Antonina nu mi-au dat de lucru nici trei zile, cu cite cinci ore de aplicație zilnică. M-am dus la maica mea și i-am prezentat totul descurcat și clasat. S-a uitat la mine și mi-a spus zîmbind :

— Ai muncit prea repede ! Trebuia să te economisești... Acum, socotesc eu, îți vor trebui vreo zece zile de odihnă și de mîncare bună.

Vremea e de partea maicii Antonina... Ai zice că nu suntem în luna lui ianuarie, ci în luna lui octombrie. Puținul omăt care căzuse înainte de Crăciun a mai rămas, pe ici, pe colo, pe culmile pleșuve, și oarele e prietenos și galeș de dimineața pînă seara. Codrii întunecoși de brad de deasupra mînaștrii foșnesc îmbietor și miros a primăvară. Unde sunt vijeliile iernilor trecute și mugetele de ocean pe care le scotea pădurea noastră din plămîinii ei seculari !... Unde sunt coastele și pajiștile cele albe care făceau mînaștrii, de jur împrejur, un fel de cuib de îngeri !...

Am luat-o pe Frăsinica tovarășă și am hoinărit cu ea ceasuri întregi. Suntem colege din clasele primare. Am stat cu ea alături în bancă, în clasa întâi, a doua și a treia... În clasa a treia, la sfîrșit, cînd a văzut maica Antonina ce giuvaer de nepoată are, s-a hotărît să mă dea să învăț clasa a patra la oraș, ca să pot intra, fără teamă și fără poticneală, în Școala centrală... Am făcut clasa a patra la Brăila... Și era ciudat să mă simt, în casa părinților mei, parcă la o gazdă unde m-ar fi trimis maica Antonina.

Am fost cu Frăsinica, aci, deval, în satul Filioara și am văzut căsuța unde era școala noastră. Biata mea dăscăliță, cocoana Aglaița, a ieșit la pensie și s-a dus să trăiască lîngă feciorul ei cel mare. Și Frăsinica, și bojdeuca unde am învățat tabla lui Pitagora mi-au înduișat inima și au făcut să crească în jurul meu, lanuri- lanuri, amintirile copilăriei. Am

fost cu Frăsinica sus în poienile singuraticе și înfiorate de croncănitul corbilor ; am mers departe pe șosea, pînă spre Băltătești, și ne-am urcat de cîteva ori pe dealul Filiorului, dealul de stejari și cu spinare de arici, unde ne făceam de joacă, vara, la vecernie, cînd ieșeam din școala cocoanei Aglaița.

Am stat jos, pe stratul gros de frunze moarte, umăr lingă umăr cu Frăsinica, și am privit cu ochi dornici spre dealul Boiștea, spre Tg.-Neamțu, și mai cu seamă spre falnica rămășiță a Cetății Neamțu. Am vorbit cu Frăsinica multe și de toate... Nu e proastă deloc. A fost poate mai tîrzie decît mine, dar iată-o azi plină de judecată și de istețime. Mi-a destăinuit și m-a făcut să înțeleg o mulțime de lucruri privitoare la mînăstire și la călugărițe, întregind astfel și clarificînd impresiile mele de altădată, copilărești și întrerupte.

Am pornit de la o întrebare limpede, ca între foste colege :

— Te călugărești, Frăsinico ?

Mi-a răspuns fără șovăială :

— Nu mă călugăresc ! Mă rog lui Dumnezeu să-mi arate altă cale în viață și să mă scoată din mînăstire.

Și atunci, din vorbă în vorbă, mi-a deschis inima ei și mi-a zugrăvit, dureros și aidoma cu realitatea, figura morală a bieteі noastre mînăstiri, și probabil a tuturor mînăstirilor din România... Mitropolitul de astăzi al Moldovei, maica Antonina, maica Serafima și alți cîtiva bă- trîni, rămași din glorioasa falangă călugărească, nu văd bine ce este în jurul lor și ce viitor se pregătește monahismului.

Îngrijorată, am întreat-o pe Frăsinica :

— Atunci, cum îți închipuiești tu că vei pleca de aici și vei arunca scufia de soră ? N-ar fi bine să încep eu să vorbesc cu maica Antonina și s-o fac să se deprindă cu gîndul că nu te vei face călugăriță ?...

Frăsinica mi-a răspuns, sigură de ea și de planurile ei bine croite, că nu este nici o grabă. Tatăl ei, care trăiește și azi, sus la munte, pe la picioarele Ceahlăului, a văduvit a doua oară. Prima lui soție era mama Frăsi- nicăi. Moșneagul începe să-și dorească și să-și cheme copila. A venit astă-vară aici la mînăstire și a vorbit de mai multe ori cu maica Antonina. Dar nici maica Antonina n-o zorește și n-o pregătește de călugărie...

Azi după-amiază, 24 ianuarie, zi slăvită de izbîndă și de amintire românească, am ieșit singură în bătaia molatică a soarelui de după-amiază și m-am urcat pe Filioru, dealul dorurilor mele vechi și noi... Mă

urmărește spovedania Frăsinicăi și mă instruiește sinceritatea acestei fete. Are dreptate. Trebuie să îndeplinim numai ceea ce izvorăște din deplină convingere. Nici călugăria, nici căsătoria nu trebuie să le iei asupra-ți dacă n-a crescut în tine viguroasa încredințare că e bine să te călugărești ori să te căsătorești...

Urmînd sfatului pe care i l-am dat, Doru mi-a scris cîteva cărți poștale, spunîndu-mi ce profesori au reluat cursurile și ce lecții mai importante au rostit. Bietul băiat mi se pare că se ține mai mult de lecțiile mele decît de ale lui. îmi spune că a luat note, pentru nune, și e gata să mi le trimită. Dacă mai stau aici la mînăstire, îl voi ruga să-mi trimită acele note și poate și o carte sau două... N-am luat cu mine nici o carte școlară. Nu-mi închipuiam că voi dubla vacanța mea...

Dar... tocmai despre acest băiat serviabil !... De ce îl las afară din formula pe care o socotesc atît de onorabilă și de binefăcătoare : *Trebuie să îndeplinim numai ceea ce izvorăște din deplină convingere ?...*

Mă întreb cu sinceritate și-mi răspund cu aceeași sinceritate : N-a sosit ziua clarificărilor ! Trebuie să mai treacă ! Timpul, cu puterile lui irezistibile, va aduce într-o zi la deplină maturitate această problemă a conștiinței mele...

Ucenica și nepoata energicei maice Antonina trebuie să se arate energică și clară chiar atunci cînd plouă cu dovezi că energia și claritatea s-au înecat !...

Am stat un ceas întreg sus, pe Filioru, pe marginea pădurii desfrunzite, privind spre Cetatea Neamțu, spre Iași din anul 1859 și spre cărunții uriași care ne-au hărăzit Unirea Principatelor... Au crezut în visul și în dragostea lor —■ pentru aceea au rămas icoane în templul național!... Cum putem să scăpăm printre degete înțelesul acestei pilde mari, atunci cînd trebuie să punem puțină ordine în micile noastre afaceri sufletești ?...

10 februarie (miercuri) 1899. De felul meu nu prea cetesc ziare. Însă iată că trecătorul meu surghiun la mînăstire (a ținut prea mult ca să-i mai zic vacanță) mi-a dat apetitul noutăților și al ziarelor... Vești multe și diverse... Sosirea în București a domnișoarei Elena Văcărescu... Convulsii politice... Prigoane îndreptate împotriva socialiștilor... Moartea caricaturistului Jiquidi... Banchetul dat în onoarea lui Hasdeu... Acestea sunt noutăți ceva mai vechi... Ultimele noutăți aflate din ziarele sosite azi în mînăstire sunt : jucarea revistei

lui Caragiale *O sută de ani* și moartea lui Félix Faure, președintele Republicii Franceze...

Doru îmi trimite două cărți poștale, partea întâi și partea a doua... își face cu devotament funcțiunea de secretar și notează pentru mine ce-au spus profesorii la lecțiile de la care lipsesc. Dar îmi scrie și despre ultimul roman pe care l-a citit și mă întreabă dacă mi-e cunoscut : *Discipolul* lui Paul Bourget... îl cunosc din faimă, dar pînă acum n-am ajuns să-l citesc. Se pare că această lectură i-a scormonit inima cu o deosebită violență... îl voi ruga să mi-l trimită și mie, de nu voi putea să stabilesc că pînă la sfîrșitul acestei săptămîni pornesc spre București.

Maica Antonina a observat, desigur, din vreme, aceste colegiale cărți poștale, care mă țin în curent cu lecțiile făcute în lipsa mea. Azi, răsfoindu-și ziarele, mă întreabă așa, într-o doară, fără să se uite la mine :

— Cine este, Nino. băietanul aista care îți scrie regulat despre lecțiile voastre ?

M-am gîndit : «închipuirea se face realitate ! Iată momentul care trebuia să vină. Înainte, cu curajul adevărului !»

— Maică dragă, este un student de la Litere, Teodor Filipache, văr prin alianță cu doamna cutare... care a fost la noi de Anul nou și de Bobotează...

Maica Antonina lasă ziarul și își scoate ochelarii.

— Cum așa ?... De ce nu mi-ai spus și mie ?...

— Fiindcă de-abia azi m-ai întrebat cine este studentul care îmi scrie de la București...

Prind de veste imediat că maica Antonina era preocupată mai demult de cărțile mele poștale și de autorul lor. Maica Antonina întreabă mai departe :

— Cum sunt veri prin alianță ?

— Teodor Filipache are doi frați mai mari, unul maior și altul căpitan, niște ofițeri lăudați de toată lumea. Pe căpitan îl cheamă' Naum, și soția lui este vară primară cu cocoana care a fost la noi și, prin urmare, și cu boierul ei de la Culte...

Maica Antonina pare impresionată. Tace, își pune ochelarii din nou și răsfoiește mai departe prin ziare.

— Cum zici că-l cheamă ?

— Teodor Filipache.

— Ce sunt părinții lui ?

— Tatăl era mare arendaș... Maică-sa, cocoana Sofia, stă în București cu ceilalți doi copii mai mici, Teodor și Clarița.

— Da' bine îi mai știi, soro !

Nu mă clintesc... Răspund cu indiferență

— I-am învățat de la cocoana noastră, ruda lor...

Convorbirea cade. Tăcem amîndouă. Iau și eu un ziar.

Cînd nu mă mai așteptam deloc, maica Antonina mă întrebă :

— Băietanul de care îmi vorbești are suflet cinstit, ori e chip și asemănare cu tineretul de azi ?

Trebuie să răspund ca sub epitrahilul duhovnicului :

— Ne cunoaștem numai de astă-toamnă, de la lecțiile profesorilor... Cred despre el multe lucruri bune... Mi se pare cinstit, la locul lui, fără vicleșug și vlăstar de casă' de oameni cumsecade...

— Toate bune, fată dragă, mai vreau să știu un lucru... Maica Antonina ridică fruntea cu o poruncitoare solemnitate : Tot ce mi-ai spus e prea puțin... Și sunt încredințată că nici tu nu știi mai mult. Spune mie ce trebuie să fac de aci înainte : Dacă o veni vremea să-mi trebuiască și alte învățături despre Teodor Filipache, de la cine să le cer — tot de la tine, sau de la altcineva ?

M-a străbătut un fior de sus și pînă jos. Cu maica Antonina nu te poți juca de-a v-ați ascunsele !... M-am ridicat sufletește pînă la nivelul ei :

— Dragă maică Antonino, cînd voi ști *alte lucruri și alte vești despre Teodor Filipache*, ți le voi spune eu, pe loc, fără să fie nevoie să întreb pe altcineva.

Tonul meu, fermitatea mea plac bătrînei vultănițe. Mă cheamă cu gestul și mă sărută pe frunte.

— Bine, fetiço !... Fericiți cei cu inima curată, că aceia vor vedea pe Dumnezeu !

12 februarie (vineri) 1899. Plec mîine la București. Duc cu mine amintirea unei întîlniri excepționale... Maica Antonina, pedagoagă socotită, a ținut să mă dăruiască sufletește cu o priveliște din alte vremuri, în ajunul plecării mele din această mînăstire ospitalieră.

Am fost împreună să vedem pe maica Serafima. O știam din copilărie. Una din conșcolărițele mele era nepoata maicii Serafima. De mai multe ori, în copilărie, trecusem prin casa și prin livadia sfinției-sale, mai cu seamă prin livadie, cînd se coceau perele. Gospodăria maicii Serafima este dincolo de biserica Sf. Ioan, la marginea mînăstirii. După pravila locului, toate erau la locul lor. Și fîntîna dintre pîrleazuri, și nucii centenari, și tot cuprinsul, așa cum îl știam. În mijlocul livadiei e căsuța maicii Serafima. O bojdeucă, și mai mică, stă spre miază-noapte, în rînd cu gardul, iar spre răsărit e șura de scîn- duri vechi, sub același acoperiș de șindrilă cu caboșoane de mușchi...

Toată casa maicii Serafima este ocolită de un ceardac. Niște vrejuri uscate, încolăcite pe ostrețele subțiri, arătau că vara ceardacul e năvălit de curpeni înfloriți. Nu era nici un semn de gospodărie grea și murdară. Vacile și porcii, care stau pe la coada altor gospodării călugărești, nu călcaseră pe aici niciodată. Ceardacul și vecinătățile lui mi se arătau transfigurate, ca într-un tablou care voiește să exalteze spiritualitatea unui sălaș monahal. Maica Serafima era în odăița ei. Mai este încă una, odăița ucenicilor, și între amândouă este o tindă, în care dă gura podului și stă o scară permanentă.

Maica Serafima stătea pe un scăunel, cu mătaniile în mină, și asculta pe o copilă care cetea *Ceaslovul*, nu ca lectura cuvenită ceasului, dar ca exercițiu școlar. S-a bucurat de sosirea noastră, fără să mai poată să ne recunoască cu ochii (fiindcă biata bătrână este aproape oarbă) și ne-a poftit să stăm pe patul ei de scînduri, acoperit cu o velință.

M-am uitat împrejurul bătrinei. Pe pereți, numai icoane, pămătuful de busuioc uscat și candela aprinsă. Patul pe care stăteam era lung de vreo trei metri, adică atîta cît și peretele din spatele nostru. La capătul patului era o ladă veche, cu ceva scoarțe deasupra. În fața noastră era într-un colț un dulăpior ; în celălalt colț, ^oba, nu mai mare ca dulăpiorul, și, între ele, două scaune scunde... Maica Serafima ședea pe unul și ucenica pe al doilea, ținînd *Ceaslovul* pe genunchi. Maica Serafima și-a trimis ucenica în odaia de alături și a rămas scaunul gol...

N-o mai văzusem pe bătrînă de cîțiva ani. Era îmbrăcată ca pentru biserică. Ii mai lipsea doar camilavca. Avea antereu de șiac, dulamă la fel și scufie tot de șiac... Mă gîndeam la alte case și la atîtea călugărițe pe care le cercetasem în această vacanță... Chiar cele mai aspre dintre ele își îngăduiau să poarte o scufie de catifea, sau un antereu de mohair, sau să fie mai... în tulpă și în papuci, ca omul la el acasă. Maica Serafima putea să intre de-a dreptul în altar sau în racla ei de fericită, gata, și cu toate hainele pe ea !

Și toată această severitate se înfățișa nespuse de blajină și de muzicală ! Maica Serafima îmi părea un cior- chin de poamă busuioacă stafidită, atîrnat aci, lîngă icoane... În vremea ei, fusese oacheșă și puțin ciupită de vărsat. Azi era uscată și încrețită, dar nu cu aerul de jale și de prăbușire al bătrînelor neputincioase, ci cu un fel de seninătate și de lumină interioară din altă lume. Vorbea domol, cu o voce susurată și dulce moldovenească... Și fiecare cuvînt, și fiecare gînd păreau raze și stele din- tr-un

firmament sufletească care mi se destăinuia imens, subjugător, scăpărător de taină și de putere — deasupra uimirii mele, deasupra capului încovoiat al maicii Anto- nina și deasupra mînăstirilor Moldovei...

O priveam cu un sentiment amestecat de fericire și de părere de rău. Îmi dădeam seama că mă află înaintea unui stîlp de hotar... Și stîlpul, și lumea hotărnicită rămî- neau în urmă, în istorie și în legendă ! Așa erau paznicii altarelor credinței noastre în veacurile eroice... Poate cînd voi reveni în această scumpă mînăstire maica Serafima va fi în ceruri, între fecioarele preaînțelepte care au vegheat cu strășnicie și au păstrat, nestinse, candelile lor !

Maica Antonina o ruga și o îmbia pe aspra dascăliță :

— Mai odihnește-te, maică Serafimo !... Nu lași să treacă nici o vecernie, nici o priveghere, nici un sfînt de sub zeciuială... Mai stai acasă !... Or fi destul șaptezeci de ani de biserică !...

Maica Serafima răspundea molcom, dar cu o dreptate de fier :

— În tinerețe nu lipseam din biserică pentru sufletul meu... Acum nu pot să lipsesc pentru sufletul celor tineri... Tineretul nu se învață din eetanie și din poruncă, ci din bogăția faptelor și a pildelor celor bătrîni...

Și mi-am adus aminte de vorbe auzite în copilărie... Călugărițele de la Sf. Ioan erau fruntea și fala mînăstirii. Maica Serafima era *îngerul de la Sf. Ioan*... Nelipsită, ziua și noaptea, de la biserică, maica Serafima cetea, cînta și însuflețea pe toate celelalte călugărițe — și tinere, și bătrîne... La Sf. Ioan, tipicul era îndeplinit pînă la o iotă¹. Preoții se încovoiau, ca după o sacră tradiție, înaintea acestei shimonații, mai respectată decît însăși stărița. Iar la picioarele ei, în ceasuri neștiute, îngenuncheau mai multe dureri și curgeau mai multe lacrimi decît la scaunul duhovnicului mînăstirii.

A venit vorba și despre mine. Maica Serafima nu uitase pe fetița cu ochii mari și cu fruntea de băiat care se juca aci prin livadie, cu nepoată-sa, Lența... Superioară și cu adevărat duhovnicească, mi-a spus, dibuindu-mă prin ceața de dinaintea ochilor ei :

— Dumnezeu te-a ales pentru altă viață și pentru altă slujbă... Și călugării vrednici, și mirenii de cinste sunt primiți deopotrivă de cel ce plătește pe lucrătorii viei...

Cuvinte neuitate, cuvinte care curgeau cristaline pe albia de aur a Sfintelor Scripturi !... Și doar aceea care le rostea era o străbunică, înfășurată pînă la nas și pînă la ochi în păturile ei de lînă groasă, puțintică

la trup, girbovă, aproape oarbă, dar luminînd straniu o lumină neînțeleasă și cuceritoare !

Cum aş fi voit ca tovarăşii mei de şcoală, prietenele mele... prietenul care începe să diversifice simţirea mea — să fie toţi de faţă, înaintea maicii Serafima, şi să privească şi să înţeleagă existenţa celor ce nu se văd şi de priceput se pricep numai cu inima !...

Clopotul de vecernie a început să filfie deasupra mînăstirii ca un înger melodios... Maica Antonina s-a plecat. cucernică, lîngă scăunelul sfintei bătrîne şi i-a bătut metanie călugărească... Cu aceeaşi inimă şi cu aceeaşi metanie, i-am cerut şi eu mina să i-o sărut... Mirosea a lemn de chiparos !

Pe poteca dintre chilii, cînd ne întorceam acasă, maica Antonina, după o lungă tăcere, mi-a vorbit :

— Acum, fetiţo, ai înţeles pentru ce Dumnezeu nu prăpădeşte mînăstirea noastră şi tot ne rabdă şi tot aşteaptă..."

n

**Bucureşti, 14
februarie 1899**

Scumpă domnişoară Antonino, nu mai pot să rabd pravila cărţilor poştale !... Oricare au fost înţeleptele motive care te-au făcut să mă pui la regimul lor uscat, astăzi mă răzvrătesc împotriva regimului şi citez să-ţi adresez o scrisoare întreagă...

S-au adunat prea multe fapte la ştiinţa mea ; a crescut prea sus valul gîndurilor şi al simţirilor pe care mă simt obligat să ţi le împărtăşesc.

Am urmat, precum ştii, toate lecţiile şi am scris un caiet întreg, aci de faţă, sub ochii mei şi la dispoziţia dumitale... Ce fac cu el ? Să ţi—1 trimit la Varatic, sau să-1 păstrez pînă' la înapoierea dumitale ?

Am ajuns să nu mai cred că te voi revedea pe băncile facultăţii ! E o teamă absurdă, care începe să mă prigonească... Te pomeneşti că maica Antonina şi-a schimbat părerile sale de patroană şi de nănaşă, în privinţa dumitale, şi acum se gîndeşte să-ţi schimbe rostul vieţii şi să te oprească în mînăstire !... Şi puterile absurdei închipuiri sunt atît de mari, încît iată-mă constrîns să-mi aduc aminte că părinţii dumitale trăiesc — slavă Domnului ! — şi că dumneata vei fi majoră mai curînd decît mine.

Domnişoară Antonino, de ce întîrziezi atîta la Varatic ?... Îmi închipuiesc că această iarnă fără de

zăpadă trebuie să fie acolo, la poalele pădurilor de brad, mai dulce și mai caldă decât în aspra cîmpie muntenească. Cred de asemeni că minăstirea despre care mi-ai vorbit cu atîta pietate filială te-a învăluit încă o dată în nori de amintiri și de tămîie... Dar gîndește-te, domnișoară Anto- nino, că și pe aici ai început să urzești amintiri și să propagi cultul minăstirii dumitale...

Voiesc să-ți scriu azi despre un eveniment literar de exiguă importanță, dar care totuși pe mine, unul, m-a zguduit și m-a dijmuit de gînduri, cum face vîntul toamnei cu nucii îngălbeniți. Ascultă.

În publicația lunară franceză *La revue des revues*, numărul de pe curenta lună februarie, a apărut un articol de vreo zece pagini, intitulat *Le mouvement littéraire en Roumanie*. Autorul este compatriotul nostru Nicolae Vaschide, din familia intelectuală a liceului meu, Sf. Sava, și buzoian de naștere. Poate că ai auzit ceva despre ei. Este acel student inteligent care s-a alipit de savantul psiholog Binet (cînd francezul a fost prin București, mai anii trecuți), și acum a ajuns la Paris un erudit în ascensiune și un nume din ce în ce mai sărbătorit. Mi-aduc aminte foarte bine de Vaschide și, dacă ne-am întîlni față în față, nici el n-ar zice că nu mă cunoaște...

Articolul lui Vaschide e o faptă bună din punctul nostru de vedere românesc, fiindcă taie o poartă (fie cît de strîmtă) în zidul gros al ignoranței streinilor despre noi. Dar articolul e costeliv, fără adîncime, fără argumente și plin de nume înșirate, multe ca niște mărgele de sticlă... Poate că mai tîrziu Vaschide va reveni și se va completa pe sine.

Vaschide vorbește de începuturile trudnice ale istoriei și ale culturii noastre, de poezia populară, de basmele noastre, de cronicarii veacurilor trecute, de protagoniștii istoriei și ai filologiei românești și de literatura și de lita- rații ceasului de față.

Articolul lui este mai mult un pomelnic decît un studiu. Nu știu să fi rămas cineva nepomenit dintre cei ce își toarnă cerneală în călimări de cîțiva ani încoace... Vaschide e băiat amabil, și din Paris poți să verși un cornet cu confeti pe capul tuturor camarazilor compatrioți !

N-am numărat numele din pomelnicul lui Vaschide, dar cred că sunt în el peste o sută de nume de autori, înțeleg pe Vaschide. Trebuie să caște puțin gura și francezii. Destul căscăm noi gura la

splendidele lor echipaje literare... Să admire și ei caravana noastră !

Dar stau și mă gîndesc : Mai trăi-vor, pînă peste douăzeci de ani, douăzeci din celebritățile lui Vaschide ?...

Articolul lui Vaschide mi-a dat o febră de două zile și de două nopți ! Constatările lui, elogiile lui (bună parte la locul lor, altele strîmbe, multe exagerate...), categoriile lui adesea pripite se ridicau înaintea ochilor mei, arși de insomnie, ca Ierihonul din Biblie înaintea iscoadelor lui Israel... Și același sentiment și aceeași convingere, ca iscoadele lui Israel, aveam și eu : *această cetate va fi doborîtă !*

Articolul lui Vaschide va fi dat la pămînt+ ¹ Din cele o sută de nume scrise pe plăcile revistei franceze, peste douăzeci de ani nu știu dacă vor mai stărui douăzeci ! Și alte nume, și alte constelații, și alte turnuri, și alte porți de aramă vor face fala noului Ierihon al literelor române !

Ce știe amicul Vaschide despre clocotul din măruntaiele pămîntului și despre zbuciumul din inima tovarășilor mei ! Nu va trece un deceniu, domnișoară Antonino, și fața lumii literare din țara românească va fi alta... Cîte valori de carton, cîte kilograme de maculatură vor transporta camioanele criticei spre crematoriul fără fum al uitării ! Cîte surprize nebaneuite nu vor dilata ochii contemporanilor noștri și nu vor destupa urechile surdei noastre opinii publice !

Dar — te rog, întreabă-mă — de ce îți scriu dumitale toate aceste presimțiri și toate aceste cutezătoare prorocii ?... Domnișoară Antonino, în tensiunea mea sufletească din aceste zile, numai pe dumneata te-am văzut și dumitale am voit să-ți împărtășesc totul ! Nerăbdările mele literare, efervescențele mele poetice, planurile mele raționale și iraționale... trec azi de-a pururi pe dinaintea icoanei dumitale și-ți lasă dijmă de flori și de închinare... Pînă mai acum vreo trei luni, un eveniment ca articolul lui Vaschide m-ar fi făcut să dau fuga la Bujo- reanu, la Lara Teobald sau la Badea Jiu... Îți mărturisesc că de trei zile nu i-am văzut și nu-i voi vedea decît după ce-ți voi expedia scrisoarea de față...

O, iată adevărul : ești mai necesară astăzi prosperității visurilor mele literare decît toții amicii mei laolaltă ! Dar este mai mult decît atîta... Încep să caut în jurul meu cărări pe care nu credeam că le voi întrezări vreodată.

Domnișoară Antonino, mai sus de nevoia sufletească a celui ursit să trăiască din vis și din mirajul artei, mai sus de preacunoscuta robie a fraților mei întru iluziune și durere, întrevăd o regiune nouă de destăinuire aproape sacră... Mă impresionezi ca un revărsat de zori, nemai-privit pînă azi de ochii mei... Cine ești dumneata și ce mandat ai pentru sufletul meu, dincolo de chemarea prea-cunoscută, dar pururi fragedă și fecundă a surorilor Beatricei ?

Sunt aproape două luni de cînd te știu departe de mine. Cît am trăit în aceste două luni ! Ce drum nebănuit și purificator am făcut în labirintul inimii mele ! Cît de sus m-am urcat în meditația și în priceperea de mine însumi !

Domnișoară Antonino, te-am văzut neîncetat și pretutindeni în drumurile mele de intim și neopelerin !... Dai te-am văzut, departe, într-o glorie sacră și solară de care eu știam bine că sunt nevrednic să mă apropiu. Mi se părea, uneori, că am ieșit, cu silințe dureroase, la gura unei caverne, întâia oară în viața mea de troglodit moral... Și, orbit de noutate și de lumină, priveam spre cerul nou și spre o lume întreagă, proaspăt revelată.

Scumpă domnișoară Antonino, ființa dumitale, atît de fină și de sufletească, era neîncetat regenta cerului care inunda ochii mei și cheia fericitei mele revelații !

...Aici ajunsesem cu scrisoarea aceasta... Factorul poștal de la amiază îmi aduce cartonașul pe care mi l-ai pus aseară la cutie !... Ești în București, domnișoară Antonino ?... Fie-ți sosirea binecuvîntată !

Ce-am scris pînă aici ?... Nu mai știu !... Strîng aceste pagini într-un plic și alerg la facultate...

**(Astăzi, luni, 14
februarie 1899.)", 28
februarie (duminică)
1899**

Scumpă domnișoară Antonino, iată câteva zile de când mă frământ și mă chinuiesc cu fel de fel de gânduri și de întrebări. E întâia oară în viața mea când cunosc tristețea și neastîmpărul fără să mi se fi întîmplat nimic precis și fără să fie în casa mea și în jurul meu nici o nevoie și nici o bătaie... Odăita mea nu mă mai încap. Veșnic sar la fereastră și caut cu ochii spre Calea Griviței, doar-doar mi-o răsări silueta pe care știu s-o deosebesc dintr-o mie de siluete. Plimbarea mea la Șosea e jalnică și de prisos... Știu bine că nu voi zări, în fundul aleilor, icoana stăpîna pe gândurile mele... Traiul cu ai mei, masa de la amiază și de seara, întîlnirile și convorbirile zilnice cu mama și cu soră-mea au ajuns searbăde, apăsate de nu știu ce urît, pe care evident că eu îl răspîndesc, și zorite să se desfacă și să înceteze. Fug de ai mei ! Trec în cămăruța mea, privesc portretele familiare, caut printre cărți, răscolesc sertarele, arunc după sobă o pagină începută nu știu cînd și alerg la fereastră, să văd dacă nu cumva silueta unică va apărea miraculoasă și dătătoare de viață în dezordinea și în vestejirea întregii lumi din mine și din afara mea.

De cîte ori sar la fereastră în fiecare zi... Cine ar putea să numere ?... Pare că sunt o biată pasăre închisă în colivie și care se izbește neconținut de peretele de sîrmă țesut între ea și sorgințile luminoase ale ferestrei !

Scumpă domnișoară Antonino, sunt resignat, primesc robia și ticăloșia mea, dar mi-e sete de lămurire... Lasă-mă să beau și să-mi răcoresc sufletul ! Dă-mi voie să-ți cer explicațiile pe care le doresc cu foc de la revenirea dumitale.

Ce s-a întîmplat, domnișoară Antonino ? S-a petrecut vreun dezastru în capul meu și nu mai înțeleg nimic din preajma mea și nu te mai înțeleg nici pe dumneata, sau. dimpotrivă, dumneata ești pentru mine. ai ajuns pentru mine cu totul alta de cînd ai revenit de la Mînăstirea Varatic ?... îmi bat capul, mă năucesc cu cercetări și cu întrebări și nu ajung la nici un rezultat... Cu ce te-am supărat ? Ce jignire ți-am adus fără să-mi dau seama ? Am fost prea familiar sau necuviincios cînd ți-am dat caietul

de note ? Am avut aerul că mă aștept din parte-ți la cine știe ce mulțumiri ori recunoștință pentru câteva lecții rezumate ?... Nu cred, nu-mi aduc aminte să fi fost atât de nătărău !...

Atunci, încotro să mai alerg cu gândul și cu bănuiala, scumpă domnișoară Antonino ? Cu ce ți-am greșit ? De ce nu mai ești cu mine cum erai mai-nainte de vacanță ?... Poate că am făcut rău că ți-am scris la Varatic ?... Dă-mi voie să-ți aduc aminte că mi-ai dat o mică autorizație scrisă... E adevărat că era numai pentru cărți poștale... Fost-au cetite scrisorile mele de maica Antonina ? A ieșit de aici pentru dumneata vreun necaz și pentru mine vreo prohibiție ?...

Lămurește-mă, domnișoară Antonino ! Pentru ce atîta răceală în atitudinea dumitale de azi ? Pentru ce m-ai contrazis cu atîta ironie în discuția pe care am avut-o asupra articolului lui Vaschide ?... Sunt gata să-ți jertfesc suficiența, îndrăzneala cu care am judecat optimismul și aprecierile din articol. Sunt unele nume din literatura noastră la care dumneata se pare că ții mai mult decît mine. Așa să fie ! Se prea poate ca eu să mă înșel și dumneata să ai dreptate. Dar e acesta un cuvînt să schimbăm această fragedă prietenie care crește între noi de la începutul anului universitar ? Fiindcă nu pot să-mi închipuiesc cu ce altceva am meritat răceala dumitale din ultimele noastre întâlniri, rămîn la presupunerea că te-am indispus cu opoziția în care stau față de articolul lui Vaschide. Te rog, ascultă-mi dezvinovățirea.

Fac parte din legiunea celor ultim sosiți, prin urmare, din legiunea impacienților și a turbulenților. Îți acord că poate stima dumitale pentru unele nume literare de azi să fie mai întemeiată decît tăgada mea și a celor ce își așteaptă ca și mine loc la masa literaturii românești... Dar, te rog, fii înțelegătoare și indulgentă ! Așa este, așa a fost de cînd lumea ! În artă și în literatură mai cu seamă, cei tineri pornesc la asaltul pozițiilor ținute de cei bătrîni cu niște cugete și cu niște zbierete de musulmani care ar asedia o cetate apărată de ghiauri... Adu-ți aminte de marea năvală literară a romanticilor francezi împotriva clasicilor, tot francezi. Adu-ți aminte de canonada (încă vibratoare sub cerurile romanului francez) susținută de naturaliști împotriva romanticilor și a clasicilor în același timp...

Deci, dragă domnișoară Antonino, este o boală de familie, este un fenomen cunoscut și inevitabil... Ce pot să fac ? ! Sunt iremediabil încredințat că într-o zi, pe care vom trăi-o, Badea Jiu, Silviu Bujoreanu, Lara

Teo- bald... vor lăsa cu mult pe urmă și vor face uitați pe mulți dintre veseli participanți români de la balul nemascat al lui Vaschide.

Mă socotesc oare și eu tovarăș drept cu acești buni prieteni, la soarta și la slava lor cea viitoare ? Îți răspund fără șovăială : Cred puternic în conște'ția noastră și văd venind zilele biruinței noastre colective. În momentul de față, eu, unul, sunt mai încredințat decît ei toți despre celebritatea care ne așteaptă ! De ce așa ? Fiindcă sufletul meu este azi mai plin și mai înflorit decît sufletele lor. Fiindcă eu azi mă simt multiplicat și înălțat sufletește mai mult decît sunt ei pînă acum (dar cum ar putea să fie și ei mîine-poi_mîine...). Scumpă domnișoară Antonino, eu trăiesc zile excepționale. Tot ceea ce știam și credeam despre mine și despre amicii mei mai-nainte ca să ne cunoaștem dumneata și eu, astăzi știu și cred cu o intensitate care începe cu fericirea și isprăvește cu timiditatea... Fiindcă uneori mă tem de toate cîte pot să întrevăd, să plănuiesc și să întreprind... de cînd am ajuns să notez, surprins și fermecat, că exiști în viața mea !

Cum să nu cred eu în puterea și în mulțimea operelor mele literare viitoare, cînd dumneata treci, în fiecare dimineată, ca zeița florilor și a belșugului, pe lîngă răzoarele din grădina mea ? Cum să mai păstrez vreo nesigurantă asupra liniilor și înfățișării templului literaturii mele, cînd dumneata mi-1 desenezi în auroră și trandafiri, cu o precizie și cu o evidență care mă fac fanatic ?...

Scumpă domnișoară Antonino, dacă rezerva dumitale de acum pornește din discuțiunea noastră asupra literaturii românești, apoi să crezi că prea marea încredere care te-o fi jignit vine — fără să știi și fără să vrei — din faptul întîlnirii mele cu dumneata !

Miră-te și dumneata, după cum și eu mă mir. dar lucrul este așa. Cu toată dezorientarea și cu toată tristețea mea de azi, vreau să rămîn clar în scrisoarea aceasta. Am ghicit ori n-am ghicit pricina schimbării dumitale față de mine ? M-ai judecat defavorabil și mă lași să-mi dau singur seama cît am fost de încrezut și de nesuferit.

Plec fruntea și aștept. Dacă asta e pricina, dumneata singură vei ajunge cu vremea să vezi lucrurile într-altfel și să înțelegi să imberbul iconoclast de azi avea dreptate să nu creadă și să azvîrle multe din icoanele, cu barbă și fără barbă, din actualul iconostas literar românesc. Ajuns aici, mă

opresc și mă întreb : Dacă toate acestea ar fi de prisos și explicația atitudinii dumitale este alta ?

Domnișoară Antonino, oricare ar fi ea : o aștept. Nu mă lăsa în această chinuitoare neclaritate ! Spune-mi, să înțeleg : De ce drăgălașa mea colegă de astă-iarnă, acum, când vine primăvara, e atât de rece cu mine și de prevestitoare de vreme rea ?

Admit de mai-nainte că trebuie să-ți fi greșit cu ceva. Dacă nu te-am supărat cu îndrăznelile și cu tupeul meu de june candidat la gloria literară, te-am supărat, desigur, cu altceva. Cu ce, domnișoară Antonino ?

Mi-ești datoare o sinceră, o categorică destăinuire !... Aștept din parte-ți un gest, un semn, un cuvânt șoptit ori scris. Dacă socotești că o plimbare la Șosea sau o întâlnire la gară nu mai sunt convenabile, te rog. destăi- nuiește-mi în scris cu ce am meritat degradarea mea din buna dumitale luare-aminte.

Aci, pe această ultimă pagină a scrisorii mele, îmi cad în cap, ca din pod, o mulțime de grinzi și de bănuieli... M-a calomniat cineva ? A apărut vreun intrigant în preajma dumitale ? Te-ai întâlnit și ai mai vorbit ceva cu acea doamnă, rudă cu frate-meu, soția funcționarului de la Culte ?

Orice s-ar fi întâmplat, scumpă domnișoară Antonino, fii colega mea cea ideală, fii aleasa visurilor mele de claritate platonice ! Cheamă-mă, ceartă-mă, dar luminea- ză-mă și eliberează-mă din lanțurile incertitudinii !

Gîndește-te la tortura mea ! Intre masa pe care îți scriu aceste pagini și masa la care dumneata cetești ori poate scrii, în acest moment, nu sunt, cred eu, nici două sute de metri... Și mie mi-este interzis să trec pe sub fereastra dumitale, să stau și să aștept pe trotuarul din față, sau să pășesc pragul căminului care te adăpostește !

Îți voi strecura această scrisoare, cum voi putea, la ora întâi, sau la ora a doua, sau când vom ieși din Universitate. Sunt mulțumit să-mi răspunzi numai două vorbe, dar mai curînd, scumpă domnișoară Antonino !"

IV

*"Martî, . martie
1899"*

Iar s-a înnorat, scumpă domnișoară Antonino... A fost pentru mine o zi de soare și de primăvară deunăzi, când mi-ai spus : «Cel ce rabdă pînă la urmă, acela se va mîntui...», și apoi această corabie de azur, cu catarge de palmieri, s-a pierdut și s-a amestecat în nori și în furtună... Unde să te mai caut ?... Colegii noștri au declarat greva generală... Sunt unii dintre ei care păzesc la colțurile Universității și opresc pe cei ce ar vrea să intre înăuntru... Asta îmi mai trebuia ! Legea generalului Berin- dei și greva studențească generală !... Mi-a spus un coleg că niște medici niști au apărut la Litere și au găsit în sală cîteva fete.

— Domnișoarelor, ce fel de colege sunteți ?... Unde este solidaritatea noastră studențească ?...

Și bieteles fete au părăsit sala de cursuri, ca semn de protestare împotriva legii generalului Berindei !... Fetele protestînd împotriva unei legi de recrutare care privește pe băieți, sau mai bine zis exclusiv pe colegii noștri mediciniști !... Nu cumva erai și dumneata printre aceste fete'?...Spune, domnișoară Antonino, ce să facem ? Unde să ne regăsim ? Cum să-ți mai strecor scrisoarea aceasta ?... ?»l-am întîlnit aseară cu Elvira Iatropol. Am schimbat cu ea cîteva vorbe fără însemnătate, dar mi s-a părut că mă observă cu niște ochi ciudați. Cum mai stai cu această fantastică creatură ?

N-am înțeles prea mult din cuvîntul dumitale cu «răbdarea pînă la sfîrșit»... Nu este prima oară cînd îmi spui atari cuvinte bisericești, care mă surprind și mă descumpănesc... Dumneata ai o înțelepciune aparte, un fel de farmacie biblică, bogată în rețete și în leacuri... Oricum, mi-e inima mai ușoară... Am priceput mult mai bine primul dumitale cuvînt, de-abia acum în urmă... Așadar, nu e vorba de nici o supărare și de nici o contestație în privința... biruinelor mele literare de peste un deceniu !

Aceste asigurări din parte-ți mă adună acasă, mă fac mai concentrat și poate mai pătrunzător... Atunci de ce este vorba, scumpă domnișoară Antonino ?... Nu ești supărată pe mine... Bun ! Sunt fericit s-o știu. Dar ești rezervată, protocolară, enigmatică... Parcă altfel a început prietenia noastră !

Îți spun însă drept : parcă sunt ceva mai puțin prost și mai puțin opac astăzi decît acum o săptămînă. Dar nu mă lăsa de capul meu, scumpă domnișoară Antonino ! Dacă nu-mi vei spune totul pe șleau, să știi că iar dau în gropi. Trebuie să fii, încă o dată, caritabilă cu mine. Să-mi acorzi o întîlnire, să-mi scrii o scrisoare întreagă, să-mi faci o lecție ca la clasele primare.

Îți continuu scrisoarea aceasta azi, 11 martie, joi. dis- de-dimineată (e de-abia ora cinci) și cînd dumneata desigur că nu te-ai deșteptat.

Scumpă' domnișoară Antonino, am văzut ieri, la Ateneu, un tablou extraordinar !... Nu știu dacă ai auzit de el. Este oprea pictorului polon Enric Siemiradzki, și titlul lui este *Dircee creștină în circul lui Neron*. De văzut, cred că nu l-ai văzut pînă acum. Mi-a făcut o scormonitoare impresiune !... Il vîd mereu înaintea ochilor. Astă-noapte s-a desfoiat, peste somnul meu, în petale de flacără, și m-am

zbuclimat, și m-am învâluit în el, până acum. spre ziuă... Trebuie să mergem și să-1 privim împreună !

Nădăjduind că te voi vedea astăzi după-amiază, la Biblioteca Fundațiunii Carol, sau mâine de dimineață la Biblioteca Academiei, nu pot să fac altceva decât să mă încerc să-ți descriu splendida viziune picturală care mă obsedează.

Mai întâi... trebuie să-ți aduc aminte un basm din mitologia greacă... Dirceia, fiica Soarelui, se căsătorește cu Lycus, regele Tebei, care gonise de curînd pe întia lui nevastă, numită Antiopa. Dirceia, băgînd de seamă că Antiopa este însărcinată și crezînd că Lycus n-a întrerupt legăturile lui cu ea, poruncește să arunce în închisoare pe fosta regină. Însă Dirceia este pedepsită pentru purtarea ei cea nemiloasă. Amphion și Zethus, feciorii Antiopei, pun mîna pe Dirceia, o leagă de coarnele și de spinarea unui taur sălbatic și-i dau drumul în pustie... Aceasta este legenda Dirceii mitologice.

Despre Neron n-ai uitat că a împărătit imensul stat roman între anii 54 și 68 d. Cr. A fost unul dintre cei mai smintiți, mai destrăbalați și mai sîngeroși cezari care au stat în scaunul imperial din Roma (ca să distingem, spre a evita orice gelozie, pe cezarii bizantini). Neron era o speță de degenerat crud și diabolic. Intre multele feluri de nebunii care treceau prin capul său cu diademă era și nebunia devastatoare să se creadă artist și să facă pe artistul. Ții minte că se credea poet mare, muzicant neîntrecut (flautist mi se pare), dănțuitor fără pereche... și era grozav de lacom de admirația și de aplauzele poporului. Mai ții minte că Neron a coborît demnitatea imperială, rîvnind locul histrionilor, și s-a arătat în rînd cu ei în circ și pe scenă.

Dansator, flautist, poet declamîndu-și versurile... de toate era Neron ! El voia să fie aplaudat. Și mulțimea lingușitoare era în cin tată, era fericită să privească fan-taziile adeseori sîngeroase (cum vei vedea imediat) ale acestui stăpîn nebun, poet și sanguinar.

În sfîrșit, știi probabil mai bine decât mine că Neron a fost unul dintre cei dintîi și cei mai aprigi prigonitori ai creștinilor. (Sfinții Petru și Pavel au fost martirizați în vremea prigoanei lui.) Dar Neron nu omora, fie pe creștini, fie pe necreștini, așa, în chip simplu și sumar... El voia ca victimele lui să moară cu dichis. El voia ca înfiorătoarele și diabolicele lui combinații asatine să respire parfumul frumosului și al artei !... Neron voia să omoare după reguli estetice.

Care este istoricul roman care ne vorbește de festivitățile lui Neron, date, noptea, în grădinile imperiale și iluminate cu torțe umane ?... Victimele împăratului erau tăvălite în smoală și în paie tocate și apoi legate sus, în copaci, ca să lumineze ca niște torțe !... Aceste torțe vii au fost primii creștini. Și tot creștinii au avut onorurile cercului lui Neron. În acest cerc au murit mii de martiri, pradă fiarelor sălbatice și gladiatorilor.

Dar se vede că Neron s-a plictisit cu asemenea reprezentații, mereu la fel, de atâtea ori. El ar vrea un spectacol nou, zguduitor și rafinat. Printre creștinii care își așteaptă moartea este o tânără femeie de o rară frumusețe, poate cea mai frumoasă femeie din Roma... Neron imaginează reconstituirea legendei cu Dirceaia legată de coarnele taurului. Frumoasa creștină va fi Dirceaia !...

Și acum încep descrierea tabloului. Are niște dimensiuni neobișnuite. Poate este cel mai mare tablou pe care l-am văzut pînă acum. Dirceaia creștină a fost legată de coarnele și de spinarea unui taur negru, sălbatec, iar asupra taurului a fost asmuțit un toreador... Tabloul se deschide pe impunătoarea vedere a cercului imperial. Pe primul plan al tabloului stau, doborâți și morți, taurul, purtînd în coaste o lance frîntă, și martira creștină, alunecînd devala de pe spinarea lui.

Dar ce s-a întîmplat ? Cezarul — Nero Achenobarbus — care a privit spectacolul din înălțimea lojei imperiale, încîntat de spectacol și de înfiorătoarea maiestate a morții martirei, a ordonat să i se aducă lectica și să fie transportat cu lectica în arena cercului. Vrea să-și ofere de aproape și în detaliu sublima înfățișare a Dirceii creștine, moartă pe taur. Și iată-1 pe Cezar, înfășurat într-o superbă togă violetă, muiată în fir, considerînd cu o indefinibilă expresiune de figură pe aceea care murise pentru adevărarea învierii lui Isus Cristos și pentru credința în promisiunile Evangheliei. Nero Achenobarbus își ține la piept, cu o mîină, faldurii togei, într-o poziție de comedian și de împărat care se simte sub privirile întregii Rome. Pe fruntea lui se înnoadă într-un smaragd o cunună de aur — cununa imperială !

Figura lui e încruntată, satisfăcută și trufașă. În juru-i stau curtezanii, care au descins cu el în arena cercului.

Mai înapoia cezarului stă un tînăr de o rară frumusețe, între doi lictori (cu securile lor înfipite în mănunchiuri de vergi). Acest tînăr poartă pe o stofă scumpă lira cezarului !... Sub galeriile cercului se văd patru negri, împlato-șați în discuri de aur. Ei duc

lectica împărătească : un giuvaer cu coviltir de aur și cu un fel de creastă mediană de aur filigranat. Se mai văd niște oameni înarmați cu furci și cu sulite — bestiarii arenei — și doi purtători de surle, alături de toreadorul învingător, care stă rezimat cu spatele de zidul de piatră al circului. Deasupra acestui zid, galeriile circului gem de mulțimea spectatorilor.

Se vede loja imperială, un fel de cuib de marmură, umbrit de un baldachin de purpură și revărsînd covoare peste margini. În lojă e împărăteasa : celebra Poppea Sabina, concubina, ori măcar a doua soție a lui Neron. La stînga se văd lojile patricienilor romani. În fund de tot se zărește masa indistinctă a vulgului din Roma — popor degenerat, moleșit, ahtiat de priveriști singeroase.

Și în primul plan al tabloului, sublima martiră, dărimată pe taurul mort !... E goală pe trei sferturi. Mîinile și picioarele îi sunt tăiate la încheieturi de strînsura funiilor cu care a fost și e legată. O mîină îi stă încă prinsă în nod de un corn al taurului. Picioarele îi sunt ținute în funie pe flancul animalului mort. Trupul îi aluneca devala în cutele unei pînze albe. O mîină îi zace în nisipul din arenă și e strînsă într-o brătară de funii rupte și de sînge. Pieptul îi e gol. Părul ei — frumosul ei păr blond ! — e revărsat de la coarnele taurului, pe care se înnoadă, pînă jos, pînă sub umerii ei, pînă în nisipul mîin-jit cu sînge.

Sînge e pretutindeni. Taurul a murit înecat în sînge ; nările și gura îi sunt însîngerate. Dircea creștină e divină în moartea ei ! De aceeași părere este și privirea sumbră, dar satisfăcută a cezarului.

Ah ! Domnișoară Antonino, ce priveriște ! Ochii ei sunt stinși ; gura ei este puțin întredeschisă... Desigur că numele Mîntuitorului a expirat pe buzele ei ! Frumusețea acestei morți îți răsucesce inima... Dar pictorul a menajat mult simțirea privitorilor și trupul martirei creștine... Fără îndoială că la căderea taurului, acest frumos trup era plin tot de sînge. Pictorul a fost milos. Pictorul a cruțat nuditatea eroinei creștine : numai brățări de sînge la mîini și la picioare, încolo, carnea e neatinsă... Pe sub trupul cel gol al martirei, peste cutele pînzei celei albe în care zace, stau rupte și împrăstiate ghirlande de micșunele și de trandafiri...

Cruzimea rafinată a călăilor a legat în ghirlande de flori pe sublima copilă. Și acum iată că pe toată arena circului, printre pete largi de sînge, agonizează trandafiri și micșunele !

Un ultim detaliu : printre bestiarii care privesc de departe spectacolul la care privește cezarul cu suita lui. e un barbar bătrîn, cu barba albă, care-și ține mîna la gură, ca țărani noștri în unele ceasuri de durere sau de reculegere. Figura lui exprimă o tristețe nesfîrșită... Poate că acest sărman bestiar e un creștin, sau — cine știe ! — poate că sublimitatea martiriului la care a asistat i-a deschis cerurile credinței !

Scumpă domnișoară Antonino, acest tablou al lui Enric Siemiradzki începe să fie un eveniment în viața mea. Am fost la Ateneu a doua oară și am petrecut încă un ceas în fața *Dirceii creștine*... Opera pictorului polon prinde să se sălășluiască aproape de fîntina întîiilor mele preocupări de azi. Mă robește umanitatea acestui tablou !... Mă obsedează eroismul celor ce mărturisiră odinioară credința lor creștină !

Gîndurile mele, toate, fierberea și năvala clipelor mele sufletești trec prin această rechemare picturală ca printr-o albie de nisip aurifer... Simt că unda cugetării mele este încărcată de înțelesul marilor evenimente petrecute acum aproape două mii de ani.

Acest tablou binefăcător mă ajută să înțeleg ceea ce încă nu înțelegeam nu mai departe decît ieri. Il văd sufletește prefăcîndu-se într-un templu luminat de sus, cu o lumină negrăită și suprapămîntească. Domnișoară Antonino, eroina din circul lui Neron — sublima copilă legată cu funii de coarnele taurului — mă dezleagă pe mine din lațul nedomeririi și al confuziunii.

Mai-nainte ca să aud din gura dumitale acele lămuriri pe care ți le ceream cu atîta insistență, lasă-mă să mă ex-aminez pe mine însumi și situația mea — a doua oară... încep să înțeleg !... Pare că se luminează de ziua !

Domnișoară Antonino, un sentiment elementar și de nestăvilit trăiește azi în mine, la umbra numelui, a făpturii și a mișcărilor dumitale... Culeg, cu nespus interes, cu dulce durere, cuvintele, privirile, pașii și tot ceea ce privește existența dumitale... Este o boală cunoscută, descrisă larg de poeți și de psihologi, dar este mai fericită și mai prețioasă decît o mie de ani de sănătate nesimțitoare. Mi-este plină inima de dumneata. Te văd în închipuirea mea numai pe dumneata. îmi trebuiești în fiecare clipă, îți scriu, te aștept, plănuiesc numai revederi și în- tîlniri și trăiesc din farmecul amintirilor ultimei noastre convorbiri.

Iată însă că marea viziune a pictorului polon adâncește și clarifică starea mea sufletească... Lunga dumitale vacanță la Minăstirea Varatic a fost pentru mine începutul învățaturii. *Dirceia creștină* însemnează continuarea, într-o clasă superioară. Domnișoară Antonino, dumneata ești creștină, crescută și disciplinată într-o mânăstire de călugărițe !... Dumneata ești strănepoata și moștenitoarea Dirceilor creștine ! Dumneata ești fiica mărturisirii creștine și eleva catehismului !...

Ce sunt eu pe lângă dumneata ?... Un creștin cu numele, odrasla unei familii cu adevărat legată bisericii și obștiei creștine, dar și ai mei, și eu creștini de suprafață și pur tradiționali. Ce sunt eu, sufletește, în comparație cu ordinea, cu seriozitatea și cu perseverența dumitale creștină ?... Mă cercetez pe mine însumi, mă ascult și mă judec. Dacă las la o parte convingerile, impaciențele și pretențiile mele de scriitor... (recunoscut peste două decenii), trebuie să mărturisesc că nu mai rămîne în sufletul meu decît un maidan intelectual, plin de resturi, de cutii goale și de măturătură filosofică... M-am apropiat de creștinism și de scriitorii creștini ca literat și ca pescuitor de mărgăritare, nu ca un suflet îngrijorat care își caută mîntuirea. Da, da... îmi recunosc situația. M-am apropiat de Fenelon, de Ver-laine, de Huysmans, de Dostoievski... exact ca Nero Achenobarbus de frumoasa martiră moartă pe taur ! M-a chemat și m-a atras această frumusețe nouă, severă și tulburătoare pe care o respiră arta și inima, vasale lui Isus Cristos.

Dar sunt eu cu adevărat creștin ?... Probabil că tot atît cit cel mai incapabil începător al catehismului !

Și atunci, domnișoară Antonino, se revarsă de ziuă înaintea ochilor mei de locuitor al cavernelor... Rezerva și schimbarea atitudinii dumitale față de mine încep să aibă un înțeles... Ai simțit în mine pe nenorocitul om al vremii noastre, crescut în anarhie și în senzualism. Ți-ai dat seama că la poarta conștiinței mele veghează numai fantome estetice, și nici un principiu sever, și nici o frică de Dumnezeu. Ai descoperit, din ultima noastră convorbire mai lungă, că sunt un cuget părăginit, fără cultură morală, fără ziduri împrejmuitoare, năpădit de bălăriile veacului și străbătut, în dezordine, de acești trandafiri sălbatici ai aspirațiilor și ai țepoșeniei mele literare.

Așa sunt, scumpă domnișoară Antonino !... Încet și cu greutate am pornit pe drumul înțelegerii de mine

însuși, de când ne-am cunoscut. Am mers înainte, ajutat de această dureroasă și dulce putere pe care o rever și astăzi în mine... în zilele sărbătorilor creștine de la începutul anului, privindu-te și urmărindu-te cu inima în atmosfera sacră a mînăstirii, am căutat să urc spre dumneata, cercetînd bisericile din jurul meu, lăsîndu-mă îmbiat și înduplecat de graiul cîntărilor liturgice și de mireasma cădelnițelor de argint... Și acum iată-mă pus față în față și constrîns de vraja lui Enric Siemiradzki să privesc și să asimilez această zguduitoare lecție de eroism creștin !

A murit pentru Acela pe care îl știi și îl iubești mult mai mult decît mine ! A murit pentru reconfirmarea turburătoarei lui învieri de a treia zi ! O, sublima apologetă a dovedit cu mai multă elocință decît toți apologeții creștini că mai sus decît toate splendorile pămîntești, împărătești și artistice se ridică în slavă și împărătesc : dragostea și jertfa !

Vino, domnișoară Antonino, și ia în școala dumitale pe uimitul ucenic care încep să fiu ! Du-mă mai departe pe această divină cale, inaugurată în zilele lui Neron, printre pete largi de sînge și de trandafiri zdrobiți ! Vino să privim împreună — de pe această culme pe care o alcătuiesc, în ideală întîlnire, sușul credinței cu versantul artei — perspectivele eterate ale uneia și treptele încîntătoare ale celeilalte !... Dar, mai presus de toate, vino de mă învață, în fața *Dirceii creștine*, cum să încătușez simțirea mea, înfumurată și păgîină, în ghirlandele martiriului ei !"

V

Intr-o dimineață — peste cîteva zile — Silviu Bujoreanu veni și sună la ușa familiei Filipacl.e. Doru era gata să pornească în oraș. Nu-l mai văzuse pe Silviu de pe la începutul lui martie. Li ieși înainte amical și bucuros de mosafiri ca totdeauna. Avea să cumpere din tîrg ceva, din porunca doamnei Filipache, dar putea să în- tîrzie o jumătate de oră.

Silviu se arătă îmbrăcat ca de ceremonie și cu un aer de sărbătorească gravitate. Ochii lui Doru se opriră asupra butonierei poetului. O cocardă tricoloră, desfoiată ca o crizantemă, se ascundea în fumul unui crep de doliu. Doru rămase cu brațele întinse și vocea i se stinse în gît... Apoi, după o clipă, întrebă, peste măsură de mirat :

— Ce va să zică aerul ăsta și semnele astea, Silviu ?

Poetul apucă mîna rămasă în aer și o strînse asigurător și falnic :

— Evenimente mari, dar evenimente triste, Filipache... Nimic personal, totul obștesc și național !

Filipache prinse inimă și—1 pofti pe Silviu în odaia lui cu ferestrele deschise și cu aerul premenit. Închise ferestrele și șezură amîndoi față în față, cu biroul între ei.

— Dacă iei o dulceață, mai iau și eu încă una.

— Nu strică, în aceste zile de amărăciune națională...

Filipache vorbi cu cineva care trecea prin săliță și, apoi, către Silviu :

— Dragul meu, ce nenorocire amenință constituția sau nația română ?...

— Mă așteptam la această ignoranță !... Ești firesc cu desăvîrșire... Se vede bine că nu te prefaci.

— Silviu, spune-mi de ce e vorba.

Poetul ezită o clipă. Cum să-1 ia pe acest evadat din lume și din actualitate ? Cu dojana pe care o merita el, sau cu solemnitatea pe care o merită cauza ?... Se întepeni în fotoliu ca un preot al neamului :

■— Filipache, suntem obișnuiți să iertăm mult poezilor, dar nu în împrejurări și într-o materie ca aceasta de azi... Mă vezi ceremonios și simbolic... Amice, trăim zile de redresare națională, după cîțiva ani de picoteală și de umilințe... Țara întreagă e în picioare... S-a dovedit, în Parlamentul român, în Parlamentul maghiar, în întrunirile cetățenești de la Dacia, în publicații speciale și în ziare că primul ministru al țării este un luda *redivivus*... Opoziția a făcut la Cameră o declarație categorică și răsunătoare.

Filipache, complet reasigurat și deprins cu solemnitate și cu pontificările lui Silviu, voi să-i taie drumul :

— Dragă Silviu, am auzit și eu de toate acestea... Gîlceava mi se pare că a început cel puțin de astătoamnă... Dar ce vrei tu să scoți de la mine, o dată ce eu nici nu pot să verific faptele puse înainte, nici n-am competență, nici n-am nici un fel de tragere de inimă pentru asemenea subiecte ?...

— Dorule, incompetența și inaptitudinile tale astăzi sunt obligate, măcar excepțional, să se îmbrace în destoinicie și în capacitate.

— Bine, Silviu, să vedem... Vrei să desființezi autoritatea cuvîntului bătrînesc că de unde nu este, nici Dumnezeu nu poate să ia... Spune-mi, ce pot să fac pentru tine ?

— Nu pentru mine, Dorule... Pentru sîngerînda noastră demnitate națională !

— Așa să fie, cum rectifici tu... Ce pot să fac eu pentru această nobilă rănită ?

— Să vii astăzi cu mine la Liga culturală, unde este adunat Comitetul național studențesc și de acolo, cu toți colegii care se vor aduna, să mergem la marele miting studențesc și cetățenesc convocat astăzi în sala „Dac-ia”.

Filipache se uită la camaradul său cu nădejdea că-i va face concesiunea unui zîmbet sau că va modifica totul printr-o glumă aruncată în ultimul moment... Dar poetul rămase serios și stăruitor. Doru avu o stranie impresie de ceva venit de aiurea și impus atitudinii și demersului acestui vechi prieten... „Bujoreanu începe să prindă mușchi, ca un copac care îmbătrînește... Din capul cui mă cheamă el la Liga culturală și la mitingul de la «Dacia» ?...”

— Invitația ta mă miră strașnic... Se potrivește cu firea și cu convingerile mele, așa precum mi le cunoști ?... Dar nu se potrivește nici cu tine, cel de pînă mai deunăzi !

— Amice, dacă evoluția și progresul nu sunt prea compromise în ochii tăi, dă-mi voie să-ți spun că, la vîrsta noastră, încep învățăminte și experiențe pe care nu poți nici să le prevezi, nici să le disprețuiești.

— Silviu, *susține et abstine*... Dacă dau năvală peste tine, bravează-le și rămîi neclintit. Dacă te linguesc și te cheamă cu grai de sirene, astupă-ți urechile.

Poetul avu un fior de nerăbdare și de contrarietate.

— Ne cunoaștem mai de mult... Suntem temperamente diferite... Nu mă' confunda cu Boruzescu.

Filipache simți că Silviu se închide și se înăsprește.

— Ascultă, Silviu... La Boruzescu ai fost ? I-ai propus și lui ce mi-ai propus mie ?... Iată, fără supărare, să recurgem la opiniunea lui...

— Dacă Boruzescu este de părere să mergem, mergi și tu ?...

— Da și iar da !... Cum o zice el, așa să facem !...

— Atunci să nu mai pierdem nici un minut!... Hai-dem drept la Boruzescu, și de la el la Liga culturală, fiindcă Liga și Boruzescu sunt pe aceeași linie dreaptă, la răsărit și la apus de „Capșa”...

Cei doi prieteni ieșiră în stradă. Tramvaiul Gara-Teatru se apropia... Doru își simți picioarele de fontă și un freamăt la inimă... N-ar vrea să iasă cu Bujoreanu în văzul ferestrelor Antoninei... Dar, spre

surprinderea lui Filipache, Silviu făcu semn unui birjar, prietenii urcară și trăsura porni pe stradela Semicerc spre Școala militară.

Deocamdată, Filipache tăcu și nu luă seama cum arată străzile străbătute. Dar Bujoreanu îl zgâlțîi și-i deschise ochii :— Vezi ce de fracțiuni militare, vezi cîte cordoane de sergenți ?... Suntem ca și sub stare de asediu... Pretutindeni pază, gărzi și iritație publică... S-o luăm pe Bre- zoianu și să ne dăm jos la *Universul*. Pe Calea Victoriei circulă patrula...

Poetul începea să se simtă stingherit de cocarda lui îndoliată. Cutezanța lui din odaia lui Doru, scoasă acum la aerul de primăvară, respira scurt și se îneca, întocmai ca plămîinii unui tuberculos. Se opriră la *Universul* și o luară în sus spre casa Luvru. În fața cofetăriei „Capșa”, locul era albastru de jandarmi pedestri. Doru se gîndea : „Dă Doamne să fie Costache acasă... Rămîn la el și las pe nebunul ăsta de Silviu să străbată cum o ști și la Ligă, și la mama Ligii !”

Urcară zecile de trepte ale casei Luvru, dar fără de răsplată. Boruzescu ieșise dis-de-dimineată. Silviu își exprimă părerea, dar fără să creadă în ea, că Boruzescu trebuie să fie la Ligă, alături de studențimea conștientă.

Cînd ieșiră din casa Luvru, Silviu, cu ochii la bariadele albastre de la „Capșa”, luă pe Filipache de braț cu neglijență și intră, mascîndu-se cu el, în scuarul Sărindar. De aci trecură în Bulevardul Elisabeta și apoi, mergînd în sus, pe lîngă anticarii de pe stînga, ajunseră, prin strada Academiei, la Liga culturală. Doru privea în toate părțile mirat și sfios. Își dădea seama că lumea dimprejur, mai mult staționară decît circulantă, urmărește cu ochii pe amicul său, care nu-1 mai slăbea de braț. Cocarda îndoliată era sedicioasă !

La Liga culturală era o fierbere și o priveliște ca de puhoai ce se întîlnesc în același cazan de vâi. Afară de elementul militar și polițienesc, așezat ca în fragmente de brătară, la diferite distanțe, clocotea elementul civil, și compoziția lui era din cele mai ciudate. Aci, la colțul format de strada Academiei cu strada Nouă, cocardele îndoliate erau în familie numeroasă... Mulți studenți, deși nu toți, purtau cocarde ; mulți cetățeni, care nu mai puteau să fie studenți, aveau entuziasmul și cocarda studentească ; dar mai era și o mulțime de figuri echivoce, cu și fără cocardă.

Silviu și Filipache se opriă în această pastă ome-
nească — unul atent și cercetător, celălalt aiurit și
stă-pînit de gîndul pe unde s-o șteargă mai degrabă.

Localul Ligii culturale zbîrnîia ca un stup, dar
uneori răzbea pînă afară și cîte o toană de glasuri
care discutau cu vehemență. La ferestrele deschise,
în balcon, la intrare stăteau ciucuri de capete, de
atitudini studiate și de pretenții... Bujoreanu căuta
din ochi pe cineva. Îl găsi sus, la o fereastră. Își ridică
pălăria și lăsă să se vadă, sub cerul primăvărat,ic,
pletele sale pieptănate impecabil, și prin păcura lor
rigidă și biconmasată, o linie mediană ca de argint.
Cel din fereastră se uită la Silviu, se uită și la
Filipache, cu un aer de geambaș care cântărește un
mînz, și apoi clipi din ochi, și ca răspuns la salut, și
ca un fel de : „Bine, am văzut”...

Cu glasul moale și dizolvat sufletește, D' u întrebă
pe Bujoreanu :

— Ce mai facem acum, Silviu ?

Poetul răspunse cu vastitate :

— Ne săturăm sufletele cu această priveliște
neuitată a națiunii care umple treptele sanctuarului
național, ca odinioară poporul din Teba treptele
palatului lui Oedip !

De data aceasta, Filipache simți că Bujoreanu și-a
atins scopul și că revine la grandilocvența lui
inofensivă.

— Bine, dar, fiindcă m-ai tîrît pînă aici, te rog plă-
tește-mă cu cîteva lămuriri...

În această clipă, un stegar impunător scoase în
balconul Ligii o mîndră flamură tricoloră și o resfiră
deasupra mulțimii de jos, în bătaia zefirilor
dimineții... Dar și pe această flamură se încolăceau,
ca niște șerpi transparenți, undele doliului național.

Strada se cutremură de urale și de insulte :

— Ura !... Ura !... Ura ! Trăiască România !...
Trăiască fetele din Sibiu !... Jos trădătorul !... Jos
iscoadele poliției !...

În același timp, discuțiile din etaj pătrundeau în
stradă și mai înverșunate... Se părea că sunt două
păreri și două fracțiuni, care se bat cap în cap, ca
munții din poveste.

Bujoreanu, din ce în ce mai dispus și mai aproape
de felul său obișnuit, începu să instruiască pe
Filipache :

— Amice, admiră mai întîi steagul fetelor din
Sibiu. E un dar simbolic și un fulger care încalecă
superb Carpații strămoșești...

— Sunt cu totul de simțirea ta. Îți spun drept că pînă acum singurul lucru pe care vreau să-1 iau cu mine, în amintirea mea, este acest mîndru tricolor al fetelor din Sibiu ! Nu te întreb nimic asupra acestor curioase și indisponătoare efluvii, pe care le simt în această atmosferă... Dar, de pildă, cine sunt ăia cu cocarde în piept și cu pălăriile trase peste nasul cam roșu ?

— Dorule, Dorule !... Mă tem de viitorul tău, adică mă tem de inocența asta, care îți va strica tot viitorul !... Amice, viața națională este un fluviu care rostogolește în etern, pe albia lui misterioasă, valuri sănătoase, apă potabilă, gunoaie, mortăciuni, nisip de aur și ascunse comori providențiale... Ce te importă aceste jivine de smîrc politic care au ieșit la suprafața mărețului nostru fluviu !... Am impresia că, în aceste zile, ascunsele comori de la fund sunt împinse irezistibil și scoase afară, la lumina Europei și a istoriei !... Sihastru poet ce ești !... Tu nu cetești ziare, nu urmărești dezbaterile Parlamentului, nu știi ce clocotește în agora !... Ce-ai fi făcut tu dacă te nășteai în Atena acum două mii și cinci sute de ani ?... în Atena exista o lege care obliga pe orice cetățean ca, în zilele de zguduituri publice, să iasă afară din casă și să alerge în agora, înarmat cu sabie, cu sulită, sau — dacă nu le avea — cu toporul de tăiat lemne...

Filipache se gîndi înfiorat : „Vorbește ca un adevărat profet !... Nu știu ce să mai zic... Am pierdut eu simțul meu olfactic moral ?... Sau Bujoreanu ăsta e un păianjen care circulă prestigios pe o rețea multicoloră ?...”

Filipache răspunse cu necaz prefăcut :

— Se vede că azi trebuie să ai numai tu dreptate, de la început pînă la sfîrșit...

Dar Bujoreanu alunecă într-adevăr ca un păianjen departe-depart, în *Ecloga* întîia a lui Virgiliu, tradusă de Coșibuc. schimbînd cuvîntul *libertate* cu *dreptate*:

— „O, dreptatea, Meliboeus, mi-a surîs tîrziu de tot !...”

Și declamînd acest stih, poetul avea în ochi nu știu ce scîlpire de taină și de pehlivănie... „Ticălosul ! își bate joc de mine... Sunt dobitoc că mă impresionez de tiradele lui, împrumutate sau contrafăcute după cele de la «Dacia»... Cine știe ce draci se ascund în conștiința acestui poet, care umblă de atîta timp să-și închirieze lira...” Intim supărat, Filipache făcu un gest de plecare. A uitat de comisionul doamnei

Filipache, a pierdut timpul zadarnic și a trebuit să lase o perdea de dantelă pe iconostasul său intim !...

Atunci, apăru sus în balcon, lângă flamura măreață, neimplicată și suverană — ca un lotus etern deasupra perversităților trecătoare ale apelor stăpânite — o figură dogoritoare, ciufulită și teatrală (fără tal? nt)... Făcu semne de tăcere mulțimii din stradă și începu să cu- vânteze, bătându-și cu mina un tact impetuos și fals :

— Frați români !... Comitetul național studentesc, judecînd gravitatea ceasului istoric pe care-l trăim, vă cheamă azi la această sfîntă manifestare cetățenească și națională !... Ideea noastră cea dintîi a fost ca să ne adunăm toți aici, la Liga culturală, și de aici, ca un singur trup și cu un singur suflet, să pornim spre *Dacia* de azi și, mai cu seamă, *spre cea de mîine*...

O explozie de urale acoperi glasul stîngaci și declamator al vorbitorului.

Bujoreanu suflă în urechea lui Filipache :

— Bravo, dobitocul !... Știi că a nimerit-o bine ?

Uralele conteniră. Oratorul ciufulit și cu obrajii ca para

focului se auzi din nou :

— ...Dar după ce ne-am văzut adunați laolaltă, în acest număr impunător, am primit oarecare avertismente, pe care le disprețuim ca viitori soldați...

Cineva, de lângă orator, îndreptă cu glas tare :

— ...ca soldați ce suntem !...

Oratorul reluă acomodat :

— ...le disprețuim, ca soldați ce suntem și vom fi, dar... trebuie să le luăm în seamă, ca demni și disciplinați cetățeni.

Un cetățean din stradă izbucni, deziluzionat :

— Ei, și atunci ce-ați hotărît ?...

Alții izbucniră simultan, haotic, contradictoriu :

— Ne-am înțeles !... Vă e frică !... Jos labele poliției !... Tăcere !... Jos trădătorul !... La „Dacia” cu toții !...

Oratorul din balcon, strîns între doi inși, care aveau aerul că-i pompează curaj și elocință, căska o gură imensă și bătea văzduhul cu mîinile... Dar zadarnic... Toată strada vocifera și se agita... În locul oratorului sleit de puteri, ridică pumnul și glasul — un bas bubuitoare — altcineva din comitetul național.

— Fraților, toți la „Dacia” la ceasul două !... dar nu pe jos !... Urcați-vă în trăsură, pe socoteala noastră !...

Mulțimea de jos mugi către tunetul de sus :

— Bravo !... la „Dacia” !... toți în trăsuri !...

Bujoreanu exclamă plin de admirație :

— Așa e că i-a păcălit ! Cantadorul ăsta, basistul ăsta mi se pare cel mai subtil dintre ei...

— O fi, dar eu n-am înțeles nimic... Care era hotărîrea de mai-nainte și cum și pentru ce a trebuit să fie modificată ?

Bujoreanu începu să-1 degajeze pe aiuritul Doru din încolăciturile mulțimii și să-1 scoată spre biserica Enei. În fiecare gang mai mare, la fiecare răspîntie, stăteau careuri de soldați și de sergenți de stradă... Dar nu aceștia erau de temut. În jurul lor circulau fel de fel de fantasini civili, cu ochi fosforescenți și cu ciomege rău ascunse pe sub paltoane.

Unul aruncă spre Silviu o mustață enormă și un șir de scînteii din ochi... Din norocire, un convoi militar se interpușe cu cadențele lui între omul electric și cei doi prieteni...

Filipache, simțindu-se mai la larg, zori pasul și bruftui pe Silviu :

— Acum, destul, amice !... Pogoară în lumea acomodarilor și scoate insigna de la piept... N-am chef să apar la Poliție nici ca martor, nici ca soră de caritate... Hai s-o luăm pe strada Regală și să ocolim teatrul de operații... Apoi poți să mă faci să înțeleg ceea ce n-am înțeles pînă acum.

Bujoreanu, care simțise adineauri gheață între cei doi omoplați, plimbă mîna în jocuri rotunde de la butonieră pînă la buzunar și începu să cînte lui Filipache tabla lui Pitagora :

— $2 \times 2 = 4$; $2 \times 3 = 6$; $2 \times 4 = 8$!...

— Ei, foarte bine!... Care este secretul lui Pitagora, sau al lui Polichinelle, dacă vrei ?...

— Amice Filipache... după cum bine știi, valoroșii noștri colegi, studenții veterani Vasilescu Vasilion, Nae Pașoption și Ionescu Inepțion... sunt personalități proeminente și diriguitoare în lumea noastră studentască... Dar toți acești seniori — fără *Heidelbergul de altădată* — au cîte-o mică sau mărișoară remunerație după buget... Unul este registrator, altul este grefier la tribunal, altul, ajutor de șef de cabinet și așa mai departe... Acești foști, actuali și viitori studenți au împănă azi intrările și ieșirile Ligii culturale, cum și biroul Comitetului național studentesc... Tot ei și cu ai lor pluteau, ca ochiuri de grăsime, pe toată adunarea de care ne despărțirăm... Ce scop aveau, ce poruncă primiseră și de la cine o primiseră — e treaba lor !... Ce au putut să facă, ai văzut...

— Apoi tocmai că n-am văzut nimic...

— Mă, dar tare ești de cap și neoperat la urechi !... Tu n-ai auzit cum forfoteau înăuntru și se certau ?... Ideea comitetului fusese să se strângă toată lumea la Ligă și de aici, în masă compactă, să pornească spre „Dacia”... Ceilalți au venit cu o idee poate mai înțeleaptă, poate interesată și ipocrită... De ce să provocăm alarme, dezordine și — Doamne ferește ! — inutile vărsări de sânge ? La „Dacia” putem să ajungem tot așa de bine și câte unul, și câte doi... Principalul este să ne vedem la „Dacia”, și pînă acolo nimeni nu ne barează drumul. Ni l-am bara noi înșine dacă ne-am încăpățîna să menținem prima dispoziție și să aruncăm pe oameni ca pe o avalanșă... Și pe urmă, cine își ia răspunderea acestei formațiuni compacte și primejdioase ?...

— Dar de unde ai prins tu toate aceste lucruri ?... Pare că ai fost lîngă mine tot timpul. Cum le-ai auzit tu, și eu n-am auzit nimic ?...

Bujoreanu se încercă să rîdă misterios :

— He-he-hei !... Eu am auzul mult mai fin decît tine... Tu nu auzeai de afară decît huiet și tîmbălău ; eu auzeam și urmăream toată discuțiunea... După ce au răgușit și au obosit, au căzut de acord, și ca nimeni să nu-și atribuie succesul și gloria comunicatului din balcon, au pus pe Juvete Juvenescu... să cadă în baltă ca un bolovan...

— Bine, măi Silviu, pentru asta m-ai făcut tu să pierd o dimineață întreagă ?...

— Dar eu ce să mai zic, care voi pierde și după-amiaza ?...

— Să fii sănătos ! Sunt socotelile tale, dar ce-ți trebuia să mă vîri și pe mine în cînepa lor ?...

Diabolic și plin de taină, Silviu puse degetul la gură :

— Domol, Filipache !... Cine știe ? ! Va veni poate ziua cînd vei vedea ce dobîndă poate să-ți aducă o dimineață pierdută...

— Ce tot sporești, mă Bujorene ?... Ce-o să iasă din toată astă farsă în care sunt atîtea sfori și atîtea dedesubturi ?... Bîlci și farsă !...

— Amice, vezi lucrurile ca un prim venit și ca un necunoscător... Nu e farsă, ci dramă ! Nu e bîlci, ci epopee ! Oratorii pe care i-am ascultat zilele astea — și sunt maestrii tribunei parlamentare ! — îmi sunt garanți... O epopee ca *Iliada* lui Homer !... Numai că tu ai căzut azi tocmai la episodul lui Tersite... Ce să facem ? ! Așa sunt toate epopeile !... Tersite se află totdeauna în treabă lîngă Ulise și lîngă Ahile, dar

uneori are sumbra onoare să plătească cu viața această vecinătate...

■— Mă amețești, Silviu, cu atâtea vorbe și cu atâtea enigme !... Vai !... trebuie să mă înapoiez și să cumpăr mamei, de la „Pesky”, mățăsurile pe care le așteaptă de trei ceasuri !... Nu știu ce să mai cred despre tine și despre comparațiile tale... Cu amintirea lui Tersite poate că mă mai împaci... Dar în împrejurările de față, girezi tu pentru el ?...

•— Ha, ha... va să zică :

**albinița, musculița,
pînă acum nu au
pierit...**

Silviu, la revedere !... Și iartă albinița... Dar să știi că eu sunt cel ce plec înțepat și turburat... Am nevoie de luminile lui Boruzescu !... Fierbere cumplită în capitală ! O problemă care nu mai lăsa pe nimeni să doarmă ! Un zbucium primejdios și contagios, care pornea din Parlament și din ziare și ridica temperatura întregii țări ! Este ori nu este primul ministru trădătorul neamului și prietenul maghiarilor ?

Sus, în dealul Parlamentului, ședințele erau furtunoase. Acuzațiile și divulgările cădeau pe capul primului ministru ca niște ciocane uriașe. Opoziția întreagă și împreună cu ea câțiva membri importanți, dar disidenți, ai partidului liberal-național ridicau o crâncenă baricadă în fața băncii ministeriale și a majorităților intimidată.

În zadar căuta guvernul să-și dea curaj printr-o moțiune de încredere ! În zadar precipita închiderea Parlamentului și voia să stingă incendiul interpelărilor ! Opoziția deschisese în sala „Dacia” al doilea Parlament, și acolo, în câteva duminici consecutive, adusese zeci de mii de cetățeni răzvrățiți și zguduise și zguduia toată suflarea românească.

Dar acest tumult politic și înflăcărata controversă : „este ori nu este Dimitrie Sturdza vânzător de neam ?” nu răzbeau decât vag în odăița lui Filipache și în atmosfera lui sufletească. De la întrunirea de la Ligă, Filipache nu mai întâlnise pe nici un prieten. Fusesse de câteva ori la Universitate, dar și aci stăpîneau enervarea, dezertiu-nea și aceeași controversă ucigașă : „Ne-a vîndut Sturdza într-adevăr, sau adversarii lui politici își fac, ca de obicei, jocul lor perfid și amăgitor, pentru noi, gură-cască ?” O văzuse pe Antonina o singură dată. Dar Antonina era grăbită. Rămăsese vorba să se înțeleagă, prin scrisoare, asupra unei viitoare întâlniri.

Filipache stătea la masa lui de scris și recitea câteva pagini migălite în ajun. Era o fabulă literară care-1 prigonea de cîțva timp. Pe stîlpii marii lui preocupări sufletești, inspirația capricioasă prindea să încolăcească aceste subțiri vrejuri de *volubilis*... Și Filipache pîndea, cu dulce încordare, miracolul străveziu și fraged al clopoțelilor ce se deschid în faptul dimineții.

În acest minut scump și sihastru, Clarița se arată în cadrul ușii...

— Dorule, ne-au sosit neamurile !...

Filipache închise caietul și întoarse spre Clarița o față de martir :

— Nu puteau să mă nimerească mai prost !... Cine e, Clarițo ?

— Nenea Iliuță, castelanul de la Urlați...

— Bine, draga mea, dar nu puteți să-1 mai țineți de vorbă pînă cînd mi-o veni mie rîndul ?

Clarița, rumenă și îmbrăcată în costumul ei de școlăriță, sărea într-un picior, nerăbdătoare.

— Eu mă duc la școală, și de acolo, cu toate fetele, la biserică... Azi e duminică !... Mama, fiindcă a venit nenea Iliuță, vrea să mai facă ceva pentru masă... O friptură, o plăcintă... nu știi ce... Tușa este la piață... Vezi, prin urmare, că trebuie să te sacrifici pentru onoarea casei...

Spunînd acestea, Clarița era săgalnică și isteată, mai presus de vîrsta și de uniforma ei școlară.

Doru căuta zadarnic o scăpare prin părul său cîrlion-țat și negru... Apoi, capitulînd :

— Poftește-1 încoace, Clarițo.

Ușa rămase neînchisă. Nenea Iliuță se opri în săliță și bătu discret în ușă, cu indexul său lung și uscat ca un piron.

Filipache aruncă plictiseala și necazul și primi pe mosafir :

— Bine-ai venit, nene Iliuță !... Te rog, ia loc !... Ce mai faci ?... Ce mai face țața Varvara ? Ce fac copiii ?...

Nenea Iliuță se așeză pe scaun cu niște mișcări precaute, care mărturiseau că nu este un găgăuț, și răspunse domol la această ploaie de întrebări... Filipache se gîndi : „Nenea Iliuță nu trebuie confundat cu nenea Matache... Asta e om de bun-simț, celălalt e un sărman cu duhul.”

Filipache întrebă mai departe : " ~

— Ei, ce facem cu politica ? Mi se pare că se încurcă ițele...

Nenea Iliuță făcu cu mîna stîngă conturul favoritelor sale pornite spre căruntețe și răspunse subtil :

— O să știe Urlații mai mult decît Bucureștii ?

— Mai mult decît rudele dumitale din strada Semicerc, cu toată siguranța !

Nenea Iliuță privea surîzător, dar cu sceptică acomodare. Nu respingea ideea că Urlații ar putea să cuprindă diplomați vrednici de strămutat la

București, dar bănuia altceva... El, personal, era conservator, devotat boierilor pămînteni și îndeosebi familiei Cantacuzino. Cei doi frați mai mari ai lui Doru erau militari, și deci nu puteau să facă nici o politică. Cumnatul Matache era în inima lui guvernamental, dar așa, uneori, cînd îl puneai în ambiție, ținea cu roșii, cu Garibaldi și cu C. A. Rosetti... Nenea Iliuță știa bine că Doru e prea copil și că nu se gîndește la vicleniile celor bătrîni, dar îi cunoștea vechea lui simpatie pentru socialiști. Și acum toată lumea vorbea că fruntașii socialiști sunt gata să intre în partidul liberal... Poate că Doru e atît de rezervat fiindcă vreun prieten socialist i-a prezentat situația într-altfel și l-a scos din tovărășia indignării generale. Dar Filipache își arată gîndul fără nici o sulemeneală, pe față și categoric, ea unul care n-are nici o preocupare politică :

— Nene Iliuță, nu te mira că mă găsești atît de codaș în aceste treburi... Nu cunosc de unde a pornit gîlceava și nici n-am urmărit șerpuirile ei... Atîta știu, că prietenii dumitale politici îl acuză pe primul ministru cu strășnicie și că primul ministru cu tot guvernul răspunde cu demonstrații polițienești și militare !... Un prieten m-a scos din casă deunăzi și m-a băgat în sala unui miting studentesc... Ce-am văzut și ce-am înțeles bine este că toate străzile erau împănate de bătauși și de polițiști.

Nenea Iliuță, care nu era fire pătimasă, se mulțumi să constate :

— Este destul și cît ai văzut. Opoziția a dovedit și în Parlament, și la „Dacia”, și prin presă că guvernul lui Dimitrie Sturdza n-a mai plătit și nu plătește renta școalelor românești din Brașov, pe cînd toate celelalte guverne au plătit-o. Acesta este faptul. Ce răspunde guvernul ? Amenință, minte, falsifică, arestează și bate.

— Îți spun drept că nu dumneata, ci eu sunt cel ce am sosit azi din fundul provinciei.

— Bine, dar ziarele cele mari se tipăresc în București...

— Nene Iliuță, scriu pentru ele, dar le cetesc rar și puțin...

— Totuși, cred că ai aflat de acea broșură ungurească, publicată de Banffy, ori din porunca lui Banffy, și care dă pe față ce rol a avut Sturdza, ca opozant și ca ministru, în afacerea rentei școalelor din Brașov.

— Am văzut de cîteva ori pe manșetele ziarelor : *Trădarea lui Sturdza... Destăinuirile lui Banffy*, sau cam așa ceva...

— Asta este. Acum de curînd a apărut la Budapesta o broșură de apărare pentru politica lui Banffy, fostul prim-ministru maghiar... *Politica naționalităților a lui Desider Banffy*... Această broșură laudă pe Dimitrie Sturdza, ca sincer prieten al monarhiei Austro-Ungare și ca acela care a denunțat ungurilor și a tăiat subvenția școalelor din Brașov.

— Așa cum îmi spui dumneata lucrurile, nene Iliuță, e caz de spînzurătoare... Dar politica este mai totdeauna teatru curat... Pe scenă sunt certuri, dueluri și moarte, iar între culise — uitare și pace... Trădarea lui Sturdza o fi așa de fioroasă pentru noi, cei de la galerie.

— M-am gîndit și eu la asta... Sunt conservator, cum bine știi, dar am stat de taină cu vreo doi-trei prieteni de la Urlați... Ziceam noi : „L-au prins pe Sturdza la strimtul lui și la largul lor... Poate că le mai scapă, poate că nu le mai scapă și-l dau peste cap... Dar ce-o fi și cum o fi cu trădarea ?...”

Filipache complimentă pe interlocutor :

— Nene Iliuță, iată un cuvînt care îmi place !... Să nu ne lăsăm păcăliți de teatrul politic.

Dar Nenea Iliuță nu putea să împingă scepticismul său politic pînă la apostazie. Altfel, ar fi trebuit să renunțe la dosarele de la Urlați... Ridică din sprîncene, constată, cu ambele mîini, că cele două barbete își mențin independența și simetria și suspină de greutatea problemei ce-1 urmărea.

— M-am dus tot eu cu gîndul mai departe... Bine-bine, nu trebuie să știe toți proștii ce știu numai cîțiva deștepți... Dar ce te faci cu atîția oameni la care se închină toată țara și care vin și spun : pe conștiință și pe onoare, Dimitrie Sturdza este un trădător !

— Ce spui, nene Iliuță ? !... Așa au declarat șefii opoziției ?

Nenea Iliuță făcea, cu bună-credință, oarecare con-fuziune. Șefii opoziției afîșau aceste jurăminte solemne prin ziarele lor, dar în Parlament se mulțumeau cu mai puțin. Conservatorul de la Urlați răspunse zdrobitor :

— Cetește ziarele !

Filipache voi să arate că simte toată puterea acestui argument.

— Bine, frate, dar ce răspunde guvernul ? Cum se apără ? Cum se dezvinovățește ?

— ■ Cum ?... Ca la mahala !... „Nu e adevărat ! Minți ! Și dacă mai erînești ceva, te iau la

bătăie !..." Dimitrie Sturdza, când a răbufnit în presă și în Parlament broșura ungurească, a strigat că este un fals, o șmecherie a lui Take Ionescu... Și o ține mereu așa: „Take Ionescu a scris broșura”. Dar s-a dovedit că broșura este scrisă de un ungur veritabil, funcționar de minister, și, fiindcă broșura divulgă secrete de stat, se zice că funcționarul ungur a fost dat afară... Dar ce-are a face ! Dimitrie Sturdza e convins că broșura este a lui Take.

— Mare bocluc, nene Iliuță !

— Și eu tot așa zic... Azi este încă o întrunire la „Dacia”. Am pierdut vreo două-trei pînă acum... Nu m-a mai răbdat inima și am venit și eu încoace... Vor lua cuvîntul aceiași oratori care au vorbit duminica trecută și cealaltă duminică... Pe ce lume trăiești ?... 14 martie, 21 martie, azi este 28 martie !... Trei întruniri, care au venit una după alta... Și cine vorbește ?... Fala țării românești !... Maiorescu, Marghiloman, Arion, Laurian, Take Ionescu, Flea, Delavrancea !...

Tocmai cînd nenea Iliuță număra aceste nume, rar și cu scumpătate, cum ar fi făcut un zaraf cu niște galbeni împărătești, se auzi clopoțelul de la intrare.

— Iartă-mă, nene Iliuță, să văd cine a venit.

Filipache alergă în verandă și văzu prin borangicul geamlîcului pe Badea Jiu. Îi deschise ușa cu voie bună :

— Tribunule, fi binevenit !... Nu se putea o vizită mai nimerită !... Aud că națiunea e în fierbere !... Probleme arzătoare clocotesc și ard la „Dacia” ca niște cazane cu păcură !... Cine era să-mi spună, mai fără greș și mai profetic, cuvîntul situației decît Badea Jiu ? !

Dar Badea Jiu era supărat, plictisit, acru la figură și boțit la haine. Răspunse gonindu-și pletele din ochi :

— Sunt sătul pînă-n gît și de tribunat, și de națiune, și de credulitatea națională și de toți exploatorii ei !... Ești singur ? Ți-am să-ți fac o mică, dar ticăloasă de rugămintă.

Filipache se gîndi : „Dacă n-are pretenții mai mari ca un pol, toate merg bine”...

Îi spuse lui Badea Jiu cu vocea scăzută :

— E la mine în odaie un neam al meu, nenea Iliuță din Urlați, conservator irevocabil și, în ceasul de față, opozant cu speranțe.

— Aoleo !... atunci nu mai intru... Era să mă bat aseară cu un agent conservator... A turbat toată lumea, domnule ! Retorii și sofistii din opoziție vor să prefacă dacă nu țara, măcar capitala în balamuc și în

cîmp de bătaie !... Dar n-am venit pentru asta... Uite ce te rog... Amicul și ocrotitorul meu, doctorul Radovici, ține neapărat să se arate cu mine astă-seară într-o familie de oameni inteligenți, de unde însă nu lipsesc și cîteva dudui internaționale... Mă vezi cum sunt îmbrăcat !... Și știi că nu țiiu la haine... Dar ce naiba să mă fac !... Prea sunt ros și unsuros... Te rog, Dorule, dă-mi un rînd de haine de ale tale, să mă îmbrac cu ele astă-seară... Fie și mai proaste... Tot vor fi mai bune ca janghinoasele astea ale mele !... Mă duc cu ele la prietenul Nuhâm, un cîrpaci de prima calitate, și le trage o călcătură americană !

— Așa fac, cum vrei !... Îți dau un costum de haine... toate bucățile din aceeași stofă !

■— Bravo, Dorule !... Mîine ți le aduc înapoi.

— Ne-am înțeles. Da' mai este o condiție...

— Spune, care ?

— Să intri un minut la mine în odaie și să faci cunoștință cu nenea Iliuță.

— Ce planuri o avea băiatul ăsta ?... Vrei privesște spaniolă, de cocoși care se bat ?... Apoi stăi, că și eu pot să te păcălesc !

— Ce bănuieli poți să ai, Jiule, cînd eu pun garanție un costum de haine ?... Stai puțin de vorbă cu nenea Iliuță, și eu fac hainele pachet.

Intrară în odaie, și Filipache prezentă pe Badea Jiu. Apoi ieși ca să pregătească pachetul. Filipache nu se gîndise că obrazul sau numele lui Badea Jiu ar putea să fie cunoscute și la Urlați... Nenea Iliuță avu ambiția să învedereze că urbea Urlați se găsește la 30 de kilometri depărtare de Ploiești și de restaurantul lui Gherea...

De aceea, cînd rămase singur cu Badea Jiu, îi spuse cu masivă placiditate :

— Ne cunoaștem din restaurantul gării Ploiești...

Badea Jiu își simți măruntaiele amărîte și încinse. Se

gîndi, întăritat : „Hainele lui Doru o să-mi iasă pe nas !”... Răspunse lui Iliuță, aproape cu arțag :

— Hm !... Nu mai țin minte... Dar știu de la Dom că sunteți stîlpul conservatorilor din Urlați.

Nenea Iliuță simți dușmănia. Răspunse :

— Face omul ce poate...

Și isprăvi în gînd : „Eu, ce sunt, la Urlați... tu, chelner la Ploiești...” Apoi, nici rece, nici cald, ci așa ca între oameni care s-au întîlnit în casă străină :

— Știu că ești socialist... Explică-mi, te rog, cum se împacă între ele prigoana guvernului împotriva

tovarășilor dumitale și tratativele pe care le duc unii socialiști ca să intre în partidul liberal ?

Badea Jiu conveni cu el însuși : „E de la Urlați, dar nu e prost...” Pe urmă răspunse ca la o întrebare elementară :

— Nimic mai ușor de explicat : Pherekyde ne urăște și ne bagă în pușcărie, iar Ionel Brătianu ne dorește și ne cheamă în partidul liberal...

— Și cine crezi că va fi cel mai tare ?

— Clar ca lumina zilei : cel mai tânăr, adică Ionel Brătianu.

— Vom vedea mai târziu... Deocamdată, este un ceas cam greu pentru liberali... Nu le mai arde de cumetrii.

Burghezul de la Urlați, încadrat în barbetele lui importante, tacticos și liniștit ca un pontifice, risipi enervarea lui Badea Jiu.

— Poate că exagerezi, domnule Iliuță... Spune-mi dumneata, care vii din provincie, câtă lume știe și urmărește pe acolo scandalul politic din capitală ?

— Puțină de tot... Dar nu uita că treburile noastre politice se fac și se desfac între cei puțini...

— Aici ai vorbit cu dreptate. Pentru aceea la noi nu există nici control, nici măsură... Noi nu avem o adevărată opinie publică, ci o clientelă politică, împărțită în două tabere... Și această clientelă politică nu are altă logică și alt criteriu decît interesul de partid... Așa se face că poți să-l scoți azi trădător pe Dimitrie Sturdza, după cum poți să-l scoți mâine pe Lascăr Catargiu sau pe Petrache Carp... Unii te vor crede fără nici o dovadă, iar alții vor tăgădui, oricîte dovezi le-ai aduce.

Nenea Iliuță se arătă încîntat :

— Ne înțelegem de minune !... Pînă aici toate sunt bune...

— Numai să nu ne întrebăm unul pe altul : Cu cine ții tu, cu albi ori cu roșii ?

Filipache intră în odaie, aducînd sub braț, într-un pachet care nu destăinuia nimic, hainele cerute de Badea Jiu.

— Vă văd senini și apropiați... Va să zică, putem să trăim bine și cu păreri politice deosebite !...

Badea Jiu se sculă, strînse mîna lui Iliuță cu mulțumirea că a ocolit gîlceava și scoase pe Filipache afară în verandă.

— Dorule, îți mulțumesc cu energie ! Mîine seară garderoba ta va fi la loc, întreagă !

— Jiule frate... Să dea Dumnezeu să găsești diseară în fiecare buzunar cîte-un noroc !

La masa de la amiază, nenea Iliuță șezu la locul de •onoare. Fu ca totdeauna decorativ și demn, dar fu econom la vorbă și mîncă fără întîrzierile tacticoase pe care i le cunoștea toată familia. Nenea Iliuță era intim preocupat și grăbit să ajungă la întrunirea din sala „Dacia”. Făcu o mare jertfă : se lăsă păgubaș de ceașca de cafea și plecă aruncînd de sus și departe cînd piciorul, cînd bastonul, într-un mers paradoxal de bîrzoii cu trei rășchitoare.

Filipache reveni la fermecata și trudnica lui migăleală și umplu cu linii, dar mai ales cu noduri, cu ștersături și cu painjeni negri cîteva pagini albe.

Seara, după aprinsul luminărilor, nenea Iliuță se arătă în casa rudelor sale întreg, sănătos și luminat la față ca după un mare cîștig. Toată lumea se adună în cămăruța doamnei Calfaiani. Doru, care nu se mai gîndise nici o clipă, după-amiază, la mitingul de la „Dacia”, auzind că nenea Iliuță s-a înapoiat, închise călimărilor și caietul și veni și el, mai mult ca să se odihnească decît să se informeze. Cămăruța doamnei Calfaiani era în rînd cu veranda din față, și amîndouă comunicau printr-o ușă acum închisă și mascată de un dulap. Era o încăpere simplă și bătrînească, cu pat, cu sofa, cu mai multe jețuri moi și cu o icoană ferecată în argint, așezată deasupra dulapului. Bătătoare la ochi, în toată cămăruța, era velința de pe pat, lucrată din lîniță și din mătăsuri și împodobită la mijloc cu un trio de majuscule grecești, și apoi un ariston cu vreo șase cîntece (între ele *Hora lui Iatropol*), pus pe o măsută, sub oglindă.

Doamna Calfaiani, președinta de vîrstă a familiei, o vrăjmașă instinctivă a oricărei politici, dădea slavă lui Dumnezeu că Iliuță s-a întors printre ai săi nevătămat și, după cit se părea, satisfăcut. Tocmai zicea bătrîna cînd intră Filipache :

— Dați-o păcatelor de politică !... Pentru biata lume săracă, pentru slujbași, pentru ăi cu condicile... e boală cu toane... Cînd te lasă, cînd te apucă... Acum ești în slujbă, acu te dă afară... Să-ți dea Dumnezeu sănătate și să ajungi să cumperi via aia la care te gîndești și să te lași de bolesnița asta... Asta e meserie de oameni bogați, cu seu mult, care pot să verse la parale prin toate mahalalele și pe la toți ciomăgașii...

Nenea Iliuță, cel ce gîndea aidoma ca doamna Calfaiani, își dădea oaselor o clipă de odihnă în fotoliul moale și surîdea deocamdată celor Șapte Vaci grase care i se părea că încep să vie spre el pe țarmul

Nilului... Pe sofa ședea doamna Calfaiani, alături soră-sa, doamna Filipache, iar lângă ariston, pe alt fotoliu, se așează Doru, Clarița avea lecții de pregătit pe a doua zi, și fără asta nu-i era iertat să fie de față la o sindrofie ca aceea.

Nenea Iliuță, față în față cu Doru și sub ploaia dulce a lămpii cu abajur sumes, avea un aer mai mult decât de opoziționist scăpat teafăr de la „Dacia”... Ce idei puteau să-și facă aceste rude, care stătuseră în casă toată ziua, de potopul omenesc din piața Sf. Anton !... Și fiindcă nu aveau nici o știre pînă acum, cum puteau să ghicească acești oameni pașnici bătălia desfășurată pe bulevarde și în strada Enei, dar mai cu seamă abilitatea cu care se strecurase Iliuță din zona infernală !...

Doru Filipache, amuzat și curios ca un artist, îi dădu vînt lui Iliuță să vorbească :

— Nene Iliuță... parcă ești un general... rus, în ziua căderii Plevnei !...

— ...Cu două zile mai înainte de căderea Plevnei

— Zău !... Povestește-ne, nene, ce-ai văzut la Plevna !...„

— A fost o întrunire de pomină !... Toată lumea spunea : „Alta mai mare ca asta nu s-a văzut pînă acum în București !...” Cu siguranță că au fost între 10 000 și 12 000 de oameni, cu răi, cu buni, cu sinceri și cu iscoade... Dar iscoadele s-au topit, cum se topește ceara de fața focului... Ce să spun !... Au fost trei întruniri : una în sală, unde de-abia am mai putut să pătrund, alta în curtea hotelului și alta, mai umflată ca toate, afară> în piața Sf. Anton... În sală a prezidat Maiorescu. Au vorbit unul după altul, printre urale și aplauze de-mi țineam mîinile la urechi, Arion, Marghiloman, Take Ionescu, Ionaș Grădișteanu... și pe urmă Fleva și Dela- vrancea... Nu mai era însufletire... Erau niște aripi care te ridicau la cer !... Ionaș Grădișteanu a spus o vorbă care trecea pe urmă din gură în gură : „Domnilor, în istoria neamului românesc avem doi vînzători pe care îi cheamă Mitică... Unul este logofătul Mitică, după bi-ruința de ia Călugăreni, și care vinde pe Mihai Viteazu... Altul este postelnicul Mitică Sturdza, după biruința de la Plevna, și care vinde tot neamul românesc !...” Fleva spunea : „Domnilor, am trecut pe bulevard, prin dreptul Băilor Eforiei, unde guvernul ține întrunirea lui de azi... Urlau cîinii... Era pustiu... Cîțiva agenți, cîțiva bătăuși și o droaie jalnică și speriată de slujbași aduși cu poruncă și cu răboj, ca oile... Erau toți fierți !... Auziți ! Nici n-au mai avut curajul să mă huiduiască !...”

Doamna Calfaiani, care interpreta pentru sine într-un chip dezastruos toate aceste informații, își aduse aminte, într-o zvîcnitură de inimă, de celălalt nepot, cumnatul lui Iliuță, de bietul Matache, slujbaş la abatorul comunal și mobilizat din ordin tocmai aci, la Băile Eforiei...

— Săracul Matache, el ce-o fi pățit ?...

Nenea Iliuță se opri o clipă și răspunse doamnei Calfaiani :

— Ce să pătească ! El este cu hoții de păgubași, întrunirea de la Eforie s-a risipit ca și cum n-ar fi fost... Ce primejdie putea să fie pentru oamenii guvernului ?... Altceva a fost cu întrunirea de la „Dacia”...

După discursul lui Delavrancea, întrunirea s-a sfîrșit... Am pornit cu toții spre Clubul Conservator... Străzile pe unde trebuia să trecem erau astea : Șepcari, Bărăția, Colțea... Dar ce te faci cu balaurul de capete !... Unii trecuseră de spital și ajunseseră la primărie, și eu cu alții de-abia eram la Bărăție... Pe cînd toți se înghesuiau și zbierau, îmi dete Dumnezeu un gînd : „Măi frate, pentru puterile mele e destul... Ai mai tineri, ai fără copii, ai care așteaptă să fie prefecți... ducă-se înainte sănătoși !... Dar eu, tînar nu mai sunt, copii am cinci (să le dea Dumnezeu sănătate !), și mai mult decît arhivar la Urlați — hai să zicem secretar comunal — n-am să ajung... Atunci de ce să mai umblu eu pe marginea viitoarei ?... Ia să mă strecor eu pe coala... S-o iau înapoi spre Dîmbovița și să ies spre Izvor și spre Cotroceni...” Și cu adevărat că a fost gîndul de la Dumnezeu !... Cînd treceam gîrla înapoi, pe la podul Sf. Elefterie, văd niște soldați, cu muniția pe ei, dar care parcă se odihneau ori așteptau poruncă... Un sergent era cu ei... Il văd că vine înspre mine... Să vă spun drept că nu prea mi-a venit bine... Dar începe să zîmbească și-1 aud : „Ce, nu mă mai cunoști, domnule Iliuță ?” Era băiatul lui Țoronpoc din Urlați... îmi spune pe șoptite : „Domnule Iliuță, este urgie mare !... Este vărsare de sînge !... La primărie, în strada Colței, în strada Enei... Ostașii noștri au avut poruncă să bată fără milă !...”

Am luat-o în sus pe strada Fracmazonă și am ieșit coala în piață... Aci mă întîlnesc cu delegatul de la Valea-Călugărească : „Domnule Iliuță !... Am scăpat de la Plevna !... Ce mi-au văzut ochii, sfinte Dumnezeule !...”

Dar aici Iliuță se opri... Toată lumea întoarse capul spre odăița de alături... Intrase cineva care sufla greu

și-și tira picioarele... Doamna Calfaiani sări și deschise ușa :

— Maică preacurată !... Ce-ai pățit, Matache ?...

Toți se ridicară și se înghesuiră să-1 vază pe Matache... Iliuță îl trase de mîneacă și-1 aduse la lumina lămpii, în odaia cu ariston.

— Ce e, mă cumnate ?

Matache răspunse cu năduf :

— Pă dracu e !... Ce să fie? !... Tu nu vezi? M-au jumulit ca pe-un cocoș !

Iliuță ridică cu totul abajurul lămpii și-1 lăsă pe Matache : privește generală... Era zgîriat pe față, ceva urme de palme erau irecuzabile, gulerul îi plesnise și-i atîrna fără cravată, un obraz era sîngerînd și umflat și, ce era mai rău decît toate : de partea obrazului umflat mustața era aproape jumulită... Frumoasele, impunătoarele mustăți ale lui nenea Matache rămăseseră în strada Enei !

Doamna Calfaiani își aduse batista la ochi și începu să se înece de plîns și să blesteme :

Nu i-ar mai ierta Dumnezeu de hoți !... Stinge-li-s-ar neamul la balamuc și în pușcărie !... Ticăloși, care dau foc țării și asmut pe bieții oameni săraci să se îmbere- gătească unii cu alții ! Ei stau acum după perdea și-și fac cu ochiul și rîd de prostia voastră, nătărăilor și pîrli- ților, care v-ați omorît pentru ei ! Iliuță curmă văicărelile doamnei Calfaiani și întrebă scurt pe Matache :

•— Bine, mă, tu, colectivist, mănînci bătaie cînd sunt ai voștri la putere ?

Matache se luă cu mîinile de cap.

•—■ Ce colectivist, mă Iliuță !... Nu mai rîde de mine !... Soartă amărită !... Cînd nu e noroc...

Doamna Calfaiani, care-și mîncă amarul și gologanii cu Matache și cu copiii lui de ani de zile, trecu deodată, în zguduitura ei, de la milă la indignare :

— Cînd nu e cap, mă băiete !... Uite cumnatu-tău ! N-a fost și el la blestemata aia de întrunire ?... De ce n-a dat nimic peste el ?... S-a strecurat frumușel și a lăsat pe nebuni să-și spargă capul ! Și tu n-ai fost la întrunirea albilor, tu ai fost la întrunirea roșilor... Ei, cum făcuși tu de căzuși drept în gura șarpelui ?

Matache oftă greu și căzu într-un fotoliu. Ceilalți se așezară pe sofa, pe fotolii, pe pat și așteptară. Clarița, care auzise de dincolo blestemele doamnei Calfaiani, se strecurase și ea în odaie.

Matache orîndui puțin rămășițele podoabei și mîndriei sale și povesti :

— M-a împins lumea, neiculiță !... N-am mai putut să scap... După ce-au vorbit Sturdza, Ionel Brătianu, Epu- reanu, Ilarie Izvoranu, Palade... eu am socotit că fac bine să rămîn mai pe urmă... Aș ! ți-ai găsit !... Ceilalți s-au strecurat toți și am rămas vreo cîțiva păcăliți, pe care ne-a împins în sus, spre Calea Victoriei și spre Universitate, armata din spate... Cum s-a făcut, cum nu s-a făcut, ne-am pomenit noi coada celor de la Eforie, nas în nas cu fruntea celor de la „Dacia”... Dar nu prea s-a băgat de seamă și ne-am amestecat... Ziceam eu : „O să mă dau și eu afund într-atîta lume și n-o să mai fie nimic !...” Dar cînd ești în grămadă ești ca în viitoare !... Și ajungem în fața primăriei... îmi făceam planul să mă lipesc de vreo poartă, ori s-o iau binișor pe strada Colței, pe lîngă casa

Brătienilor, ori pe Batiste, ori pe strada Regală... Când, ce să vezi ? ! Strada Colței în dreptul Batiștei era tăiată de-a curmezișul de o companie de vânători !... Apucăm toți pe strada Enei... „Ei taci, zic eu, o să mă strecor pe strada Academiei, spre Ateneu...” Deabia îmi făcusem planul, și odată dau năvală în stradă, din curțile celor două biserici — Enei și Dintr-o Zi — dintr-o parte vânătorii, din cealaltă parte jandarmii pedestri... Ce e de făcut ?... Mă hotărâsc s-o iau înapoi... Și luptă-te cu capul, cu mâinile, cu picioarele... Atunci aud din gloată : „Fraților, am căzut în capcană ! ■ Suntem închiși de pretutindeni : zid aici, zid la intrarea Batiștei, zid la răspîntia bulevardului !”

Ce să vă mai spun, pe cînd stam noi cu coada între picioare și scheonam, încep țipetele, înjurăturile și pocniturile... Au pornit asupra noastră din trei părți : soldații din strada Enei, soldații și sergenții din strada Colței, sergenții și bătaușii care așteptau ascunși la primărie... Trăgeau cu patul puștii, cu tesacele, cu ciomegile — orbește, cînește, fără să mai caute : cap, obraz, spinare !...

M-a prins un afurisit de căprar, spîn și ciupit de vărsat, și m-a luat la bătaie... Am zbierat eu că sunt cu guvernul, că sunt inspector la abator, c-o să-l reformez — degeaba !... Ticălosul, unde era spîn, gîndesc că de-al dracului, a început să mă tragă de mustăți... S-a dus o mustață !... Cînd începuse să mi-o smulgă și pe a doua, trece pe lîngă noi, ca un paraleu, cu o bîzdoacă la spinare, subcomisarul Popescu... „Domnule Popescu !... scapă-mă, că-mi rămîn copiii cerșetori !...” „Cine te-a băgat aicea, domnule?!... Lasă-1, căprar, nu-1 mai bate, că e de la abator !... Cum ai ajuns dumneata de la Eforie, aici ! ?...” S-a făcut că mă arestează, m-a dat unui sergent în primire, i-a spus la ureche ce i-a spus și ăla m-a scos din iad și m-a făcut scapat... „Bodaproste, creștine !...” Și i-am dat o bănuță, cit aveam la sufletul meu !... Se întunecase... Dar tot se vedea, pe la toate colțurile, cum fugeau bieții oameni. Mă gîndeam eu și fugeam : „Mă, tot așa trebuie să fi fost și cînd a căzut Plevna...” I-am ajuns pe unii din urmă. Vorbeau între ei : „Au fost și jandarmii călări... S-au năpustit de trei ori, cu caii, peste lume... La răscrucea bulevardului e plin locul de ciomege frînte, de pietre și de cărămizi... Și acum, pe urmă, au scos și pompele și i-au scaldat pe toți cîți n-apucaseră să fugă...” Matache se inspectă pe sine însuși prelung, parte- direct, parte în oglinda de deasupra aristonului, și suspină, pătruns de milă.

■— N-am vrut să mă duc de-a dreptul acasă, să mă bag în boală pe Catrina și pe copii... M-ara sprijinit aici,, să răsufli și să-mi mai viu în fire...

Un minut de tăcere consternată pluti deasupra familiei, care înconjura pe nenea Matache, victimă politică.. Doamnele Calfaiani și Filipache erau dezolate și gata, să-1 cheme pe nepot să se spele și să se întremeze cu ceva demîncare. Iliuță, Doru și Clarița oscilau felurit,, între dureroasă simpatie și nevoia unei destinderi în-, hohote de rîs.

Atunci se auzi afară o bătaie în geamul marchizetei- de la ușa de intrare. în același timp cineva întreabă :

— ■ Aici ești, Dorule ?

Filipache ieși în marchizetă.

— Cine este ?

Din întuneric, vocea continuă :

— Iartă-mă, dragul meu... Eu sunt... Am văzut că dincolo la tine sunt toate luminile stinse și am bănuț că ești aici...

Filipache recunoscu pe Badea Jiu.

■ — Tu ești, Jiule ?! Ce e, amice ?... Dar ce, plouă ?... Ți-e mina umedă.

Ușa rămăsese întredeschisă. Cei din casă auziră răspunsul poetului socialist :

— Ce ploaie, Dorule !... Potop !... Sunt ud pînă în ghete... Pompele primăriei ne-au dat o repetiție a potopului lui Noe !...

Nenea Iliuță tresări și interveni, din ușă :

— Ce spui, domnule Jiu?... Ia vino încoace, frate !... Vino, că suntem numai noi din familie.

Badea Jiu, care tocmai asta voia, se arată în cadrul! ușii și îl împinse pe Doru în casă, ca să rămîie el singur bine descoperit și vizibil.

— Mă vedeți ?... Așa e ?... Rică Venturiano se laudă !... Eu sunt într-o „pozițiune pitorească și mizericordioasă” !... de o mie de ori mai mult ca el!

Un hohot obștesc, un rîs fără frîu, o perpeleală cu lacrimi amestecă pe hătrîni și pe tineri.

— Domnule Jiule !... În ce hal ești !... De unde pînă unde te-ai întîlnit cu pompele primăriei ! ?

Nenorocirea lui Matache și toată emoțiunea de adineaori cu ispita lor ilariantă își găseau acum afluenți liberi ^i înzeciti și un jgheab de omerică eliberare.

Badea Jiu, plin de intențiuni, se lăsă — de data asta de bunăvoie — scăldat în ilaritatea neamurilor lui Doru... Rîdea și bietul Matache !... Badea Jiu se uită la Doru... I se păru că el începe să caște ochii și să înțeleagă.

— Dorule dragă, partea proastă este că rîsul ăsta este pe pielea mea, dar... sub hainele tale !

Doamna Filipache, care știa de împrumutul costumului și rîsesse mai puțin decît ceilalți, îl întrerupse, grijulie și generoasă :

— Asta să fie toată paguba, domnule Jiu !... Ne gîndim la dumneata că ești ud, dar nu la hainele udate.

Badea Jiu începu să-și spună pățania... Iliuță îl pofti să stea...

— Mulțumesc... dar nu pe fotoliu ; dați-mi un scaun tare... Smiorcăie apa la brîu... Il rugasem pe Doru să-mi dea hainele astea, fiindcă mă duc astă-seară între oameni străini... M-am îmbrăcat și am ieșit... Auzisem de blestemățiile și de tîrnuiele de pe stradă... Aci Badea Jiu rămase cu gura căscată și se uită fix la Matache. Iartă-mă, •domnule... Matache... noi ne cunoaștem de mult... Dar «e-ai pățit, păcatele mele ? !...

De data aceasta, risul comprimat la ceasul lui Matache Izbucni irezistibil... Badea Jiu avu o intuiție exactă. Destul de comedian și de mucalit, așteptă pe Matache ca pe ^tn partener pe scenă... Oricît de prost actor, Matache, prin forța lucrurilor, trebuia să aibă succes.

— Nu vezi, domnule Jiu... Viu de la Plevna... internă... ca și dumneata.

Filipache se miră : „Poftim, domnule, că vorba lui •C.A. Rosetti era în gazdă în capul lui nenea Matache !...”

După ce conțeni toana de rîs, Matache, măgulit, adăogă :

— ..da' pe dumneata te-a plouat cu apă, pe cînd pe unine cu pumni și cu patul puștii...

Badea Jiu se ridică solemn și justitiar :

— Dă mina încoace, domnule Matache... Suntem tovarăși și eroi în această zi din calendarul durerilor naționale, mai mult : populare, universale !... Nu te întreb ce politică faci, vreau să spun, în numele căror principii ai primit azi partea dumitale de suferință...

Filipache se întrebă : „Nu cumva Badea Jiu a avut inspirația să se garanteze împotriva umezelii și a răcelii ?”

Iliuță își scoase mîna dreaptă din barbete :

— Aici e nostimada, domnule Badea Jiu !... Cumnatul Matache e slujbaș și nu face politică !... Dar așa, pe dinafară, am putea spune că e cu guvernul.

— Atunci cazul dumitale este și mai interesant, și mai apropiat de cazul meu !... Nu e momentul să ne întrebăm asupra înțelesului tragicomediei desfășurate azi în București. Probabil că domnul Matache, ca și mine,, a fost aruncat de jocul întîmplării — d-sa în mîinile- jandarmilor, și eu în bătaia pompelor primăriei... Dumneata, domnule Iliuță, ai alt punct de vedere... dar, în fața dumitale, domnul Matache și cu mine avem numărul — căci suntem doi — avem viitorul — care ne va da dreptate — și avem gloria martiriului... Hait !... Filipache !... A început să-mi curgă apa din ghețe Insuccesul fu deplin. Doamna Filipache ridică ședința și se adresă lui Doru :

— Poftește pe amicul tău la tine în cameră... Nu putem să-l lăsăm în halul acesta... Aduc eu tot ce trebuie...

După un sfert de oră, Badea Jiu, premenit și îmbrăcat în alt costum de haine, luă mîna lui Filipache și o ținu într-ale sale :

—■ Alerg acolo unde trebuia să fiu acum un ceas și jumătate !... Am destule justificative... Cît despre balamucul de azi, viitorul îi va da o dezmințire nebănuită... Nu vorbesc de viitorul de mâine... Viitorul imediat este al stăpînilor lui Bujoreanu... A, banditul !... După ce m-au leorcăit pompele primăriei, m-am strecurat la Kosman, pe din dos, să beau un coniac, că-mi clănțăneau dinții de frig... Cînd am ieșit, zăresc, la lumina gazului, o trăsură care trecea, și în trăsură — pe unul din oratorii opoziției... Cine crezi că era la stînga lui ?... Amicul

Silviu Bujoreanu !... Mi-a venit să le trag o huiduială formidabilă, dar... prea eram plouat... Se prea poate ca peste cîteva zile să avem un guvern conservator... Dar îți jur că Sturdza va fi răzbunat ! Astă-seară îl văd pe doctorul Radovici, cel mai bun și mai generos dintre *Generoși*... Îi voi da, pentru Sturdza, ideea unui grandios banchet, la „Hugo” ! Dorule, îți mulțumesc încă o dată... Sărut mîinile doamnei Filipache !... Ai să vezi că sunt mai tare ca Baiazid al lui Eminescu :

Am jurat ca peste dinșii să trec falnic... în trei roate...

La banchetul de la „Hugo” să-i dau lui Sturdza dreptate !...

VII

A doua zi sosește din Iași, cu trenul de dimineată, căpitanul Naum Filipache. Îl trimetea șeful său, comandantul garnizoanei, cu o însărcinare secretă. Toată familia, surprinsă și bucuroasă, bate din palme și-l îmbrățișează :

— Viteazul mamei băiat !... Nene Naume, bine-ai venit !... Ei, da' eu mă duc la școală !... Nene Naume, nu pleci pînă cînd viu eu de la școală...

Căpitanul Naum dominează situația.

—■ Liniște, copii !... Stau în București cel puțin pînă diseară. Îmi trebuie acum o găleată cu apă rece și o cafea neagră... Apoi alerg la minister... Dacă sunt lăsat la vatră la ora prînzului, prînzim cu toții...

D-na Filipache se simte mai tînără cu zece ani. Aduce tot ce trebuie, întreabă printre alergături, se multiplică în jurul căpitanului.

— Ce face Emilia ? Ce fac copiii ? Petrișor, Evdochîța ?... Sunt aproape trei săptămîni de la cea din urmă carte poștală pe care mi-a trimis-o Emilia...

Naum răspunde monosilabic, se sîpală, se strînge în chingile lui militare, înghite cafeaua și pornește în pas gimnastic.

E scurt de statură, e căpățînos și osos și recheamă,, pentru cei ce au cunoscut pe Vasile Filipache, sobrietatea și energia lui tată-său.

La ora prînzului, Naum vine între ai săi. Doru — mal deosebit de Naum decît Iacob de Esau — deschide vorba despre evenimentele la ordinea zilei, despre dezordinele din ajun și despre clarificările politice în perspectivă. Dar se gîndea și se ironiza singur : „Mare învățat am ajuns eu în această materie !...”

Căpitanul Naum, care acum un ceas stătuse față în,, față cu superiorii săi și le încredințase mandatul său politico-militar, ținea ochii în farfurie, mîncă și asculta.

•—■ Ce zici, nene Naume !... Ce directivă suflătească ne, dai în confuziunea de azi ?

— Vedeti-vă de treabă și tăceți.

În capul lui Doru se petrecea un fenomen specific. Nu-i era aminte de politică nici azi, precum nici ieri. Dar îl interesa și-l provoca, pe neștiute, psihologia acestui frate, atît de felurit de el, atît de militar din creștet pînă în tălpi.

Doamna Filipache, doamna Calfaiani, care venise și ea la masa de bună revedere, exclamă aproape cu aceleași vorbe :

— Să trăiești, Naume mamă !... Așa trebuie să facem toți : să ne vedem de treabă fiecare și să ne ținem gura....

Doamna Calfaiani, stăpînită și azi de emoțiunile de- ieri seară, se plînsese îndelung de calamitatea participării politice, atunci cînd n-ai în spate nici moșie, nici situație neclătinată, nici protecția vreunui idol politic.

Căpitanul Naum clătina din cap aprobativ și continua! să mănînce. Apoi, tîrziu :

— E sfîntă pravila noastră. Militarii nu votează și nu? fac politică.

Doru căută să-1 scoată din ascunzătoare, sau cel puțin din rigiditatea pe care el o bănuia voită.

— ...Afară doar dacă militarul ajunge general...

Fratele mai mare se uită în ochii fratelui mai mic ::

Nu știu. Să așteptăm să ajung general. Atunci vom vorbi. Doru se dă bătut. Toată familia privește cu admirație pe acest băiat crunt și taciturn. Clarița stă lângă el și-l servește. Doru își toarce gândurile. Mare lucru este, pe lumea aceasta, să-ți ții falcile încleștate !... Înțeleptul înțelepților este acela care știe să tacă. Prostia e guralivă prin excelență. Dar și inteligența care vorbește prea mult coboară pe aceeași linie cu prostia. Fericiți cei muți, că aceia — când vor vorbi, la un an o dată — vor spune oracole !

După masă, Naum ceru voie să se odihnească. Cele două matroane se eclipsară. Clarița se duse la școală. Doru porni spre Biblioteca Academiei, dar pe drum se răzgîndi -și se îndreptă spre Biblioteca Fundației Carol I.

Căpitanul Naum dormi în odăița lui frate-său un ceas plin. Doamna Filipache, care pîndea deșteptarea ieciorului său, bătu la ușă și-i aduse dulceața și cafeaua — cele mai afectuos servite cu putință.

Naum iubea pe maică-sa — ca un fecior puternic, îmericit să sfătuiască și să ocrotească pe aceea din sînul căreia înflorise.

Cu precauțiune, cu delicateță, Sofia Filipache își întrebă feciorul :

— Ai tu, Naume, vreme să stai de vorbă cu mine ?

— Da, mamă.

— Dragul mamei, ascultă-mă și sfătuește-mă... Doru începe să mă îngrijească. De astă-toamnă încoace și-a schimbat firea și purtările. Nu mai este vorba de copilăriile lui socialiste. Este altceva, mai serios... E tot sirguincios, tot pătimaș de carte și de scris, tot ascultător și devreme acasă. N-am ce zice... în privința aceasta, este de toată lauda... Dar.. a intrat o fată în viața lui...

— După reglement. Tocmai cînd e vremea.

— Naume maică, știu și eu că așa este. Inșă nu știu cum este fata. A început să se cam plimbe cu ea. Stă colea, în Calea Griviței, peste drum de noi, la un cămin •de studente.

— Este și ea studentă ?

— Da, maică. învață și ea... Au trecut prin casa noastră oarecare persoane care — nu știu cu ce gînd — îie-au spus unele și altele... Este, la facultate, cu un an mai sus decît Doru... Și este și mai în vîrstă... Familia ei trăiește în Brăila... Se zice că tată-său e

băcan în port și de felul lui român macedonean, dar născut în țară.

— Atunci suntem aproape.

— Cam începe lumea să vorbească... Se poate altfel ? L-au văzut pe Doru cu ea ba unul, ba altul... Cred că l-a văzut și Clarița... Dar nu pot să ispitesc sufletul copilului... Aud că e frumușică, bălaie, dar cam subțiratică și slăbuță...

— Parcă Emilia era mai brează când ne-am luat !... Astăzi, slavă Domnului !...

— Naume maică, te aduce Dumnezeu tocmai la vreme ! Dă-te în vorbă cu Doru... Mă zbat de o lună de zile : să deschid eu vorba, să n-o deschid... Tu ești fratele lui mai mare... Pe tine te respectă și te admiră mai mult ca pe Daniil... Îmi simt puterile mărginite... Biata mamă, în casă, este ca o barză pe cuișă... Vine vremea când puii se simt tari în aripi și zboară în lumea largă, cu secretele și cu noile lor iubiri...

— ■ Bine, mamă. Ne-am înțeles. Îi spun lui Doru să mă însoțească diseară la gară. Fii liniștită.

— A, ce-am uitat să-ți spun... Emilia ta nu este vară cu nevasta lui Ionescu de la Culte ?

— Este. Dar nu sunt prea bucuros de aceste neamuri.

— Ioneasca, dacă ar vrea Emilia, v-ar da multe informații... Ioneștii cunosc pe o mătușă a fetei : iconoama Mînăstirii Varatic...

— Nu, mamă. Informații personale. Voi sta eu de vorbă cu fata asta, față către față.

Cînd Naum era gata să iasă în oraș — de data aceasta, pentru treburi personale — iată că Doru se arată cu servieta la subțioară.

■ — Vii bine. Hai cu mine încă o dată în tîrg.

— Nene Naume, la poruncă !

Pornesc unul lîngă altul și ies în Calea Victoriei. În dreptul cofetăriei „Nestor”, căpitanul se oprește :

— Să intrăm înăuntru.

Față în față, la o masă din fund, căpitanul întreabă pe frate-său de-a dreptul :—■ Cum o cheamă pe fata aceea cu care ești prieten ? Doru se făcu la față stacoiu și ochii îi pîlpîiră speriați. Căpitanul repetă cu calmă socoteală :

— Cum o cheamă ?

— Antonina Țanțu.

— E colegă cu tine la facultate ?

— E în anul al doilea de Litere.

— Ce caracter are ?

— Concentrată, stăpîină pe sine, foarte serioasă.

— Ce vrea să se facă ?

— Profesoriță.

— O iubești ?

Doru se

clătină.

— Da, nene Naume.

— I-ai spus-o ?

— A înțeles-o din toate scrisorile pe care i le scriu.

— Ea ce purtare are față cu tine ?

— Înțeleaptă, rezervată, uneori cam mîndră.

— Crezi că ține la tine ?

— Sunt convins.

— Ce sunt părinții ei ?

— Mici negustori din Brăila, dar pe ea a crescut-o și o întreține o mătușă călugăriță, iconoama Mînăstirii Varatic.

— Dorule, tu știi că eu mă mîndresc cu tine. Ai ajuns- la un ceas important din viața ta. Tu îți dai seama de asta ?

— Nene Naume, socotesc că nu te voi da de rușine și nu voi cășuna supărări familiei.

— Nu e destul, amice. Simți tu gravitatea situației tale ?

— Nene Naume, îi simt deocamdată primăvara și frumusețea.

— Ei vezi, asta este !... O iubești pe Antonina Țanțu.

— E adevărat.

— Știi care este treapta imediat superioară în scara situației tale ?

— Logodna. Și încă o treaptă mai sus : căsătoria. Ce răspunzi ?

— Nene, prea mă iei repede !...

— Amice, în treburile inimei trebuie să fii cinstit și „la zi”, ca un contabil. Dacă pînă acum nu te-ai întrebat unde te va scoate drumul pe care-ai apucat, însemnează că ai apucat pe el în glumă și pentru literatură.

Doru avu în ochi o expresiune îndurerată.

— Ții la ea. Te jignesc cu presupunerea mea. Dar atunci fii clar cu tine însuși. Și iată, în dreaptă judecată, unde te afli : „Iubesc pe Antonina ca un om cinstit”. A iubi pe o fată în chip cinstit însemnează a fi pretendent la mîna ei. Concluzia : „Mă aflu în prețuia căsătoriei mele cu Antonina”.

— Nene Naume !... Cit ești de logic și de categoric !...

— Amice, vreau un lucru. Vreau să înteles și eu pe această fată.

— Da, nene Naume...

— Dorule, „da” cu gura întreagă !... Voi vedea-o întîi pe ea și pe urmă pe părinții ei... Dacă mătușă-sa este iconoama de la Mînăstirea Varatic, însemnează că la vară Antonina va fi și ea pe acolo.

Doru, iluminat, se precipită :

— Cu siguranță, cu siguranță, nene !...

— Fiindcă astăzi sunt în garnizoana Iași, vei veni, la vară, la noi, la Iași, și de la Iași, vom merge împreună la Mînăstirea Varatic.

— Îți mulțumesc, nene !... Ideea e minunată !...

— Acum, ascultă tîlcul intervenției mele în treburile tale. Îți aduci aminte că odinioară, cînd aveai vreo șase ani, am trecut, cu tine în brațe, prin Vede, care venise mare, de la moșia noastră, dincolo la Vlaiei...

— Mi-aduc aminte, nene Naume...

— Dorule, sunt ceasuri în viața omului — nu cînd e prunc, dar cînd e vîrstnic — cînd trebuie să-1 ia în brațe ori în cîrcă cineva devotat și hotărît și să-1 scoată dincolo, la mal.

Fratele mai mic strînse mîna fratelui mai mare :

Nene, e bine la tine în brațe ! „Dragă domnișoară Antonino, cu toate că se apropie miezul nopții, sunt atât de plin de gânduri și de zbucium, încât este de prisos să încerc să dorm. Azi după-amiază am trăit o clipă hotărâtoare din viața mea. Nu voi putea să pun capul pe pernă pînă ce nu-ți voi împărtăși înțelesul marii clarificări de azi.

Fratele meu, căpitanul Naum Filipache, a sosit pe neașteptate în București azi de dimineată. Bănuiesc că venea cu scrisori de la șefii lui din Iași către autoritățile militare de la centru, desigur, în legătură cu intemperiiile politice curente. Dar cine poate să scoată vreun cuvînt din gura lui Naum ?... După ce căpitanul și-a îndeplinit misiunea, a rămas între ai săi cîteva ore, și aceștia au fost mama și mătușă-mea.

Ce-au vorbit împreună voi ști în amănunte mai tîrziu, sau nu voi ști niciodată... Eu am alergat, după masă, la cele două biblioteci... Consternat, am văzut că nu ești nici la Academie, nici la Fundație... Mă decisesem să vin astă-seară la Universitate. Însă căpitanul Naum a modificat cu totul seara mea.

Ți-am vorbit de cîteva ori de acest frate, pe care îl iubesc, subjugat și tîrît de puterea neauzitului contrast care este între noi amîndoi. Este un om împletit numai din fibre voluntare. Sensibilitatea, indeciziunea și reveria sunt necunoscute pentru el. Gîndește puțin, precis, de-a pururi practic, iar gîndul lui se face faptă. Mi-era totdeauna drag în copilărie să stau în preajma acestui frate, lîngă care nu pierdeam niciodată, fie că era vorba de joacă, fie că era vorba de lucruri serioase. Naum era favoritul tatei, care vedea, cred eu, în el o reparație fidelă a temperamentului patern făurit în cuptorul macedonean.

M-a luat cu el în oraș și, lîngă o farfurie de prăjituri, m-a făcut să înghit cea mai serioasă lecție de viață și de onoare pe care am gustat-o pînă acum. Fără nici un fel de introducere, m-a întrebat, privindu-mă în ochi : „Cum o cheamă pe fata cu care ești prieten ?”

Am înțeles. Mama destăinuise lui Naum preocupările și neliniștea care o stăpînesc de multă vreme, și frate-meu — omul liniei drepte — își luase, probabil, sarcina să pună ordine și în sufletul mamei, și în treburile mele.

Scumpă domnișoară Antonino, sunt și acum în același freamăt de boschet răscolit de vînt de primăvară ca și în ceasul convorbirii cu Naum !... Trebuie să-ți împărtășesc lumina fericită în care se zbat și fac valuri-valuri gîndurile, dorurile și toți trandafirii mei crescuți pentru dumneata !...

Cu frate-meu, orice vorbă lungă este de prisos. Am răspuns la întrebările lui scurt, militărește.

— ...Antonina Țanțu... studentă în anul al doilea... din Brăila... serioasă, rezervată, stăpînă pe sine... Mi-e dragă... O, cît mi-e de dragă !...

Interogatorul însă a mers mai departe... Acest frate, militar de meserie și militar după toată croiala lui sufletească, m-a întrebat, ca un comandant de garnizoană pe un tînăr ofițer, descoperit de oarecare scrisori sau de oarecare denunțuri :

— Îți dai socoteală de situația ta ?

Și iată silogismul în care m-a închis, ca într-o carceră fericită, de unde nu vreau și nu pot să mai ies :

— Iubești pe Antonina Țanțu ca un om de onoare. A iubi pe o fată ca un om de onoare însemnează a fi pretendent la mina ei. Concluzia : Ești gata să ceri mina Antoninei Țanțu...

Scumpă domnișoară Antonino, există prin mărire calde o biată moluscă, dezarmată și becisnică, al cărei nume nu mai mi-1 aduc aminte în acest moment... Este aceea care, pentru ca să-și apere ființa ei plătîndă, se vîră și plutește în cochilia goală a unei colege defuncte... Această moluscă, în clipa cînd ajunge să se cuibărească în cochilia protectoare, trebuie să se simtă tot atît de fericită precum mă simt eu acum, cuibărit în silogismul — ce zic ! — în apocalipsa lui Naum !...

Dacă aș putea să întîrzii și să fac filosofie, n-aș putea să mă extaziez îndeajuns asupra regalității voinței în viața noastră. Eu, unul, mă simt cuprins de admirație cînd întîlnesc un caracter puternic conturat, cu atît mai mult cu cît... mărturisesc că fac parte din familia moluscelor dezarmate !

Scumpă domnișoară Antonino, să recapitulăm povestea atît de rapidă, dar atît de dragă a celor cinci luni de cînd ne cunoaștem. Am prins de veste, cu uimire, de existența inimilor noastre, în sala dascălului Maiorescu, cu prilejul lecțiilor lui asupra lui John Stuart Mili. Iată idealul tinereții noastre !... Ce poate să-și dorească un om al gîndului și al cărții (cu atît mai mare cuvînt un poet!) decît prietenia fericită și fecundă a unei inimi devotate !... Și a început discreta și fina noastră poveste. Neapărat, în

atitudinea și întâmplările ei exterioare, căci, dacă ar fi să revăd nopțile și zilele mele cele nespovedite, aş alege un alt nume acestei prietenii.

Mă chemi, mă stăpînești și mă transformi !... Mă chemi sub vechile bolți cucernice ale bisericilor noastre. Mă stăpînești ■ — ca deunăzi, în fața *Dirceei creștine* — cînd te simt pogorînd în inima mea de pe treptele dispărente în fum de tămîie ale trecutului credinței în Isus Cristos. Mă transformi !... Este în ființa mea întreagă un năvalnic revărsat de zori, dintr-o zi de concepție nouă și de uimită revizuire morală. Dar mai presus de toate, scumpă domnișoară Antonino, mă faci să simt — prezentă, fluidă, revărsată pentru mine și muzicală în conca inimii mele — fericirea cea din basme, fericirea din poeme, fericirea din biografiile naive, pînă acum întîmpinate cu scepticism !

Dacă mă gîndesc bine, cum am ajuns eu să cred și să primesc poemul vieții lui John Stuart Mili și al doamnei Tay- lor ?... Scumpă domnișoară Antonino, dulcea dumitale prietenie și sentimentul care mă stăpînește azi — iată ceea ce mă face atît de iubitor de basme și de credul !

Dar lîngă mine, cel beat de imagini, de armonii negrăite, de cadența oceanului și de profilul dumitale înscris în soare, dumneata ai rămas icoană tăcută, privire atentă și pătrunzătoare, cuget lucid și superior. Te înțelegeam și nu te înțelegeam. Treptat, lumea din jurul nostru, întîlnirile neașteptate, ochii străini surprinși la un colț de stradă, atmosfera de acasă, pe care o cream eu fără să-mi dau seama, mii de puzderii, jucăușe în raza zilei, au trezit și au consolidat în mine o preocupare nouă : Cum voi situa, în mediul acesta, acum și de aci înainte, comoara sufletului meu ? Cum mă voi lămuri cu mama, într-o zi apropiată ? Ce examen voi da, odată și odată, înaintea aprigului căpitan Naum ? Și, pornit pe calea acestor întrebări, începeam să cred că dumneata le-ai bănuț înaintea mea și începeam să-mi explic rezerva și laconismul dumitale...

(Continuu scrisoarea, azi, 30 martie.) Recitesc ce-am scris... Cît aş vrea, în locul acestor pagini, o plimbare, mîna în mîna, pe o alee pustie, în fața cerului albastru și departe de ochii semenilor noștri !... Mi se pare că mă pierd în frazele mele și atenuez, fără să vreau, lumina de care s-a umplut inima mea.

Scumpă domnișoară Antonino, fratele meu Naum a izbit cu un deget energic și a făcut să se desfacă deodată, din șase petale albe, acest crin somnolent al situației noastre... Mai sunt câteva zile și începe vacanța de Paște. Trebuie să ne vedem — și nu așa, pe fugă și din ochi, între două lecții sau între două tramvaie. Fratele meu mi-a spus un lucru pe care-l va îndeplini fără greș : vrea să te cunoască. Și cred că modalitatea e găsită gata. Afară de părinții dumitale, i-am vorbit de maica Antonina. Naum își face serviciul la Iași. De la Iași pînă la Varatic trebuie să fie un drum încîntător !... Fratele meu mi-a hotărît să .vin la el la Iași, și de aci să mergem împreună la mînăstire... întrebarea este acum : Voi-vei dumneata să ne aștepți la Varatic ?...

Această întrebare și altele multe trebuiesc lămurite între noi într-o apropiată întîlnire, pe care o doresc precum cerbul dorește izvoarele.

...Seara tîrziu. Zi grea, neliniștită și plină de evenimente politice !... Guvernul domnului Sturdza și-a dat demisia ; șeful partidului conservator, Lascar Catargiu, a murit subit; capitala, cu ziarele și cu lumea ei electorală, se zbuciumă și așteaptă la porțile palatului...

Și eu fac la fel !... Dar porțile la care aștept eu sunt țesute de stihuri de dor și de iubire, iar suveranul meu este crăiasa visului !" în cerul fără nouri, soarele de aprilie urca pe trepte de lălele. Era o suavă dimineață, când toate detaliile existenței par un cap de operă de prospețime și de destăinuire. Teii aleii Kiseleff, prădidiți de seva impacientă, deschideau în văzduhul de cristal aripioarele mugurilor deșteptați. Doru Filipache venise astăzi — mai puțin exact ca altădată — să-și plimbe neastîmpărul inimii și proiectele literare. Izbutise să strecoare Antoninei ultima lui scrisoare și stabiliseră împreună să se întâlnească, în duminica apropiată, la Grădina Botanică.

Filipache călca domol prundișul pieptănat cu grebla în zorii zilei și se lăsa farmecului încropit și albăstrui ai acestei ore aproape sihastră. Mare îi fu mirarea când dintr-o trăsură, pe care o vedea vag trecînd pe caldarîmul șoselei, auzi pe cineva că-l strigă pe nume... În același timp, trăsura se opri, o doamnă coborî, întinse birjarului plata cursei și veni spre Filipache. Era Elvira Iatropol. Era îmbrăcată într-o rochie clară de primăvară și avea în mînă o cutie rotundă de nichel.

— Ce mai faci ?... Sunt fericită că te întîlnesc !... Vin de la un client al maestrului... Am premenit un pansament...

Filipache întrebă nevinovat :

— Care maestru ?

— Profesorul Asaky... Așa îi zicem noi... Am înaintea mea o oră liberă... Lasă-mă să las să pască visurile mele lîngă ale dumatăle...

Elvira Iatropol spuse aceste vorbe cu un ton viclean și totodată măgulitor, care deșteptă vigilența lui Filipache.

— Domnișoară Iatropol... încîntat !... Izlazul este comunal... Numai că suntem de-abia la începutul lui aprilie, și iarba e mărunțică... Cît despre visurile mele... niște biete mioare literare pe care le-am scos în primăvară cu chiu, cu vai !...

— Toți ciobanii sunt așa !... Precauți și ascunși... Niciodată nu spun pe față cum le sunt oile și cîte au...

Elvira stătea în fața lui Filipache, naltă, plină, elastică și cu partea de sus a sinului scormonită de razele soarelui printr-un fagure de dantelă albă. Surîdea cutezător, cu gura ei sîngerîndă, neobișnuită să spună rugăciuni. Scăldată de soare, trandafirie și felină, Elvira Iatropol clipea din genele ei lungi,

vovind parcă să-și acopere ochii și să nu lase pe Doru să cetească în ei. Obrazul ei plutea cu grație între rotundime și oval ; nasul ei era ușor sumes și impertinent, iar întreaga ei persoană, apropiată și divulgată de calchiajul luminii, era inamică oricăror gânduri abstracte și austere.

Doru Filipache lăsă un moment ochii în pământ. Cu voință, pogorî între el și Elvira Iatropol, ca o perdeă de iconostas, imaginea pămîntească și morală a Antoninei. Se simțea ocrotit și fără teamă. Ridică fruntea și trase, peste toată această luxuriantă și tulburătoare apariție, tăvălugul unor priviri de silex. Elvira își dădu seama că primul ei asalt a fost respins.

Filipache rămase mascat.

— Domnișoară Iatropol, mi se face aceeași nedreptate ca ciobanului moldovean din *Miorița* sau ca lui *Oprîșan din Stoenеști*... Totul este invidie, exagerare și delațiune !

Oprîșanu încă are...
Mii și sute de mioare
Ies în vară fătătoare ;
Berbeci are sute-
ntregi, Cu cozile pe
telegi...

Ochii Elvirei scînteiară de petulanță și de farsă. Îl privi pe Filipache oblic și spuse ca pentru un public nevăzut :

— Chiar atît de multe mioare n-o avea el, dar una are cu certitudine... Apoi, grăbindu-se să risipească ecourile acestui cuvînt scăpat, îi propuse lui Filipache : Vino să ne odihnim un minut coala pe-o bancă, lîngă Bufet...

Prima mișcare a lui Filipache fu să nu primească, ci să se eschiveze sub un pretext oarecare. Dar siguranța Elvirei, în privința mioarei unice, îi dădu bănuiei și o curiozitate imprudentă.

O însoți pe Elvira spre o bancă din apropiere. Dar banca era prea în soare. A doua bancă, mai depărtată, nu era destul de comodă. În sfîrșit, Elvira alese pe a treia, cu totul izolată și ascunsă între boschetele pe jumătate înfrunzite.

Se așezară amîndoi, cu soarele în coastă, și Elvira puse la mijloc cutia de nichel. Dar mai pe urmă, ca din în- tîmplare, îi schimbă locul și o exilă la capătul băncii. Elvira căută în aer, cu ochii ei codați, o amintire fericită :

•— Domnule Filipache, un coleg mi-a arătat deunăzi frumosul dumitale poem *Jale greacă*... L-am admirat fără rezervă... Nu-l cunoșteam... Acest poem destăinuiește un impetuos temperament poetic...

Bănuiam acest temperament, dar nu aveam încă dovada lui...

Era călcâiul lui Achile. Acest elogiu literar îl făcu pe Filipache vulnerabil.

— Domnișoară, sunt cu totul confuz. Acest poem este tocmai puiul pe care barza 1-a aruncat din cuib. Nu-1 voi aduna niciodată la un loc cu alte încercări ale mele.

■ — După părerea mea, faci rău... Dar este știut că autorul este criticul cel mai incompetent al operelor proprii. Lasă-ne pe noi, cetitorii, să admirăm *Jale greacă*, iar dumneata fă cum crezi... Domnule Filipache, ești un poet de rasă. Nu te supăra că ți-o spun eu, o apariție exterioară în viața dumitale. Și nici nu te mira că auzi aceasta din gura unei mediciniste. Noi, cei fără preocupări și ambiții literare, suntem mai obiectivi și mai temeinici în judecățile noastre. Ești cel mai interesant temperament literar din seria și din falanga dumitale.

— Domnișoară Elvira, dă-mi voie să mă simt și mai confuz...

— Fericită confuzie !... Dacă sunt în stare să-ți afirm azi aceste lucruri care te privesc, înțelegi că mă preocupi de multă vreme... N-ai uitat că în ziua cunoștinței noastre erai pentru mine o veche cunoștință literară...

Elvira latropol, cu un obraz subliniat de soare și sub pălăria ei albă, cu borduri largi, spunea aceste lucruri ușor și tainic, făcându-le parcă spuma ce se revarsă dintr-o cupă prea plină...

— Dar afară de faptul proeminenței dumitale literare, te-ai prins de sufletul meu într-un chip de care nu ești răspunzător nici dumneata, nici eu... Știi sau nu știi că în căminul domnișoarelor Eremia locuiesc în aceeași cameră cu Antonina Țanțu ?

Filipache avu senzația subită că a făcut, întrînd în vorbă cu Elvira, o greșală ireparabilă. își stăpîni zbuciumul inimii și răspunse cu o indiferență prost jucată :

— De ce trebuie să știu eu acest detaliu ?

— Bun, atunci află-1 de la mine... Îți este necesar, fiindcă el îți va da cheia celor ce urmează. Domnule Filipache, ești prea inteligent și prea psiholog ca să nu-mi acorzi că doi oameni care locuiesc împreună mai multă vreme, se dezbracă și se îmbracă în aceeași odaie, dorm în două paturi vecine, veghează și cugetă la o depărtare de cîțiva metri unul de altul... trebuie să ajungă, într-o zi, transparenți unul pentru altul... Presupunînd că sunt. amîndoi, închiși

și muți ca pământul, tot vor ajunge, vrînd-nevrînd, să-și fure secretele unul altuia... O scrisoare care-ți cade din sin, o pagină de spovedanie intimă găsită din întâmplare, un nume rostit noaptea în somn... sunt indicii revelatoare și fatale...

Cu fruntea asudată, cu fălcile încleștate, Filipache se gîndi : „Unde vrea să ajungă această șerpoaică din Paradis ?”

— Îți dai seama, prin urmare, că Antonina Țanțu n-are taine pentru mine... și n-ai nici dumneata !... O, draga copilă !... Este discrețiunea în persoană. Dar la ce mai este bună discrețiunea cînd — afară de osmoza de care ți-am vorbit — mai vin și faptele externe. N-ai fost prea prudentă. V-a văzut lumea împreună ba la gară, ba la Ateneu — la *Dirceea creștină* —• ba prin bibliotecă, ba pe cheul Dîmboviței... Fiți mai circumspecți... Lumea este fățarnică și rea... Dar dumneata, îndeosebi, trebuie să ai grijă de reputația amicei mele...

Filipache avu o eroică și fericită inspirație, așa cum numai timizii și lașii pot să aibă. Se porni pe un rîs din ce în ce mai sigur și mai franc.

Elvira rămase încurcată. Dar manevră înainte cu prudență :

— Nu știu ce te face să rîzi... Prea multa încredere în steaua dumitale ?... Și aici mă închin... Prea multa și inex- perienta dumitale tinerețe ?... Și aici îmi voi permite să-ți dau sfaturi...

— Dудuie dragă, sunt fericit să le ascult.

■ — Antonina este un copil adorabil. Inteligentă, puritană, idealistă... Nu prea am bună opinie despre copiii crescuți în mînăstire, dar cu Antonina spun drept că s-a întîmplat o ciudată excepțiune. Are o inimă sigură, un suflet optimist, dar cam iluzionist. Azi, spre lauda ei, mîine, poate spre paguba ei, Antonina nu prea înțelege viața. Hei, viața este o carte încîlcită și înfricoșată !... Cu educația ei mînăstirească, cu vizionalitatea ei creștină, cum va putea ea să înfrunte asprimile și perfidiile vieții ?... Și să zicem că pentru sine le va înfrunta, dar mă întreb cum va putea, vreodată, să le înfrunte pentru doi ?

Filipache sări în sus. I se păru că e momentul să arunce bomba pe care o pregătise :

— Îmi dai voie să te întrerup ? Singura lipsă a domnișoarei Antonina este cu totul de altă natură. Este că a pierdut din vedere să te informeze asupra unui fapt deplin consolidat. Dacă ai fi cunoscut faptul acesta, ai fi judecat că avertismentele de adineaori sunt inutile. Și mai mult, și mai important, dacă ai fi

cunoscut faptul acesta, poate că viitorul Antoninei ți-ar fi inspirat mai puțină teamă...

— Care fapt ?... Nu-l cunosc...

— Domnișoară Iatropol, Antonina Țânțu este logodnica mea.

Filipache jubilă : „Lovitura a mers drept în capul serpoaicei... Desigur că l-am făcut praf !...”

Dar Filipache înțepeni ! Serpoaica sări în pieptul lui și—1 încolăci într-o îmbrățișare vehementă.

— Domnule Filipache !... Cît sunt de fericită ! Iartă-mă, n-am putut să mă stăpînesc !... Te-am îmbrățișat ca pe un frate, ca pe logodnicul sorei mele Antonina... Sunt atît de fericită, încît nu voi mai avea puterea s-o cert pe mica tăinuitoare... Ce bine, ce bine !...

Doru se lăsă pe bancă nimicît. Bomba lui căzuse în apă. Cine poate să se lupte cu această creatură !... O frică vagă, o lașitate caldă alergă prin toată ființa lui Doru. Îmbrățișarea Elvirei era biruința ei și o sfîșiere la zaua destinului...

Alături de Filipache, aproape să-1 atingă, Elvira căuta să astîmpere dantela care se zbuciuma sub gușa ei de porumbiță malefică. Părea și ea tot atît de zguduită ca și Doru.

— Așadar, logodnicul celei mai bune prietene, celei mai scumpe tovarășe de chilie ! Dar trebuie să fie un eveniment recent. De fapt, de cîteva zile eu n-am mai dormit în cămin. Țin locul unei colege la spital. Asta însemnează, domnule Filipache, că de aci înainte ne găsim și ne simțim unul lingă altul mai aproape decît ne-am fi permis să credem. Intr-o zi ne vom întîlni și vom vorbi mai mult...

Filipache, care începea să-și simtă dureri de cap, prinse momentul, se ridică de pe bancă și spuse lașitatea de circumstanță :

— Totdeauna, spre bucuria mea...

— Spre folosul dumitale, domnule Filipache...

Plecară de lîngă bancă și reveniră în cercurile largi și goale din preajma pavilionului de muzică.

— îmi pare rău, dar trebuie să alerg și eu la spital... Se uită în ochii lui Doru și, turnîndu-i în ochi o privire de hipnotizator, îi spuse ea un descîntec : Sunt amica logodnicei dumitale și sunt medicinistă... Vei învăța mai tîrziu ce însemnează, pentru logodnici și pentru însurăței, intimitatea unei mediciniste !...

Filipache rămase sub soarele îmbietor și tânăr într-o stare de supărătoare dizolvare sufletească...

„...Am pășit cu stîngul plecînd de acasă... Ce diavol mi-o scoase în cale pe Elvira Iatropol !... E o femeie primejdioasă, cu care e bine să n-ai nici în clin, nici în mîneacă. Și tocmai Elvira este tovarășa de odaie a bieteii Antonina ! Sunt potriveli de astea care te uluiesc ! Ce va ieși din această nedorită întîmplare ?... Ce urmărea Elvira cu manevrele ei ?... Și ce trebuie să fac eu după întîlnirea asta buclucașă ?... îmi pare rău că n-am cerut Antoninei să-mi spună ce legături sufletești sunt între ea și Elvira. Dar ce legături poți să concepi între această creatură fluidă, iscoditoare și perfidă și între Antonina cea rectilină și reținută ?...”

Filipache, cu mîinile în buzunare și cu privirea în vag, ca un om peste care a trecut o pagubă simțitoare, se mișcă din loc și se îndreaptă spre Piața Victoriei, monologînd, pe sub copaci.

„...Cred că ar fi bine să-i iau Elvirei înainte și să previn pe Antonina. Voi întîlni-o astă-seară la Universitate. Ii voi spune într-o vorbă : «Ferește-te de intrigile Elvirei !» Dar care sunt aceste intrigi și unde vrea să ajungă diavolița ? A început întîi să mă laude... Procedeu clasic. Și eu, tot după tipic, m-am simțit măgulit ca un nătarău și i-am dat curaj de vorbă !... După aceea a ținut să-mi arate că taina mea este în trusa ei... Să fie sănătoasă !... Dar a trecut la Antonina, și aici n-am fost prea stăpîn pe mine, nici nu mi-am calculat bine ofensiva. Lovitura poate că era bună, dar dată prea devreme ! Și dacă o dădeam mai tîrziu, după ce Elvira își desena mai vizibil țelurile ei ?... Am fost, ca totdeauna, incert, flasc, beltea de trandafiri ! Trebuia să fiu categoric și energic ! «Domnișoară, dumneata ești o intrigantă ! Pretinzi că ești amica Antoninei și o ponegrești și o mînjești cu negru după ce cu fătărnice ai pornit la manevra dumatăle cu elogiul ei ! Află, domnișoară, că mă insultă personal, pentru că birfești pe logodnica mea !...»

Iată cum ar fi vorbit un om întreg, cu puțină țîfnă în nas și cu sînge în vine. Am dat un examen ticălos ! Unde și cînd pot să mai simt resorturile voinței mele dacă nici de data aceasta nu le găsesc la dispoziția mea ? Dar să merg mai departe...”

Filipache intră în Calea Victoriei. Cîte o trăsură de casă, pe pernele căreia ieșeau la Șosea, la soare,

arhaice figuri bucureștene, câte un biciclist năvalnic...
întîlneau pe Filipache și frîngeau brusc lumina
soarelui.

„...Nu mă duc la mine acasă... îmi va fi rușine să
intru în cămăruța mea. Am dat un examen ticălos !
Mă duc să caut pe Boruzescu. Deși e atît de departe
de mine, totuși, inteligența lui înaltă și tristă e
totdeauna odihnitoare. O, *cunoaște-te pe tine
însuți*.'... Iată învățătura cea mai necesară și, în
același timp, cea mai deficitară din viața noastră !

Stai tu cu tine însuți ani, zeci de ani, și nu știi
niciodată bine cine ești tu însuți... Credeam că încep
să răspund de mine. Credeam că această primăvară
sfîntă, în care trăiesc de cînd am întîlnit-o pe
Antonina, este definitiv consolidată... Iubesc pe
Antonina din toată inima mea, din tot cugetul meu și
din toată virtutea mea, așa cum se spune în
străvechiul Decalog... Nu există azi, în taina mea
sufletească, realitate mai fericit cristalizată decît
dragostea mea pentru Antonina... Și iată că azi fac
descoperirea lamentabilă că această dragoste mai
lasă în mine destul loc viran și destule maidane pe
care să înflorească mătrăguna visului necinstit și a
încîhpirii libertine ! A doua zi după ce am trimis
Antoninei un ideal inel de logodnă, mă întîlnesc cu
altă femeie și mă simt laș și șovăielnic pe temeliile
mele de om de onoare !... Unde este libertatea mea ?
Unde este rezistența mea morală ?... Poet nenorocit
și încărcat de anticele lanțuri ale destinului !... Sclav
incapabil de renaștere și străin de noblețea celor
născuți liberi !... Suflet asfixiat de imagini și falsificat
de literatură !... Oamenii ca mine nu pot să crească
drept din propria lor tulpină ! Ei sunt niște vrejuri
jalnice, care au de-a pururi nevoie să se încolăcească
fie pe haragii căminului conjugal, fie pe haragii
vreunui directorat sufletesc... Și sunt mai norocoși
dacă dau peste o femeie înțeleaptă și iertătoare,
peste un prieten nobil sau peste un duhovnic
experient. Mă duc la Boruzescu, dar simt bine că nu-i
voi deschide inima. Cel mult poate că îi voi spune —
ca primului meu amic — aspirațiile mele
matrimoniale. Dar cred că nu-i voi spune nici atît.
Singurul meu confident, singurul confesional la care
știu că voi îngenunchea din toată inima și acum, și
mai tîrziu, va fi inima dragei mele Antonine. O, de-oi
ajunge într-o zi, cu ajutorul Domnului, să adun la
picioarele ei aiurările simțirii mele, contrazicerile și
lașitățile mele, libertatea asta, care-mi strică în loc
să-mi folosească, și toată nebunia (de povești și de
flaute) care mă face neom !..."

Filipache ajunsesse la casa Luvru și urcă cele vreo sută și mai bine de trepte care izolau pe Boruzescu de trotuarul capitalei. Era acasă.

— Ai avut un gând bun, Filipache !

— Bun, când a ajuns aici la tine. dar de la spate cine știe ce necazuri l-au bătut!

— Nu cumva compătimești și tu cu ziarele, cu strada și cu cluburile politice ?

— Din partea asta, am rămas tot nesimțitor. Poate fiindcă am avut norocul să nu mă tragă apa la adine, dar n-a lipsit mult.

Boruzescu era îmbrăcat într-un fel de halat lung pînă în pămînt, care-l așeza echivoc întx-e mînaștire și spital. Filipache se uită cu grijă la obrazul lui. Era mai slab și mai verde ca orieînd. Nu se sfi să-i spună pe șleau :

— Boruzescule, nu-mi placi ! Mi se pare că tratezi sănătatea ta așa ca pe un sistem filosofic pe care îl disprețuiești.

Filosoful surise, obosit și blafard.

— Nu ești departe de adevăr... Dar ce să mai vorbim de micile noastre falimente, în fața vieții neobosite, mereu proaspete și biruitoare. Ia să stăm colea la fereastră, deasupra acestui flux de pomi în floare și de verdeață nouă !

Șezură pe două scaune lîngă fereastra deschisă în slava cerului, între mansarda tencuită cu cărți și oceanul primă- văratic al Bucureștilor.

— Deși stai la doi pași de Universitate, nu te-am mai văzut pe acolo din săptămîna cealaltă.

— Dorule, de cînd cu nevroza politică, de care Universitatea s-a resimțit atît de grav și se resimte și azi, am slăbit cu entuziasmul meu academic. Nu-mi place politica în școală, nici chiar cînd o fac „ai noștri”.

— A mai urcat Bujoreanu sau Badea Jiu pe aici pe la tine ? Aș petrece mult să-i văd unul în fața celuilalt, acum, cînd sunt adversari politici declarați !

— Au venit și unul, și altul, dar nu deodată. Jiu mi-a povestit cu mare haz pătania lui pe care o știam de la tine. Bujoreanu însă... *file du rrmuvals coton...* Mi se pare că a ajuns recrutor de caracudă politică... Ce mi-ai spus se confirmă prin indiscrețiunile unui ziarist cu care am luat aseară o cafea aci, pe bulevard.

— Da, dar caraghiosul nu se mai dă jos din muscal... Agitația politică prin care am trecut și care mi se pare că ține și azi a fost fructuoasă pentru Bujoreanu. Dacă vin conservatorii la putere, vom vedea minuni și...mai mari. Trebuie să recunoaștem că Bujoreanu merge în linie dreaptă cu principiile lui. Băiatul ne-a. întrebat,în chip cinstit : „Vreți să vă

caut un stăpîn ?" Noi am răspuns : „Nu este pentru noi !...” Și atunci băiatul și-a căutat singur pe stăpîn și, după cît se vede, l-a și găsit... Dar tu știi cum e bursa politică astăzi ?... *Habemus papam* ?

— N-avem încă... Amicul ziarist de aseară mi-a destăinuit o mulțime de mizerii ale culiselor politice. Carp nu vrea să primească șefia Nababului... Așadar, junimiștii cu conservatorii nu pot să mai colaboreze... Moartea lui Lascăr Catargiu... este un semn sinistru pentru viitorul partidului boieresc... Nababul a fost ridicat pe scut urmaș la șefie al lui Lascăr Catargiu... Take Ionescu este lîngă el, lor stau, paraponisiți, frații de arme de pînă ieri, gladiatorii și Take Ionescu este o forță prodigioasă... Dar împotriva junimiști în frunte cu vajnicul Petre Carp... Știu eu ce va ieși? !... îmi spunea aseară reporterul prieten <ă n-ar fi nici o mirare să vedem un nou guvern libera', în cazul cînd Eugeniu Stătescu își ia răspunderea situației și locotenenta șefiei liberale...

— Cum s-ar putea una ca asta ? Guvernul lui Sturdza se prăbușește sub un uragan de învinuiri capitale, de blesteme și de ciomege, și după o săptămînă, iată tot guvernul liberal, fără chivără lui Sturdza, luînd din nou în primire paza Capitoliului ! Unde e trădarea națională ? Unde e broșura lui Desider Banffy ? Unde este renta școalelor din Brașov ?

— Filipaohe dragă, acestea sunt impresiile și raționamentele noastre, ale celor de la galerie, sau și mai bine : ale celor din fundul provinciei morale românești. Judecînd lucrurile cu mintea și cu experiența celor din culisele politice, ele se prezintă cu totul într-altfel. Crezi tu, de pildă, că Dimitrie Sturdza nu își iubește neamul și nu așteaptă slava lui viitoare tot atît cît Maiorescu sau cît Take Ionescu ? Există un patriot mai autentic decît acest omuleț auster și cu frica lui Dumnezeu ? Dar — ce vrei ! — politica e mare curtezană !

— Bine, Boruzescule, o fi, dar atît de mare încît să facă din înger diavol și viceversa, nu-mi vine să cred !

— Ei, Filipache ! E o scamatorie pe care noi, profanii, n-o înțelegem și n-o credem, dar ea este o realitate. Unicul criteriu care ne rămîne nouă, proștilor, este acesta: Să așteptăm destăinuirile viitorului... Badea Jiu și ziaristul de aseară mă asigură că nu vor trece doi ani, și Dimitrie Sturdza va fi din nou consilierul tronului... Să-ți spun drept că eu, unul, cu slabele mele intuiții, nu mă mir deloc. Badea Jiu mi-a spus încă ceva : Curînd de tot, fracțiunea generoasă a partidului — adică socialiștii,

care sunt ca și trecuți la liberali — va da lui Dimitrie Sturdza o strălucită revanșă, sub forma unui banchet monstru și plin de fanfară, aci aproape, în sala „Hugo”.

— ...„Nu cerceta aceste legi”...

— Că intri în politică, de le-nțelegi !... Totuși, există și o parte de abilitate și de... șah — ca să zic așa — care poate să intereseze mult pe privitorul imparțial. Mi-a dat gazda mea un ziar în care există un articol scris cu o măiastră dexteritate diplomatică. Iată-1 aici ; are acest titlu englezesc : *The King cannot do wrong*.

— Ce însemnează asta ?

— Este un principiu din constituția engleză : *Regele nu poate să faeă rău...* Admirabil principiu și admirabil articol ! Nu pot să ghicesc cine este autorul, dar trebuie să fie un mare diplomat. Acest articol a limpezit toată atmosfera, a situat, încă o dată, coroana în cerurile splendidei imparțialități și a descurcat partidului conservator calea spre putere. Sfetnicii coroanei — azi unii, mâine alții — ca și preoții altarului, sunt singuri răspunzători de vicisitudinile și de greșelile din guvernămînt și din biserică. Capul statului, ca și monarhul cerului rămîn neimplicați și indiscutabili.

— Îmi dai și mie acest număr de ziar, să-1 cetesc și pe urmă să ți-1 aduc înapoi ?

— Numai să nu-1 pierzi, fiindcă trebuie să-1 restitui gazdei mele. Dar faci și mai cuminte dacă îți notezi ziua și numărul și te duci să-1 cumperi de la respectiva administrație.

— Ai dreptate... Poftim... Așa fac... Prin urmare, formele sunt impecabile. Dimitrie Sturdza rămîne, teoretic, vinovat de această manevră, făcută greșit, mai mult spre Scylla decît spre Charybda.

— Poate nici atît... Vom vedea... încă o dată, aici numai viitorul poate să ne dea cheia prezentului. Viitorul — adică această exasperantă iluzie care este în tolba noastră misterioasă de melci cu lumea în vîrfurile antenelor.

Filipache privi cu dureroasă simpatie figura descărnată și transparentă a straniului său prieten. În lumina fericită și albastră care pulsa deasupra capitalei primăvăratice, Boruzescu stătea în scaunul lui, ca o contrazicere funebră, dar de scurtă durată... Inima lui Filipache se strînse de grijă și de presimțire... Necazurile lui ascunse, de adineaori și de altădată, i se părură copilării față cu această ruină fiziologică a lui Constantin Boruzescu... „Trebuia să-1 privesc în lumina acestei zile de primăvară ca să-mi dau seama cît e de decimat și de bolnav... Vorbim de

cite în lună și în stele și ne sfîm să dăm alarma și să alergăm după ajutor..."

Filipache întoarse ochii din albastrul de afară asupra amicului pierdut în halatul echivoc.

— Costache dragă, ești omul cel mai dist ret și mai ermetic din cîți cunosc. Dar, amice, iartă-mă să înțeleg azi, clar de tot, că tu ești bolnav... și prin urmare... dator să nu te lași așa, ci să-ți cauți de sănătate...

— Filipache, medicii spun că sunt bolnav... dar eu cred că asta e la mine... o stare de filosofie !... Și Boruzescu începu să rîdă cu ceva din perversitatea unui craniu căruia i-ar fi rămas toți dinții... Apoi rece și suveran, tot ca un craniu : E o bagatelă... N-ai nici o grijă... Sunt puțin cam plictisit, fiindcă am încă pe pămînt pe bieții mei bătrîni... Dar încolo... *omnia mecum porto*. Sunt gata de călătorie orișicînd.

— Mă înfiori, Costache !

— De ce, Dorule dragă ? Parcă mă destăinui ! ție deunăzi și-ți spusei ce brățări și ce inele păstrez eu în sîpetele mele filosofice pentru această „crăiasă, a lumii mireasă”...

— Bine, bine... dar, în definitiv, filosofia este una, și viața este alta...

— Dorule dragă, iată marea greșeală și eterna mizerie ! Suntem filosofi fără filosofie, suntem creștini fără creștinism și facem omletă fără ouă...

Filipache avu senzația dureroasă că Boruzescu "trage de pe pielea lui, cu o mîină aspră, un pansament făcut unei zgîrieturi proaspete...

— Costache, Costache ! dreptatea este iar și iar de partea ta ! Această lipsă de consecință în viață ne face intim vrednici de propriul nostru dispreț !...

— ...Totuși, amice, voi urma sfatul profesorului Buicliu și mă voi duce în vara asta la Mînăstirea Neamțu sau la Mînăstirea Varatic...

Filipache tresări, ca atins de un curent electric.

— Ce este ?...

— Este că ideea... este minunată !... Voi fi și eu pe acolo, scumpe Costache !...

— Incîntat, Filipache... Voi vedea întîia oară aceste vechi ctitorii ale voievozilor Moldovei.

— Și eu tot așa.

— Și voi fi fericit să fac cu tine dublă recoltă de impresii.

Filipache se simți la grea strîmtoare :

— Voi fi lîngă tine cît voi putea mai mult. Eu sunt invitatul lui frate-meu, căpitanul Naum. El este azi în garnizoană la Iași. Mă voi duce întîi la Iași, și de

acolo, cu el și cu toți ai lui, vom porni spre minăstirile din județul Neamțu...

Boruzescu simți, ușor, spinul situației.

— Dorule dragă, vom fi împreună după puțină și împrejurări.

Filipache se ridică în sus cu o mișcare de explozie. își luă pălăria și strânse, să i-o sfărîme, mîna lui Boruzescu.

— Ei, ce este ?... E ceva la mijloc... îmi dau seama...

Filipache îi răspunse solemn și roșu ca o cireșă coaptă :

— Costache, ție ți se cuvine pururea omagiul completei sincerități !... La Mînăstirea Varatic mă voi întîlni cu logodnica mea !

XI

Antonina veni precis la ora două și jumătate. Ziua fusese învăluită de dimineată, dar pînă la amiază cerul se dezbrododise și soarele risipea acum din plin comoara lui de aur. Filipache o distinse pe Antonina de departe. În- țelegerea fusese să se întîlnească lîngă podul Cotroceni, la poalele parcului regal. Filipache sosise ceva mai înainte și se plimba pe sub crengile pline de podoaba lor în prima tinerețe. Antonina înainta spre Doru sprintenă și mlădie, în foșnetul unei rochii albe cu rîuri violete și sub o pălărie largă, ca o floare a soarelui răsturnată.

Doru o întîmpină cu discrețiune și-i spuse, strîngîndu-i mina .

— Îți mulțumesc și pentru că mi-ai venit și pentru că ai fost exactă...

— Cînd a fost altfel decît azi, n-am fost eu, regulat, prima vinovată...

— S-o luăm spre Grădina Botanică. Poarta e aci, pe Șoseaua Cotroceni. Nu este o grădină publică, fiindcă este grădina Institutului Botanic, dar, excepțional, amatorii pot s-o viziteze.

Porniră, unul lîngă altul, Doru căutînd să-și dea cumpăt cu un baston cu care era neobișnuit, iar Antonina purtînd, nestîngherită, o umbreluță de mătase neagră. Intrară în grădină și puseră în mîna portarului binevoitor echivalentul unei taxe de intrare. Doru întrebă cu aparent interes :

— Vom putea să vizităm și sera ?

— Acum nu... Grădinarul vine mai tîrziu.

— Ai mulți mușterii care vin să-ți vază grădina ?

— Puțini de tot!

Doru și Antonina se găsiră, întâia oară, într-un spațiu imens, cu totul gol de înfățișarea altor oameni. Printre potecile șerpuitoare se întindeau pajiști largi, cu două generații de copaci, generația bătrână, rară și iregulară, și generația tânără, sădită în linii și în serii. De departe, unele margini de pajiște păreau înțepate cu o puzderie de ciudate brîndușe, albe și patrate. Cînd te apropiai de ele, brîndușele se prefăceau în tichete științifice, de tablă, înfipte lîngă niște cuiburi încă misterioase. Frunza tânără se revărsa pretutindeni. Unii copăcei luaseră înainte copacilor maturi. Floarea cîtorva pomi roditori făcea caiere albe și trandafirii alături de coniferele parcă impasibile, aceleași ca înfățișare și în iarnă, și în primăvară.

Filipache deschise gura după o sută de pași făcuți pe poteca largă, plină cu fantazii de lumină și de umbră.

— Tăcem, ca în primul nostru mers alături, de la Academie pînă la biserica Sfintii Voievozi.

— Fiindcă avem prea multe lucruri de vorbit...

— Și fiindcă nu știm cu ce să începem...

— Să începem cu cele imprecise, ca să ajungem la cele clare.

— Eu aș zice dimpotrivă : să începem cu cele clare și, dacă vom mai avea vreme, să ne ocupăm de cele îndoielnice.

Antonina tăcu. Privi de jur împrejur, ca și cum ar fi căutat o bancă, și văzu departe, lîngă o coamă de castani, un trunchi trîntit și retezat. Zise lui Filipache :

— Să mergem și să stăm acolo pe trunchi... Domnule Filipache, scrisoarea dumitale este cel mai bizar document sufletesc pe care l-am cetit pînă astăzi. Ce ar fi fost dacă domnul căpitan Naum nu venea prin București acum, în primăvară, ci venea tocmai la toamnă, sau nu venea nicidecum ?... Și chiar așa, împins înainte de fratele dumitale, dumneata rămiți tot nebulos și profetic...

— Mai întîi... să desființăm vechiul stil. De ce-mi zici mereu „domnule Filipache” ? Ca să mă obligi să-ți răspund „domnișoară Antonino” ?... Zi-mi *Teodor* și îți voi spune *Antonino* !

■ — Să stăm aici pe trunchi... Ce înțeles are scrisoarea dumitale ?

— Nu scrisoarea „dumitale”, ci „a ta”... Filipache se opri extenuat. Era treapta cea mai de sus a îndrăznelii lui, nesecondat de hîrtie și de cerneală. Continuă apoi, din ce în ce mai ferm : ...Ce înțeles are scrisoarea mea ?... Poate că ai dreptate... Fiindcă

scriu prea mult, mă pomenesc adesea în hățișuri de stil și de cugetare pe care nu poate să mi le mai descurce decât focul din sobă... Să aruncăm deci scrisoarea în foc ! Antonino, mi-ești dragă ! O știi de mult de tot... Antonino, te chem lângă inima mea ! Sunt confuz, sunt alambicat, sunt împovărat de vedeniile mele literare, dar mai presus de toate simt că ești azi prima rațiune a vieții mele.

Antonina, cu pieptul plin de freamăt, rigidă în aparență, dar răscolită de vijelia inimii, răsuca și desrăsuca cu febrilitate ciucurii de la minerul umbreluței. Răspunse cu vocea întretăiată :

— ...Azi, Teodor... azi poate să fie așa cum zici... Dar ce va fi mâine ?... Simțirea ta e furtunoasă și trecătoare... Tu ești poet!... Tu ești eternul amăgitor... Tu ești inconștientul amăgitor... Elvira Iatropol are dreptate... Fantastică precum este, apucată și trădătoare precum este, totuși, are o remarcabilă pătrundere...

— Ți-a vorbit de întâlnirea ei cu mine, la Șosea. Nu se putea altfel. Cred că ai fost destul de înțeleaptă să cureți faptul de podoabele și de intrigile acestei nebune primejdioase.

— Nebună, dar lucidă și plină de logică.

— Sunt curios să știu ce ți-a spus...

— A fost atingătoare, ca o adevărată soră mai mare, care se bucură de logodna unei sore mezine.

— Bine, dar atunci ce dreptate zici că a avut și cum a avut această dreptate ?

— După ce m-a îmbrățișat și m-a felicitat, m-a despletit, cum face când este duioasă, și, pieptănându-mă, mi-a cântat un cântec lung, parte popular, parte născocit de ea.

— Poftim, că e și poetă !...

— Și pe urmă și-a comentat cântecul singură : „Nino, te vor invidia toate fetele... Filipache... are cutare și cutare calitate... Dar e un trubadur... un drumet al castelelor din Spania și al castelanelor de pretutindeni... Azi, a poposit cu inima sub ferestrele tale... Mâine cine știe încotro îl mână capriciul fanteziei lui și nestatornicia inspirației !...”

— Înțeleg ! Mi-a făcut cinstea să mă croiască după chipul și asemănarea dumisale. Dar, Antonino, tu, care mă învinuiești, poate cu dreptate, că am așteptat să vie Naum ca să mă împingă de la spate și să declar că ești logodnica mea, nu faci tu aceeași greșală când îmi pui înainte pe Elvira și avertismentele ei ? Avem oare nevoie de colaborarea neîntreruptă a celorlalți ca să dezlegăm definitiv această dulce problemă a inimilor noastre ? Naum a fost un accident binevenit... Elvira a fost un accident rău venit... Trecem peste ei și stăm acum singuri,

față în față. Ai nevoie de alte informații, de mărturisiri suplimentare, de o nouă explorare a inimii mele? Antonino, cere-le. Uită-te la mine ! Un poet nu este întotdeauna un monstru ! E drept că port ascunse în inima asta blestemată, ca în corabia lui Noe, toate soiurile de vietăți, curate și necurate.

toate visurile, toate cutezanțele și toate ispitele, dar, Antonino, toată această colivie-corabie tace și se smerește înaintea ta !... Mi-ești dragă, Antonino !... Și nu te mai pot scoate din acest suflet înextricabil !

— Teodor, dacă aș fi astăzi mai puternică decît tine, aș lua eu inițiativa și ți-aș impune reguli și renunțări... Dar sunt slabă ca și tine...

— Această *slăbiciune* este numele acceptării tale ?...

Antonina avu în ființa ei întreagă o mișcare de grație

care capitulează biruind.

— îmi spune inima... — m-a avertizat de la început — că ne așteaptă mari dureri. Educația mea și concepția mea despre lume nu mă iartă să-ți aduc, în această oră a vieții noastre, decît un consimțimînt plin de rezervă.

— Antonino, nu cer mai mult. Ne-am întîlnit într-un ceas de lecție și de filosofie. Simpatia și apropierea dintre noi aU înaintat pe o cale luminată cu lampadarele înțelepciunii. Hotărîndu-ne să ne întovărim în viață, nu putem să semănăm cu lumea cealaltă, care se îmbată de iluzie deșeartă și de vinul simțurilor. Plecăm de la realități și călătorim de-a lungul lor. Te simt imens trebuincioasă vieții mele. Oricît sunt de rudă cu închipuirea și cu literatura, îmi rămîne destulă luciditate, care mă po- vățuiește. Simt cu precizie că voi fi cineva. Ți-am scris-o, ți-am repetat-o prin grai și azi ți-o spun cu încordarea tuturor nerăbdărilor mele ! Antonino, nu mă înșel și nu te înșel. Voi fi într-o zi cineva ! Dar iată condiția supremă pe care o cere azi sufletul meu : Voi fi, dacă vii lîngă mine și ajuti și ocrotești și disciplinezi debitul vieții și al energiilor mele ! De cînd ne cunoaștem, de cînd sunt în apropierea conștiinței tale închinată Mîntuitorului, o frumusețe nouă pogoară peste mine... Voi fi ucenicul tău... Voi fi copilul risipitor care se întoarce acasă lîngă mama lui ! Voi fi visătorul, voi fi pribeagul care, după pribegii mici, după pribegii mari, va găsi unde să-și plece capul, va găsi iar și iar odihna, reconfortarea și înțelesul datoriei, lîngă draga lui Antonina !

— Teodor, sinceritatea ta mă înduioșează... Cred că este elementul cel mai prețios cu care pornim la drum. Să începem neconținut de la franca privire a

lucrurilor. Suntem de-abia studenți. Eu mai am doi ani, tu încă trei...

Nu suntem nici bogați, nici săraci lipiți pământului. Trebuie să muncim cu sîrguință și să terminăm onorabil studiile noastre. Vom fi amîndoi licențiați. Trebuie să fim. Vom fi într-o zi amîndoi profesori de liceu. Trebuie să fim...

— Antonino, să plecăm mereu de la aceste constatări. Dar, draga mea, căsătoria noastră trebuie să urmeze.

— Lasă-mă pe mine să gîndesc și să mă îngrijesc în locul tău. Eu văd logodna înainte de licență, dar căsătoria după licență.

— În teorie, tot așa văd și eu. Dar vom putea oare să menținem acest punct de vedere pînă la urmă ?

Se priviră unul pe altul și cu aceeași mișcare își cu- prinseră minile.

Filipache interpretă :

— Uniți în hotărîrea să apropiem cit mai curînd unirea noastră !

În fața lor era un boschet nins de floare trandafirie. În dreapta lor, la marginea aleii, era o cisternă rotundă, plină cu apă pînă sus și răsfrîngînd albastrul cerului. De jur împrejur, în coamele reîntinerite ale copacilor, aceeași poveste, veche ca binecuvîntarea primordială, alerga în sfîrșit de aripi, în ciripiri și în triluri.

— Antonino, intrăm în vacanța de Paște. Trei săptămîni de dor, de nerăbdare și de întrebări prin poștă ! Este sigur că te duci la Brăila, la părinți ?

— Da... Mama mă cheamă... E mai mult decît o jumătate de an de cînd am plecat de acasă. E adevărat că am două case. La Varatic, la maica Antonina, sînt tot la mine acasă. Poate și mai acasă decît la Brăila.

— Dar la vară, Antonino, trebuie să ne întîlnim la Varatic. Nenea Naum vine acolo cu toți ai lui. Și vine cu gîndul precis să te întîlnească și să te cunoască. El este mandatarul mamei și al întregii familii. Și, firește, în caravana lui nenea Naum sînt și eu.

— Sunt bucuroasă, dar și cu oarecare grijă. Aș fi voit ca venirea noastră la mînăstire să se îndeplinească ori acum, primăvara, ori toamna, tîrziu. N-ai idee ce îmbulzeală, ce puhoi de vizitatori și ce duh de hotel îneacă mînăstirea din județul Neamț în lunile de vară.

— Dragă mea... ne vom izola în mînăstirea ta precum ne izolăm și la Universitatea din București...

— Da, așa vom face... Dar cîtă șoaptă și zavistie rămîn dincolo de ziduri... Tu nu prea ai nici urechi, nici ocazie, ca mine, să auzi cum suflă, pe sub prag, vîntul comentărilor binevoitoare. Elvira, din acest

punct de vedere, și-a răscumpărat multe păcate. Întriga ei este un fel de harță publică. Dar sunt alte exemplare mai primejdioase.

— Antonino, ești logodnica mea ! I-am spus-o Elvirei, i-am spus-o lui Boruzescu — adică i-am spus că sunt logodit dar fără să te numesc — voi spune-o, pînă la vară, lumii întregi. Dar mi se pare curios că preferi și că exceptezi pe Elvira.

— Este o creatură cu totul aparte. Este în stare să-ți scoată ochii, dar pe urmă, de milă, să rămînă și ea oarbă.

— *Merci*!... Mai bine să ne păstrăm ochii fiecare.

În sînul lui Filipache se zvîrcoli o viperă. Amintirea îmbrățișării Elvirei îi ridică sîngele în obraji. Repetă, su- grumînd vipera din sîn :

— Mai bine să ne păstrăm ochii fiecare... Mai ales cînd sunt atît de dulci, atît de cumînți... și... nimeni nu i-a sărutat pînă astăzi !

XII

— Cine e acasă, Anghelino ? Vară-mea e acasă ?

— Sunt toți, coconașule. Și coconița Sanda, și boierii bătrîni. Da' boierii bătrîni s-au cam culcat, ca după masă.

— Spune vară-mi că sunt eu, dar vorbește-i în șoaptă, să nu scoli pe bătrîni.

Filipache intră în salonul pe care-l cunoștea din copilărie și așteptă. Se uită prietenește la cadrele din perete, la clavirul din colț și la mobila îmbrăcată în pluș roșu, cu frunze și cu vrejuri în relief... Cîte gînduri a depănat Filipache lîngă acest clavir pe vremea cînd Sanda, albă ca o camelie, mlădie ca o nalbă, cînta la clavir, școlărită venită acasă de la pension ! Alături ședea de multe ori Codin Petrovici, mai mare decît Sanda și decît el, cu cogemite trei ani de curs superior terminat și acum student și fost preparator al Sandei. Cui îi trecea prin minte subtila nefericire pe care o trăia Filipache, între Sanda, robită de Codin, și frumosul silvan arămiu, cu purtări discrete și abile, dar cu viții toride și mascate ? Era durerea poetului biciuit de muzică, torturat de gelozie, care își dă seama că tainele și comorile poeziei nu prețuiesc nimic — chiar pentru Sanda, vară-sa ! — atunci cînd un erou cu plasticitatea lui Codin își stă în cale.

Unchi-său Pavel Hagi-Oprea și mătușă-sa Smărândița, părinții Sandei, stăteau față în față pe doi pereți, portrete din anii tineri și bogați, pe cînd

Hagi-Oprea era primul blănar din strada Sfinților. Azi, în jurul acestor portrete joviale de burghezi cu stare se simte stagnarea și mediocritatea. Jilțurile și sofalele roșii încep, la colțuri, să se roadă, ca șira spinării unui măgar. Perdelele sunt tăiate de soare și covoarele de pe jos arată, ici și colo, că au fost cumpărate la începutul domniei lui Caro)-vodă. Pe o tipsie de argint veritabil, așezată pe masa din mijlocul salonașului, stau maldăre de cărți de vizită, trimise la Anul nou și la ziua onomastică. Dar deși printre ele sunt nume cunoscute — Pavel Hagi-Oprea era blănar cu vază — aceste cărți de vizită sunt vechi și îngălbenite.

Sanda intră în salonaș, cu părul lăsat pe spate în două cozi negre ca pana corbului și îmbrăcată într-un capot alb, cu betelie și cu paftale. Era din nou frumoasă și senină ca pe vremuri, dar între ea și Doru, pe albia acum uscată, trecuseră torente irevocabile.

■ — În sfârșit !... Bine că ți-ai adus aminte că ai o biată vară copleșită de necazuri...

— Sando, nu de amnezie sufăr, ci de alte infirmități...

— Hm !... Mi se pare că am auzit și eu ceva despre suferințele tale...

— Minunat ! Mi-ai deschis calea. Am venit să-ți spun câteva lucruri precise. Să profităm de faptul că unchi- meu și mătușă-mea se odihnesc și să vorbim substanțial.

— Dăruie, te ascult.

Sanda umplu cu făptura ei de omăt cald și rezistent alveola roșie a unui jilț și ridică spre Doru niște ochi presimțitori de tristeță.

— Sando, sunt azi în fața ta așa precum erai tu în fața mea acum vreo patru ani... Iubesc, Sando, și am intrat în calea căsătoriei.

Privirea Sandei ondulă infinită și indescifrabilă.

— Viu să te vestesc că sunt sufletește logodit și să-ți cer un serviciu pe care numai tu poți să mi-l faci.

— Cine e viitoarea mea verișoară și ce pot să fac pentru tine ?

— Să-ți răspund sistematic. La prima întrebare : este Antonina Țanțu. Am început s-o iubesc chiar din seara cînd mi-ai prezentat-o. Fără să bănuiești, ai fost solitoarea destinului... Mi-e drag acest copil într-un fel care îmi taie respirația și-mi aduce lacrimi în ochi.

— I-ai spus-o pe șleau ?

— Ne-am logodit alaltăieri, în fața unor meri înfloriți...

— Dorule, simt din experiență, că intri pe o poartă care se închide definitiv în urma ta. Și sunt încredințată că tu vei avea tot norocul, pe care eu nu l-am avut. Iată că și mie îmi vine lacrimi în ochi ! Vere dragă, ai ales pe cea mai bună dintre fetele pe care le cunosc !

— Sando... fără să te numeri și tu printre ele...

Sanda răspunse, cu batista la ochi și respirând adânc :

— Dorule... lasă-mi numai bucuria veștii pe care mi-ai dat-o. Să nu vorbim de morți și de morminte...

Filipache voi să protesteze și se apropie de Sanda. Dar frumoasa durere care desfăcea la piept capotul vară-si îl făcu să treacă printr-un straniu coridor de antagonisme.

Căzu în fotoliu și ascultă pe Sanda.

— Îți aduci aminte de basmul acela cu nu mai știu care Făt-Frumos, care trebuie să-și aleagă un cal din grajdul zmeilor ? Dacă îmi ierți comparația — și o face o soră iubitoare — așa a ieșit povestea ta cu Antonina... În grajdul zmeilor erau armăsari mulți și mândri care mînceau jeratic. Dar calul năzdrăvan era tocmai în colțul grajdului, ascuns ochilor nepricepuți sub o înfățișare amăgitoare. Părea un biet cal degradat, costeliv și anonim... Dar acesta era calul năzdrăvan ! Și tu ai avut ochiul pătrunzător al lui Făt-Frumos... Antonina, așa slăbuță, modestă și copilă cum se arată, va fi soția eroină care se va dovedi superioară nouă!, celorlalte.

— Comparația ta este cam... din Omer, dar dreptatea ta o simt cu plinătate.

— Ce zice Antonina ? Ce atitudine are ea ? Cit aş dori să mă întilnesc cu ea între patru ochi ! N-am mai văzut-o cam de mult. Spune-i că voiesc neapărat s-o văd.

— A plecat la Brăila, la părinți. Doar suntem la pragul vacanței de Paște.

— Trebuie să fie fericită !

— Bine că mi-o spui tu, că eu, unul, nu prea știu ce să cred... Antonina este rezerva personificată.

— Ei da, firește... Antonina este ideal de discretă și de tăcută. Dar sunt foarte convinsă că ai făcut-o fericită.

— Verișoară dragă. Antonina m-a cetit și m-a înțeles mai bine decât mă cetesc și mă înțeleg eu însumi. Este mediocru norocul unei fete pe care o cere în căsătorie un biet complicat mîzgălitor de hîrtie...

— Dorule, acela care are atâtea cusururi teoretice — invizibile în viața practică — nu este un păcătos ordinar, ci poate un rajah, cu tigri și cu lei în colivie.

— Sando, ar fi absurd să mă apuc să-ți dovedesc că Antonina putea să nimerească mult mai bine.

Sanda îl învălui pe Doru, o clipă, într-o privire turburător de elocventă. Doru își examinează ghetetele și prinse un fir din toate câte se rupeau în jurul lui :

— Să-ți răspund, Sando, la a doua chestiune : ce poți să faci pentru mine ? Să dai pe la noi pe acasă și să stai cu mama de vorbă. Mama cunoaște azi toată situația. Deunăzi a venit de la Iași Naum •—• sfetnicul mamei — și mama i-a spus tot ce-a știut, adică prea puținul pe care-l știa. Naum, care crede că toate lucrurile din viață trebuiesc tratate militarmente, m-a întrebat scurt : „E adevărat ?... Cum o cheamă ?... Ce caracter are ?... O iubești ?... Ei, atunci, marș la ofițerul stării civile !...” El are principiul inflexibil, moștenit de la tata, și cu circulație greco-balcanică : „Ori de tânăr te căsătorește, ori de tânăr te călugărește...” Așa a făcut și el, și Danii! și, pre cât știu eu, au nimerit destul de bine amândoi...

— Principiul e minunat, Dorule. Dar cu o supremă condiție : să dai peste un om al lui Dumnezeu, nu peste o brută alcoolică.

— Naum a fost încântat să mă vadă și pe mine îndeplinind pravila familiei : căsătorie de la douăzeci de ani ! Când m-am despărțit de el mi-a spus, pe un ton de mucalită condoleanță : „La început, câțiva ani, o să te cam dai cu capul de pereți, dar pe urmă, când vei vedea pe camarazii burlaci la spital, la balamuc, la cimitir... o să dai slavă lui Dumnezeu...”

— Ce vrei să-i spui mătușică-i Sofia ?

— Tot ce știi și tot ce crezi tu despre Antonina. Naum, cred eu, a fixat-o pe mama asupra acestui punct : „E bine ca băiatul să se însoare devreme, așa cum am făcut și noi...” Dar mama nu știe încă nimic despre Antonina. Naum va veni, la vară, la Mănăstirea Varatic, și acolo își va cunoaște pe viitoarea rudă. Dar mi-e nespus de greu s-o las pe biata mamă în această așteptare și în această nesiguranță. Mama ține la tine — încă cum ! — și are mare încredere în judecata ta. Ceea ce îi vei spune tu despre Antonina îi va merge la inimă. Dar ce ai, fetiço dragă ?... Sando, tu plîngi !...

— Nimic, Dorule !... Ce vrei !... Tu construiești, în această oră, sub ochii mei, tot viitorul tău !... Antonina mea cea dragă de aci înainte e verișoara mea... Bine, Dorule... Voi veni să văd pe mătușica. Ai avut o idee nimerită. Lasă-mă pe mine să spun

mamei și tatii vestea ta cea bună... Acum, la revedere !

Filipache traversă strada și intră în Grădina Icoanei. Se opri un moment pe o bancă și, mirat și înduioșat, scrisese cu bastonul pe nisipul înșorit, dar într-un alfabet hieroglific : „Biată'Sanda !”

XIII

„Luni, 19 aprilie 1899. A doua zi de Paște... Prăvălia este închisă toată ziua... A doua zi de odihnă pentru tata și pentru nenea Cristian, dar mult mai puțin pentru mama și pentru mine. Doamne, multe mai sunt treburile casei ! Drept vorbind, femeia în casa ei nu mai știe niciodată ce sunt brațele încrucișate. La Crăciun și la Paște e atîta muncă și atîta rosteală, încît biata gospodină se sfințește, în sudori, la gura cuptorului, tot atît cît și o călugăriță în nopțile de privighere.

Am rămas singură în camera copiilor, care este și a mea. Mama s-a dus la neamuri cu Valerica și cu Ruxanda. Panait se joacă cu arșicile în fața prăvăliei. Nenea Cristian și nenea Barbu (sosit și el de Paște, în concediu militar) petrec cu prietenii într-o excursiune pe Dunăre. Tata doarme în odaia lui. Numai tata are odaie pe socoteala lui, în casa aceasta. Mama are un iatac lîngă camera noastră și, de obicei, pe cel mai mic, lîngă ea. Noi, fetele, stăm toate împreună. Frații cei mari dorm în chilia de lîngă prăvălie. Suntem destui. Și nu uităm nici unul și pomenim de-a pururi cu ochii umezi pe Mihail, cel ce venea imediat după mine și care a murit mic de tot.

Am rămas acasă și am făcut rău... Puteam să mă duc și eu cu ceilalți să privesc Dunărea, să ascult lăutarii și să mă cufund și mai mult în mediocritate și în anonimat. Am rămas ca să-mi adun gîndurile și să mai zgîriu o pagină în acest jurnal... Dar nu știu pentru ce îl mai continuu... Am isprăvit cu epoca mîndriei și a independenței mele. Sunt ca și logodită ; pînă la anul voi fi măritată. Am lăsat să cadă în baltă toate așteptările și bizuințele mele de fată invincibilă, hotărîtă să ajungă profesoară, intelectuală pură și eroina genului feminin... De aci înainte am un stăpîn. Neatîrnarea mea se prefăce în vasalitate. Secretele și intimitatea inimii mele le dau peșcheș, pe tava cununiei, unui om pe care nu-l cunoșteam anul trecut... De aci înainte, tot ceea ce era dreptul, puterea și personalitatea mea trebuie desființat sau profund modificat, pentru că dreptul,

puterea și personalitatea soțului mă vor învestimîta și se vor lipi de carnea mea ca tunica lui Nessus !

Și cu toate acestea, ce va să zică absurditatea și duplicitatea inimii femeiești !... N-am mărturisit eu, o dată și de mai multe ori, în acest jurnal, că fata cea mai intelectuală, mai devotată studiului și nobilei ambiții, mai intransigentă și mai geloasă de drepturile femeii va fi gata de-a pururi să capituleze, îmbujorată și fericită, în fața unui Făt-Frumos care va cere-o de soție ?... Dar — vezi — niciodată nu putem să fim, în aceeași clipă a conștiinței, și cea de ieri și cea de azi, și „*la vierge forte*” din bibliotecă, și fata care se ascunde ea să cetească o scrisoare de iubire.

Mă gîndesc la vilva de astă-iarnă, aprinsă printre noi, studenții, de lecțiile lui Maiorescu asupra emancipării femeii și asupra romanului lui John Stuart Mill. Ce departe rămâne totdeauna Academia de realitate !... E nobilă tendința, și lupta pentru emancipare poate să se ridice pînă la eroism, dar atît de rar și pentru atît de puține exemplare omenеști !... Am putea să spunem : cînd se ivește în lume cîte un John Stuart Mill și lîngă el o femeie ca doamna Taylor, dacă vor putea să se adore de la distanță timp de douăzeci de ani, lumea va răsuna de elogiul femeii și de pledoaria pentru emanciparea ei.

În așteptarea acestui fenomen secular, noi, ceilalți, care suntem străini și de Anglia, și de frigiditatea bri-tanică, și de educația preconizată de Mill-tatăl, rămîne să ne descurcăm cum vom putea, robi cum suntem fatalităților mediului nostru și eredității noastre barbare.

O fi știut doamna Taylor să frămînte cozonaci ? O fi asudat ea, ceasuri întregi, lîngă plita pe care se pregătesc bucatele de Paște ? O fi spălat ea lîngă maică-sa. pînă la ora unu noaptea, cămășile și ciorapii fraților și surorilor ?... Am găsit-o pe biata mamă cufundată pînă la gît în aluat, în roșelile de ouă și în balia cu rufe. Valerica e de-abia un copil, dar un copil eroic. Face, în casă, aproape jumătate din munca mamei. Mi-a fost rușine de mîinile mele albe și leneșe. Apoi mi-am dat seama că nu la mînăstire — unde stăteam ca o privilegiată — ci aici, în această gospodărie de oameni necăjiți trebuie să-mi caut, de aci înainte, pilde și termeni de comparație. La anul, poate că voi înota, lîngă soacră-mea, în aceleași treburi ca și azi, și nu știu dacă voi păstra, intacte, aspra mulțumire de azi și această resignare sănătoasă că mă înapoiez la condițiile de viață și la nivelul sigur, sfînțit de munca, de grijile și de insomniile mamei.

Miercuri, 21 aprilie. Aproape cinci ani am fost departe de casa părintească. Maica Antonina a voit să ușureze traiul părinților mei și m-a luat la mînăstire cu gîndul să nu mă mai trimită acasă niciodată. Pe urmă i s-a părut că ar fi păcat să ia de la școală așa sculă de nepoată... Și, hai-hai, am ajuns pînă la Universitate, dar era scris în prooroci că tocmai la Universitate era să răstorn căruța și să mă aleg cu măritișul, ceea ce se putea face de-a dreptul la Brăila, fără Mînăstirea Varatic și fără Facultatea de litere.

Vreau să cred că plecarea mea de acasă, ștergerea mea provizorie din rîndul gurilor flămînde mi l-au făcut pe tata atît de depărtat și de strein. Totuși, eînd mă uit bine, nu-1 vîd mai apropiat și mai dragăstos nici față de ceilalți copii. Anghel Țanțu e un oriental și un balcanic. Un tată oriental este un șef de trib. Nu are niciodată vreme să stea să-și privească, să-și studieze și să-și iubească copiii. Dacă tata n-a păzit, ca părinții lui, cu pușca în mînă, oile pe munte sau gospodăria din scobitura vailor, a păzit de mic copil teigheaua stăpînului și pe urmă teigheaua proprie. Legăturile lui sufletești, veleitățile lui intelectuale, discuțiile și emoțiunile lui au rămas totdeauna pentru clienții prăvăliei, pentru partenerii din cafenea și pentru membrii societății macedo-române. Dincolo de prăvălie, adică în casa familiei, el a avut, în mama, un fel de foey peste insula Samos și, firește, pe cadîna după legea lui Cristos.

În fața acestui negustor de statură mijlocie, robust și cărunt, care este autorul vieții mele, mă simt străngulată de emoțiune și de sfială. Cum voi începe vorba cu acest om care nu deschide gura decît ca să dea porunci ? Cum voi putea să-mi spovedesc inima și nădejtile mele acestui stăpîn rigid, care nu ne cercetează decît la vremea mesei ? Pentru aceea m-am lăsat cu totul de gîndul, pe care-1 aveam mai-nainte, să dau de veste tatei de bucuria ce-1 așteaptă.

Altfel stau lucrurile cu biata mama. Și mai întîi de toate, care providență — și crudă, și admirabilă — a hotărît ca toți acești vulturi balcanici să găsească, regulat, și să se însoțească cu cele mai blînde și mai duioase porumbițe moldo-valahe ?... Ce-ar fi fost dacă Anghel Țanțu s-ar fi însurat nu cu dulcea mea mamă Vasi-lichia, ci cu soră-sa cea mare, cu jandarmul de maica Antonina ? Ce s-ar fi ales de despotismul, de tabieturile și de distanțele înghețate pe care scumpul meu părinte le-a impus irevocabil casei și sclavei sale conjugale ?...

Dar... de ce să mai ispitim lucrurile alcătuite și inaccesibila înțelepciune alcătuitoare !... Numai mamei puteam să-i mai deschid inima și draga mamă m-a asculta pînă la ora două noaptea...

I-am istorisit tot, cu de-amănuntul : cine este Teodor Filipache, cum ne-am cunoscut, ce fel de fire are, cit ține la mine, din ce neam se trage, cum e frate-său Naum și ce-a hotărît să facă la vară... M-a ascultat eu lacrimi în ochi și în glas. La urmă m-a îmbrățișat și m-a trimis să mă culc :

— Draga mamei, ți-a venit și ție vremea... Bărbații sunt mai toți la fel... Tu să fii cu inimă și cu cinste înaintea lui Dumnezeu !

Aceste cuvinte mi s-au părut extraordinare. Ele sunt chintesența unei înțelepciuni pe care n-am întrevăzut-o pînă acum. Așadar, un bărbat, oricît de dăruit și de împodobit, după judecata obișnuită, este în fond de-același preț și de aceeași rezistență ca oricare alt bărbat... Iată un adevărat dar de logodnă, pe care mi-l face mama !

Joi, 22 aprilie. Astăzi, cînd am rămas un moment singure, mama mi-a spus, preocupată și șoptitoare :

— Trebuie să vorbesc cu tată-tău într-un ceas de voie bună. El are ceva pus deoparte pentru tine. Măritișul vine cu multe socoteli și cu bătaie de cap...

I-am răspuns mamei, ca o proastă :

— Mamă, te gîndești la zestre... Doru mă ia așa precum mă vezi.

— Ei, fetiço... vorbim noi mai tîrziu... Chiar așa să fie precum zici, mai e la mijloc familia, mama-soacra, neamurile... mai e la mijloc obrazul nostru...

Am tăcut și am dat mereu ajutor mamei, din pod și pînă în pivniță, silindu-mă cu îndîrjire, ca la școală, să învăț pare că o lecție din care era să fiu examinată a doua zi.

Primesc de la Doru a șasea carte poștală ilustrată. L-am rugat să nu-mi scrie la Brăila nici o scrisoare. Nenea Cristian și nenea Barbu sunt flăcăi de mahala care au erîncenă și dublă morală : una pentru sora lor și alta pentru celelalte fete din mahala și de pretutindeni. Bietul Doru s-a făcut „Dorina” și-mi trimite maldăre de flori litografiate.

Sortile se împlinesc. îmi plec capul și le las să mă covîrșească. Acest băiat mă iubește — astăzi : mult, pasionat, grandilocvent... Mă cere de soție. Patima, închipuirea, demonul lui literar îl vor ține în primăvară și în sărbătoare cel puțin încă un an de zile, adică pînă după căsătorie. Ce va fi mai pe urmă ? Cuvîntul mamei îmi dă curaj : bărbații sunt la fel...

Cu Doru mai este un *distinguo*. Doru mă caută pretutindeni în livadia lui cu flori și nu știe singur nici el... dacă iubește aceste flori pentru mine, sau pe mine pentru ele... O lege specială sufletească îl sporește, îl diversifică și-i dă splendidele aberații ale hașîșului, mult mai mult decît semenilor lui, beți și ei la vremea lor, dar fără literatură și fără zgomot. Ce să mai fac ? Să mă dau la o parte din calea lui fiindcă este poet ? Să-mi sting bucuria și entuziasmul cînd cetesc scrisorile lui înaripate și pline de miresmele darului ? Cîte fete, în locul meu, n-ar fi fost tot atît de exaltate ca și iubitul lor poet! Cîte fete nu-și doresc — și în vis, și pe trezite — această suavă nenorocire, să cadă dragi unui artist și să trăiască, măcar pînă la logodnă, amăgirea neprețuită a poeziei care dezmiardă și minte !

Vineri, 23 aprilie. Tata ne aduce la masă o veste ps care a aflat-o fie din ziare, fie indirect, de la amicii săi din cafenea : A murit doctorul Asaky. Mi-a zburat gîndul la Elvira. Elvira, eleva lui Asaky, își adora profesorul. Nu s-a arătat de loc prin Brăila în această vacanță de Paște. Poate că tocmai din pricină că maestrul era bolnav... Păcat! După credința Elvirei, Asaky era principele medicinei românești.

Tot *vineri, 23 aprilie*, seara tîrziu. A trecut vacanța și de-abia acum, la isprăvitul ei, am putut să mai ies din casă, fără treburi și fără grabă... Se înțelege că nu singură... Unde poate o fată de la noi să pornească, fără tovarășie, să se plimbe pe unde îi arată ochii și inima ! Cred că numai orașele universitare, Bucureștii și Iașii, fac excepție și admit — dar cu dîte riscuri și neplăceri — ca o fată să meargă singură pe drum.

Am ieșit cu nenea Barbu și cu Valerica să ne plimbăm pe cheul Dunării... Toate casele și toate prăvăliile au la pragul de sus stîlpări de Sf. Gheorghe. Toate răspântiile au cîte-un cîntar sau două, pentru cîntăreala tradițională.

M-am întîlnit cu Dunărea bătrînă cu aceeași emoție ca astă-iarnă, cu Filiorul și cu maica Serafima... Portul e plin de vapoare și de șleपुरi. Depărtările Dunării se pierd în dumbrăvi proaspăt înverzite și în zări pe care ai vrea să le străbați în zbor de pasăre... Ca totdeauna, în bazinul acestei ape uriașe, cerul și pămîntul se prevăd prin- tr-un subțire și universal vâl de aburi. Bătrci agere duc spre țărmul transfigurat de sălcii și de soare grupuri și perechi fericite de această oră de evaziune... Și iată-mă și pe mine privind cu ochi pe jumătate închiși și cu inimă care jinduiește, pe acești soți sau logodnici, jucăria apelor Dunării și a iluziei atotbiruitoare !"

„Nina mea mult dragă, avem astăzi 2 iunie. Peste trei zile încep examenele. Și iată că tocmai în aceste zile de febră și de silințe uriașe pentru toată suflarea școlărească mie mi-a abătut să-ți încep scrisoarea aceasta. Te vei supăra pe mine, mă vei dojeni, mă vei pune la colț... Zadarnic ! Trebuie să-ți scriu ! Altceva simt bine că sunt incapabil să fac. Privesc prin aceste ziduri care se interpun între odaia ta și chilia mea și te văd la măsuța ta, adâncită în cetire și cu un teanc de notițe lângă tine... Draga mea vitează ! Modelul școlărițelor din lumea întreagă și stălpina inimii mele ! Te admir și te ador, dar... nu pot să fac și eu ca tine !...

Și vezi, tocmai ca să-ți explic de ce sunt nătărău, de ce trece cetania peste mine ca apa peste gîscă — fără pic de aderență ! — de aceea pun iar mîna pe acest condei și pe această hîrtie mucenică...

Dulcea mea studentă, care poate în acest moment revezi cursul de psihologie, se petrece eu mine un fenomen destul de curios, dar mai cu seamă păgubitor și regretabil... Nu-mi aduc aminte să fi cetit undeva mărturisirea și analiza lui, dar desigur că vreun nefericit de poet, care pregătea vreun examen de chimie sau de algebră, trebuie să-l fi divulgat și să-l fi descris.

Draga mea, am venit pe lumea aceasta obsedat de armonii pe care le aud numai eu și aiurit de o vrajă neîntreruptă, din mine și din jurul meu, despre care semenii mei n-au nici o bănuială. Mi-am dat seama de multă vreme că, pus alături de altă lume, am prisosuri și avantaje, dar și lipsuri supărătoare. Întîia oară cînd am prins de veste despre ciudățenia mea suflatească a fost în epoca examenelor de sfîrșit de an, prin clasa a doua sau a treia din liceu. Încordarea aceea deosebită care îți trebuie ea să revezi materia anuală într-o zi sau în două, uneori într-o singură noapte, mă tulbură straniu și mă inundă cu un flux de imagini și de basme, rău venit și dezastruos pentru stricta datorie a ceasului.

Mi-aduc aminte, de pildă, de ziua de pregătire dinaintea examenului de geologie... Un proiect de scrisori către nu știi cine — un fel de manual de educație, *d la Fenelon* sau *à la Franklin* — mi-a căzut în cap parcă din salcîmii pe sub care mă plimbam învățînd, și n-am putut să mă scap de el toată ziua !... Peste straturile geologice, peste ghețari, peste vastele cîmpii cu fosile, am tras, obsedat și exasperat, toată ziua, targa sfaturilor morale.

Dar în zilele cînd pregăteam matematicile !... Era un chin care mă făcea să blestem pe Omer, pe Fidiar, pe Wagner și ziua în care m-am născut !... Toate ideile seducătoare, toate imaginile grațioase, toți demonii muzicali ai inspirației veneau și se așezau pe brațele ecuațiilor, pe briul fracțiunilor, ca niște privighetori nebune pe o leasă de mărăcinii ! O zi, două, trei, înainte, cînd fusesem mai liber, nu-mi venise în minte nici un proiect, nici o ispită literară. Acum, cînd mă chinuiam să pricep și eu o boabă din această blestemată de algebră, mă simțeam smuls de inspirație și ridicat la ceruri pe aripele poeziei !

Această intimă tortură revine cu fiecare sfîrșit de an școlar. E adevărat că materiile literare nu au puterea să mă irite în gradul în care mă iritau materiile matematico-științifice, dar... tensiunea examenelor aduce regulat, cu sine, reveria exacerbată, aiureala sporită și această revărsare peste maluri a pîraielor mele sufletești.

Iată, mult draga și mult sîrguincioasa mea școlăriță, de ce colegul dumitale de peste patru case, iubindu-te și admirîndu-te, cetește greu aceste cursuri, e tîrziu la examene și capitulează adeseori pentru o imagine care-i zboară pe la nas, pentru o poveste care începe deodată să-i murmure în suflet. Totuși trecutul meu școlar este de cînst. Înghițind dureri necunoscute de colegii mei și luptînd cu ispite nebănuite de simplista lor alcătuire sufletească am fost totdeauna printre fruntași. Dar cum aș fi voit — mai ales în examene — să fiu și eu ca ei și cum deplîngeam, în taină, pacostea superiorității mele ! Mă uitam la ei cum erau de absorbiți de învățătură, admiram fericita lor receptivitate și-i simțeam goi ca niște urcioare pe care le umpli și le golești cu cea mai mare ușurință.

Nina mea mult scumpă, aceste necazuri din trecut — nici azi cu totul expulzate — se întîlnesc și se împletesc, în această zi de iunie, cu alte subtilități și cu alte rețele de păianjen. Cîte impedimente și cîte interdicții nu răsar în calea visătorului trîndav, cînd e vorba să se apuce de muncă ! Ce nu ți-ar trece prin cap : iată, acest stog de crini de pe masa mea mă desface din toate articulațiile excelenței mele dispoziții laborioase. Cum să mai cetești aceste pagini aspre și didactice cînd acest cor de îngeri s-a instalat în casa și între cărțile mele !... Cît de dragă mi-e această floare ! Ce gînd platonician, ce «idee» divină se ascunde în această făptură atît de grațioasă și de siderală ? Privesc minute întregi aceste șase aripioare de argint, prinse și sigilate la rădăcina lor cu emblemele fecundității neprihănite. Cum să

interpretăm acest argint care picură smîrnă și șofran în inimile noastre ? Cum să nu bem pînă la fund visul angelic care se revarsă din aceste cupe fecioare ?

Și așa a fost să fie, că, de cîțiva ani, crinii care sosesc cu luna iunie au făcut mereu popas și sobor pe masa mea, tocmai în aceste zile închinat Molohului didactic !... Dar, Nina crinilor inimii mele, cuvîntul cel din urmă și cel mai tare, care și explică și iartă langoarea mea și dizolvarea mea, este un cuvînt nou și invincibil... II știi prea bine !... Spune-mi ce răbdări, perseverențe și neutralitate sufletească să mai am pentru aceste cărți plictisitoare, cînd toate gîndurile mele au neastîmpărul apelor unui havuz !... Ce faci tu ? Ce gîndești tu ? Numeri tu zilele precum le număr eu ?... Știu bine că ești înțeleaptă, muncitoare și plină de voință. Ce poți să faci alta decît să te pregătești de examen și unde poate să-ți fie gîndul decît la această materie care trebuie revăzută și biruită ? Dar ce e de făcut cu un dezordonat și cu un răzvrătit ca mine, care ar vrea să turbure, cu incursiunile dorului și ale visului, orele disciplinate și fertile ale celei mai iubite dintre studențe !

Mica mea dragă, înțelege-mă și iartă-mă, sau mai bine așteaptă ceasul — pe care-l aștept cu încordare ! — cînd mîna ta fină și energică va pune stăpînire legală pe visurile, pe lenea, pe munca fără spor și pe toată viața rău administrată a robului tău Doru Filipache.

XV

Într-o dimineață, căpitanul Naum Filipache dădu, în cancelaria regimentului, peste numele soldatului recrut Barbu Țanțu. Porunci furierului să-l aducă pe soldat imediat.

Se prezentă un băiat sprinten, bine legat și cu ochii luminoși. Salută energic :

— Să trăiți, domnule căpitan !

— Cum te cheamă, băiete ?

— Să trăiți, domnule căpitan, sunt soldatul recrut Țanțu Barbu, din batalionul de specialități.

— Așa ? Ce meserie știi ?

— Sunt de meserie tîmplar, să trăiți, domnule căpitan !

— Ești cu școală, ori numai cu practică ?

— Am făcut școala de meserii, să trăiți, domnule căpitan !

— Bine, băiete. Dar de unde ești de fel ?

- Să trăiți, domnule căpitan, sunt din Brăila.
- Ce sunt părinții tăi ?
- Tata e mic negustor... Are băcănie pe strada portului.
- Mai ai frați, surori ?... Maică-ta trăiește ?
- Să trăiți, domnule căpitan, suntem toți în ființă, afară de un frate, care a murit de mult.
- Cîți copii sunteți ?
- Suntem trei frați și trei surori.
- Cum le cheamă pe surorile tale ?

Prin ochii luminoși ai soldatului trecu un nour plumburiu, dar răspunse cu aceeași energie reglementară :

— Să trăiți, domnule căpitan, surorile mele se numesc Antonina, Valeria și Ruxanda.

Căpitanul Naum întrerupse interogatoriul și se uită la soldat cu o figură satisfăcută, ca după un răspuns bun la „teorie”.

— Va să zică... domnișoara Antonina Țanțu e sora dumată ?...

Figura, tonul și subita întorsătură civilă din întrebarea căpitanului limpeziră ochii lui Barbu. Răspunse și el cu oarecare derogare de la rigiditatea cazonă :

- Da, să trăiți, domnule căpitan !
- E studentă la Litere, în București.
- Da, să trăiți, domnule căpitan !
- Camarade, îți mulțumesc pentru aceste lămuriri. Dar nu pot să te las nedomirit. Eu am un frate, Teodor Filipache, tot student la Litere și el, care ține foarte mult la domnișoara Antonina Țanțu și o cere în căsătorie.

Mirat și fericit, Barbu răspunse, mereu pe linia reglementară :

- Asta n-o știam, să trăiți, domnule căpitan !

Căpitanul Naum se ridică de la birou și strînse mina soldatului.

— Camarade, vreau să cred că ești un bun element și că vei merita interesul pe care ți-l voi purta de aci înainte... Mîine la amiază ai poruncă să vii la mine acasă, să luăm masa împreună.

- Am înțeles, să trăiți, domnule căpitan !

Pe la sfîrșitul lui iunie, căpitanul Filipache, făcînd parte dintr-o comisiune de studii de-a lungul Prutului, se afla la Galați. După un plan conceput de el în ultimele zile, își făcu timp și se duse la Brăila, ca să cunoască pe părinții Antoninei. Ajunse în port cu un vapor de după amiază și găsi fără greutate prăvălia lui Anghel Țanțu.

Era o băcănie nu prea mare, dar înțesată cu fel de fel de coloniale și de mărfuri. Avea un aer prosper și

atrăgător, ca negustoriile cu bun ciștig, și înăuntru te izbea acel miros amestecat și specific care dădea pe față existența produselor crescute sub soarele torid. În galantare, în rafturi, în saci, în butoiașe, în cutii mari de tinichea, pictate cu cocotieri și cu harapi, stăteau, învăluite sau ascunse, fructele, sticlele, brânzeturile, conservele, untdelemnul grecesc, candelul, rahatul, cofeturile și cîteva soiuri de cafea întreagă și rîșnită. În prăvălie coborai pe două trepte de lemn, cam mîncate, dar pe jos era stropit și măturat. Piramidele de comestibile erau acoperite cu tifon galben și verde și, pe lîngă aceasta, filfiau în aer panglici lungi de hîrtie, muiate în cleiul fatal dipterelor. Tavanul acestei prăvălii prea pline era o boltă, ceea ce însemna, poate, că ziditorii greci sau turci de odinioară avuseseră de gînd să mai ridice ceva deasupra. Această boltă și toată solida zidărie arhaică țineau răcoare vara și nu se răceau prea mult iarna.

Căpitanul Filipache văzu la tejghea, între roatele de cașcaval și stalactitele de salam, un om cărunt, cu obrazul aspru, cu privirea înțepătoare și cu niște mustăți de arnăut. În cap avea un fel de fes negru, și pieptul lui păros și sur făcuse pare că să plesnească, sub bărbie, și vesta și cămașa.

Căpitanul Filipache se gîndi, surprins de amintirile lui : „Ai zice că e un frate al tatei !” Lăsă la o parte orice etichetă militară sau civilă, și întrebă, simpatic și firesc :

■ — Dumneata ești Anghel Țanțu ?

Negustorul răspunse în același ton, dar cu o nuanță de subtilitate levantină :

— Eu sunt, ghenerale !

— Kir Țanțule, deocamdată sunt numai căpitanul Naum Filipache.

Un flăcău voinic și chipeș, care cotrobăia printre butoaiile cu pește din fundul prăvăliei, alergă așa cum se găsea, cu mînele sumese și cu șervetul de postav verde dinainte :

— Tată !... Este domnul căpitan Naum Filipache, de la Iași !... Apoi, stingherit, încurcat, amestecîndu-și mîi- nile în șortul cel verde, se adresă lui Naum : Să trăiți, domnule căpitan ! Bine ați venit în casa noastră !... Sunt Cristian, feciorul cel mare.

Anghel Țanțu se ridică de la tejghea cu o demnitate autentic orientală și întinse căpitanului o mîna de bronz, pe cînd cu cealaltă își făcea un ideal plastron de ceremonie...

— Fii binevenit în casa mea, domnule căpitan ! Ia-mă așa cum mă vezi : un negustor bătrîn, stînd la tejghea, în zi de iunie.

Naum răspunse mișcat :

— Mi-ai adus aminte de tata, boier Anghele ! Pare că ai fi frate cu el...

— Cristache, aleargă și dă de veste maică-ti !

O fată rumenă, cu sprâncenile îmbinate ca o turcoaică, mai împlinită decît îi era vîrsta, veni din fundul prăvăliei, fără să se fi întîlnit cu Cristian.

■ — Tată, a zis mama...

Dar dădu cu ochii de Naum și-i lăsă în jos, fără să isprăvească vorba. Căpitanul, care avea bună ținere de minte, spuse tatălui, după ce se uită la fiică :

— Domnișoara Valeria, nu e așa ?

— Chiar dumneaei, dar uite că nu mai știe ce era să spuie...

Fata se făcu roșie ca un bujor și voi să o șteargă înapoi, dar se izbi de Cristian, care năvăli în prăvălie cu pași de alergător în stadiu. Aruncase șorțul și-și pusese pe el o bluză albă.

— Pofțiți în casă, domnule căpitan !

— Vin și eu după dumneata, numaidecît...

Cristian, multiplicîndu-se în pofteli și în precauțiuni, conduse pe căpitan printr-un coridor întunecos într-un iatac zăbreliț, arhaic și eu miros de alivăntică. Pereții erau plini de icoane, ca într-o chilie de călugăriță.

Cristian, mereu emoționat și stîngaci, întrebă pe căpitan cînd a venit, cît stă și dacă nu cumva a poposit aiurea în Brăila. Vasilichia Țanțu intră în iatac. Fusese o încîntătoare frumusețe bălaie în zilele ei, și cu toate durerile și cu toată truda unei căsnicii de peste un sfert de veac, păstra încă ceva din nimbul de aur de altădată, astăzi pogorit la argintul căruntețelor. Dar mai mult decît rămășițele fostei frumuseți, Vasilichia avea aerul atingător al matroanei pe care n-au robitor desfătările și n-au cruțat-o suferințele. Apăru căpitanului simplă, părintească, îmbrăcată sever. După frazele introductive, mai totdeauna banale, dar în gura Vasilichiei impregnate de o substanță sufletească subjugătoare, Anghel Țanțu deschise ușa, sărbătorească și strîns în haină neagră. Căpitanul Filipache explică părinților Antoninei ce împrejurări favorabile l-au adus pînă la gura Prutului și apoi vorbi de-a dreptul despre ceea ce îi era aminte. Cristian se înapoie în prăvălie. Valerica aduse o tabla cu dulceață și cu cafele. Anghel Țanțu îi întinse căpitanului o chisea cu niște tutun, plecat de la cheul Galatei, mai zilele trecute.

Naum începu :

— Kir Țanțule și ducă Vasilichio, aveți o fată de măritat și eu am un frate de însurat. Părintele nostru nu mai trăiește, și eu sunt ca și epitropul lui Teodor, frate-meu. Mama zice cum zic eu și primește. de bine făcut tot ce voi face. Copiii se iubesc. Eu o știu din gura lui Teodor și cred că dumneavoastră o știți din gura domnișoarei Antonina. Mă gîndisem, la început, să văd întâi pe fată. Dar ce nevoie mai este s-o văd și eu, cînd fra- te-meu a văzut-o și i-a mers la inimă ?... Atunci, cum v-am spus, avusei prilej să viu încoace, și uite-mă acum în fața dumneavoastră. Vă cer mîna domnișoarei Antonina pentru frate-meu, Teodor Filipache.

Anghel Țanțu aduse de vreo două ori la gură țigareta de chihlibar și răspunse, învăluit de fum :

— Domnule căpitan, fata, de cînd o face mă-sa, este pentru bărbatul care va veni s-o ceară... Dacă i-a venit vremea și fetei noastre, ce putem să facem noi împotriva pravilei lui Dumnezeu !...

Vasilichia Țanțu, cu o privire lungă de martiră și de sfîntă, rosti și ea :

— Domnule căpitan, este adevărat, copiii se iubesc... Antonina mamei mi-a spus tot... Dumneata vii, ca frate mai mare și ca epitrop ce ești, și ni-o ceri pe fată pentru fratele dumitale... Ce să-ți răspundem ?... Ne faci bucurie și ne rugăm lui Dumnezeu să pecetluiască bucuria noastră. Dar nu te gîndești că bieții copii sunt prea tineri și că ar trebui să mai așteptăm ? Antonina are douăzeci și unu de ani la toamnă și fratele dumitale de-a- bia la primăvară... Să intre ei, chiar de acum, în greutățile și în necazurile căsniciei ?

— M-am oprit și eu la întrebarea asta. Dar ia socotește dumneata că amîndoi sunt studenți și că sunt cu totul departe de tinerii de acum treizeci de ani... Drept vorbind, ei nu mai sunt copii... Sunt învățați, au ochii deschiși și sunt pîrguiți pentru căsătorie.

Anghel Țanțu dădu dreptate căpitanului.

Naum zise mai departe :

— Eu, unul, cred că nu greșim să-i însurăm fără zăbavă. S-au văzut și s-au plăcut. Să-i legăm la gard și să nu-i lăsăm să le treacă beția dragostei. Eu, unul, așa am judecat pentru mine cînd m-am însurat, și acum, cu mai multă strășnicie, le-o spun tuturor celor care șovă- iesc să facă pasul ăsta...

Anghel Țanțu, în fața tovarășei și martorului căsniciei lui, se grăbi să scurteze sindrofia și să aprobe vederile căpitanului :

— Domnule căpitan, zic și eu ca dumneata. Viața e plină de tot felul de amărăciuni, e plină de dureri și de ispite, dar e lucru si'nt să ai căminul tău și pe omul tău de credință. Și e bine să ți-1 găsești devreme.

— Boier Anghela, și dumneata și eu, feciorul lui Va- sile Filipache, suntem viță macedoneană... Semănăm noi între noi și ne deosebim în multe privințe de ceilalți frați ai noștri... Să păstrăm obiceiurile părintești, căsătoria devreme, casa închisă și sfințenia mamei.

Țanțu, eu ochii plini de fumul țigaretei, aprobă gutural și dogmatic :

■— Da-da... da-da... Apoi găsi cel mai îndreptățit cu- vînt ca să schimbe direcția convorbirii : Fiindcă vorbim de căsătorie, nu se poate să nu vorbim și de zestre. Una fără alta nu se poate între oamenii cu grijă de copii...

Vasilichia, cu mîna dreaptă la gură și cu cotul în palma mîinii stîngi, asculta pe șeful familiei, de atîtea ori altul decît acum, în sferele dogmaticii. Anghel urmă :

— Nu suntem oameni bogați, dar suntem oameni cu obraz și mulțumim lui Dumnezeu pentru pîinea noastră cea de toate zilele... Antonina are ceva pus deoparte. Cumnată-mea, maica Antonina, casiera Mînăstirii Varatic și nașa fetei îi dă și ea ceva de zestre și-i face, cum se z:ice, toată bocceaua de mireasă. N-o să fie prea mult, •da' o să fie ceva.

Naum, suflet de soldat, rectilin și fără diplomație, spuse la rîndul lui :

— Boier Anghela, așa este : cine vorbește de căsătorie vorbește și de zestre. Eu, unul, cînd m-am însurat, am tăcut din gură, fiindcă în locul meu vorbea reglementul căsătoriei ofițerilor. Dar să-ți spun verde, chiar dacă aș fi fost civil, n-aș fi ciocănit mult la cap pe tata-socru pentru zestrea fetei. Zestrea e lucru bun și toți ne bucurăm de ea, dar uneori poate să aducă pagubă și neajunsuri. Cine intră în căsnicie cu puțin — știi, atîta cît trebuie pînă să-ți iei avînt — acela poate să ajungă mai bogat deoît cel îmbogățit de nevastă-sa.

— Aici grăiești cu multă înțelepciune, domnule căpitan. Eu, de patruzeci de ani de cînd sunt în negustorie și umblu printre oameni, am văzut mulți prieteni și străini care au început căsniciile numai cu blagoslovenia Domnului și au ajuns să se odihnească în palate, dar nu știu dacă cunosc patru-cinci

negustori intrați în averea dotală și care să fi putut să păstreze săculețul cu napoleoni...

— Boier Anghel, îmi pare bine că ne potrivim și aici. E bună bogăția, dar de multe ori e leneșă și-i trimite diavolul multe ispite. Pe cînd sfînta sărăcie e ageră la pas și zorită să-și cîștige demîncarea.

Căpitanul, isprăvindu-și cuvîntul, își scoase ceasornicul și-l consultă.

— Ai vreo treabă în Brăila, domnule căpitan ?

— Am venit din Galați încoace cu un camarad de arme, care avea, ca și mine, ceva treabă prin Brăila. Și m-am înțeles cu el să ne întîlnim în centru, sub palatul lui Dimitrie Ionescu, de unde ne-am despărțit.

— Domnule căpitan, toate bune, dar te rog să știi două supre Galați la miezul nopții, și mai ai și trenul accelerat. Asta e primul lucru. Al doilea : chiar dacă n-ai fi venit cu solia care ne umple sufletul de bucurie, ești mîngîierea familiei noastre și sfînta putere care ocrotește pe feciorul nostru Barbu, soldatul din Iași.

— Aici lucrurile stau altfel : Țanțu Barbu e un harnic meseriaș și un sprinten soldat... Sunt foarte mulțumit de el și—X ocrotesc precum ocrotesc pe toți soldații buni.

— Domnule căpitan, mai am de spus o vorbă : astă-seară la cină ești musafirul nostru. Hotărăște singur dacă trebuie să ne aduci și pe camaradul dumitale. Pentru noi e binevenit. Vă așteptăm la opt.

Pînă la opt seara, Anghel Țanțu cu Vasilichia și cu copiii prefăcură camera Antoninei într-o sofragerie de casă mare. Vasilichia scoase de prin sipeturi argintăria și albiturile păstrate pentru zestrea fetelor. Anghel aduse din prăvălie gustările reci și fructele, iar mîncările calde, vinul, gheața și un chelner în haine negre, de la restaurantul unui grec prieten, din apropiere.

Căpitanul Filipache socoti că e mai bine să vie fără tovarăș. Stătu la masă înconjurat de toată familia lui Anghel Țanțu, cîtă se găsea de față, și se bucură să-i vază pe toți — Cristian, Valeria, Ruxanda, Panait — copii plini de sănătate și cu obraji de rodii.

— Îmi pare rău — zise căpitanul —■ că n-am văzut pînă acum și pe domnișoara Antonina... Seamănă cu vreunul dintre copiii de față ?

Răspunse Vasilichia Țanțu :

— Seamănă cu Barbu...

Anghel Țanțu o contrazise, dar cu chip că o completează :

— Ba seamănă leit cu mă-sa. Ea și cu mă-sa sunt partea moldovenească a familiei, ceilalți •— afară puțin de Barbu — sunt toți din Vlaho-Clisura.

Căpitanul Naum, câștigat definitiv de atmosfera casei, de chipurile conmesenilor, de tonul și de gesturile atât de evocatoare pentru el ale lui Anghel Țanțu, se simțea vorbăreț ca niciodată. Masa aceasta, încărcată, cu argintărie, cu belșug de bucate și împărțită între persoanele vîrstnice și copii (care făceau anexa mesei), îi amintea întocmai spiritul, grandomania și concepțiile lui Vasile Filipache. Și Vasilichia — atât de concentrată și de sufletească pe lângă soțul mareț și fanfaron — era întreagă sora Sofiei Filipache.

Pe la mijlocul mesei, în fața unui crap imens umplut cu nucă și cu stafide, Anghel Țanțu îl întrebă pe căpitan :

— Ce va face Teodor cu serviciul militar ? El n-a tras încă sort... Cînd îi vine vremea să se prezinte la recrutare ?

Naum îi răspunse liniștitor :

— Să n-ai nici o grijă. Teodor va face cu vrednicie serviciul datorit țării. M am gîndit eu la asta. Ar putea să nu-1 facă deloc. Dar ne-ar fi rușine nouă, fraților mai mari, care suntem soldați, să ferim pe fratele nostru de cinstea hainei noastre.

— Uite de ce te întreb, domnule căpitan. Să nu-1 ceară serviciul militar numaidecît după căsătorie.

— Am eu grijă de toate. Vei vedea și-ți va plăcea.

— Acum altceva... Ai de gînd să te duci în vara asta la mînăstire la Varatic cu toată familia. Vasilichia și cu copiii se duc aproape în fiecare an. Știu că vei lua cu dumneata și pe Teodor... Și atunci, vezi bine, martie nu poate să lipsească din post... Antonina, care are două mame, una dreaptă și una adoptivă, va fi și ea la Varatic, ori cu mama întâia, ori cu mama a doua... Știi ce, domnule căpitan ?... Nu e bine să-i lăsăm pe Teodor și pe Antonina să se întîlnească fără blagoslovenie și fără dezlegarea pusă de datină ?...

— M-am gîndit și la asta, boier Anghele. Copiii trebuiesc logodiți !

— Tocmai ce vorbisem mai nainte cu Vasilichia. Să vedem cum este mai nimerit să facem.

— Ascultă, boier Anghele. Putem să-i logodim la Varatic, imediat ce sosim.

Vasilichia răspunse convingător :

— În mînăstire e mai greu. Trebuie să respectăm
pacea și ideile călugărițelor, fiindcă suntem musafirii
lor.

— Naum replică :Foarte bine, să nu smintim pe nimeni... Atunci să facem logodna ori aici la dumneavoastră, ori la București, cum vă vine ia socoteală! Despre nuntă să știți că o facem la Iași. Aici să știți că am planul meu de multă vreme. La Iași am eu dichisuri și avantaje pe care nu trebuie să vi le spun cu de-ămăntul. Am ales niște nași pe sprinceană, și anume, chiar pe ghegeneralul meu, om bogat, filotim și ca și părintele meu... Va să zică, aici nu mai clintim nimic din loc. Teodor e ca un copil al meu. Căsătoria civilă, dacă vreți, s-o facem la primăria din Brăila. Nu putem s-o facem decât într-unui din orașele de obârșie ale celor doi soți, Brăila și București.

— ■ Bine, domnule căpitan, așa să fie, cu ajutorul și cu blagoslovenia Domnului !... Să facem aici la noi căsătoria civilă, și în duminica următoare, cununia, la Iași. Și ca o arvună la ce vom bea atunci, să bem acum, la saraila asta, un pahar cu vin de Tenedos.

Anghel Țanțu turnă cu măreție vinul miresmat și spu- megînd.

Naum ură :

— Să ne trăiască copiii ! Să ne ajute Dumnezeu să sărutăm, la culesul strugurilor, cununiile lui Teodor și An- toninei.

Apoi Naum Filipache, ca subit clarificat după acest pahar cu vin din țara zeilor, se întoarce către Cristian :

— Ascultă, Cristache...

— Porunciți, domnule căpitan !

— Adu-mi încoace un sfert de hîrtie de scris și călimările.

— La moment, domnule căpitan !

Anghel și Vasilichia se uitară la el mirați.

— Am o idee... O să vedeți acum.

Cristian aduse hîrtia și călimările.

— Scrie, Cristache. telegrama pe care ți-o dictez.

— Gata, domnule căpitan !

— Scrie sus : *Teodor Filipache, Semicerc, 3, București...*

— ...Am scris, domnule căpitan.

— Acum, mai jos : *miercuri, 30 iunie, sosesc cu inelele de logodnă. Pregătiți-vă...* Ai scris ?...

— ...Am scris, domnule căpitan !

— Bun ! Dă telegrama încoace, s-o iscălesc cu mina mea !

PARTEA A TREIA

i

Dimineața de noiembrie prinde să albăstrească geamurile odăii. Antonina, care s-a sculat de mult, stă și cetește la biroul lui Doru — la biroul *lor* — în miezul visului ajuns realitate. Cămaruța aceasta, cercetată pe aripele închipuirii în atâtea dimineți, azi este cuibul anului lor întâi de căsnicie.

Studentă și student !... Ea mai are de dat cîteva examene. El le-a amînat aproape pe toate. Dar merg înainte cutezători și plini de voie bună, ca astă-vară în suișul lor pe Ceahlău. Este drept că uneori, tot așa ca în fața castelelor învîrfuite ale Ceahlăului, Antonina simte florii reci ai îndoielii și ai spaimelor înălțimii... Dar ceasurile trec, Bistrița vieții curge, și în dreptul fiecărui colos sur și inaccesibil pasul găsește cîte-o potecă pe alături, neașteptată, dar sigură.

Antonina închide caietul de cursuri și stinge lampa. E ora șapte. Doru trebuie să se scoale. Se duce la căpă- țiuul lui și își viră degetele în cirlionții revărsați pe pernă.

— Cucu !... Șapte dimineața !...

Filipache, încă neobișnuit cu această disciplină matinală, urmărită și aplicată de Antonina cu încăpăținare, se întoarce cu fața spre perete, mormăie și se supără ca un copil.

— Nino dragă !... Zău... E prea devreme... Să schimbăm regula asta, că prea e cazonă.

— S-o schimbăm, dar nu acum... Acum să ne sculăm și să ne respectăm cuvîntul.

— Nino, mai lasă-mă o jumătate de oră.

— Vrei să se supere mămica ?

— Numai un sfert de oră, Nino !

— Nu, Dorul mamei... Acum, sus ! Ca un copil cuminte, care iubește pe mămica și-și începe ziua sprinten și fără tăgăneli.

Doru se scoală, îmbrățișează pe frageda dar inflexibilă sa pedagoagă conjugală și începe să-și cate ale îmbrăcării.

— Ghetete nu mai sunt sub pat... Toate sunt puse colea, sub cuier și în cuier...

Antonina pleacă și revine, aducînd un lighean uriaș, alb, și un ciubăr de fier plin cu apă.

Doru își strînge mîinile sub subțiori, se chircește ca de frig și începe să scheaone :

— Acu e acu ! Tu nu te gîndești că apa începe să fie glacială. Cum o să suport eu regimul tău spartan !

— După o lună de zile, te vei obișnui deplin. Fii acum viteaz ! Băiatul mamei trebuie să fie robust și garantat împotriva răcelii. Haide, repede !

Filipache, gol pînă la brîu, se apleacă deasupra ligheanului, se săpunește, se limpezește, rabdă o cană de apă rece în ceafă, două pe cei doi umeri și un potop în spinare.

— Bravo, viteazul mamei !

Antonina îl înfășură într-un prosop larg și aspru și-l lasă în fața oglinzii, să se descurce singur mai departe.

Apoi, rostind prin odaie, dereticînd patul lui Filipache, punînd lîngă el hainele din cuier — periate de cu vreme — îl zorește să se îmbrace.

— Acum ești gata ? Bun ! Deschide fereastra. Aici aștept de la tine un supliment de eroism. Să știi că trebuie să ne deprindem să dormim cu fereastra deschisă. Este un capitol a cărui importanță nici n-o bănuiești. Eu am făcut lîngă Elvira un an de ucenicie. Trebuie să recunosc că Elvira — oricît de fantastică și de paradoxală — are totuși cîteva principii de viață practică vrednice să fie adoptate de toată lumea. Într-un an de zile de trai în aceeași cameră, am adoptat și eu fereastra deschisă în timpul nopții. Ne venea într-ajutor faptul că locuiam în etaj. Dar și cei ce dorm în odăile de jos pot, cu oarecare precauțiuni, să se bucure de această binefacere igienică.

— La ferestrele noastre mi se pare că măsura ta nu se potrivește.

— Te înșeli, dragul meu ! Putem să facem o fereastră în fereastră, adică să tăiem în două acest geam continuu și să creăm o fereastră secundară. În alte case, de pildă la vecinii de peste drum, ferestrele au, cum vezi, așa- zisul oberlicht. Ei, acest oberlicht poate foarte bine să stea deschis toată noaptea, și unde sunt țîntări le pui în cale un tifon ori o plasă de sîrmă.

— Să zicem că țințari nu sunt sau nu pot să intre, dar guturaiul, tușea, junghiurile ?

— Dorule dragă, cînd vom ajunge să d< : mim cu fereastra deschisă, te vei convinge și tu, cum m-am convins și eu, că toate aceste temeri și obiecțiuni sunt prejudecată și barbarie... Nu există somn mai sănătos și siguranță mai mare de sănătate decît în camera de culcare cu fereastra deschisă în timpul nopții.

— Bine, draga mea, dar cînd dormi, te zvîrcolești, dai din picioare, arunci plapuma de pe tine... Nu te izbește curentul rece ? Nu te scoli cusut de junghiuri sau, cel puțin, cu un guturai de elefant ?

— Băiatul mamei frumos și ignorant !... Zvîrcolirile în somn, plapuma aruncată și toată neliniștea somnului vin, în primul loc, din pricina lipsei de aer din odaie ! Lasă în odaia de culcare, prin fereastra cu meșteșug deschisă sau întredeschisă, un curent de aer proaspăt continuu și lin, un pîriu aerian care să treacă pe la nasul tău, și vei dormi neîntors, băgat în plapumă ca o sabie în teacă !

— ■ Dăîscălița mea dulce !... Bobocul meu de nevestică !... S-o încercăm și pe asta... Dar știi, mai domol... și după abundente pledoarii înaintemergătoare... Mama se cam teme de reformele tale, și cît vom mai sta împreună în casa asta, trebuie să fim prudenți.

— înțeleg lucrurile foarte bine. Am făcut experiența la noi acasă, cu mama mea. Nici cocoana Vasilichia nu este mai flexibilă cînd e vorba să introduci o noutate în casa și în viața ei... Așa sunt bătrînii, și au dreptate. Dar băiatul meu trebuie să înțeleagă și să-mi dea ajutor cînd e vorba de o inovațiune rațională.

— Nino dragă, văd că tot n-ai uitat discuțiunea de zilele trecute asupra perdelelor. Ce vrei tu... Sunt lașități invincibile ! Tu susții că trebuie să desființăm perdelele pentru că sunt azilul de noapte și de zi al tuturor bacteriilor. Mama susține că o casă fără de perdele îi aduce aminte de spital și de ospiciul de alienați... Tu ai dreptate științifică, mama are — ca să zic așa — dreptate socială... între tine și mama, de partea cui să fiu eu ?...

Antonina puse pe gura lui Doru mîna ei mică și imperioasă :

— Destul ! Să amînăm pricina asta pînă la anul, cînd vom avea, cu ajutorul Domnului, cuibul nostru propriu.

— Bine, așa să facem.

— Acum să trecem dincolo... Mama ne așteaptă cu cafeaua cu lapte... Dar ce face un băiat cuminte după ce s-a spălat, s-a îmbrăcat și s-a pieptănat ?

Filipache se uită la Antonina cu niște ochi plini de drăgălășie, dar în care pîndea și se ascundea un fel de plictiseală rușinată și ironică.

— Mica mea dragă !... O să ai tu mai mult succes azi, cînd sunt însurat, decît mama cînd mă trimitea la școală, în clasa întâia primară ?

Dar figura Antoninei se făcu serioasă și voluntară :

— Mama de aci știe mai bine catechismul decît mama care ne așteaptă cu cafeaua...

— Bine, bine, dar clipa de cucernicie pe care mi-o ceri tu trebuie să porceadă din inima mea... Altfel... semnul crucii... *Tatăl nostru* sunt prea exterioare și programatice...

— Dă-mi-le acum, așa cum poți... Restul, adică esențialul, îl voi aștepta cu răbdare.

— Nimă scumpă !... am trecut și eu pe drumul celorlalți... Cînd mi-erai departe, în țara reveriei, a dorului nestins și a poveștilor cu mînăstiri, cu clopote și cu sfinte vegheri de noapte, mă simțeam gata de pelerinaj la Va- ratic, la Roma și la Ierusalim... Dar acum, cînd hagița mea mult dragă e prizoniera mea și nevasta mea... uite, vezi, simt, ca un ticălos ce sunt, că am pierdut și avîntul, și desagii pelerinului.

Doamna Sofia Filipache bătu la ușă :

— Veniți, copii, că se răcește
cafeaua ! Antonina isprăvi vorba
începută :

— Dorule, acum fă așa pentru că te rog eu ; mai
tîr- ziu te va îndemna inima ta.

H

Antonina stă pe divan, lîngă fereastra deschisă, și croșetează. Soarele tomnatic luminează cu melancolii de aur stuful de tufănică de lîngă casă, spătarul de pluș verde al divanului și bustul Antoninei. Filipache, adincit într-un fotoliu de lîngă sobă, privește cu ochi micșorați acest spațiu restrîns, în care stau azi, adunate, cărțile, gospodăria, visurile lui secerate și treierate și stăpîna cea fragedă a jîtniților inimii lui... Ce repede a rodit, pentru el, țarina tinereții, cum au crescut de grabnic holdele iubirii lui și ce recoltă bogată și strînsă fără bătaie de cap... Atîta a fost să fie totul ? Aceasta va fi toată primăvara vieții lui de

artist zbuciumat și de pribeag al dorului ? Un an de tensiune încântătoare, de flori risipite prin scrisori, pe la Academie și pe sălile Universității, și apoi o viață întreagă de căsnicie placidă, de plug tras cu înțelepciune, între doi, pe ogoarele anilor uniformi și de dialogism interminabil : Doru și Antonina, Antonina și Doru, Doru și Antonina, Antonina și Doru !...

Ce cuminte, ce dulce și ce cumpănită e Antonina !.... E cu tot sufletul la această cuvertură pe care o croșetează... O face pentru mine, o face pentru casa noastră... De unde scoate ea aceste comori de seriozitate și de devotament ?... De ce nu sunt și eu ca ea ? De ce nu mi se pare și mie, cum i se pare ei, că, legînd această căsnicie, am realizat un cap de operă în valurile vieții, am cîștigat lozul cel mare sau marele diamant ?... Ce drălgalașă este așa, cu capul prefăcut în caier de aur !... Și ce neînțeleasă și absurdă este inima mea ! Nu mi-e dragă Antonina ?... N-am avut eu norocul să găsesc în ea o soție curată, sănătoasă, înțeleaptă ca o bătrînă, iubită ca o mamă ?...

Ce-mi lipsește ? Nimic... Nu simt nici o lipsă... Doar o nostalgie vinovată să fiu încă o dată singur în odaia mea, să mîzgălesc fără martori caietele mele și să hoinăresc printre oameni și printre scaieți fără nici o preocupare de *cel de acasă*, fără să mă grăbesc să ajung la timp și fără să redijez rapoarte asupra plimbării și întîrzierii mele... Sunt fericit, fără îndoială... Aș fi un monstru să zic într-altfel... Dar ce dreptate are Schopenhauer !... Singură durerea e pozitivă... Mulțumirea, încîntarea, fericirea... sunt un abur care nu se preface nici în rouă, nici în ploaie sensibilă...

Antonina mișcă, în soare, eaierul său de aur și se întoarce către Doru :

•— Dorule, azi trebuie să mergem împreună la secretarul Universității.

— E absolută nevoie, Ninușco ?

■— Este, Dorule... Nu mai este vorba de mica mea vanitate să ne vază lumea unul lingă altul. Aici m-am lăsat convinsă de argumentele și de repulsiunile tale. Dar cată să întrebăm ce declarații sau ce acte trebuiesc introduse la secretariat, ca să se știe că studenta Antonina Țanțu a devenit, prin căsătorie, studenta Antonina Filipache.

Un rîs anarhic, un rîs de canalie i se urcă în gît și în ochi lui Filipache, dar își dădu seama ce jignire nemeritată ar aduce Antoninei și se reținu în ultimul moment... Antonina, cu ochii plini de soare, nu observă convulsiunile feței lui Filipache.

— Apoi... Ninușco... numai pentru atîta să mergem la secretariat ?
— Gîndești că poți să te duci tu singur ?
— Nu, firește...
— Gîndești că pot să mă duc eu singură ?
— Hm... nici asta n-o gîndesc...
— Ei, atunci care e concluzia ?
— Să nu ne ducem nici unul !
— Nu, Dorule... concluzia este alta : să mergem împreună. E o corvadă, dacă vrei, dar trebuie să apărem împreună. Nu ți se pare că această apariție a noastră este și legală, și de bun-gust ? Am renunțat să intrăm, braț la braț, în sala lui Maiorescu sau a lui Coco Deme- trescu. Poate că ai dreptate. Am fi fost prea senzațional. Deși cit de mult, cît de înfrigorat am visat să mă arăt cu tine. nevasta ta, în acest amfiteatru universitar, unde ne-am cunoscut, unde ne-am logodit, fără știrea noastră, și unde am fost, pe urmă, fabula colegilor un an întreg.

— ■ Ninușca mea dragă !... Treci peste aceste copilării. Vom apărea braț la braț mai tîrziu, nu între colegii noștri, curioși și geloși, ci în aula celebrității literare...

— Te ascult !... Cred că ai dreptate... Dar dă-mi-o și tu mie în acest punct ! E bine ca autoritatea universitară să știe din gura noastră că ne-am căsătorit și să ne arate cum trebuie să procedăm ca să obținem convertirea numelui meu în matricolă. Secretarul ne cunoaște. E un om serviabil. Ne va servi de două ori. Ne va da deslușirile trebuincioase în această chestiune a schimbării numelui și va mărturisi, profesorilor și studenților, că suntem soț și soție. Ce mai vrei ? Expeditiv, elegant și discret !

— Bine, Nino dragă, așa să facem... Dar cînd mă gîndesc că pînă acum n-am făcut încă nici una din vizitele cerute unor înșurăței ! Strașnic noroc am avut, cu niște nași domiciliați tocmai la Iași și cu puține perspective de a se muta la București !...

— Lasă-te tu purtat, încet-încet... Și nu vei simți povara acestor vizite. Le intercalez eu printre zilele și trebuirile noastre cum o fi mai bine.

— ■ Fetițo dragă, să mă ierți că mă! las urnit așa de greu. N-am mistuit încă bine ceremoniile de la Brăila, decorul de la Iași și toate accesoriile celor două zile de cununie — civilă și religioasă. Și încă trebuie să fiu profund recunoscător și lui tata Anghel, și lui nenea Naum că s-au zbuciumat în locul nostru și ne-au chemat doar la iscălitul registrelor și la pusul cununiilor.

— Numai atîta păstrezi tu din cele două zile ale consacrării căsătoriei noastre ?

— Nînușcă scumpă, de ce întrebarea asta ? Am fost fericit de fericirea ta și fericit de fericirea mea atîta cît pot să fiu eu fericit, cu natura asta a mea, deziluzionistă și risipitoare.

— Bine, să lăsăm acum... Vom găsi noi leacuri pentru toate... Să ne gătim de plecare... Azi își începe cursul Pom- piliu Eliade. Deși nu sunt eleva lui, totuși, aș vrea să-l ascult.

— Atunci cum facem cu secretarul ?

— Mergem întîi la secretariat și apoi... tu, dacă vrei, te înapoiezi acasă... Și iarăși dacă vrei, intri cu mine la cursul lui Eliade.

— ...Adică tocmai de ceea ce voiam să fug... O intrare senzațională...

— Aci exagerezi. Nici eu, nici tu nu urmărm cursul lui Eliade... Profesorul nu ne cunoaște, și cei mai mulți dintre auditorii lui, tot așa... Prin urmare, nici o teamă...

— Haide, să fie precum spui tu... Eliade a fost profesorul meu de limba franceză timp de vreo două săptămîni, și anume, în clasa întîia liceală, la începutul anului, cînd titularul era încă la băi. Mi-a lăsat o sprintenă și călduroasă amintire. Nu l-am mai văzut de-atunci niciodată. A fost la Paris, și-a luat doctoratul la temuta Sorbonă și are azi o crescîndă și meritată celebritate. Mi-ar fi drag să-l revăd.

— Ei, atunci dă zor și ia-ți hainele cele bune, ca să-ți revezi profesorul.

UI

Filipache e singur la biroul pe care azi îl împarte cu Antonina. Urmărește de cîtva timp un subiect, trăit ca în vis, odinioară, în copilărie. Este o întîmplare sîngeroasă, care s-a petrecut în satul natal și în preajma casei părintești, dar pe care părinții lui l-au ferit s-o privească. Se simte azi ceva mai slobod, mai dispus să pîndească avarul izvor al inspirației și — cu rușine și-o mărturisește — bucuros că a rămas singur. Antonina și doamna Sofia Filipache s-au dus în Piața Mare, ca să tîrguiască zarzavatul de toamnă. Clarița e la școală. Afară este o zi umedă și învăluită în primele barizuri de fum și de clălbuc.

A scris povestea aproape întreagă și ar fi voit azi să-i dibuiască un sfîrșit. Dar recetind-o de la început,

cu- vînt cu cuvînt, o găsește jalnic de impersonală și clădită parcă din cărămizi furate din zidul altora... Sunt cîteva pasaje mai viguroase și mai bogate în culoare proprie, dar sunt altele prea convenționale și venite pe gîrla tuturor... Chinuitoare și uricioasă îndeletnicire !... Cîte neplăceri, cîte ponoase, cîte cărări de deznădejde !... Și veșnic, dușmănoasa îndoială : „Scriu pentru că este cu adevărat în mine o vîină generoasă și preursită, ori scriu că am consumat pînă la autofalsificare atîtea maldăre de scriitori străini ?

Ce nenorocire, ce tragedie, cu scriitorii unui neam, ieșit alaltăieri din sfîntul analfabetism ca și obșteșc !... Iată-ne cetind pe scriitorii pe care îi împing înainte și-i consolidează generații lungi de moși și de strămoși, toți cărturari, mulți scriitori și ei... Pe cînd pe noi nu ne mîină înainte și nu ne consolidează decît barl>aria atavică și un mediu haotic și mahalagesc, binevenit numai pentru geniul lui Caragiale... Cum oscilează și cum se precizează sufletul scriitorului nostru între lecturile lui occidentale și balcanismul vieții cotidiene ?... Hrana lui sufletească (după ce-a consumat de multă vreme pe scriitorii români înaintași), scoasă din literatura popoarelor culturale, el trebuie s-o digereze într-un mediu cu totul înapoiat și antagonic !"...

Filipache gonește aceste gînduri paraponisite cum ar fi gonit niște muște sîcîitoare și pornește iar la munca migăloasă. Sunt lucruri întîmplate aievea și legate de inima lui cu un fir indestructibil de înduioșată amintire. Dar nu e mulțumit cu această încercare de rechemare literară. Ar fi voit mai multă și mai clocotindă patimă de povestitor !

Firește, pentru el este un basm din copilărie. Poate că pe Marin Voicu îl mai ține minte. Adică ține minte cum cineva (isprăvnicelul Marin Voicu) îl juca pe genunchi și-i dădea în mîină un gîrbaci uriaș, dar chipul lui Marin s-a șters în ceața anilor.

Marin Voicu era sluga de toată încrederea a lui Vasile Filipache și isprăvnicel pe moșie. Era om dîrz, rostea pe oameni la lucru mai mult cu gîrbaciul decît cu vorba și cîteodată întrecea măsura la băute. Atunci era urgie mare. Pe moșia lui Filipache era învoit și un sătuc de țigani, o sută de bordeie, dincolo de gîrlă și aproape de curtea boierească. Marin Voicu trăia rău cu țiganii. Zăbavnici, pleșcași, vara îndrăgiți de umbra salcîmului, iarna cu nasul în cenușa din vatră, țiganii îl întăritau pe Marin Voicu și cădeau — mai cu seamă vara, la secere ■ — în plesnetele harapnicului său înfricoșat.

Avea printre țigani câțiva dușmani de moarte. Michi- nici ar fi bagat cuțitul în el fiindcă-i bătuse țiganca, anul trecut, la arie. De ce ? Iscoditorii și isteții spuneau multe... Țîrlea l-ar fi strîns de gît, că-l prinsese cu niște porumb verde de furat și—i vîrgase spinarea ca pe un ou de Paște... Dar cine ar fi cutezat să se apropie de Marin Voicu cînd trecea printre țigani cu biciul la spinare, ori cînd dăscăleca și încăleca pe roibul boieresc, în alergăturile și în slujba lui de isprăvnicel ?

Țiganii pîndeau pe Marin Voicu să le cază în mînă cînd o fi beat. Și ziua aceea soși tocmai de Drăgaică, în zi de sărbătoare, cînd isprăvnicelul, după cîteva oale de vin băute, își dădu drumul călare prin „țigănie”, ca să iasă nu știu unde, „peste pod”, unde îl trimisese boierul... A croit, de-a încălarele, cu biciul pe vreun țigan, a înjurat pe vreunul, l-au întăritat țiganii cu vicleșug ?... Cercetarea stăpînirii n-a putut să deslușească, și nimeni n-a voit să spună de unde a pornit furia țigănească. Țiganii au tălbărît toți pe isprăvnicelul beat, l-au apucat de picioare și l-au trîntit de pe cal...

Aici Filipache se oprește cu ciudă. Descrierea lui e fără nerv. Mișcarea țiganilor lîncezește. Țigăncile nu zbiară cît trebuie și iureșul țiganilor nu e destul de sălbatic. Pagina trebuie refăcută. Filipache se scarpină în cap. Trebuie să toarne a doua oară, într-un ceas proaspăt și fecund, această scenă tumultuoasă a țiganilor care încaieră pe isprăvnicel. Trebuie, undeva, o proptea îndemînată, un artificiu care să sporească efectul asaltului și să facă din ceata țiganilor o armată întreagă. Firește, țiganii lui Filipache nu sunt danaii lui Omer, dar mijloacele poetilor sunt aceleași :

Precum năvala mării în țărîm sonor de

stîncă izbește val de val, de vînt

întăritată, și întîi zbugnește-n sus, ca,

după aceea, frîngîndu-se de țărîm, să

geamă crîncen,

și stînci să încunune și spume să

arunce, tot astfel și danaii, în cetele

lor strînse, dădeau năvală-n luptă...

L-au trîntit de pe cal pe Marin Voicu și Țîrlea a zbiarat între țigani : „Lăsați-mă pe mine să-mi săr sufletul cu el!...”

Michinici s-a năpustit și el, cu un cuțit în mînă : „La- să-mă pe mine, Țîrleo !”

Cine a înfîpt întîi cuțitul în beregata lui Marin ?
Uciagașii au răspuns neschimbat, cu încăpăținare :
„Amîndoi am dat cu cuțitul, cît unul și celălalt !”

Dar mai mult l-au giorsăit decît l-au măcelărit,
fiindcă Marin Voicu a mai trăit cîteva ceasuri... L-au
adus cu căruța la primărie... Cîinii se țineau după
căruță și lingeau sîngele, iar nenorocitul se zbătea și
cerea horcăind : „Apă !... Dați-mi apă !...”

Vasile Filipache plecase la tîrg cu o jumătate de
oră mai-nainte. Sofia Filipache s-a întors de la
primărie galbenă ca turta de ceară, a găsit în calea
ei pe Doru, care se juca în țărîină, l-a ridicat în brațe
și a izbucnit în plîns... Și Doru își aduce aminte de
ora aceea plină de soare și de colb, cînd maică-sa îl
ținea strîns în brațe și plîngea...

În sfîrșit, cu muncă, cu încordare, schița o să
iasă... Dar totul atîrnă de justificarea de la urmă. Un
sfîrșit fericit, o încheiere meșteră, o cupă încinsă cu
ghirlandă, care să primească, legitim, armonios,
unda vinului vărsat !...

Filipache întrevește, ca prin niște bălării pe care
le agită vîntul, curba grațioasă a ideii terminale...
Iată, așa trebuie să serpuiască sfîrșitul !... Și se
apucă să scrie. Dar doamna Sofia Filipache și
Antonina s-au înapoiat din piață, și carul cu zarzavat
s-a oprit la poartă.

Antonina intră în odaie, puțin rumenită de frigul
de afară, zveltă și amicală...

— De ce e băiatul meu atît de întunecos ?...
Amărîta asta de literatură îmi slutește băiatul !...

Îl sărută pe frunte și-i vîrî în gură o bomboană
din- tr-un pachetel pe care l-a adus atîrnat de
deget...

Doru mestecă bomboana cu comică dezolare.

— ...Vrei, nu vrei, bea Grigore agheasmă!...
Ninușca mea dragă !... mai stai pe dincolo cîteva
minute... Urmăresc o idee și nu voiesc să-mi
scape !...

— Lucrează în pace !... Eu mă duc să dau ajutor
mamei.

Dar ideea care îi nălucise lui Doru, însoțită și
grațioasă. se topi și se pierdu sub dibuielile lui
grafice ! „Nu găsesc sfîrșitul care-mi trebuie !... A
zburat ceva adineaori de sub nasul meu, nu știu ce
călifar încîntător, dar am fost ageamiu și am rămas
cu buzele umflate !...”

Îi veni. într-un moment, să se supere pe Antonina
că a intrat în odaie tocmai cînd își urmărea ideea,
dar probitatea lui sufletească birui... „Aș ajunge ca

D'Argenton, poetul sterp din romanul *Jack* al lui Alphonse Daudet... Toată lumea e de vină în jurul meu... Mă turbură, îmi taie firul inspirației sau îmi fură ideile... Dar nu e mai puțin adevărat că de când m-am prins tovarăș cu Antonina, scriu cu noduri, stau năuc, cu pagina în fața mea când biata fată e lângă mine și suspin tainic după ceasurile mele de sihăstrie literară... Noroc că la primăvară, cel mai târziu la Sf. Dimitrie viitor, ne vom muta într-o bojdeucă a noastră, unde să pot să mă izolez și să lucrez !..."

Antonina reîntră în odaie de-a binelea. iDoru se simte, cu mirare, iritat împotriva ei, dar se stăpânește și se jăluiește fățarnic :

— N-am izbutit nici azi să pun în coporîie jurata asta de schiță. Mi-a scăpat sfîrșitul printre degete adineaori, cînd ai venit.

— Băiatul mamei o să găsească altul și mai bun.

Doru răspunde plictisit :

— Da, dar voiam să scap odată de belea și să fac o încercare la revista lui Ollănescu-Ascanio.

Antonina ridică filele de pe masă și le pune în ordine.

— Titlul rămîne același, așa *el De Drăgaică, în sat la noi ?...*

— Păstrez titlul, dar mi se pare nejustificat și pleostit pînă ce nu voi găsi movila în care să-1 înfig.

— Un dram de răbdare !... Lasă-mă să văd și eu modificările de azi și să ghicesc cam încotro bate vîntui inspirației tale. Cauți un sfîrșit zguduitor sau un cîntec din bătrîni ? vrei un document sau o baladă ?

Doru înghiți un nod de intimă umilință. Antonina avea o atitudine și o claritate în ochi care îl pogorîră în clasele primare... Doru se gîndi : „Stai, frate, că e nevasta mea !... Cînd am pornit s-o iubesc era la o lecție care preamărea însușirile femeii și fericirea de-a întîlni și de-a iubi o femeie excepțională !... Dacă e superioară mie, este tot pentru mine și pentru treburile mele !"

— Mămico dragă, cetește-o, recetește-o, cîrpește-o... și spune-mi ce prohab să-i dau... Vreau să-mi acord un alibi... N-am fost la examene fiindcă mă prigonea această stafie literară... Vreau ca profesorii și colegii, cînd mă vor ceti în revista *Literatură și artă română*, să spună măcar atîta : „Ar face bine să-și treacă întîi examenele și pe urmă să plictisească muzele române !..."

Intrarea Antoninei în familia Filipache-Calfaiani plutea mereu, ca o luntre neînțeleasă și suspectă, pe deasupra apelor sufletești ale membrilor familiei. Clarița o găsea pe Antonina prea serioasă, prea rece, prea profesorală, și-i era urît să vadă acest tip didactic, de care era sătulă, stabilit acum și în casa lor. Doamna Calfaiani, sora doamnei Filipache, o găsea pe Antonina pe gustul ei, căci o vedea sprintenă și inteligentă, dar nu se mîngîia că n-a-vusese nici o parte în tainele premergătoare și în pețitul acestei nepoțele. Nu admitea apoi — altfel decît restul familiei — această înșurătoare la pragul tinereții, cînd viața ți se deschide largă¹, zburdalnică, plină de cîntece și de hore, ca o grindină de petrecere. De multe ori îl căina pe Doru, și în gîndul ei, și cu glas tare : „Aoleo, Dorule maică, de-abia te ridicași în lume, și te legași de piciorul patului cu brîul nevestii... Unde ești tu, kir Calfaiani, care ai vînturat țările și muierile pînă ce te-ai astîmpărat și te-ai înșurat !...” Sofia Filipache, deși înțeleaptă, resignată, și, la suprafață, drăgăstoasă cu Antonina, în inima ei avea rezerve pe care nu putea să le biruiască. Se încredea în cuvintele și în judecata lui Naum, ascultase cu bucurie aprecierile și laudele Sandei Hagi-Oprea ; totuși, prima întîlnire cu Antonina nu-i încălzise inima. Pe neștiute, în tainele conștiinței, Sofia Filipache avea un nelămurit resentiment împotriva acestei străine din lumea întreagă, care robise inima, tinerețea și viitorul feciorului ei pînă la ușile bisericii și la lanțurile cununiei ! O vedea pe Antonina isteată, pricepută într-ale gospodăriei, învățată la gătit ca o bucătăreasă cu diplomă, o vedea curată și rostind prin toată casa, dar nu putea încă s-o iubească !... Nu-i plăcea cînd îl puneă pe Doru la atîtea ascultări : să se scoale la șapte dimineața, să se spele (dacă se poate peste tot) cu apă rece oa gheața, să nu bea vin, să nu fumeze... ba, mîine-poimîine, să doarmă și cu fereastra deschisă... Bune or fi toate aceste reguli, dar nu se cuvine ca tocmai femeia să-1 lege pe bărbat cu ele, și cu atîta neînduplecare și tiranie cum face Antonina... Cine știe ce altă pravilă tainică¹ i-o mai fi pus în spinare bietului băiat, despre care el nu poate să vorbească, iar ea, mama lui, nu poate să-l întrebe !...

Naum și nevastă-sa, Emilia, făceau parte din categoria pozitivă. Găsiseră pe plac pe Antonina din primul moment și sporiseră în dragostea lor și în

buna lor convingere despre această scumpă cumnătică. Celălalt frate, maiorul Daniil, și nevastăsa, Calipso, fuseseră și ei la Iași, la cununie, dar rămăseseră, sufletește, mai departe, amabili și nedeterminați.

Cazanul curiozității, al ipotezelor și al avidității de informații fierbea însă la București, între familiile Cal-faiani, Iliuță și Matache, fiindcă soții Hagi-Oprea erau prea bătrâni și pironiți în fotoliile lor, iar Sanda era cea mai devotată prietenă a Antoninei. Era o fericire că familia Iliuță locuia tocmai la Urlați, dar nenea Iliuță era acum la putere și, cînd el, cînd țața Varvara, veneau prin București și dădeau pe la neamurile din strada Semicerc.

Știind mai din vreme că soții Iliuță vor sosi amîndoi în București, doamna Calfaiani se hotărî să facă o masă în familie, de bucurie că a sporit familia cu încă un suflet, Antonina lui Doru. Doamna Calfaiani chemă și pe soții Matache și dădu foc mașinii de gătit ca la Crăciun și ca la Paște. Dar în chiliile domnieisale nu era loc destul. Se înțelese cu Sofia Filipache să facă masa dincoace, la ea, în odaia din mijloc.

Luară loc la masă Iliuță, Matache, soțiile lor, Doru și Antonina, cele două matroane surori și Clarița. Lampa era atîrnată deasupra mesei și era aprinsă, fiindcă afară era o zi poșacă, cu nouri negri și cu burniță. De la bucătărie răbufneau în odaie mirosuri plăcute și calde, înlocuind deocamdată căldura sobei, încă neintrată în slujbă. Încăperea era strîmtă, dar buna dispoziție a conmesenilor era imensă. Pare că tocmai această strîmtorare și această intimitate o căutau de multă vreme. Doamna Calfaiani era o renumită bucătăreasă, eleva lui Calfaiani, răposatul ei soț, care însă nu mărturisise niciodată că fusese ucenic de bucătar în Ianina.

Antonina se oferise să servească, dar doamna Calfaiani îi declarase cu emfază :

— Nu poate să slujească acela în cinstea cui e dată masa.

Și Antonina îmbrățișase pe doamna Calfaiani întru satisfacția zgomotoasă a conmesenilor. Clarița și spălătoreasă casei — chemată anume și prefăcută în jupîneasă pentru ora aceea — ținură grija bucatelor și a farfuriilor.

Masa era simplistă, dar grasă, plină, patriarhală și stropită cu cel mai bun vin pe care-l găsisese nenea Iliuță în pivnițele unui prieten de la Valea-Călugărească. Nimic altceva decît meniul bunicăi : o

supă cu găluști, o găină rasol cu hrean sau cu mujdei, după alegere, a doua găină, mîncare cu caise, un mușchi de porc la tavă împănat cu usturoi și plăcintă cu mere... Dar toate acestea trecuseră prin mîna de meșter, prin vigilente măsuri de curățire și printr-un foc calculat matematic.

Interesul mîncării birui îndelung interesul de-a privi și de-a asculta pe Antonina. N-o vedeau întîia oară, dar de-abia acum observau că are cîțiva pistrui ovreiești pe un obraz, că rîde cu gura, dar ochii îi rămîn aproape serioși, că are un glas cam bărbătesc, că are un sîn atît de mic, încît o să fie peste puțină să alăpteze copilul, dacă o rămînea însărcinată și o putea să-1 nască...

Iliuță prezida masa cu firescul său ceremonios, dar consolidat fericit de situația lui de secretar al primăriei din

Urlați și membru al partidului conservator. Și, precum se știe, conservatorii luaseră puterea, sub conducerea venerabilului șef Gogu Cantacuzino, la 15 zile după bătălia din strada Enei, adică din ziua de 12 aprilie 1899. Ma- tache avusese norocul să rămîna la abator ! 11 învățase Doru ce să facă. îi ticluise adică o scrisoare către primarul capitalei și-i dăduse curaj să ceară o audiență. De- lavrancea, primarul capitalei, se înduioșase și se declarase ocrotitorul lui Matache. Nenea Matache uitase martiriul său politic din strada Enei. Numai cînd se privea în oglindă vedea că o mustață este mai mică decît cealaltă.

Varvara lui Iliuță și Catrina lui Matache stăteau încă politicoase și rezervate în unitatea veselă care începea să se închege. Nu le reținea nici răceala, nici mîndria An- toninei, căci era comunicativă și apropiată. Le reținea — pe neștiute — depărtarea dintre școala lor primară, neterminată, și Facultatea de litere a Antoninei. Mă rog, verișoara lor era fată învățată. Se vedea după limba ei, ca din carte, și după atîtea lucruri știute, de care vorbea cu Iliuță și cu Matache. Dar — la ce să vorbim cu păcat ? — ruda lor cea nouă părea modestă, la locul ei și cu toate mințile acasă, măcar că era studentă la facultate.

Intre ele, Varvara și Catrina făceau o pereche bogată în contraste. Varvara era rotundă, sănătoasă și pozitivistă. Catrina era scofilcită, plină de beteșuguri și superstițioasă. Dar amîndouă erau niște eroine ale maternității și ale sărăciei cocoloșite și mistificate. Și una, și alta aveau cîte cinci-șase copii, numai că Varvara se ținuse bine, pe cînd

Catrina rămăsese beteagă. Ambele familii, dar mai ales familia lui Matache, căsunau doamnei Calfaiani, de multe ori, supărări și cheltuieli.

Oricum, zilele nu seamănă între ele. După douăzeci, de necaz și de post, mai vine una, de voie bună și de praznic. Drept vorbind, pentru familia lui Iliuță azi era vreme bună și belșug, și cât vor fi „ai noștri” la putere, viața la Urlați va avea înlesniri și mîngîieri. Dar cine știe cum se învîrtește roata politică și ce prefaceri neașteptate pot să vină !

Iliuță cunoaște aproape exact ce intrigi surde, ce zbucium și ce lupte mascate se petrec azi în partidul conservator și chiar în sînul cabinetului ministerial. Dar, în viață, trebuie să ai totdeauna un dram de filosofie, și cînd dai de un vin bun să nu-l disprețuiești. Iliuță bea în sănătatea înșurăteilor și caută să uite certurile cu junimiștii și de îngrijitoarea lor neparticipare la guvern, însă își aduce aminte că are treabă la unul din ministere ; și a cetit deunăzi, în ziarul partidului, că la acest minister a fost numit șef de cabinet tocmai un prieten al lui Doru...

— ■ Spune-mi, Dorule — întreabă Iliuță — Bujoreanu, pe care l-au numit deunăzi șef de cabinet, nu este prietenul dumitale ? Pare că așa știam.

Filipache, viu surprins, se uită la Antonina :

— Știi că are haz ! Bravo, lăutarul nostru ! Să știi că el trebuie să fie ! Nene Iliuță, aflu vestea asta acum, de la dumneata, fiindcă, din păcate, nu m-am lăsat cuit : nu urmăresc ziarele... Mă voi interesa chiar astă-seară și voi afla.

— Dar ce face prietenul celălalt, cel cu Iordanul mutat la 28 martie ?

— Badea Jiu ? Tare-mare ! Este acum la Iași. S-a cam lepădat de socialism o dată cu boierii socialiști și trăiește și el în Iași pe lingă *generoșii* trecuți la liberali... A fost la nunta noastră și a repetat botezul de la 28 martie, dar cu șampanie...

•— Ei, ne pare rău. N-am putut, cu nevoile noastre, să fim și noi la nunta voastră. Ne-a spus țața Sofia că a fost mare petrecere și mare belșug.

— Nene Iliuță, noi nici nu le-am dorit, nici nu le-am gonit. Naum și cu generalul lui au voit să facă pe camarazi să petreacă și le trebuia un prilej... și l-au găsit cu nunta noastră...

— Lasă, că a fost bine !... Să trăiți, să înfloriți și să rodiți, că, fără roadă, via nu e vie și căsnicia nu e căsnicie !...

Iliuță deșartă paharul. Situația politică i se pare mai puțin întunecată. Dacă se face împăcarea cu junimiștii sau chiar dacă vine un guvern pur junimist, cu Carp în frunte, cine o să vie la primăria din Urlați ? Acolo nu există deosebire între albi ; sunt toți conservatori ! Prin urmare, el rămîne la primărie ! Se întoarce iar către Doru :

— Bine ai făcut ce-ai făcut cu cumnatul Matache... Bravo primar ! Bravo Delavrancea !...

Matache își vede tacticos de masă. De cînd este protejatul primarului conservator, a renunțat la orice fel de veleitate politică, fie ea chiar de palavre la un pahar cu vin băut între neamuri. Deci... Iliuță nu mai are cu cine discuta. Partida de table politice, între țigare și cafea, e suprimată. Dar îi place verișoara Antonina. De unde știe ea cum se muncește via, cum trebuie să faci un grajd pentru vite și cum ții un registru de partizi ?...

Antonina, din vorbă în vorbă și fără să caute cu dinadinsul, își amintește unele lucruri învățate lîngă maica Antonina, ca secretară de econoamă și ca scriitoare de registre... Cu toate acestea, peste nourii de afară, mai este încă un strat de nourii, apăsători pentru toată suflarea conservatoare din țară.

Iliuță își sprijinește fruntea în palmă și-și descarcă greul inimii într-un suspin, care pogoară pe barbeții lui ca o plasă de umbră pe munții Hermonului.

— Merge greu de tot cu tratativele împrumutului în Germania... Și ne-a pus în mare cumpănă telegrama regală trimisă lui Dimitrie Sturdza de ziua lui...

Dar cine din conmeseni poate să întovărășească pe Iliuță pe calea acestor probleme de stat !... Matache bea și tace. Doru zîmbește fără să vorbească, cu gîndul la capul lui Bujoreanu, printre solicitorii din anticamera ministerială. Varvara și-a pus ochii pe bluza Antoninei, făcută din pînză de casă, și-i cere deslușiri. Clarița, aleargă la o colegă. Catrina ascunde cu mîna ceașca din care a băut cafeaua și pe care a întors-o cu gura în jos, pe farfurioară.

Conmesenii se ridică, încarcă cu mulțumiri și cu complimente pe doamna Calfaiani și se despart.

Iliuță îl ia la o parte pe Doru și îl privește în ochi lung și pregătit.

— Vreau să-ți vorbesc ceva serios...

— Spune, nene Iliuță.

— Așa e că te gîndești mereu la șeful nostru de cabinet ?

— Adevărat că mă gîndesc.

— Ascultă-mă, Dorule. Ești acum bărbat deplin. Te-ai însurat, vei avea mîine căsuța ta, vei începe să cunoști greutățile vieții.

— Nene Iliuță, am început să le cunosc de pe acum.

— Vezi bine, așa e viața... M-am gîndit mereu la tine zilele astea și m-am hotărît să-ți dau un sfat prietenesc și bătrînesc.

— ■ Care, nene Iliuță ?

— Aruncă nepăsarea ta de pînă acum și înscrie-te într-un partid politic !... Privește la Delavrancea ! Privește la Maioreseu !... Stai și judecă pe prietenii tăi socialiști... Morțun, Radoviei, Diamandy, Nădejde... au trecut toți la liberali... De ce ? Le-a dat Dumnezeu, cum se zice, mintea moldoveanului cea de pe urmă ! Își risipeau tinerețea, băteau apa în puiă, rîdea lumea de ei... Dorule, deschide ochii și tu și înțelege oamenii cu care trăiești ! Nu te socoti mai înțelept decît aceia pe care îi țineai, pînă ieri, mai înțelepți decît tine. Ia viața așa cum este ea. Ca mîine, vei avea un copil... Pe urmă, încă unul... Ce vei face tu cu cele cîteva mii de lei ale tale și cu venitul zestrei Antoninei ? De-abia chiria casei și demîncarea ! Nu e așa ?

— ...Da, nene Iliuță, nu zic altfel...

— Apoi vezi !... Și unde mai pui că voi amîndoi sunteți încă studenți. N-ați făcut rău că v-ați luat devreme. Eu am tot vorbit cu Varvara, care se mira de graba voastră. „Lasă pe copii că au făcut bine ! Să n-apuce să-și risipească dragostea pe la conacele de pe drum...” Dar acum e vorba să întemeiați un trai chibzuit, la care să rîvnească și altă lume. O să isprăviți învățătura și o să puneți diploma în buzunar. Și pe urmă ? Cine vă cheamă la catedră ? Cine vă trimite în streinătate, ca să vedeți și voi lumea și să vă lustruiți învățătura ? Îți place prietenul dumitale Bujoreanu ? Eu zic că a fost băiat cuminte ! Și ce l-a costat ? S-o fi dus la Delavrancea, la Arion... mă rog, la vreunul dintre cărturarii conservatorilor, și i-o fi

spus : „Știu să scriu !...” Nu poți să spui și tu la fel ? Ba încă cu mai multă dreptate decît Bujoreanu !...

Filipache începu să rîdă. „Nenea Iliuță face critică literară !...”^u

— Nu zic bine ? Te las să chibzuiești și să judeci singur. Și să nu crezi că te îndemn să te ieși după Bujo-reanu și să te înscrii la boieri. Pentru mine ar fi mult mai bine să te înscrii la liberali. Și care ar fi momentul cel mai nimerit ? Cînd să te înscrii, dacă nu acum, cînd toată protipendada socialistă a trecut sub steagul liberal ? Zău, Dorule !... Ce bine ar fi să te văd într-o zi dat și pe tine la gazetă, printre generoșii partidului liberal ! Gîndește-te, omule, că îmi iei o piatră de moară de pe suflet ! Ce mi-ar mai păsa de zilele opoziției cînd aș ști că văru-meu este inspector, deputat, mă rog, consilierul și colaboratorul lui Haret ! Am și eu copii de școală ; mă gîndesc mereu : știu eu unde o să ajungă conservatorii mei cu atîta vrajbă în familie ? Și pe urmă, cine și-a numărat zilele și știe ce-1 așteaptă ? Așa că sfatul meu și dorința mea asta este ! Hotărăște-te și leagă-te cu liberalii ! După capul meu, au mai mult viitor decît boierii noștri...

— Nene Iliuță, ce răspuns să-ți dau ? Să-ți răspund și eu ca orice prost, care e și însurat : lasă-mă să mă sfătuiesc cu muierea...

— Bine... foarte bine... Antonina mi se pare o femeie cu cap !

V

„Lui Doru
Filipache Costache
Boruzescu îi
trimite, de la
mîinăstire, smerite
închinăciuni și
frățească
hiritisire.

Frate Dorule, am primit cartea ta de poftire la nuntă. Nu m-ai uitat. Îți mulțumesc, măi frate ! N-am putut să viu. Cum era să viu ! Numai de nuntă nu sunt acum ! Nu simt nici o îmbunătățire. Poate eram mai zdravăn cînd ați venit și m-ați văzut, la sfîrșitul

lui septemvrie. Dar nu mă plîng de nimic. În starea mea de azi, nu puteam să nimeresc mai bine ca la Mînăstirea Neamţu. Îmi pare rău că n-am căutat-o mai devreme...

Frate Dorule, fii sănătos ! Ingăduieşte-te şi trăieşte bine cu tovarăşa pe care ţi-ai ales-o ! Spune-i că-i păstrez în inima mea un gând cald şi recunoscător că m-a dat în grija maicii Antoninei, de la Varatie. Maica Antonina a venit de două ori pe la mine. Mi-a adus pere, mere, caş proaspăt, o pîine cit roata carului, alte lucruri de mîncare şi două „gavanoase” cu dulceată de gutui, unui de gutuie rasă şi altul de beltea. Mi-a spus să mănînc multă dulceată de gutuie, că e bună la boala mea. M-a înduioşat... Am văzut-o pe mama în costum ie călugărească.

Prietenul doftor a plecat şi el. Nu era să se călugărească lingă mine. Dar mă împac bine şi cu doftorul mînăstirii. Poate că îl ştii şi tu, ori îl ştie soţia ta. Nu e prost. Multă carte doftoricească nu ştie, dar... e mai bine cu un deştept la pagubă decît cu un prost la cîştig.

Mi-a dat un sfat, de unde am înţeles că are inimă şi minte. Adică n-are nici o trufie şi nici o zulie pe alţi doftori mai învăţaţi şi mai destoinici decît el. Mi-a spus că la Mînăstirea Agapia trăieşte, retrasă şi suferindă, o doftoriţă care bate pe toţi doftorii din ţara românească. Astă doftoriţă s-a lăsat de meşteşug, nu mai primeşte bolnavi, dar uneori, cînd e mare nevoie sau este rugată de oine ştie cine, se ridică din pat (că e bolnavă şi ea !) şi face minuni ! Te rog întreabă pe doamna Antonina dacă cunoaşte pe această făcătoare de minuni de la Mînăstirea Agapia sau dacă a auzit despre ea.

Ştiu şi eu ce să mai fac ? Mă bate gîndul să mă duc s-o văd. Ce-o să pierd ? Esculapul meu îmi spune că colega lui de la Agapia, ca suflet şi ca purtare cu lumea, este de o rară gingăşie. Poate că primeşte să mă vază şi să mă cerceteze. Dar iar cad pe brînci şi mă întreb : Şi dacă m-o cerceta, ce-o să-mi spună mai mult decît mi-au spus alţii şi scuip eu în fiecare zi ?...

Păcat ! ar fi trebuit să cunosc locurile astea măcar cu un an mai devreme... Stau tot în chilia pe care o ştiţi, în dosul magaziiilor mînăstirii... E un colţişor scobit ca un fund de căldare. Nu se simte nici o adiere. Îmi spunea doftorul deunăzi că numai la

Davos, în Elveția, a mai văzut așa loc bun de iernat pentru cei bolnavi de piept... Soare dulce, cer prielnic, mirosul brazilor vecini și pacea asta mînăstirească, întreruptă, rar, de sus, de croncănitul corbilor călători.

Dar oamenii care trăiesc aici în mînăstire !... E adevărat, mai lipseam eu... Aici să vii sănătos și să stai un an întreg pentru documente omenești...

M-am împrietenit la toartă cu părintele Chesărucă. Rămîne cel dintîi din colecție. N-am văzut un idealist mai mare pînă acum ! Eu credeam că pentru formarea unui idealist nu este mai bună școală decît a lui Platon și a lui Kant. M-am înșelat... Părintele Chesărucă ar putea să dea lecții și lui Platon, și lui Kant... Călugărul ăsta (în felul lui un gospodar de mîna întîi) de două ori și-a împărțit, pînă acum, averea la „calici"... Da', știi, tot !... pînă la cămașă și la ciubote... Și cu o singură cămașă și cu dulama pe deasupra a plecat la Sfîntul Munte... Dar nici acolo n-a găsit călugăria după calapodul lui și s-a înapoiat la Mînăstirea Neamțu... Omul ăsta n-are griji, n-are temeri, n-are lupte cu sine, nu se sfiește să mănînce cu mine, să vegheze lîngă mine, să mă ajute la neputințele mele de ofticos... Știe ce e moartea, știe la cine se duce, știe pentru ce a intrat în mînăstire !...

N-am vreme și n-am inimă să mă împrietenesc și cu Moralescu. Asta e, poate, și mai tare decît Chesărucă. E urmașul lui Origen. Singur pe sine s-a făcut famen, pentru împărăția cerurilor. Îmi pare rău că trebuie să-l las mai deoparte.

Și trebuie să las deoparte și pe vlădica Narcis, starețul mînăstirii ! Unde pot să mă duc eu la stăreție și să stau de vorbă cu sfătosul bătrîn atîta cît aș fi făcut-o dacă eram teafăr ! Rar om mai e vlădica ăsta ! Istoric, poet și un credincios fanatic. Îmi spun toți pe aici că molitfele lui gonesc dracii și dau tămăduire !

Am intrat într-o lume de care n-aveam nici o idee... Dar păcat, e prea tîrziu !... M-am înfierbîntat cu scrisul acestei epistole... Pare că mi-am ieșit — vai, cîteva

17 — La răspîntie de veacuri clipe ! — din urciorul meu hodorogit și am fost altul... Dar, iată... iată dezamăgirea și realitatea !...

Dorule... aruncă în foc petecile astea, dar păstrează în inima ta prietenia și amintirea lui Constantin Boruzescu !"

vi

— Să trăiești, Nina mea dragă !... Noroc și viață lungă !... Să-ți trăiască bărbatul !... E acasă și el ?...

Elvira aruncă pe canapeaua din verandă un pachet alb de la „Capșa”, o jerbă de flori de la florăria „Gunesch” și o învăluie pe Antonina într-o îmbrățișare lungă și pătimașă.

— N-am venit pînă acum în căsuța voastră fiindcă... nu mi-a sosit încă darul de casă nouă pe care vreau să vi-l fac. Dar n-am putut să mai aștept.

Antonina o dojeni ca pe o soră :

— Și tu ții la aceste forme și conveniențe ? Ce păcatele ? ! Vino încoace în chilia noastră... Doru te-a ochit prin fereastră și a fugit dincolo, să-și rectifice... uniforma.

— Ei, poftim ! Astea sunt forme și conveniențe !

— Nu, Elviro !... Asta este elementară cuviință.

Intrară în odaia cu ferestrele spre stradă, plină de miros de rășină proaspăt aprinsă și de insinuarea dulce a primului foc făcut în sobă.

— Ce chilie drăgălașă !... Se putea altfel ? ! Sunt în lume legi misterioase... care ne subjugă cu înalta și mascata lor armonie... Chilia ta de la Varatic trebuia să-și găsească un echivalent și o prelungire la București... Și nici mirosul de rășină nu putea să lipsească !

— Da... dar pentru un cuvînt cam prozaic. Soba e veche și cam miroase... Și atunci am aprins puțină rășină...

Doru Filipache intră cu mîinile întinse spre Elvira :

— Bine-ai venit în schitul nostru !

— Așa e ?... Asta e cuvîntul situației... Noroc și sănătate !... Flori multe în calea voastră !... Și pînă cînd le veți face voi să răsară, îngăduiți-mi mie să vi le aduc așa, din cînd în cînd.

— Îți mulțumesc cu adâncă plecăciune, domnișoară Elviro ! Rămîne acum să ne explici de ce ne-ai adus și aceste prăjituri.

Cineva bătu la ușă. Antonina ieși o clipă să vorbească. Elvira privi pe Doru din ascunzișul genelor ei lungi și languroase :

— Trebuie o explicație ?... Va veni mai târziu... Vei inventa-o singur.

Filipache se dojeni el pe el însuși : „Asta înseamnă a căuta pe naiba în cînepă !...”

Antonina reveni și propuse :

— Fiindcă avem prăjituri, nu ne mai trebuie decît apă... Renunțăm la dulceață, așa este ?...

— Da, Nino... Cum vrei tu... Îmi dai voie, domnule Filipache, să mă uit prin cărțile dumitale ?

— Cum de nu, domnișoară !... Dar nu se mai vede bine. Așteaptă să ne aducă lampa.

Servitoarea aduse, pe o tavă, cîteva pahare și o sticlă cu apă.

— Elviro, am introdus și în strada Semicerc apa fiartă și răcită în sticle, la pivniță... Pune tava pe masă, fetițo, și adu-ne lampa...

— Tot dumneata ai învățat-o pe Antonina și nevoia asta cu apa fiartă ?

— Ți se pare un lucru rău, domnule Filipache ?

— Domnișoară Elviro, cred că este un lucru bun, dar trebuie să uriașe cheltuieli de voință și de stăruință să introduci între barbari un obicei civilizat.

— Asta însemnează că Nina noastră este o bravă tovarășă din caravana lui Stanley... Dar iată-mă fără de veste tocmai la un pas de al doilea motiv al vizitei mele... Pe lîngă dorința mea să văd cuibul vostru, mai este ceva... Am venit să vă poftesc, pe mîine seară, în loja mea, la reprezentația Agathe Bârsescu.

Filipache întrebă, dintr-o dată, fără nici o răzgîndire :

— Care reprezentație ?

— *Magda* lui Sudermann... Am citit piesa mai demult și o țin minte destul de bine, dar n-am văzut-o jucată pînă acum... Cei ce au văzut-o pe Agatha Bârsescu în *Magda* sunt entuziasmați ca niște hagi care se înapoiază de la locurile sfinte... Am o lojă pentru reprezentația de mîine. Mîine, marea noastră tragediană apare încă o dată în rolul acesta — zice-se rolul ei favorit. Ce ziceți ? Îmi faceți această bucurie pe care v-o cer ? Veniți cu mine să vedeți *Magda* ?

Filipache fu gata să deschidă gura și să răspundă afirmativ, dar se întâlneau ochi în ochi cu Antonina și rămase fără glas. Antonina luă, după prăjitură, paharul cu apă și, ținându-l între degete, puse această problemă :

— Nu putem să mergem la Agatha Bârsescu decât cu soacră-mea și oumnă-mea... ba socotesc că și cu doamna Calfaiani, mătușa lui Doru... Toate au auzit de Agatha Bârsescu și vor s-o vadă. E cu neputință să jignim familia și să mergem numai noi doi.

Filipache începu să protesteze :

— Fugi de-acolo, Ninușco ! Atunci ar trebui să chemăm telegrafic și pe nenea Iliuță și pe tața Varvara !

Antonina replică, lucidă și categorică :

— Gîndește-te mai bine și vezi că am dreptate. Și mai este altă chestiune... Putem s-o luăm pe Clarița cu noi, să vadă această reprezentatie ?

Elvira interveni :

— Aici lasă-mă pe mine să-ți răspund, care cunosc piesa...

Doru nu avu răbdare să asculte părerea Elvirei și se ridică cu alt protest :

— Nino dragă, Clarița este elevă în cursul superior de liceu ! Ce temeri și ce prohibițiuni vrei tu să institui pentru ea ? Lasă-mă pe mine să cercetez situația și să fac cum va fi mai înțelept. Domnișoară Elviro, negustorește, care este oferta dumitale ?

— Vă ofer trei scaune, mîine, în loja mea. Adică și mai bine : poftim, aveți aici biletul cu numărul lojei. Ocupați loja, și apar și eu mai tîrziu.

— Foarte bine ! Restul ne privește. Pentru numeroasa mea familie, din București și din Urlați, răspund arginții mei. Iar dumneata, domnișoară Elviro, primește un potop de mulțumiri și de complimente !...

— Cu condiția ca Antonina să nu iacă opinie separată...

Antonina avu un gest larg și dezinteresat :

— Elviro dragă, eu nu pot să uit niciodată ce reguli de delicatete mă leagă de rudele mele.

Filipache răspunse cu ironică zburdălnicie, dar pe urmă își dădu seama că a făcut o greșală :

— Te-am înțeles... Ar fi singurul caz cînd putem admite ca oarecine să fie mai catolic decât papa.

Elvira avu aerul că n-a auzit cuvîntul lui Filipache.

— ...Ce văd aici ? Portretul lui Sar Peladan și autograful lui ? De unde le ai ?

— Ai uitat că a trecut prin București acum doi ani ? Firește că n-am fost eu primul destinatar.

— Ce mai fac prietenii dumitale, acei băieți inteligenți pe care i-am cunoscut anul trecut ? Nu i-am mai întâlnit în drumurile mele și nici prin reviste n-am mai dat de numele lor.

— Boruzescu, cel mai prețios dintre ei, e bolnav de ftizie... Mă doare inima de el, bietul băiat, și-l jelesc ca pe un frate. Cît despre Bujoreanu, dacă n-ai fi fost prea absorbită de medicina dumitale, ai fi auzit că el e șef de cabinet.

— El este ? Iată ce noutate ! Am crezut că noul șef de cabinet este vreun frate mai mare sau vreun neam al poetului Bujoreanu.

— Deloc. Este chiar bardul nostru.

Elvira se așază din nou pe scaun și începu să-și pună mânușile.

— Copii, mă duc. Ca să fiu liberă mâine seară, trebuie să înlocuiesc azi pe colegul care va face mâine același lucru pentru mine. Cred, domnule Filipache, că nu vei mai găsi bilete pentru *Magda*... Spre siguranță și spre liniștea conștiinței dumitale, du-te și întreabă chiar acum. Și pe urmă vei putea să te destăinuiești familiei dumitale, fie că ai găsit bilete, fie că n-ai găsit...

— ■ Ideea este bună. Dar ce facem dacă într-adevăr nu mai sunt locuri ?

— Spui acasă toată povestea. Invitația mea, demersul dumitale și... perspectiva unei viitoare reprezentatii...

— Ce te face să crezi că nu voi mai găsi locuri ?

— Mai rămăseseră foarte puține. Dar du-te și verifică.

În momentul plecării, Antonina propuse următoarea dezlegare :

— Dacă Doru nu găsește încă o lojă, sau încă două staluri, nu putem aduce cu noi nici pe Clarița fără mama, nici pe mama fără Clarița... Și atunci, Elviro, să ne dai voie să venim cu amica noastră Sanda.

Filipache răspunse Antoninei cu oarecare nerăbdare :

— Și dacă Sanda nu este acasă ?... Ori este acasă și are musafiri, sau migrenă, sau necazuri mai tari decît celebritatea Agathe Bârsescu ?... Nu putem să găsim astă-seară cheia situației de mîine seară... Să așteptăm pînă mîine...

*

În seara următoare, Sanda, Elvira, Antonina și Doru erau toți laolaltă cu cinci minute mai înainte de ridicarea cortinei. Cu toate că *Magda* nu era la prima reprezentație, totuși, teatrul era plin pînă la strapontine. După lumea specială a premierelor, veneau acum să privească pe marea comediană interpretă profesorii, funcționarii, negustorii, cîte un mic sau mai mare boier agricultor și, pe ici, pe colo, profesioniștii criticei teatrale și ai ziarului. Elvira recunoștea prin loji unele figuri din breasla doctorească. Filipache observă într-un fotoliu de orchestră pe amicul său Silviu Bujoreanu. Fiind o reprezentație ordinară, cei mai mulți dintre spectatori veniseră îmbrăcați în ținută de oraș. Doamnele însă erau mai protocolare și, cu puține excepții (între excepții Sanda și Antonina), purtau toalete de circumstanță.

Doru Filipache se simțea cuprins și învăluit de acea falsificare specială sufletească pe care o cunosc artiștii cînd plutesc pe lacul mulțimilor. Dar mai era în subconștientul lui și o vagă și obscură încîntare, pe care nu voia s-o cheme la lumină. Între Antonina, soția lui, Sanda, vară-sa, și această enigmatică și strălucită Elviră — spre care începeau să se întoarcă jumelele din sală — Doru se simțea ușor ca un fluture, măgulit și erou de baladă inedită. Și i se părea, în fantazia lui, îmbiată de luminile din sală și biciuită de zumzetul asistenței, că sub legănarea atotcapricioaselor sale gînduri îl așteaptă, dornice și sclave — Antonina, Sanda, Elvira — răzoare de busuioc, vetre de rozetă și cordoane de chiparoase...

Cortina se ridică și începu actul introductiv. Sîntem în casa locotenentului-colonel în retragere Schwartz. E un bătrîn aspru, un ireductibil reprezentant al vechii mentalități germane, căsătorit a doua oară și mușcat de un prim atac de paralizie. Prin viața lui au trecut în galop pustiitor, de cîteva ori, Walkyriile destinului. De la prima lui soție i-au

rămas două fete. Cea dintîi, Magdalena, nevoind să primească de soț pe teologul viitor pastor Heffterdingk, a părăsit casa părintească și a plecat în toată lumea. A rămas acasă blajina Maria, logodită azi cu un ofițer, văr cu ea, dar logodnă lungă, la capătul căreia nu prea se zărea dota cerută de legea militară. Bătrînul Schwartz a smuls din inima lui pe fata fugară și nu suferă să i se mai pomenească numele ei.

În această casă tradiționalistă, austeră, deschisă celor mai importanți oameni din localitate, doamnelor devotate, operelor caritabile și mai ales deschisă sfîntului pastor Heffterdingk, răzbat într-o zi semne premergătoare de turburare. Mai întîi nu știu cir. 2 începe să trimită niște buchete uriașe de flori cum nimeni nu mai văzuse vreodată în acest colțșor de provincie... Toată lumea se alarmează. Maria e logodită ! Cine-și permite să ispitească pe logodnica lui Max de Wendlowski ?... Pe urmă se aude că tot orașul e zguduit de frigurile curiozității și ale entuziasmului. O celebră artistă străină, o cîntăreață din Milano, invitată de autoritățile provinciale, a venit să dea un mare festival în orașul acestor placizi burghezi.

Pînă una-alta, doctorul Keller, consilier de stat, vine să facă cunoștință cu acest Caton german, locotenentul- colonel Schwartz. Keller mîină înaintea lui reputația unui om de mare viitor.

„KELLER : Sunt fericit că mă tratați ca pe o veche cunoștință a casei.

SCHWARTZE : Și dacă ar atîrna de noi, ar fi să zicem în curînd : un prieten al casei... Și nu este o vorbă în aer, căci vă cunosc, domnule consilier. În vremea noastră, cînd toate legăturile moralei și ale autorității stau să se desfacă, este foarte mult de dorit ca toți oamenii partizani ai vechilor moravuri — acelea pe care le-aș numi moravurile familiale — să se simtă strîns uniți laolaltă.

KELLER : Frumos cuvînt, și atît de adevărat ! Nu se mai aud asemenea cuvinte în acest iarmaroc, unde ideile zilei se prefac în mică monedă circulantă...

SCHWARTZE : Ideile zilei !... ha-ha-ha-ha... Da, da !... Dar poftiți în orășelele pașnice și intime unde creștem soldați viteji pentru rege și sfoase logodnice pentru dumneavoastră... Aici nu facem atîta tapaj cu

ereditatea, cu lupta pentru existență și cu dreptul individualităților... Aici nu se petrece nici o istorie scandaloasă... Aici ne batem joc de ideile zilei, dar aici se găsesc floarea sănătății și virtutea patriei ! Uitați-vă la acest cămin ! Nici un lux... poate abia aceea ce se numește bunul-gust... Covoare în culori stinse,, mobile de nuc, gravuri îngălbenite... Și cu toate acestea, când prin dalbele perdele vezi soarele, în amurg, cum resfiră lumina-i amicală pe aceste bătrânești odoare, un singur sentiment te încearcă și îți șoptește : aici sălășluiește fericirea."

Dar fericirea aceasta se pregătește să-și schimbe domiciliul !... Mătușa Francesca și pastorul Heffterdingk vin și destăinuiesc lui Schwartze că misterioasa persoană care trimitea buchete de flori (nu Măriei, dar tuturor celor din casă) și marea artistă care a revoluționat tot târgul sunt una și aceeași persoană : fata fugară de acum doisprezece ani, celebra divă de azi, Maddalena DaU'Orto !...

Acum începe răscolitoarea dramă. Cum va primi rigidul moșneag pe aceasta soră a fiului risipitor, care vine în orașelul natal nu săracă, nu pocăită, nu strivită de umilință, ci bogată ca o principesă, sărbătorită de columnele moralității și ale ordinii sociale și purtată în carul celebrității ca învingătorii din istoria antică !...

Stăpinită de dorul să-și revadă cuibul copilăriei și pe cei lăsați acasă acum doisprezece ani, Magda vine între ai săi... Apariția Agathei Bârsescu răscolește publicul spectator cu aceeași vehemență cu care Magda răscolește pe bieții provinciali din casa părintească. Înaltă, bine legată, falnică femeie, Agatha Bârsescu purta o strălucită toaletă de concert, de mătase verde brodată cu aur, iar pe umeri o mantie superbă garnisită cu blană albă. O explozie interminabilă de aplauze taie în două jocul actorilor și zguduie tot teatrul. Vigurosul actor Ion Petrescu interpreta pe colonelul Schwartze.

Încep dibuirile, conflictele și pe urmă convulsiiunile. Ce bună înțelegere și ce convingeri comune mai pot fi descoperite între această artistă, pîrguită sub latitudinea artei și a Italiei, și colonelul prusac în retragere ?... Magda trebuie să zboare înapoi spre țara adoptivă, spre succesele, spre libertatea și spre lumea ei de estetism și de miraje. Tatăl ei nu înțelege de ce s-a mai arătat în casa

părintească dacă voiește să pornească din nou printre streini.

Nădejdea bieților provinciali este că poate sfântul lor pastor va avea atîta putere și atîta trecere în fața Mag-dei, încît s-o înduplece să mai rămînă cîtva timp în casa părintească. Urmează o lungă scenă între Magda și pastorul Heffterdingk. Constantin Nottara, cu imensul și variatul său talent, interpreta pe sfântul protestant.

Magda a fost gonită de tatăl ei fiindcă n-a voit să ia în căsătorie pe acest cucernic personaj. Magda îi spune într-un moment : „Ei bine, te voi lua în serios și îți voi spune că n-am putut să te sufăr niciodată... da, cu simplitatea dumitale bine jucată, cu blîndețea dumitale elegiacă... Dar din ziua cînd ai pogorît și ți-ai aruncat ochii asupra mea, sărmană neroadă, și cînd prin iscusința dumitale m-ai gonit din casă, din ziua aceea te urăsc !”

Pastorul răspunde : „Mi se pare că, mai degrabă, prin faptul acesta am fost determinantul înălțării dumitale”.

Magda izbucnește : „Da, adevărat, ai dreptate... Aici m-aș fi veștejit și m-aș fi uscat... Nu, nu... nu te urăsc... Și de ce te-aș urî atîta ?... Toate acestea sunt departe, foarte departe de mine... A, de-ai ști cît de departe ! Dumneata ai rămas aici nemișcat, zile după zile, în această atmosferă căldicică, unde se simte miros de alivănțică, de tabac și de ceai de pojarniță... În vremea aceasta, suflul furtunii îmi biciuia obrazul !... Dacă ai putea să bă- nuiești măcar, domnule pastor, ce însemnează viața largă și liberă, ce însemnează să-ți pui în funcție toate facultățile, să savurezi toate greșelile, să te ridici și să sorbi plăcerea... o, atunci, domnule pastor, te-ai găsi pe dumneata însuși grozav de comic în această convorbire sacerdotală... Ha-ha-ha-ha !... O, iartă-mă... Cred că de doisprezece ani asemenea explozie de rîs n-a mai răsunit în această venerabilă locuință...”

Doru Filipache înghiți această tiradă ca pe un pahar de șampanie. Se scutură în fotoliu, se simți deodată transpirat și după ce-și plimbă batista pe frunte și pe ochi văzu, în feeria sălii, profilul de statuie al Elvirei.

Dar mîndra și răzvrătita Magda află cîteva lucruri care o încovoae adînc. Pastorul, după fuga ei de acasă, a rămas necăsătorit, iar inflexibilul ei părinte,

cînd Magda i-a scris că se desparte definitiv de ai săi, a avut un atac de apoplexie. Așadar, acest pastor n-a uitat-o, nu va uita-o niciodată, iar acest tată de fier a fost cît pe aici să se frîngă... Magda se înduplecă. Ea va mai rămînea o zi, două între tată-său și soră-sa, dar cu condițiunea ca nimeni să n-o întrebe nimic despre trecutul ei.

În actul următor, Magda ne apare în sînul familiei. Dar ce ăbisuri de nepotrivire ! Mamă-sa vitregă și mă-tușă-sa sunt tainic scandalizate de servitorii Magdei, de mulțimea bagajelor pe care le cară după ea și mai cu seamă de cămașile ei de mătase. Magda a înțeles că logodna soră-si se prelungește fiindcă lipsește zestrea. Magda va înzestra pe soră-sa. Dar este singura trîmbă de soare și de fericire care taie oblic cerul din ce în ce mai posomorit al situației. Pastorul Heffterdingk are o nouă confruntare cu Magda. Artista se simte stingherită, năpădită de amintiri și de obișnuințe sufletești pe care le credea moarte și mai ales este nedumerită și subjugată de sufletul acestui pastor, atît de deosebit de toată lumea întîlnită pînă acum.

Magda se luptă, rezistă : „Eu să cedez ?... Nu sunt obișnuită cu așa ceva. Am în mine o pornire spre distrugere, spre impunere prin cîntecul meu... Cînt, adică trăiesc... fiindcă pentru mine a cînta și a trăi este același lucru... Subjug pe oameni, îi leg în lanțuri, pînă cînd ajung să iubească și să sufere, să strige de bucurie sau să geamă de durere ca și mine... Și vai de acela care socotește să-mi stea împotrivă !... Să biruiesc prin cîntecul meu, să pătrund prin cîntec pînă în fundul unui suflet, făcîndu-l sclavul meu, o jucărie în mîinile mele !”

Și mai departe, Magda declară pastorului amețit : „Mai este încă ceva, prietene : păcatul. Trebuie să fii vinovat ca să ajungi mare... Să te ridici peste greșala ta : aici este mai mult merit decît în această curăție pe care o predici !”

Elvira scăpă din mînă o batistă. Doru se aplecă, o culese și, înapoiindu-i-o cu stîngăcie, simți cît de fierbinte era mîna Elvirei.

Lucrurile se complică. Bănuielile, nelinștea, durerile severului părinte care voiește să cunoască trecutul fiicei sale sunt împinse spre o nefastă clarificare. Consilierul Keller, omul decorativ, considerat și considerabil, stîlpul alcătuirii sociale,

proprietarul unei mărețe bărbi negre, este un groaznic fățarnic, un seducător ordinar, un ahtiat după fațadă și după ascensiune. Intre el și Magda, odinioară, la Berlin, a intervenit un roman studentesc, urmat de obișnuita năpustire, dar și de un copil, pentru care Magda a ajuns mamă eroică și mare cântăreață.

Magda, azi celebră, îl face pe Keller amabil, duios, încântat de reîntâlnire și fermecat de poezia amintirilor. Dar află că gluma din zilele studenției a ieșit tragică. E la mijloc un copil.

Falsul și afectatul personaj, calculatul arivist, sinistrul camuflat în măreața barbă neagră se dezumflă și se descumpănește. C. Costescu, care-l interpreta, izbutea să redea cu măiestrie această rapidă deconfitură a tipului abject și gol într-o lașă degradare, într-o grăbită fișială a falnicei bărbi de adineaori...

Dar locotenentul-colonel Schwartz a prins de veste că între fică-sa și acest von Keller s-au petrecut lucruri grave. Trebuie să le cunoască ! Magda îi va spune totul. Keller bate în retragere după toate regulile lipsei de caracter și ale poltroneriei.

În ultimul antract, Bujoreanu observă pe cei din lojă și le trimise un salut vast și înaripat, cu un adaos care voia să zică : „Nu sunt cu totul liber, căci altfel aş urca pînă la voi...” într-adevăr, lângă Bujoreanu erau două doamne, pentru care bardul făcea mari cheltuieli de luare-aminte.

Elvira plimbă printre prieteni un cornet cu bomboane. Sanda Hagi-Oprea, firească și curajoasă, formulă acest aforism :

— Magda asta ne strică copiii !...

Antonina, jumătate în șagă, jumătate în serios, completă pe Sanda :

— Mă tem că strică și pe copiii care au apucat a se însura...

Elvira râde cu gura închisă, fiindcă tocmai mesteca o bomboană, dar pe urmă ceru precizări :

— Vi se pare o piesă primejdioasă pentru tineret ? Eu nu prea găsesc.

Filipache interveni cam de sus și cu aerul că vine de departe. Privind pe Sanda, privind pe Antonina și luînd parcă arbitru pe Elvira, el se rosti :

— Dragele mele burgheze, în fața *Magdei* suntem înaintea heleșteului care descoperă, spre uimirea

bietei cloște, care dintre puii ei sunt pui de găină și care sunt pui de rață... După cum te simți sau nu solidar cu Magda, ești născut pentru elementul misterios și furibund, sau ești născut pentru cîmpia plată și sigură.

Elvira, intim măgulită să se simtă în categoria predilectă lui Doru, voi să întoarcă lucrurile în glumă și să amîne orice început de discuție :

— Atunci, domnule Filipache, cum se face că toată lumea astă-seară gîgîiește și măcăiește ?

Cortina se ridică ultima oară. Agatha Bârsescu era îmbrăcată într-o toaletă de casă, un gri-deschis cu reveniri de mătase portocalie. Rigidul soldat, tatăl Magdei, știe totul. Seducătorul fetei trebuie s-o ia de soție sau să-și ispășească infamia în sînge. Zadarnic se zbate Magda, zadarnic sfîntul pastor caută să arunce peste prăpăstii punțile inutilei lui elocințe !... Dar iată-1 pe consilierul Keller pieptănat ireproșabil, cu barba ca un drapel al contractelor sociale, protocolar și ondulos în fraze. Și-a făcut socotelile ca un om superior și vine să ceară mîna Magdei... De ce nu ? O artistă celebră, un capital social, poate chiar o zestre neașteptată...

Locotenentul-colonel e răsturnat de surprindere și de fericire. Ce poate aștepta mai mult ? Ce reparație mai covîrșitoare poate să-i dea acest om de onoare și de viitor, consilierul von Keller ?...

Are loc o ultimă scenă, un ultim duel între fariseul social și femeia care a greșit, dar pe care o acoperă maternitatea ei purtată eroic, mărturisită în copilul adorat, păstrat și crescut cu supreme sacrificii. Keller are idei și propuneri geniale. Magda va părăsi teatrul, va fi asociata planurilor politice ale viitorului soț, va fi... sirena care va adormi pe adversari, iar copilul — neapărat — va ră-mînea îngropat într-un mister etern. Magda dă afară pe decorativul scelerat !...

Sfîrșitul... Asaltul... Schwartz trebuie să facă pe Magda să reintre în rigida ordine socială, căsătorind-o cu Keller, sau el, Schwartz, trebuie să moară, sau Magda să nu mai existe... Și Schwartz se prăbușește răpus de al doilea atac de apoplexie, cu mîna zgîrcită pe arma rezistentă...

Vălul tragicei iluzii se rumpe. Femeia care a suferit, a luptat, a sfidat, a umplut inimile cu crezul ei independent, a făcut să vibreze nădejdi ascunse

rămîne, metamorfozată și curteană, înaintea spectatorilor... Este o mare artistă, care se înclină în fața freneticilor ei admiratori...

Elvira își petrecu pe invitați pînă în holul de jos și se despărți de ei grăbită :

— Mă duc să schimb garda la spital.

Doru, Antonina și Sanda se urcară și ei într-o trăsură și porniră spre Grădina Icoanei.

Sanda spuse, cu nasul în manșon :

— Totdeauna ești trist cînd ieși de la teatru, chiar dacă s-a jucat o comedie.

Antonina răspunse :

— Probabil că din cauza acestor grămezi de erezii, de aiureli și de falsificări pe care domnii autori le aruncă.

sub pașii noștri, pe poteca cinstită și familiară a strădaniei noastre zilnice...

Filipache nu avu răbdare să aștepte :

— Dar poate și din cauza luminii orbitoare de frumusețe și de adevăr care inundă deodată crepuscularele noastre șosele comunale...

Sanda răspunse, obosită :

— Ar trebui să știm mai intii dacă astă-seară... ne-a inundat asemenea lumină... Vom vorbi mîine-pomîine, cînd voi veni pe la voi, dacă nu cumva veniți voi pe la mine...

Sanda coborî la poarta casei, și trăsura luă calea înapoi.

Doru și Antonina, rămași singuri în trăsură, tăcură tot timpul pînă în strada Semicerc. Antonina ar fi dorit să vorbească, Filipache însă era grăbit să ascundă în pernă și în somn atîtea gînduri, atîtea intime destăinuiri pe care i le adusese drama acestei luptătoare pentru libertatea atitudinii artistului în fața vieții.

VII

Cîteva zile, Doru și Antonina umblară răsleți unul de altul. Antonina rămase mai mult în casă și înlocui

la bucătărie pe doamna Filipache, care răcise la întâiul suflu al iernii. Doru se duse la facultate, la întâlniri cu prietenii și la redacția revistei *Literatură și artă română*.

Ziua era stinsă, neguri de păcură evoluau pe deasupra edificiilor înalte și se simțea că în dosul acestor perdele negre se țese apropiatul dalb lîntoliu. Tristetea și frigul din văzduh se răsfrîngeau în cugetele și în mersul oamenilor, stăpîniți și încovoiați de ideea strînsurilor de iarnă.

Intr-o după-amiază, în care începeau să joace puzderii prevestitoare, Doru porni la Biblioteca Academiei, iar Antonina se duse acasă la Sanda.

Bucuroasă și drăgăstoasă, Sanda o duse pe Antonina în iatacul convorbirilor de altădată și o așeză într-un fotoliu, lîngă sobă.

— Nino dragă, vii tocmai cînd mi te dorea inima ! Iarna se rotește în văzduh... Focul arde în sobă... Ziua scade... Și sufletul cere prietenie și intimitate...

— Poate pentru aceleași imbolduri subtile am pornit și eu către tine, deși poate să-ți pară curios să auzi aceste vorbe de la cineva măritată abia de trei luni...

Sanda scaldă pe Antonina în năvala francă și caldă a privirilor ei :

— Nino scumpă, prietenia noastră, rudenia noastră și proaspăta mea experiență cu viața ridică dintre noi orice curiozitate și fereală. M-am tot gîndit, zilele acestea, cum să fac să te găsesc singură și să mă găsești singură... Unde l-ai lăsat pe Doru ?

— S-a dus la Biblioteca Academiei, să mai ciocănească o bucată literară care-l ține rob de multă vreme.

— Ei bine... Lasă-l să lucreze... Dar vîră-i în suflet ideea că nu va ajunge cu totul propriu pentru munca lui literară decît atunci cînd va isprăvi cu studenția și-și va lua licența.

— Crezi că fac altfel ?... Dar îmi trebuie o răbdare geologică !... Sunt atîtea lucruri de îndreptat, atîtea noduri rele de descurcat în firea acestui băiat de care mi-am legat viața!

— Nina mea mică și bună !... Sunt încredințată că vei birui... Te știu răbdătoare, tenace, clară și precisă în scopurile urmărite. Dar e vorba de o muncă uriașă !

— Sando dragă, dacă ar fi vorba numai de Doru și de intima lui indisciplină, aş merge drept înainte, fără șovăieli și fără temeri. Doru cedează pe neșimțite și se lasă îndrumat. Dar sunt unii factori străini, unele obstacole externe care vin deodată și îmi taie cărările și îmi zădărnicesc silințele... Iată. de oildă, prietenia și influența Elvirei, care mi se par de rău augur... N-am putut să mă destăinuiesc deunăzi, când te-am rugat insistent să vii și tu cu noi la reprezentația *Magdei*... Poftirea aceasta la teatru a fost rău venită și poate rău gândită... Am în mine nu știu ce obscure puteri de devinație și de avertizare care nu mă înșală... Din partea Elvirei nu va răsări soarele în căsnicia mea...

— Orice ți-aș spune eu, nu pot să fac să tacă înștiințările inimii tale. Dar, ca oameni ce suntem, putem să ne gândim și să judecăm. Vrei să aprindem lampa, ori să ne mulțumim cu lumina acestui reverber din stradă ?

— Lasă lampa mai târziu. *Magda* mi-a adus trei zile mocnite și cenușii. Doru, cufundat în munca lui de șlefuire, cred că exagerează și se ferește să înceapă cu mine o convorbire mai lungă... Dar inima mea nu mă înșală... Declarațiile *Magdei* au deșteptat în acest băiat, cu onestă urzeală sufletească, te miri ce visuri de aventură, te miri ce nostalgii cabotine !... Totuși, primejdia n-ar fi mare. Din toată această ațîțare sufletească, din toate aceste vitejii și catastrofe de pe oceanul închipuirii ar ieși o frumoasă și inofensivă poemă sau nuvelă... Teamă mea este alta... Un artist adevărat, un scriitor de valoare, cîtă vreme e legat și echilibrat de dragostea unei soții devotate, de obligațiile familiale, de disciplina muncii cu ore exacte... chiar dacă s-ar simți pe sine, uneori, privighetoare închisă în colivie, este mai fericit decît poate el să-și dea seama. Vai de privighetoare, însă, dacă ușa coliviei a rămas deschisă și în odaie pîndește vreo pisică !

— Nino, să nu exagerăm, dar nici să nu ne lăsăm păcălite de oameni și de împrejurări... Doru este un suflet inegal, visător, plin de opera literară — pe care sunt. convinsă că o aduce în lume — ca o pădure de freamătul frunzelor... Față cu lumea din jurul lui, este un nabab în unele privințe, este un cerșetor în alte privințe... Aici te așteaptă rolul tău cel mare. Să acoperi scăderile, infirmitățile, cine știe ! poate

turpitudinile acestui om, și să-1 ajuți să clădească, an cu an, palatul soliei lui printre noi...

— Sando, îmi trebuie sprijinul tău și dragostea ta de totdeauna...

— Le ai, le vei avea totdeauna... Dar lasă-mă să reviu. Experiența mea trebuie să-ți fie de folos. Eu am avut soarta rară să dau peste un monstru. Și pînă cînd m-am convins că Petrovici este un monstru, și nu altceva, am stăruit și m-am luptat, printre rîuri de lacrimi, să mi-1 păstrez bărbat și să umanizez pe fiara din el... A fost eu neputință !... Și beat și treaz, Codin nu avea pentru răbdările, atențiunile, dragostea și umilințele mele decît grohăituri, înjurături, explozii și palme... Și totuși, răb- dam, și totuși, mă zvîrcoleam pe jos, cu batista băgată în gură, ca să nu mă audă bieții părinți... Ei, Nino dragă, orice s-ar întîmpla în căsnicia ta cu Doru, tu nu vei cunoaște niciodată aceste situații din infern ! Slavă Domnului că au rămas toate în urmă și am ajuns aceste zile pașnice !... Am scăpat și de coada diavolului... Am isprăvit divorțul cu transcriere cu tot.

— Ai tot dreptul să-ți guști acum odihna și înțelepciunea agonisită, dar... tu știi ce greu și ce puțin folosește aproapelui înțelesul experiențelor intime.

— Nino dragă, suntem totuși datori să punem față în față cele ce s-au întîmplat cu cele ce dorim sau nu dorim să se întîmple... Ești inteligentă, instruită de cîte ai văzut în casa părintească și iubești pe Doru mai mult ca o mamă decît ca o soție. Ce este familia ?... Este o instituție de răbdare și de corecțiune reciprocă... Dacă Doru nu era artist, ci un burghez oarecare — cu mediocre calități, cu suportabile imperfecții — opera ta de soție nu era să fie aceeași ? Pînă la alte vremuri viitoare — profeții de ideologia lui John Stuart Mill și a doamnei Taylor — noi, bietele soții, trebuie să creștem și să-n-dreptăm nu numai pe copiii noștri, dar în primul loc pe bărbații noștri. Și dacă ne gîndim mai mult, însuși marele burghez, partizanul emancipării femeii, și-a desăvîr- șit educația sub influența încîntătoarei sale prietene, soția de mai tîrziu.

— Nu mă tem de obligațiile mele de soție, ci de cei care ar putea să mi le turbure.

— Voi fi tainica ta asociată. Fii cu Doru totdeauna într-un fel, adică invariabil afectuoasă și serviabilă. Treci peste ciudățeniile, intemperiiile și bosumflările lui. E un cuget fonciarmente iubitor și poți să clădești pe el cu bună încredințare... Vei fi în curînd, dacă nu cumva ești de pe acum, principiul coordonator al vieții lui, stăpîna indispensabilă, căutată în veghe și în vis.

— Cred că mai am pînă acolo... Și tocmai de aceea mă răzvrătesc la gîndul că s-ar putea să mă turbure cineva în calea mea spre ținta urmărită...

Ușa iatacului se deschise încet și în lumina care pătrundea din camera vecină apărură un cap alb, iar mai încolo, altul și mai alb.

Mama Sandei întrebă din prag, cu o voce decolorată și țiuitoare :

— Da' voi stați pe întuneric, fetelor ? Sună, Sando, să vă aducă lumină.

Sanda întîrzie să-i răspundă și se adresează către Antonina :

— Ii vezi ? Admirabilă pereche ! Uite pe tata, la un metru depărtare de mama. Așa se țin unul de altul toată ziua. Așa se țin de patruzeci de ani ! Cum am face să învățăm încă o dată, noi, cei de azi, taina acestor căsnicii ideale, pe care nici moartea nu putea să le sfărme, fiindcă își pregăteau din vreme bolta somnului nedespărțit!

vru

Sfătuit de Antonina, Doru introdusese, în schița lui *De Drăgaică, în sat la noi*, un element nou, propriu să sporească puterea schiței și interesul cititorului. *Mierla*, soția asasinului Michinici — o țigancă frumoasă și cîntărea mai pe urmă de toți lăutarii de pe valea Călmățuiului — era aceea care aprinsese vrajba între țigani, îl ațîțase pe isprăvnicelul Marin Voicu și adusese bătaia din arie și înjunghierea din țigănie.

Schița era fericit construită. Filipache își luase inima în dinți și depusese manuscriptul în mîna secretarului revistei *Literatură și artă română*. Bucata fusese citită în cercul revistei, fusese apreciată și socotită vrednică de publicare. Dar Filipache nu se grăbise să se ducă să afle verdictul

juriului literar. Prea convins de valoarea lui încă neevidentă și prea timid ca să bată a doua oară la ușa revistei, Filipache lăsase zilele să treacă și schița să vorbească singură despre ea.

Și, fără de veste, vede într-o librărie un număr proaspăt și printre colaboratori pe *Teodor Filipache* în dreptul titlului *De Drăgaică, în sat la noi*. Drept vorbind, Doru nu publica întâia oară, dar bucata aceasta putea să fie socotită ca bucata de debut. Mica noastră lume cetitoare salută în ea un semn de bună prevestire și cercurile literare — mai adevărat : cafeneaua literară — făcură tobă din numele autorului.

Filipache intra de-a binelea în literatură.

Intr-o zi, Filipache primi printr-un aprod un răvaș de la Silviu Bujoreanu. Poetul scria amicului său Doru :

„*Mierla* ta îmi cântă în suflet cu o stăruință fermecată... Iată, cu adevărat, carta ta de vizită !... De aci înainte, ești autorul puternicei bucăți *De Drăgaică, în sat la noi*... Mi-e inima plină și de vechile convingeri despre valoarea prieteniei noastre, și de multe visuri și proiecte pe care vreau să ți le împărtășesc... Viața crudă vrea să ne risipească, dar trebuie să-i stăm dîrz împotrivă ! Nu comenta greșit, nu comenta de loc faptul că n-am mai venit la chilia ta atît de dragă și mie, și tuturor prietenilor noștri... Vezi mai curînd ce-ți propun și ce te rog să faci întocmai : Am mîine două ore libere, însă de relativă libertate, fiindcă trebuie să aștept porunci în cabinetul meu de la minister. Te aștept la minister mîine după-amiază între orele 4 și 6. Este serviciul suspendat, sălile sunt pustii, birourile dorm în praf și în aer îm- bîcsit de miros de tutun... Portarul de jos, căruia îi vei arăta plicul acestei scrisori, te va conduce pînă la cabinetul în care te aștept. Al tău, cu mîini afectuoase : Silviu.»

*

Filipache arată Antoninei scrisoarea lui Bujoreanu și-i spuse bine dispus și măgulit :

— Decide acum tu care este porțiunea de laudă și de slavă care ți se cuvine ție și cu ce mai rămîn eu...

Antonina își îngropă degetele în cîrlionții de merinos de pe capul lui Doru și-i spuse cu un cuvînt familiar și neînțeles pentru **el** :

— „Toate ale mele ale tale sunt...”

Filipache receti scrisoarea lui Silviu și spuse ginditor :

— Țiganul are inimă. Deși îi este mai milă de pielea lui decît de pielea altora — ceea ce dovedește că este sănătos și normal — totuși, mi-a arătat de multe ori că este un trainic camarad. Să vedem, ce vrea să-mi împărtășească mîine...

A doua zi, Doru străbătu sălile lungi, cenușii și dezolate ale unuia dintre ministerele țării și ajunsese la ușa șefului de cabinet. Aprodul care-l însoțea deschise ușa cu solemnitate și o închise cu mii de preoauțiuni.

Silviu era într-adevăr singur. Avea aerul că zace intoxicat pe cîteva teancuri de petiții și de dosare. Il primi cu expansivitatea lui cea mai firească :

— Cum mă vezi, stau ca un cîine în car... Aștept niște porunci despre care cred, între noi, că nu vor sosi, iar dacă vor sosi, vor fi floarea inutilității...

— Aceasta ar însemna că nu ești prea încîntat de serviciile pe care le aduci patriei și partidului...

— Dorule, Dorule ! Stăi colea, lîngă mine, și ascultă-mă și compătimește-mă ! Batem apa în puiă... Este o stearpă și obtuză psihologie birocratică, stăpîină peste toate și mai tare decît cei mai cutezători miniștri... Nici o idee luminoasă, nici un sistem dezrobitor, nici o perspectivă de a aerisi vreodată acest spital administrativ !

— Bine, omule, dar atunci, ce rost are stagiul tău aici ?

— Mă lupt să-1 fac cît s-o putea mai scurt și vreau să-i dau singura distincțiune cu putință : vreau să ajut cîtiva prieteni și colegi merituoși să-și isprăvească studiile în străinătate. Ministrul meu, ca și mine, nu se va mai întoarce niciodată la acest minister. E un om original, își bate joc în taină de politica pe care o face și iubește pe oamenii de duh și lucrurile duhului. Am izbutit să-i cîștig încrederea și cred că mă va îngădui să fac cîteva lucruri bune...

— Atunci, cel puțin cu ministrul tău duci casă bună și n-ai avea de ce să te simți împovărat...

— Dorule dragă, nenorocirea vine dintr-altă parte. Partidul e tainic sfîșiat. Șeful guvernului are o autoritate de mucava. Doi dintre colaboratorii lui se prigonesc și se combat pe pămînt, sub pămînt și în văzduhul tuturor intrigilor și sforilor văzute și nevăzute. Șandramaua n-are zile multe... Poate o jumătate de an, poate un an... Dar în acest răstimp s-

ar putea face cîteva lucruri bune. A ! de ce nu ești tu acum cu licența în buzunar !

— Bine, dar nici tu nu ești mai departe decît mine. Ce putem să facem ! Trebuia să ne naștem cu vreo doi ani mai devreme, ca să cădem, licențiați, sub zodia acestui minister...

— Dorule, nuvela ta m-a răscolit și m-a făcut să trăiesc cîteva ceasuri de fericită reverie. M-ai făcut să cuget că nădejdea poeziei românești de mîine se întemeiază într-adevăr pe grumajii noștri... Nuvela ta mi-a dat o probă nouă că nu suntem niște fanfaroni, ci niște adevărați tovarăși ai Meșterului Manole... Ce păcat că Boru- zesou s-a desprins din ceata noastră ! Bietul băiat ! Am rugat pe ministru să mă autorize să scriu starețului de la Mînăstirea Neamțu că mosafirul pe care-l au în mînă- tire este un eminent student al universității bucureștene și că ministrul se interesează personal de buna lui petrecere acolo, lîngă brazier.

— Boruzescu mi-a scris și mie. Lumea i se arată toată binevoitoare. Numai plămîinii lui rămîn rebeli.

— Știi unde a ajuns micul nostru Teobald ? Tocmai prin Tyrol.

— Nu mi-a scris de mult. Ultima lui scrisoare mi-a trimis-o de Paște.

— Acum e în Tyrol, trimis de patronul lui. E bine că vede lumea, adună pietre scumpe de pe toate țărmurile și așteaptă să-și deschiză într-o zi butica lui de giuvaergiu. Am primit și de la Cochînțu o scrisoare. Mă roagă un lucru pe care nu pot să-l fac nici pentru el, nici pentru tata... El crede că șefia mea de cabinet însemnează un fel de vicepreședinție la consiliul de miniștri... Mă roagă să stăruiesc pe lîngă șefi să-i dea și lui vreun post și vreo lefșoară cu prilejul expoziției de la Paris din anul care vine.

— Cum asta ? ! Să-i creați voi slujbă în Franța ?

— Adică să-i dăm și lui vreo treabă la pavilionul României... Lucru peste puterile mele și ale neamului meu !

— Dar ai vreo idee ce face Cochînțu pe la Paris ?

— Cred că nu face mare lucru... Ministrul meu — cine l-o fi informat ? — a voit să știe dacă e trimis cumva cu banii statului, și cînd a aflat că trăiește cu banii ba- bacăi, s-a liniștit... Dar ce folos, sunt alții, mult mai zevzeci decît Cochînțu, care toacă **banii** țării și de care nici vodă n-ar putea să deparaziteze

Franța și Parisul !... Ce mă izbește **mai nesuferit și mai** des decît orice de cînd am intrat în această lume a conducătorilor este constatarea totalei discrepante dintre vrednicia dregătorului și dregătoria purtată pe umeri !... Și atunci mă apucă un fel de frenezie, un fel de exaltare să chem pe amicii mei, pe cei cîțiva tovarăși pe care îi știu și-i prețuiesc și să le strig : luați voi aceste sarcini, cu dreptul meritului și al inteligenței de care i-a ferit Dumnezeu pe titulari !

Filipache privea cu crescîndă simpatie pe acest coleg, în sufletul căruia clocotea spuma întîiilor experiențe și întîiilor revolte. Va putea el să stăruiască în răzvrătirea lui ? II vor anihila împrejurările sau va termina el însuși, biruit sau procopsit ?

— Silviu, ești departe de cetățeanul academic viori, spiritual și trubaduresc de acum vreun an și ceva... Unde este șagălnica ta sprintenie de atunci ?...

— Recunosc că am năpirlit!... Am ajuns posac și cîr-cotaș față de mine, **cel de** atunci. **Însă** mai mult ca o mască trecătoare. Păstrez entuziasmul juvenil, avînturile ideale și cultul prieteniei. Dar spune-mi, Dorule, cum te simți în faza cea nouă a **vietții** tale ? Te-am aprobat fără rezervă și mi se pare că te voi urma în curînd.

— ■ Silviu, căsătoria este ca sănătatea... N-o prea simți... Neapărat, buna căsătorie, căci altfel o căsătorie proastă ar însemna cel puțin o migrenă constantă, sau o durere de dinți periodică.

— Da, ai dreptate... căsătoria este ca sănătatea, nu-i mai bagi de seamă.

— Mai este încă ceva. După ce te-ai căsătorit, **o** bucată de vreme nu mai înțelegi cum ai putut să te **ho-** tărești să iei asupra-ți jugul conjugal... Atît de ciudată și imperfectă este firea omenească... Poate că ar trebui să te vezi deodată descăsătorit, ca să te apuce din nou dorul robiei și să alergi să răstorni pămîntul spre a ajunge din nou legat la gard. Ți le spun eu aceste lucruri, care am nimerit un lot norocos. Antonina este soția ideală !...

— Asta însemnează că ești fericit !

— Vai, sunt fericit !

— Așa sunt lucrurile, Dorule ! Legile sufletului nostru — mai ales dacă suntem și artiști — sunt deconșertante... Și totuși, voi face și eu ca tine. Ești o bună afacere — în orice caz — să-ți iei un tovarăș

suportabil în misteriosul drum al vieții. Zic „suportabil”, fiindcă, oricum vei dăruî și vei împodobi pe aleasa iluziunii tale, cu vremea tot la acest nivel trebuie să te găsești : „suportabil”...

■ — Acum, dă-mi voie și mie să te întreb : îmi anunți proiecte teoretice, sau... ești pe calea primăriei și a bisericii ?

— Cred că sunt la începutul acestei căi... Ți-o spun pe șleau : șefia aceasta de cabinet trebuia să-mi aducă măcar oarecare compensații... matrimoniale... Căci, de rămas printre oamenii care mă socotesc azi soldatul lor, nu voi rămînea... Poate că sunt cel mai rezistent dintre voi din punct de vedere al simțului olfactiv moral... Ei, cu toate acestea, sunt în politică vecinătăți și ambianțe care îți cer o nesimțire de hipopotam. Știu eu... Poate că timpul ne va aduce și în politică prefaceri și surprize. Îți aduci aminte că nu prea mă înțelegeam cu colegul Spata, „boierul Edgar”, cum îi ziceam între noi. Recunoșteam și recunosc că e un băiat cu admirabile calități. Aud despre el lucruri mereu bune. Este președintele Asociației studenților români de la Paris și se bucură de un ascendent considerabil. Fi-va el marele reformator al politicii noastre de plească și de procopseală ?

— Eu, unul, m-aș mira... Că va ajunge într-o zi în vârful piramidei noastre politice, asta e de prevăzut, dar că va dărîma piramida și va reclădi-o aiurea decît lîngă Nilul păcatelor noastre de asta mă îndoiesc radical.

— Cine poate să-ți demonstreze că începînd veacul al douăzecilea, nu vom începe și o viață nouă politico- socială !... Partidul conservator suferă de pletoră de valori. Sunt în el prea multe personalități. De aceea iată că s-a și rupt în două. Junimiștii și conservatorii cred eu că s-au despărțit definitiv. Dar și conservatorii, azi la cîrmă, sunt gata să plesnească iar în două. Sunt prea multe lupte intestinale și gelozii anarhice. Partidul liberal, fără să adăpostească prea mulți intelectuali, reformatori și oameni de geniu, începe totuși să pîrîie și el.

— Uiti, Silviu, că partidul liberal a încărcat în căruță cîteva duzini de generoși...

— Așa e ! Să vedem acum cine e mai tare : oala liberală, sau fermentul generoșilor... Morțun, Stere,

Radovici, Diamandy, Nădejde și cîți mai sunt... Frumose personalități, suflete pline de avînt !... Dar mă tem iă influența lor va birui cu greu.

— Ai uitat să pui la socoteală pe Badea Jiu.

■— Că bine zici !... A... mi-a trimis nebunul o scrisoare apelpisită, scrisă probabil la „Bolta rece” pe la orele 3—4 dinspre ziua. îmi dă niște lecții de conduită politică... îmi schitează, profetic, ce va fi politica Europei în secolul cel nou, prevede convertirea la socialism a tuturor conducătorilor burgheziei...

— Desigur, după principiul lui Caragiale : „trădare să fie, dar s-o știm și noi”...

— Și la urmă de tot, ca preț al cîstei pe care mi-a făcut-o și al lecției administrate, îmi cere să-i trimit ceva parale... M-am executat fără întîrziere. Cu profeții trebuie să te pui bine totdeauna... Așa a fost cu Badea Jiu...

— Mie mi-a spus la Iași, cu prilejul nunții mele (în parantez : a fost un nuntaș care ar fi cerut, pentru el singur, miracolul de la Cana Galileei), mi-a spus că Stere i-a asigurat, la o instituție liberală de acolo, un post destul de acceptabil.

— Se poate, dar obligațiile de la „Bolta rece” pot fi uneori exagerate.

Ușa cabinetului se deschise și ușierul se arătă cu un cap răscolit de teamă ierarhică :

— Domnule șef de cabinet, a venit domnul ministru.

— ...Ce zici, Dorule ? Vrei să te prezint ministrului ? A cetit nuvela ta !...

— Silviu, mulțumesc !... Cred că n-a venit încă vremea... dacă va veni vreodată !...

IX

Ninge de cîteva zile. Altfel decît anul trecut, anul acesta iarna s-a grăbit să întindă pe pămînt dalba ei împărăție. Ceasuri lungi, din cerul cu dimensiuni reduse, pogoară visul molcom și feciorelnic. La început a fost o învălire ușoară, nesimțită. Apoi o largă filfire de draperii oblice și, la urmă, o fugă aprigă de aeriană cavalerie. Tristetea grădinilor goale, mizeria maidanelor cu gunoaie și dezordinea

curților orășenești s-au pomenit, într-o dimineată, iertate și transfigurate. Oamenii trăiră încă o dată suava iluzie a primului omăt absolvitor. Lumea s-a schimbat într-o noapte ! Dezolatele ascunzișuri de după casă sunt desființate și îngropate. Potecile fetide au pierit. Cotețele, ungherele nemăturate, viroaga lăturilor, toate au fost abrogate în această oră a iluzoriului paradis, culcat cu întinse aripi albe deasupra pământului plin de lepră.

În provinciala capitală — încă neștiutoare de camioane, de claxoane și de tot iadul acustic de mai târziu — începu zvonul vesel și plin de fericite rechemări ale clopoțelilor de la sănii. Trăsurile intrară în șoproane și săniile agere, trase de cai pletoși și negri, desfunderă străzile troienite. Sub această armonie a zurgălăilor tradiționali, filfiiu rar, în atmosfera purificată și sonoră, depărtate strigăte mercantile sau țipetele copiilor care se împroșcau cu zăpadă.

Doru și Antonina au stat în casă toată ziua. Antonina a fost activă ceas cu ceas. A cetit, a pregătit, lângă doamna Filipache, cele pentru masă și apoi a trecut la capitolul cotidian și interminabil al împletiturilor și al rufăriei. Doru a privit de la fereastră capișonul cel alb al caselor, a ascultat, îmbiat de copoței, poveștile iernilor copilăriei și a urmărit, în văzduh, năvala ciorilor de la țară. Își dezlipește fruntea de geamul ferestrei și-i spune Ninei ;

— Nino, sunt obosit de atîta lene și atîta reverie... Știi ce, Ninușco ?... Aidem să facem o plimbare la Șosea ! Am urgisit-o de mult Șoseaua asta. Mi-e dragă numai dimineța, cînd e goală și sihastră. Dar în primele două- trei zile de zăpadă priveliștea e alta, și dispoziția mea sufletească de asemeni.

Antonina rămîne cu mîinile îngropate în cămașa pe care o inspectează și răspunde cuminte și conciliantă :

— Da, ideea nu e rea... Numai să facem o plimbare adevărată, pe picioarele proprii, strînși în paltoane și cu ghetele în șoșoni...

— Așa gîndesc și eu... Poate să luăm sania cînd ne vom înapoia.

— Dôrule, să n-o luăm deloc... Știi tu ce bani ne-au mai rămas ?

Doru se apropie de Antonina cu atitudinea vinovată, lașă și lingușitoare a cuiva bîntuit de remușcări :

— Fetița aste e prea aspră... cum să zic... *pour les peccadilles d'un poète !*

— Mamă dragă, condiția marilor tale izbînzii viitoare stă în buna chiverniseală a acestor ani de candidatură. Celebritatea ta este pe drum... S-o așteptăm, cum se spune în Evanghelie, cu candelile aprinse — adică cu practică înțelepciune.

Doru îmbrățișă pe Antonina, dar adăogă afectuos și ironic :

— Ei, bobocule, cine știe să le spună ca matală !... Hai să ne îmbrăcăm și să privim la Șosea cum vine seara.

Ieșiră în orașul troienit și, pe poteci strîmte, de-abia croite, ajunseră în Calea Victoriei prin dosul Academiei, făcînd, în sens invers, aproape același drum ca a doua zi de cunoștința lor.

Zeci de sâinii cu cai nerăbdători, cu poloage care acopereau și caii și partea de dinainte a sâniei treceau în sus și în jos prin zăpada abundentă și nedisciplinată de lopată. Birjarii muscali — ciudată podoabă a Șoselei de acum patruzeci de ani — stăteau îngropați pînă la brîu în capra sâniei și îndemnau cu țipete ascuțite caii lor rapizi ca vijelia. Fericiți de această reîntîlnire cu omătul cîmpiilor natale, dolofani și aprinși la față ca niște copii la joacă, acești eunuci slavi erau protagoniștii și nota de onoare a serilor de iarnă la Șoseaua Kiseleff.

În sâniile lor se răsfața toată protipendada de altădată, ajunsă acum și trecută zilnic, într-o gazetă scrisă în franțuzește, *high-life*-ul societății românești. Era o seară geroasă, cu trandafirii clarificări spre apusul zăvorit (asupra soarelui captiv), ca o gratie de mărgean. După primele zile de ninsoare, urmaseră cîteva de ger. Sîrmele și stîlpii lămpilor electrice, crengile teilor de pe laturile Șoselei, lugerii uscați de pe răzoarele troienite se arătau îmbrăcați într-o căptușeală dalbă și ușoară, gata să se deznoade ca un vis la prima zguduitură a realității.

Doru și Antonina, cu paltoanele pe ei și cu fularele la gît, mergeau pe lîngă teii din dreapta Șoselei, în pas elastic și cumpănit, prin zăpada care scîrțîia și prin gerul care mușca obrajii. Antonina avea o căciuliță de astrahan care se potrivea de minune cu cositele ei blonde și cu fața ei îmbujorată.

Elita bucureșteană zbura fericită, în vârtejuri de zăpadă și în tumultul coamelor negre, pînă la rondul al doilea — rar mai departe — și apoi, în pas domol, în aleanul clopoțelilor picurați, venea înapoi spre Bufet, pe partea dinspre Vila Văcărescu. Pietonii erau rari. Și o bună parte din ei erau tot boierii din sanie, care pogo- rîseră să-și dezmoștească încheieturile și să se lase îmbrățișați, prin blănurile scumpe, de brațele severe ale iernii.

Filipache recunoștea cînd pe unul, cînd pe altul. Ii văzuse de atîtea ori, și în sanie, și în trăsură, și la alergările de cai, și în lojile lor, la teatru. Erau aci înfățișate toate vîrstele, toate situațiile privilegiate, toate țările balcanice, plus Rusia, în frunte cu domnul de Fonton, toate poveștile alcovului și toate infracțiunile Decalogului. Strîngînd brațul Antoninei și punînd vorbelor lui ca un fel de surdină fularul de la gît, Filipache se lăsă furat de amintirile și de preocupările lui de acum cîțiva ani:

— Și groși și subțiri, și diformi și zvelți, unii și unele de o celebră frumusețe, unii și unele de pomină, cu aventurile, cu cheltuielile și cu stricăciunea lor, toți aceștia pe care îi vezi m-au interesat într-un moment cu un interes care mă rodea ca rîia și ca vărsatul...

Cînd eram în clasa a V-a, a venit la liceul nostru, de la nu știu care gimnaziu, feciorul de boier Edgar Spata, școlarul cu care era să mă leg cu o ciudată și nedezlegată prietenie... Eram democrat înfumurat, socialist intransigent și protivnicul tuturor boierilor... Mai multă vreme am stat departe de Edgar Spata, și tot așa și el de mine... Dar au fost două împrejurări care ne-au apropiat și ne-au legat : lecțiile de istorie și strada Semicerc. La istorie ■— chiar cînd n-am mai fost printre premianți — am rămas neclintit cel dintîi. Edgar Spata, elev nou sosit, ambițios, vioi, simpatic și abil, mi-a propus să pregătim lecțiile de istorie împreună. Iar strada Semicerc a de- săvîrșit opera prieteniei noastre, fiindcă familia lui Edgar Spata stă și azi la cîțiva pași de noi. Acest coleg, fără să știe, a avut asupra mea o puternică înrîurire. Eram în casa lui în fiecare zi. întîlneam, la pragul lui, echipajele tuturor marilor familii bucureștene. Auzeam fără să întreb — de la el, de la verii lui, de la amicii lui ciocoi — toată cronica vechiului București fanariot, toată cronica zilelor noastre amestecate, plus bogate suplimente de cancanuri pariziene și internaționale. Socialismul meu a început să

năpârlească... Acești boieri, zglobii, de duh, iubitori de aventuri și de șampanie, uneori fricoși ca niște iepuri, alteori temerari și spadasini, au început să dezghețe pe rapsodul pe care-l port în inimă... Unde mai pui pe urmă sugestiunea literară !... Balzac, Flaubert, Daudet, Maupassant !... Avem și noi nu numai faliții noștri, dar aristocrații noștri, burghezia lui Ion C. Brătianu, închegarea noilor averi, epopeea României moderne, entuziasmul, lăutarii, chiolhanurile și nebunii noștri !... Amînînd convingerile și planurile mele de poet revoluționar, am poposit, cu surprindere și cu simpatie, la priveliștea eteroclitei și grabnic înjghebatei noastre clase conducătoare... Bată-i norocul !... Te dezarmează !... Petrec, sunt înfumurați, spun prostii, plutesc în afaceri veroase și în adultere întocmai ca eroii lui Zola !...

Firește că această bizară indulgență la care ajunseseam semăna pe cît colo a molipsire. Am revenit treptat. Totuși, am fiert în inima mea, vreo doi ani, fel de fel de proiecte literare, de romane libidinoase și absurde și de poeme desucheate, din care, din fericire, n-am ajuns să scriu decît unul singur.

În față cu apusul soarelui, printre copacii albi și fantastici, ca într-un aprilie din altă lume, Doru și Antonina mergeau cu bărbăție, înfruntînd gerul crescînd și zăpada scorțoasă.

Antonina întrerupsese rechemările lui Doru :

— Mi se pare curios ce-mi spui... Mie îmi rămăsese impresia că amicul tău Edgar e un om de valoroasă precizie sufletească...

— Apoi așa și este...

— Atunci, cum ai recoltat atîtea fructe putrede de pe urma prieteniei cu el ?

— Știu și eu ? !... Edgar era imunizat. Mediul lui boieresc nu-l oprea să fie muncitor, ambițios, exact la datorie și cinstit la parale. Dar acum să ne înțelegem. Eu am rămas departe de damblalele boierești, ca un sănătos vlăstar burghezesc. Am ajuns însă să poftesc să-i descriu pe acești conducători, cu conacele, cu parcurile, cu luxul, cu femeile lor frumoase, cu patimile și cu prăbușirile lor...

— Cum se face atunci că toată simpatia ta de artist este viguros îndreptată — și fericit îndreptată — spre fluviul popular, spre tradițiile cărunte și spre folclor ? ... Cum explici tu asta ? Tot prin vechiul tău entuziasm socialist ?

— Nu, Nino dragă ! După neroziile și fumurile mele aristocrate, am avut norocul să dau peste marele nostru Gheorghe Coșbuc. Cărțile lui, *Balade și idile*, *Fire de tort*, au refăcut educația mea. Cetisem pe Eminescu cu absorbirea totală și copilărescă de la cincisprezece ani. Am cetit pe Coșbuc cu fericirea deplină a celui ce — crescute în cîmpie — ajunge înțîia oară să vadă munții și să respire mireasma pădurilor de brad. De la aristocratismul meu estetic și decadent, am trecut, ca printr-o convalescență, la sănătatea țărănească și la clasicismul lui Coșbuc. Aș zice, mai exact, am venit înapoi acasă la părinți, adică la cîmpiile, la macii din livezi, la legende și la dramele elementare din anii copilăriei mele... îmi amintesc de două călătorii pe care le-am făcut la Sinaia, una în vara anului 1896 și alta în vara anului 1897. Înțîia oară am venit la Sinaia într-un tren boieresc, am luat o cameră la un otel din parc și m-am ținut printre așa-zisa „*jeunesse fleurie*”, în ciuda pungii mele democrate... A doua oară am urcat la brazi cu clasa a treia, am poposit într-un han dinspre Poiana-Țapului și, fiindcă nimerisem niște zile ploioase, am stat în circiumă toată ziua, ascultînd lăutarii și privind hora de sub șopron. Aveam cărțile lui Coșbuc cu mine și le studiam în mijlocul desfătării populare !...

Nino dragă, să trecem cîțiva pași dincolo de rondul al doilea... Nu prea departe... Să stăm o clipă singuri în fața amurgului...

Aproape toate sâniile, după ce treceau de Vila Popovici, făceau rondul și intrau în șirul domolit și fume- gînd care venea înapoi spre Bufet. De la rond înainte, spre Hipodrom, se vedeau numai două-trei sâanii și cîteva perechi izolate. Doru și Antonina făcură o sută de pași prin zăpada croită, dar nebatătorită, și se opriră sub un tei preschimbat în candelabru de argint. Soarele cădea grabnic sub orizont, imprecis și difuz, ca o tortă uriașă care ar trece prin geamlicul unei sere pline cu fantome vegetale. Creștetul cerului se însenina, și, înaintea steluțelor, încă nevăzute, se lăsa un ger de stepă moscovită. Clopoțelii, rîsetele cristaline, scîrîtîtul zăpezii sub pașii depărtați păreau ultimele cercuri periferice de pe fața unui heleșteu care adoarme... Liniștea care se așternea pe lumea troienită părea materială și constrîngătoare.

— Ninușco ! Ce frumos e aici !...

Antonina, cu nasul în manșon, răspunse trăgându-l de braț :

— Da... dar ne costă prea scump dacă ne lăsăm nasurile jertfă !... Aidem înapoi și ceva mai repede, ca să nu mai simțim gerul !...

Reveniră în locul larg și rotund pe care îl ocoleau caii plini de zurgălăi și voiră să facă drumul înapoi tot pe partea Popovici-Zerlendi.

O sanie înțesată cu vreo cinci persoane, dintre care două, în picioare, pe scaunul de la spate, le tăie calea cu un plesnet de gălăgie și de chicoteli. Și apoi, imediat, Doru și Antonina își auziră numele :

— Nino !... Domnule Filipache !... Opreți, băieți !...

Sania opri la o parte, în zăpada adâncă. Era un grup de veseli mediciști : Elvira Iatropol cu încă patru, două studente și doi studenți. Fără nici o ceremonie, Elvira expedie pe tovarăși și rămase cu Nina și cu Doru.

— Ce bine îmi pare că v-am întâlnit !... A, hulubașii mei dragi !... Pentru voi doi, zăpada, plimbarea, seara asta de ametistă trebuie să aibă un farmec necunoscut nouă, bieților celibatari.

Antonina, contrariată în inima ei de această întâlnire nedorită, nu răspunse nimic. Doru, dimpotrivă, tainic, plăcut iritat de prezența Elvirei, îi răspunse dolent și interesant :

— Ești bine dispusă, domnișoară Elviro ! Nu căutăm să știm cine erau și ce calități aveau colegii dumitale din sanie, dar avem dreptul să te întrebăm : pentru ce această amabilă și poetică ironie ?

— Ce ironie, fraților, când ochii și obrajii voștri înfloresc de fericire și de intimă siguranță !...

Antonina se simți furnicată și ripostă :

— Nu cumva generoasa mea Elviră începe să cunoască gelozia ?

Doru le lăsă să treacă înainte pe cărarea lunecoasă și strîmtă și adăstă, curios, răspunsul Elvirei.

— Nino dragă !... De ce să mă fac mai bună decît sunt ? !... Nu știi tu că însuși arhanghelul Lucifer n-a putut să privească fără primejdie strălucirea și fericirea lui Dumnezeu ?

În spatele lor, Doru se porni pe un rîs nebunesc :

— Domnișoară Elviro... aici ai fost... *impayable* !... Auzi ce spune domnișoara Elvira !... Ha-ha-ha !...

începu să rîză și Elvira. Antonina rămase serioasă și bănuitoare.

— Nino dragă, te-am pus pe gînduri cu prostiile mele... Aruncă-le la coș, precum făceai și altădată... Așa m-am deprins cu tine, să-ți mărturisesc toate năzbîtiile care îmi trec prin cap... A, dar ia stăi ! Mi se pare că am găsit ceva mai bun !... Mi-e frig și la nas, și la mîini, și la picioare... O idee !... Vă poftesc la un ceai colea, la „Flora”. Numai zece minute ! Tragem cîte-o dușcă fierbinte, cu o linguriță de rom, și pe urmă plecăm.

Antonina rezistă.

— Elviro, prea-ți suntem datori... Nici n-am apucat să ne plătim de invitarea ta de la teatru.

— Vai, Nino, ce însemnează contabilitatea asta de zaraf ! Se poate să introduci între tine și mine asemenea socoteli ?

— Da' tu pierzi mereu din vedere că nu mai sunt tovarășa ta de odaie de la domnișoarele Eremia !... Ce naiba !... Sunt măritată ! Uite bărbatu-meu !... Prietenia și amabilitățile tale se lovesc de un obstacol...

Ochii lui Doru se întîlniră cu ochii Elvirei. Elvira se simți părtinită și încurajată :

— Nino. bărbatul tău vreau să fie fratele meu. Cum poți tu să stăvilești atîta prietenie și atîtea amintiri care mă leagă de tine și oare îl învăluiesc, fără voia mea, și pe domnul Filipache ? Lasă-mă să vă simt uniți în inima mea și nu mai crede că acum, fiindcă ești măritată', trebuie să fim mai puțin prietene.

Doru interveni aproape încredințat că apără un punct de vedere fățarnic :

— Nino, n-avem dreptul să ne dezbrăcăm de prietenii de pînă ieri ca de niște paltoane. Pe urmă, sper că vom fi și noi în stare să nu rămînem prea datori față de domnișoara Iatropol...

— Vezi ?... Hai, nu mai fi copilă și vino încoace ! Ce însemnează aceste sfii și aceste rezerve ?

Elvira apucă de braț pe Antonina. Urmate de Doru. intrară în veranda caldă și luminată a lăptăriei „Flora”.

Cu aerul că intră într-un loc foarte cunoscut și că se găsește între fețe familiare, Elvira ceru o cameră deosebită.

Porunci omului de serviciu :

■— Un ceainic, pahare, rom și gustări !

Scoase de pe ea paltonul de veritabil astrahan, căptușit cu o mătase delicată ca puful, și rămase într-o rochie care părea un simplu mulaj al trupului ei de splendidă felină omenească. Antonina, sub cuvînt că odaia nu este destul de caldă, întîrzie să se dezbrace. O tristeță nebiruită, niște presimțiri amare și vechea gelozie din copilărie îmbrăcară, ca un crepuscul jalnic, inima Antt»- ninei... Cîtă vreme va mai prigonii o această vecinătate oneroasă ?... Cum să scape de asaltul acestor protestări amicale din ce în ce mai supărătoare ?... Chiar dacă, în sufletul ei, Elvira este nevinovată (și Antonina n-are încă dreptul să creadă într-altfel), apropierea Elvirei de Doru poate să nască dispoziții suflotești și complicații nesănătoase. Cine poate să rămînă înamovibil în fața acestei frumuseți, pe care gerul de adineaori, rochia strînsă și demonii dinăuntru o fac atît de subjugătoare ? Nu trebuie nici o codeală și nici o întîrziere ! Nu trebuie să ispitim nici pe oameni, nici pe Dumnezeu. Antonina va vorbi franc și energic cu această prietenă ! „Fugi din calea lui Doru ! Altfel, voi înțelege că umbli cu dinadinsul să te vîri în sufletul lui și să-mi faci netrai !”

— De ce ești, surioară, fără chef ?... Scoate paltonul de pe tine și descrețește fruntea asta, care mai-nainte de a fi a lui Doru a fost oleacă a mea...

Antonina se gîndi : „Cel supărat este totdeauna cel păgubaș... Să urmărim lucrurile fără pripeală și fără exagerare.”

Omul de serviciu aduse o vastă tavă de argint, încărcată cu ceaiul comandat. După ce rămaseră singuri, Elvira potoli reproșurile gata de izbucnire :

— N-aveți nici o grijă ! Nu sărăcesc pe tata. Clienții, pe care încep să-i am, vor plăti de aci înainte nevinovatele mele fantazii.

Apoi, mlădioasă și îndemînică, prinse să-și servească prietenii.

— Elviro, te rog nu-mi pune prea mult rom...

— Fetițo dragă... cînd e atît de frig afară și cînd, în viața aceasta, e atît de bine să vezi lucrurile și situațiile prin acest vâl miraculos în care se preface stropul de alcool, combinat cu fiziologia noastră, de ce mă ții de rău ?

— Elviro, eu prefer să rămîn lucidă și în ceasuri de voie bună, și în ceasuri de întristare.

— Și ce fel de ceasuri de întristare poți să mai ai tu o dată ce amicul nostru Doru Filipache s-a hotărât să fie ocrotitorul și grădinarul vieții tale ?

Filipache puse pe farfurioară paharul cu ceai și răspunse printre pauze :

— Hm !... Știi și eu... Aici să mă ascuți pe mine... nu pe Antonina...

Elvira. isprăvi primul pahar și, cu ochi strălucitori, cu bujori în obraji, cu calde intimități în glas, desfăcu brațele ca pentru o îmbrățișare :

— ■ Copii neispitiți ce sunteți !... Voi nu știți să prețuiți norocul pe care vi l-a dăruit Dumnezeu ! Poate că și eu, dacă aș fi în locul vostru, aș dovedi această nepricepere. Voi nu înțelegeți cât este de dragă și de ispititoare situația voastră. Prieteni, camarazi și iubiți ! Iată idealul ! Mereu împreună, inseparabili, mîna în mîna și inimă lingă inimă !...

— ¡Domnișoară Elviro, lasă-mă să-ți întorc ceva din mirarea dumitale... De unde atîta convingere pentru căsătorie la dumneata, care, după cîte știu eu, mei nu vrei să auzi de plugul cu doi boi ?

Elvira își umplu al doilea pahar.

— Cine ți-a spus asta ? Nina nu ți-a spus-o... Poate m-ai înțeles greșit odinioară, în salonul verișoarei dumitale Sanda, la discuția asupra ideilor lui John Stuart Mill. Nu, dragă domnule Filipache. Este o taină dureroasă a sufletului meu. Nina cred că a bănuț-o. Toți bărbații care mă întîlnesc și mă privesc — și cunoscuți, și necunoscuți, și prieteni, și colegi — nu-mi fac cinstea să mă creadă că aș fi bună de soție... Complimente, priviri toride, glume, aluzii, obraznicii... cîte poțști !... Dar un gînd cinstit, o atitudine serioasă, o propunere tragică — „Vreau să fii nevasta mea cu cununie !" — de așa ceva nu m-am învrednicit pîna acum...

Antonina crezu momentul binevenit să intervină :

— Elviro, un mare păcat al firii tale — care explică poate neajunsul de care te plîngi — este că nimeni nu știe niciodată cînd ești tu la tine acasă, adică vreau să zic : cînd vorbești serios, cînd te arăți tu pe tine cea adevărată...

— Puica mea scumpă !... Poate că spui adevărul... Știu eu cîte suflate port în pieptul meu !... Tu ești fericită fiindcă ești precisă. Aceeași de dimineața pînă seara. Pe cînd eu !... Cîte voci contradictorii, cîte inițiative încurcate, cîte sentimente inimice ! Totuși, dați-mi voie să nu mă calomniez prea tare. Tu

știi, Nino, că în odaia cea mai ascunsă și mai zăvorâtă din palatul zmeilor stă biata fată pe care au furat-o zmeii !

Filipache, cu coatele pe masa ovală și atât de aproape de această frumoasă gură care se spovedea, fu gata să rostească : „Ileana Cosânzeana !" ... Dar își înghiți exclamația o dată cu o largă sorbitură din ceaiul dres cu rom.

Antonina răspunse, gravă :

— Elviro, te iubesc, te admir și mă tem de tine de când eram copii și ne jucam, la Brăila, printre sacii de pe cheiul Dunării... Ai dreptate. Ești un suflet arzător și generos... Dar te-au furat zmeii !... Nu te supăra, dar știi tu cine este patroana ta ? Este sfânta Maria Magdalina, din care Mîntuitorul scosese șapte demoni.

Filipache tresări pe scaun și-și izbi palmele a pagubă :

— Vai, Nino dragă !... Cum poți să spui tu această vorbă jignitoare prietenei tale celei mai bune ? !...

— Domnule Filipache, sunt obișnuită și cu franchețea judecăților Antoninei, și cu usturătoarea lor dreptate. Nu mă jignește vorba ei. Așa este... Am auzit și eu acest cuvînt bisericesc : „Maria Magdalina, din care Domnul scosese șapte demoni !" Mă înfioară ideea aceasta ! Cît doresc și eu această eliberare ! Să nu mai fiu atât de bîntuită de capricii, de dezordinea nervilor și de zigzagurile voinții ! Dar unde este eliberatorul ? Înțelegeți acum mai bine de ce poftesc la fericirea voastră... Mă odihnesc privindu-vă. Mă surprind visînd și eu la căminul anonim, nebătător la ochi, unde să mă ascund de lume cu cel ce m-ar fi scos din mîna zmeilor.

— Elviro dragă, ești jucăria unei iluzii !... Dezrobitorul tău și-al nostru, al tuturor, nu poate să fie, nu este decît unul singur : cel care a dezrobît pe Magdalina.

— Știu, fetiță scumpă'; mi-ai spus-o altădată. Dar e prea tîrziu. Ce să fac !... Nu eu, ci tu ai avut norocul să-ți trăiești copilăria în mînaștire și să cunoști pe sfinții de care îmi vorbeai...

— Elviro, atîta cît ești, în viața aceasta, cu capul pe umeri și cu inima dornică de izbăvire, nu e niciodată prea tîrziu să cauți pe izbăvitorul...

Elvira răspunse nu cu vorba, ci cu gestul și cu totul altceva decît te-ai fi așteptat. Umplu cu ceai al treilea

iu* pahar, vărsa din el cîteva lingurițe și împlini golul cu rom.

— Da, da... însă dați-mi voi o mîină de ajutor...

Antonina o privi cu ochi întunecoși.

— Dumnezeu nu poate să te mîntuiască fără voia ta...

Doru făcu un gest obosit și conciliant :

— Problema voastră e prea gravă pentru lăptăria „Flora”... S-o amînăm pînă la o vreme și o catedră mai potrivite.

— S-o amînăm, domnule Filipache.

Elvira se duse la sonerie și sună, apoi, fără să se mai așeze pe scaun, sorbi tot paharul. Omul de serviciu veni la poruncă :

— Dă-ne socoteala și trimite degrabă să ne aducă o sanie.

Doru ar fi voit să rămînă în picioare pe scaunul de la spate. Dar și Elvira și Antonina se împotrivară. Elvira puse înainte prestigiul ei de doftoriță :

— Nu vreau să mă chemi mîine să-ți dau doftorii de răceală. Intrăm toți în sanie și ne învelim bine. Și dacă nu încăpem la rînd, iei pe Antonina pe genunchi.

Cu Antonina pe genunchi și coapsă lîngă coapsă cu Elvira, Doru străbătu — pe oglinzile aburite și vinovate ale conștiinței — un sfert de oră de reverie și un iezer lung, cu vrăji rele la fund...

X

Acasă, bănuielile se stinseră, presimțirile se depărtară și viața sănătoasă (mediocră și măsurată) se deșiră mai departe în chilia Antoninei și a lui Doru. Cînd unul, cînd altul se duseră la Universitate — Antonina exactă, Doru neregulat și cu examene în restanță. Gerul se domoli. Zăpada începu să se topească și în județul Brăila apele se umflară și se revărsară peste arături.

În ziua de 24 decembrie, după stilul nou, Antonina îl vesti pe Doru că seara vor ieși împreună în oraș.

— Tu ai avut deunăzi ideea să mergem la Șosea. Am și eu o idee... Astă-seară la ora zece și jumătate vom pleca de acasă. Nu mă întreba unde te voi duce.

E secretul meu. Făgăduiește-mi că te vei lăsa condus, ca un băiat cuminte.

— Bine, Ninușco... Făgăduiesc tot ce vrei ! Bine că ai și tu o fantazie !... Cîteodată am remușcări cînd mă gîndesc că mie îmi trec prin cap prea multe fantazii, și ție nici una...

— Așteaptă și vei vedea. Vom vorbi pe urmă de această fantazie a mea.

Seara, după ora zece, vestiră pe cei din casă că ies în oraș și plecară, luînd cu ei cheia de la verandă Era o noapte umedă și rece. Zăpada de pe străzile secundare, călcată de picioare, călcată de vehicule, arăta jalnică și declasată, ca niște brazde de gunoi. La răsپintii erau mormane care se topeau încet sau prindeau coajă de gheață, după temperatura nestatornică a zilelor. Bătea un vînt aspru și pătrunzător, semnul cunoscut că alte zăpezi și alte vifore sunt călătoare spre țara noastră.

• — Ia să vedem acum dacă tu, cu ideea ta, vei nimeri-o mai bine decît mine deunăzi.

— Mult mai bine decît tine, Dorule...

Apucară pe strada Soarelui și o străbătură pînă la capătul celălalt din strada Fîntîinii. Înaintea lor și apoi în urma lor mai erau cîteva perechi care păreau că șoptesc în limbi străine.

Leșiră în fața Liceului Sf. Sava. Doru întrebă :

— Ei, și acum ?...

— Încă o sută de pași înainte, spre Calea Victoriei...

Perechile dinainte și din urmă aveau același drum. În fața Catedralei Sf. Iosif, Antonina se opri și, trăgînd ușor de braț pe Doru, intrară înăuntru. Doru șopti :

— Am înțeles... Dar ce priveghere este astă-seară ?

— Privegherea de Crăciun !... Mîine toată lumea occidentală serbează Nașterea Mîntuitorului !

Doru avu o vie tresărire de uimire :

— Privegherea de Crăciun !... Ce spui, Nino ? ! ...

Înăuntru, prin spațiile vagi, de-abia destăinuite de lumina cîtorva candelă, apărură, înșirate în bănci, mulțime de capete plecate. Locurile din urmă erau aproape toate prinse. Fără zgomot de uși, fără zgomot de pași și fără nici o vorbă, alte și alte obscure siluete treceau prin vadul luminilor blafarde și se pierdeau în umbra pilaștrilor. Plutea, în reculesul sfînt locaș, o pace adîncă, închegată totuși

din cucernică nerăbdare și din sute de rugăciuni spuse în taină.

Doru și Antonina își făcură loc în bancă pe aproape de amvon și nu mai schimbară nici o vorbă.

În cugetul lui Doru se desfășurară epoca de glorie a creștinismului, treptele de aur și de sînge martiric ale ascensiunii creștine, opoziția triseculară a păgînismului clasic, lecțiile profesorului de istorie și un noian de gînduri și de amintiri personale... Deși atît de departe de zilele Romei imperiale și ale catacombelor, această adunare pioasă — în pămînt ortodox — avea nu știu ce notă exotică și misterioasă. Așa trebuie să fi fost și pe atunci ! În sanctuare mascate, sub cimitirile din Via Appia, în fapt de seară, ori dis-de-dimineată, mai înainte de cîn- tatul cocoșilor, mărturisitorii sublimei speranțe în înviere și în nemurire veneau tot așa, tăcuți, anonimi, cîte unul, cîte doi, ca să sporească, sub pămînt, eroicele armate ale Crucii, ca să adore și să se hrănească cu Isus Crist«s Euharistie !

Băncile se umplură pe nevăzute, și cei ce mai so-seau rămaseră în picioare pe lîngă ziduri și printre stîlpi. Într-o lăture a altarului o lumină într-o lăle roșie de sticlă arăta, ca flamura de pe palatul împărațesc, că monarhul este în cămările sale. În fundul altarului, deasupra chivotului în chip de catedrală, creșteau în umbră cilindrii făcliilor, încă fără flacără. Un punct luminos, o stea ivită deodată, începu să se ridice spre făcliile stinse, și din steaua magilor se prefăcu într-o constelație tremurătoare, deasupra adîncimilor altarului.

O salvă de clopote deschise sacra ceremonie și un popor de clerici, investmîntați în haine de dantelă și de crizanteme, ocupă, ordonat și ritmic, băncile din altar. Serviciul începu. După cărunta tradiție, izvorîtoare din Liban și din Sion, și comună Orientului și Occidentului, porniră vechii psalmi — cînd întregi, cînd desfoiați stih cu stih — în latineasca dură și hieratică. Două cete de clerici, două strane, dialogară lung, exprimînd extatic bucuria cerului și a pămîntului în fața miracolului de iubire, dăruit nouă în Betleem : „*Christus natus est no- bis : Venite, adoremus ! Venite, exulemus !*”

Prin miezonoptica răsfirată în trei negre evantalii, străbătură luminoase proorocii din Isaia, psalmii mesianici, pericopele evanghelice ale Nativității și glorioasa elo- cință a Sf. Leon Papa, a Sf. Grigorie

Papa, a Sf. Ambrozie și a Fericitului Augustin. Ca o falnică încheiere a acestei lungi privigheri, în noaptea păstorilor veniți la Sfânta Iesle, imnul *Te Deum laudamus* se risipi sub cerurile catedralei ca un stol de vulturi împărătești, făcând să vibreze vitrourele și să pîlpîie luminările.

Prima Sfântă Liturghie — dintre cele trei care trebuiesc rostite de orice preot principal la sărbătoarea Nașterii Domnului — se ridică prin căpriorii vagi ai sfîntu- lui locaș și prin cortul sumbru al nopții de decemvrie spre tronul descris în Apocalipsă al împăratului sărbătorit.

Între Doru și Antonina și această solemnităte nocturnă, scăldată de valurile orgii, cuvintele latine, tehnica ritualului, înțelesul și adîncimea lecturilor se pierdeau și se îngropau nebănuite, exact ca bogățiile de la fundul oceanului. Dar glasul orgei, dar implorările, fremătările și extazele ei comentau totul și făceau totul lumină și paradis, dincolo de cuvinte.

Antonina, care cunoștea urzeala Sfîntei Liturghii mult mai bine decît Doru, prinse și recunoscuse momentele solemne și urmări cu suflet cucernic și cu răspunsurile consacrate divina dramă din altar. Doru rămase suspendat în fluxul și în refluxul orgei și amestecă în sacrul ocean inima lui profană, speranțe și proiecte literare, iarba rea a unor așteptări și a unor doruri pe care putea încă să le smulgă și să le arunce și mai ales amintirea de acum trei ani a privigherii de Crăciun, trăită tot în această catedrală.

Era în anul al doilea de colegialitate cu Edgar Spata. Se vedeau zilnic, ceteau reviste franțuzești, se plimbau la Sosea și învățau împreună. Edgar se simțea bine, făcea cu Doru un schimb avantajos și continua să fie un elev eminent. Dimpotrivă, Doru degenera. Odrasla mediocrei burghezii învăța cu pagubă ideile, gusturile, cancanurile și moralitatea boierească. O mistificare specială se petrecea în cugetul lui Doru : copilul cu fiori de poezie în el se amăgea privind casele mărețe, pe cei ce locuiesc în ele, investmîntați în haine moi, și heleștaiele putrede, cu nuferi mincinoși și cu perdele de trestii clătinate de vînt... Doru aduna material pentru un roman patologic, o schi- loadă ființă imaginară, care trebuia să se nască în porfiră și în byssus !...

Intr-o zi află că elita capitalei aleargă să admire un spectacol rar, de o cutezanță pur pariziană. O artistă celebră se arăta pe o scenă din dosul Băncii Naționale, într-o serie de roluri mute, fără altă haină decît prestigiul unei plasticități impecabile și fără alte comentarii decît flautul unui Pan ascuns între culise. A fost și Doru — cu eroii pe care îi urmărea — la această prilej din vremurile păgînismului greco-roman... Dar revenind spre casa lui umilă și adormită, a luat-o pe strada Fîntînii și a ajuns pînă în dreptul catedralei Sf. Iosif. Înăuntru erau lumini și acorduri adînci de orgă... Era ca și astă-seară, și dincolo de bănuielile lui Doru, privigherea din noaptea Nașterii Mîntuitorului.

A fost prima întîlnire a lui Doru cu tribunalul înțelepciunii religioase. A trăit, cu fruntea doborîită pe spătarul unei bănci, un ceas de zguduitoare reacțiune sufletească. Vedea, deasupra lui, cei doi pereți ai unei prăpăstii de contraste și de destăinuiiri. Tot ceea ce privise, simțise, aprobase cu un ceas mai înainte i se părea acum atît de fragil, atît de trecător și de vinovat!... Lumea dimpre-juru-i, absorbită în sfîntul ei extaz, mohorîită și severă, cît de greu, cît de înțelept cădea în cumpăna inimii lui, confruntată cu fantezele și cu semicadavrele contorsionate din fața scenei !... Splendidă, supremă revelație ! Doru se simțea smuls și dislocat din spațiu și din timp de puteri irezistibile...

Altarul creștea și se prefăcea în cetatea Betleemului... înțelepciunea, dreptatea și fericirea din toată lumea, din toate vremurile, dar mai ales din ora aceea străluceau ca niște constelații în cununa glorioasei nopți a Nativității !...

Iar orga, iar melopeele latine, iar vobletele de tîmîie din catedrală îl ridicau, ca din noroaie de sînge putred și din bacanale monstruoase, spre porțile de aur ale sacrei cetăți !

E mincinoasă' frumusețea dacă n-o garantează idealul moral ! E amăgitoare arta dacă nu purcede din convingeri superioare, ci purcede din trufia și din aluatul impurității noastre ! E absurdă biziunța să cucerești o inscripție de onoare în porticul epopeei fără să te temi de Dumnezeu și fără să servești pe oameni !

O, pentru ce aceste clarificări totale pe marea inimii și sub cerul conștiinței noastre sunt atît de

rare și de contrazise de noi înșine !... Ce urmări a avut, în viața lui Doru, acum trei ani, această augustă lecțiune din noaptea de Crăciun ? A trăit sub înrîurirea ei cîteva zile, a mărturisit-o lui Edgar Spata și a redat-o în cîteva pagini de sinceră, dar de uitată emoțiune... Doru Filipache începu să întrevadă că mai sus de frumusețea unui imn religios, a unei pagini din Scriptură, sau a unei cuvîntări de Bossuet, este o zonă sufletească, fericită și constantă, care prețuiește infinit mai mult decît toate emoțiunile estetice religioase... Prin lecturile lui din scriitorii creștini, prin splendida viziune a picturii medievale și prin atîtea porți întredeschise spre adîncimile și înălțimile credinței, în misterul răscumpărării, Doru a dobîndit certitudinea că tezaurul există, dar că el, unul, nu-l va dezgropa niciodată...

Și iată acum experiența cea mai nouă și mai deconcertantă... Întîlnirea lui cu Antonina și tot romanul început în toamna anului trecut au avut încă o dată aparența unei conversiuni în fermentație. Iubind pe An/tonina, a prins a iubi din nou vechile noastre minăstiri, poezia mistică și filosofia lui Augustin... Scriind An-toninei, văzînd-o ou ochii închipuirii printre ficele mî-năstirii, în fața catapetesmelor arhaice, în preajma pădurilor de brad și a clopotnițelor din alte veacuri, Doru și-a simțit gîndurile roabe evlaviei creștine și inspirația dornică de mistici trandafiri. A trăit un an de o rară și curată taină sufletească. Astă-vara, în ciuda legii fatale, care cere ca visul și idealul să nu fie verificate niciodată, a stat o lună și mai bine, cu Antonina logodnică, în Mî-năstirea Varatic... Apoi au venit căsătoria, pauperitatea vieții așa cum este, toamna în chilia lor studențească și toate frunzele ce cad și toate florile ce mor...

Draga lui Antonină !... E o prietenă neprețuită ! Atît de devotată, atît de serioasă și de pătrunsă de înțelesul unirii lor, contractate în fața lui Dumnezeu !... Ce suflet clasic ! Ce conștiință ireproșabilă ! „De ce sunt atît de departe de ea ! De ce sunt atît de imprecis și de influen-țabil !” Sensibilitate de vînzare ! Grădină a nimănui, pe care poate s-o ciumpăvească și s-o smulgă cine vrea ! Vie fără gard, din care poate să fure orișicine ! Nenorocită fire de artist, spînzurată la răspîntia tuturor emoțiilor și tuturor eventualităților !...

Antonina se apleacă asupra lui Doru, încremenit în umbră, cu fruntea pe spătarul băncii din față, și-l mișcă, șoptindu-i :

— Slujba s-a terminat...

Doru se trezește ca dintr-un somn adevărat și-și adună pălăria și bastonul. Orga amuțește în cafas, după o ultimă revărsare de regală și biruitoare bucurie. Poporul mohorât de jos începe să se scurgă în noaptea rece și în pustietatea străzilor slab luminate.

Doru coprinde afectuos brațul Antoninei și—i spune în drumul către casă :

— Ideea ta, ca totdeauna, a fost sfânt inspirată...

În odăița lor caldă și îmbrățișătoare, în fața icoanelor dăruite de maica Antonina, Doru întreabă, gînditor, pare că pentru sine însuși :

— Cum am putea să facem zilnică înțelepciunea din această seară excepțională ?...

Antonina se opri locului și privi lung în zarea lămpii, ca și cum întrebarea lui Doru ar fi fost fum sau fluture :

XI

Dorule, *aceasta e întrebarea* !... Dar nu trebuie să ne-o punem cu dispoziția sufletească a lui Hamlet, că atunci n-o mai dezlegăm niciodată... Să fim copii și să simțim ca ei... Să iubim icoana din perete... Psaltirea străbună și... sfaturile nevestei !...„Iubite Boruzescule, am primit frățeștile tale urări de Anul nou. Dacă ai putut să te gîndești la noi și să scrii, este un început de probă că sănătatea ta are și ceasuri suportabile. Nădăjduiesc că ai primit ieri-alal- tăieri, din partea noastră, dar prin mîna maicii Anto- nina, micul nostru semn de neuitare și de prietenie.

Nu ți-am mai scris de mult... Nu fiindcă te-ai fi mutat de pe soclul indestructibil unde te aflu în fiecare zi, dar pentru că de la un timp încoace trăiesc într-o negrăită confuziune sufletească.

Știu bine că nu-ți aduc la cunoștință un fapt cu totul uimitor... Doar am venit de atîtea ori la tine cînd mi-erai aproape și te-am luat de atîtea ori martor întunecărilor și bîjbîielilor mele... De data aceasta mă tem că sunt într-un progres suspect... Incepîndu-ți scrisoarea de față, simt cu dureroasă vioiciune depărtarea dintre noi și suspin după zilele cînd odăița ta era la îndemîna dorului și a nevoilor sufletului meu.

Amice, îți scriu azi dintr-o pornire nelămurită și ciudată. Aș zice că viu la tine nu pentru că știu precis ceea ce trebuie să-ți spun, sosit în fața ta, dar pentru că sper că voi găsi pe drum — adică scriindu-ți — preciziunea și claritatea — dezertoare în acest moment. De unde să încep, cum să cruț puterile tale, și cum să biruiesc, cu o comparație fericită, dezordinea gîndurilor mele ?

Dragul meu, mi se pare că literatura mea începe să se verse — prin nu știu ce spărtură din «casa apelor» — peste viața mea civilă !... Vreau să spun că proiectele mele literare, visurile mele, acele tainice schițe și notițe pe care le notăm cu un condei de fosfor pe pereți întunecoși, știuți numai nouă, acele fantasmagorii, de multe ori monstruoase, care împovărează capul unui poet ca nourii fruntea Ceahlăului... toate aceste năzăreli ale închipuirii, toate aceste iele ale basmului permanent în care trăiește un imaginativ, iată că încep să-mi intre în

casă, prin ușile zăvorite, și să ceară tacîm la masa mea !...

Mă urmărește un proiect de largă nuvelă, un fel de mic roman, care se petrece nu știu unde, în preajma unui castel feudal sau a unui conac boieresc, pe vremea rapsozilor și a trubadurilor. Suntem pe valea Oltului ardelenesc sau pe valea Mureșului, așadar, dincolo de Carpați. Văd pe poalele codrilor de brad și de fag, și pe lîngă apele care coboară în pași de cascadă, vechi castele cărunte, sate de iobagi și bordeie țigănești. Unul din castele e fără veselie de multă vreme... Groful cel bătrîn a murit și grofina-mamă tot așa, iar vlăstarul lor este departe, în slujba împăratului, prin țări străine și prin războaie. Între robii curții cu care se juca vlăstarul gro- finesc în copilărie era și un dănciuc, ajuns de atunci încoace mare lăutar. Valahii îi ziceau Tilincă. fiindcă părinții lui erau țigani românești. Ungurii îi zii eau *Telelke*...

Intr-o zi, tînărul grof Istvanffy s-a înapoiat acasă din războaie plin de cinste și de daruri împărătești. Lume multă, nobilă, bogată și frumoasă a venit cu Istvanffy, și bătrînul castel posomorit a întinerit deodată și a început să petreacă. Tilincă și cu taraful lui au lăsat bordeiele, țigăncile și copiii cu săptămînilor și au desfătat, zi și noapte, ospetele și pe musafirii grofului.

Stăteau țiganii lăutari sus, într-o firidă largă cu ostrețe, deasupra mesei cu talgere de argint și cu torțe aprinse, și le sticleau ochii ca la niște pui de cioară, noaptea, într-o biserică, la utrenie. Cîta lume frumoasă era jos, în jilțurile de la masă ! Cît aur, cîte pietre scumpe și cîte flori erau pe hainele, și pe armele, și pe rochiile cinstiților oaspeți ai lui Istvanffy ! Dar mîndră ca baroneasa Liliom nu era nici una dintre zînele poftite la castel ! Și într-o zi, și a doua zi, și a treia zi... cîntecele, gîndurile și tot întunericul din ochii lui Telelke s-au îndreptat tainic și nebunește spre luminoasa Liliom.

După o iarnă întreagă de petreceri, stăpînul castelului a plecat la curtea împărătească, unde îl aștepta o și mai mare răsplătire, adică mîna unei domnițe, dintre fetele din jurul împărătesei. Telelke a ajuns iar Tilincă... S-a întors la bordei și a luat iarăși sărăcia la spinare. Rada, nevasta lui, era țigancă frumușică, dar cum o să mai ștea porumbele alături de cireșile albe ! Tilincă a rămas cu gîndul dus, bleg și netrebnic, zile întregi... Rada, plină de grijă și turburată, s-a dus la o țigancă bătrînă, doftoroaie și vrăjitoare, și a pus-o să-i ghicească ce boală a dat peste Tilincă al ei...

Baba a căutat în ghioc, în bobi, în niște oale care fier- beau pe vatră, pînă cînd a aflat...

— Tilincă al tău este în ispită mare... Și-a lăsat inima roabă la frumusețe străină... Și nu e frumusețe țigănească... E frumusețe albă și boierească...

Da' măcar că doftoroaia ghicise boala, n-a putut s-o și tămăduiască. Zadarnic Rada i-a adus daruri, zadarnic a făcut toate cîte a învățat-o meșterea ! Și a trecut vremea, și codrii au înfrunzit încă o dată, și cucul zburdalnic și îndrăgostit a umplut zăvoaiele cu alintările lui... Dar stăpînul castelului și al țiganilor n-a uitat vioara lui Tilincă... Și s-a pomenit Tilincă și s-au pomenit ceilalți tovarăși ceterași că-i cheamă stăpînul departe, spre miazănoapte, de pe unde vine Dunărea... Oamenii grofului i-au grămădit într-o căruță, cu scule și cu boccele, și i-au pornit pe drumul Pestei, pe cînd țigăncile și dănciucii își smulgeau lațele de deznădejde...

Țiganii au ajuns la Pesta, și-au frînt gîtul privind la atîtea mîndre turnuri și castele de pe marginea Dunării plumburii și au început iar să desfăteze ospețele stăpî- nului. Dar unde era mîndra Liliom, floarea florilor și zîna zînelor ?... Cum să întrebe, pe cine să întrebe bietul Telelke-Tilincă ?... Vorbea greu ungurește ; cu alți țigani lăutari nu știa pe unde să se întîlnească ; de la curtea lui Istvanffy — cea clădită lîngă Dunăre — nu îndrăznea să se depărteze. S-a împrietenit și el cu pescarii stăpî- nului, și în nopțile cînd groful și tînăra lui soție petreceau afară din castel și-a dat drumul în luntre, pe Dunărea plină de taină și de sălbi jucăușe...

Trcea Tilincă pe sub cetăți uriașe, negre și colțuroase, cu turnurile printre stele și cu temeliile în plesne- tele sclipitoare ale Dunării... Prin gratiile de la ferestre auzea viorile țigănești, rîsete și cupele ciocnite... Unde era Liliom ! ? Liliom, Liliom, unde ești ?...

Te uită, iubite Boruzescule, că m-am pierdut în scrisoarea mea mai rău decît țiganul meu Tilincă în zănatica lui rătăcire pe Dunărea din Pesta medievală !... Povestea aceasta amenință să ajungă pentru mine un fel de tunică a lui Nessus !... Nu pot să mă mai dezbrac de ea !... Mă simt una cu Tilincă și constat cu mirare că îi reprezintă dezordinile și interesele inimii cu o identificare totală, îmi lipsesc numai vioara și luntrea lui ! Ies din casă, în acest miez de iarnă grea, răscolesc năuc omătul de pe străzi și alerg spre Dunărea închipuirii, a basmului, și a unei duble nebunii de poet și de ins pus sub pravilă, dar care visează să înfrunte pravila !...

Scumpe amice, trec printr-un ceas neașteptat și greu. Așa, fără de veste, prostește, pe nemîncate !... Șubredă, dezgolită și absurdă mea natură de visător mi-a întins o cursă perfidă, din care nu mai știu cum să scap, din care — și mai rău ! — nici nu știu măcar limpede dacă voiesc să scap.

O, iartă-mă, frate ! Iată atîtea pagini pline cu aiurelile unui cap nenorocit, ajuns... oala în care-și fierbe farmecele țiganca mea, baba din poveste !

Așa stau treburile mele. Precum vezi, prost de tot ! Nu mai încapă nici o îndoială că asemenea noutăți din parte-mi te vor mira, atîta cît prostiile oameniești mai pot să mire pe un înțelept ca tine. Mi-e destul de greu să-ți vorbesc despre atari complicații și zbuciumări absurde, dar mă rog prieteniei tale ca și altădată : îngădu- iește-mă !

Judecînd lucrurile ceva mai gospodărește, este neșănătos să-ți destăinuiesc că, la începutul căsătoriei mele, visurile mele de poet, impaciențele mele literare și florile cuvenite soției mele se asfixiază în căminul meu și dau năvală spre ferestre, să iasă afară. Mă observ cu destulă luare-aminte și cu destulă ironie... Dar nu e destul să te înțelegi și să te ironizezi. Trebuie să ai și puterea să fii om de onoare.

Dacă m-ai descoase ca altădată și m-ai întreba : am plecat de la povești ca să ajung la insalubra realitate de azi, sau am început să aiurez povești fiindcă sunt bolnav din nou de frigurile pe care tu nu le-ai cunoscut niciodată, n-aș ști ce să-ți răspund... Atîta cît pot să mă judec, mă găsesc complicat, absurd, monstruos ca totdeauna !... Cresc închipuiri, povești și romane, ca să fac din ele năvod de dragoste, sau semăn în mine și în alții sămînța iubirii, ca să adun apoi recolta în hambare de literatură ?...

A mai fost încă o împrejurare rău venită. Vreo cincisprezece zile am fiert fără apă. Nu pot să mai scriu acasă !... Biata mea Antonina îmi ucide orice bună dispoziție grafică !... Cum ne păcălim, ce nerozi suntem, în planurile și în combinațiile noastre !... Cînd iubeam pe acest copil și-i așterneam pe hîrtie inconștientele mele mistificări, mi se părea că o dată ce Antonina va fi lingă mine, soția mea, voi fi de o fecunditate literară prodigioasă !... Crîncenă' dezamăgire ! Ca să mai pot să scriu un rînd, trebuie să aștept plecarea ei de acasă sau să mă refugiez în această sală de bibliotecă, de unde îți scriu în ceasul de față. Cincisprezece zile această sală a fost fără cetitori. Azi, a treia zi după Bobotează, se redeschide, și eu sunt primul ei credincios.

Dacă aş fi avut putinţa să scriu şi să mă istovesc urmărind aventurile şi cîntecele de dor ale lui Tilincă, poate că aş fi acum mai liniştit şi mai stăpîn pe această dublă situaţie : a soartei lăutarului şi a labirintului simţirii mele...

Iubite Boruzescule, aştept de la tine veştile laconic făgăduite în răvaşul tău de sărbători. Aş vrea, din toată inima, să te ştiu deasupra durerilor şi a nesiguranţei !... Este şi pe acolo aceeaşi iarnă aprigă ca pe la noi ? Ce deosebire faţă de anul trecut ! Poate că între munţii plini de codri ai Minăstirii Neamţu e mai mult adăpost — deci mai puţin ger şi crivăţ — ca pe podişul Galaţi- Bucureşti-Craiova... Ce fac părinţii tăi ? A putut vreunul din ei să vie lîngă tine, cum era vorba astă-toamnă ? Ceteşti pe acolo ziare ? Ai prins de veste că a murit bietul nostru Bonifaciu Florescu ?... A murit regele boemei literare româneşti, măcar că, în aparenţă, era dascăl de limba franceză. Mă voi strădui într-o zi să schiţez această preţioasă şi fantastică personalitate a profesorului nostru.

Dragul meu, nu mi-ai spus cum stai cu serviciul militar ! Ai fost chemat la recrutare ? Eu trebuie să apar înaintea consiliului de recrutare în luna care vine. Şi, fireşte, tocmai în capitala judeţului meu de origine... În locul acestei călătorii, cît de mult aş vrea să fac o alta — pînă la chilia ta !... Dar, scumpul meu filosof, precum vezi, ţi-aş aduce, în această inimă năucă, pe lîngă prietenia fără moarte pe care ţi-o păstrez, şi o rătăcire nouă, vrednică de dojana ta..."

xo

Înaintea căsuţei arhaice din strada Semicerc se opreşte, printre nămeţii clădiţi cu lopata, o sanie zglobie. Elvira Iatropol coboară din sanie şi, împovărată cu pachete, ca o fată a lui Moş Crăciun, vine şi trezeşte clopoţelul din verandă. Antonina e acasă, doamna Filipache şi Clariţa tot aşa, dar Doru Filipache a plecat în oraş...

Elvira îi spune Antoninei :

— Nino, mai este în sanie încă un pachet ceva mai greu. Te rog trimite servitoarea să-l ridice. Sau, stăi ! Mi-l aduce birjarul !

Lăsă celelalte pachete, se întoarce la sanie şi încarcă în braţele birjarului o cutie de lemn.

Transfigurată de frigul de afară, volubilă şi afectuoasă, Elvira îmbrăţişează pe toată lumea —

deși mama și sora lui Doru sunt cunoștințe de curînd — și începe să povestească și să desfacă pachetele.

Vine de la Brăila. Și-a luat un scurt concediu de la spital și a alergat să vadă pe bătrînul doctor Iatropol, care se cam vaită de povara anilor. A văzut pe toți din familia Țanțu. Sunt toți sănătoși — și moș Anghel, și mama Vasi-lichia, și copiii. A fost de două ori pe la ei. Le pare rău că n-au putut să trimită mai din vreme — în traista lui Moș Crăciun — toate aceste daruri și pachete trimise acum prin Elvira. Iată pentru doamna Filipache un jersey tricatat de Valeria... Iată pentru Clarița o ie, cusută tot de Valeria... Iată, aci, pentru Doru și Antonina, o boccea întregă... Și iată și de la Anghel Țanțu un pachet cu ce-a crezut el că vă place mai mult...

A mai rămas cutia de lemn, nu prea mare, dar mai grea decît celelalte.

Elvira se uită iscoditoare la toți din jurul ei, ia dulceața de pe tavă, bea apă fără grabă și declară, arătînd cutia pusă pe biroul lui Doru :

— Aci e un secret. Nu-l vădese decît atunci cînd va fi de față și domnul Filipache...

Antonina, cu o imperceptibilă iritare în glas, obiectează :

— Ei, nu ne mai ațîța și tu curiozitatea ! Ia presupune că Doru zăbovește din cine știe ce pricină.

Elvira răspunde categorică :

— Aci este darul meu de nunta voastră. Trebuia să vi-1 fac mai demult... Dar negustorul cu comanda n-a putut să mă servească decît acum. Am răbdat toți atîtea luni, să mai răbdăm un sfert de ceas, pînă cînd va sosi domnul Filipache.

Doamna Filipache și Clarița găsesc că Elvira are dreptate :

— Da, domnișoară Elviro ! Mai încape vorbă ! Doru trebuie să sosească numaidecît.

Apoi vorba alunecă asupra iernii de afară, asupra Dunării, care a înghețat tun, asupra guturaiului și a degeraturilor de care suferă toată lumea...

Elvira își aduce aminte ce i-a comunicat un coleg intern, adineaori, la spital.

■—■ Știi, Nino, că Leon Tolstoi e greu bolnav ?

Antonina nu se emoționează :

— E prea bătrîn și prea celebru ca să-1 mai putem căina... Zilele pe care le mai trăiește sunt în paguba apoteozei lui...

Elvira crede că un om mare, un supraom, ua semizeu ca Tolstoi... nu poate să ne facă să uităm

biata lui umanitate, de lut, de anghină pectorală și de sudori de sânge...

Dar doamna Sofia Filipache nu știe cine este Leon Tolstoi, iar Clarița n-a citit de el decât *Sonata Kreutzer*.

Totuși, Elvira exclamă, satisfăcută :

— Bravo, domnișoară Clarițo ! Dar ai înțeles ce spune moșneagul care istorisește ?

Clarița, cam încurcată și deodată rumenă la față, susține privirea Elvirei și afirmă cu ingenuitate :

— Da, domnișoară !... Am înțeles...

Elvira nu mai avu vreme să afle impresiunile Clariței fiindcă Doru apăru în ușă și întrerupse convorbirea. Nu se mai vedea bine în odaie, și numai Antonina putu să observe undele de emoțiune de pe fața lui Doru...

— Ce va să zică asta ? ! Stați pe întuneric ? Bine ai venit, domnișoară Elviro ! Te-ai făcut scumpă la vedere. Cel puțin să te vedem la lumina lămpii !

Elvira își relua povestea, o rezumă și apoi se sculă și puse mîna pe cutia de pe birou :

— Așa s-au potrivit lucrurile, ca o dată cu darurile lui Moș Crăciun să sosească și darul pe care vi l-am promis...

Scoase capacul cutiei și hîrțiile de umplutură și dezveli ochilor curioși și ațintitori o statueta de bronz miniatura celebrului *Moise* de Michelangelo...

Uimire, încîntare, exclamații !... Doru se înclină în fața Elvirei, îi luă mîna și i-o sărută, punînd în sărutarea lui un preț fără proporții cu obligațiile momentului.

— Domnișoară Elviro, darul rezumă pe dăruitoare...

Antonina, încordată și mascată, alunecă prin brațele

Elvirei. Clarița văzuse la școală o fotografie a operei lui Michelangelo. Doamna Filipache, care era cu totul rurală, observă cu inocență :

— Doamne ! Ce să fie coarnele astea în capul unchia-șului ?...

Rîseră toți, în frunte cu doamna Filipache. Elvira începu să-și comenteze darul :

■— Am căutat să mă lămuresc și eu asupra acestui ciudat amănunt. De ce Moise are coarne ? Cînd m-am hotărît să-mi procur această miniatură, am căutat prin cărți, am întrebat pe cîțiva cunoscători. Ar trebui însă să consultăm o istorie a artelor sau vreo lucrare specială asupra lui Michelangelo.

Atîta țin minte, că aceste coarne ale lui Moise vin dintr-o neînțelegere a textului Scripturii. Dar putem să spunem : a fost o greșală fericită !...

Antonina ședea în fața Elvirei, privind-o în ochi și admirînd, cu dureri vechi și noi, splendida ei carnație. Tresări și scăpă din gură, fără voie :

— Foarte mulțumesc ! Coarne puse dintr-o fericită greșală...

Elvira trecu nevinovată mai departe :

— Totuși, așa a fost. În această operă, care adună atîta energie iritată și atîta putere de stăpînire, coarnele acestea, foarte nefirești, ajung miraculos de legitime. Dar trebuie s-o luăm mai de sus. Îți aduci aminte, domnule Filipache, care moment din viața lui Moise e înfățișat aci ?

— Moise pogoară din munte cu cele zece porunci, scrise pe două plăci de piatră. Iată, astea pe care le ține sub brațul drept... El vede deodată urgia din tabăra lui Israel. Poporul, beat de veselia apostaziei, dăntuiește în jurul vițelului de aur.

— Așa e ! Asta e momentul ! Cîteva momente după aceea, trăsnetul cade... Moise izbucnește și sfărîmă tablele legii !... Dar opera lui Michelangelo a trezit discuții interminabile. Mi-aduc aminte că unii critici de artă vor să stabilească, pînă la fracțiunea de secundă, cînd a putut să aibă genialul și înfricoșatul legislator această atitudine : atunci cînd dă întîi cu ochii de spectacolul din vale, sau cînd a înțeles și s-a făcut negru de minie și e gati. să facă saltul leului...

Doru rătăcește, plin de tainic zbucium, între ideile auzite și gura încîntătoare care le rostește. Dar se stă- pînește și se ascunde :

— Bravo, domnișoară Elviro !... Ne vorbește o medicinistă sau o esteta ?...

— Zi Doamne ferește, domnule Filipache ! Să nu vă doară pe vreunul capul pe aici, că atunci ai vedea imediat adevărata mea meserie !... Apoi, cu o dezinvoltură uimitoare, prinde drăgălaș gîtul Antoninei : Tu ești cam indispusă, mica mea ?...

Doru, complice din instinct, se întoarce către maică-sa și către soră-sa, acoperind pe Antonina și pe Elvira, și începe cu prolixitate :

— Ne lăsați cu gura rece ? Ați cinstit-o cu ceva pe domnișoara Elvira ? Ați mulțumit-o cu ceva pentru osteneala ei ?

Doamna Filipache și Clarița se ridică și se uită una la alta, apoi la Doru. Maică-sa îi spune :

— Poate că ar mai trebui un ceai, un pahar cu vin ?...

Doru zîmbește misterios :

— Ia vedeți, la voi, pe masă... Mi se pare că domnișoara Elvira are noroc...

Clarița se duce și se înapoiază, radioasă, ținând în mâini o sticlă cu vin plină de peceți și un carton cu prăjituri.

— Dorule, tu le-ai adus !...

— Știu eu, Clarițo... Agenții lui Moș Crăciun, precum vezi, n-au plecat toți de pe pământ... O mai fi fost încă unul afară de domnișoara Elvira...

Antonina privește cu capul aplecat vinul și prăjiturile de la picioarele lui *Moise* și se întreabă : „A fost o în- tîmplare, sau... o armonie prestabilită ?...”

Doru toarnă vinul în pahare mici. Ciocnesc toți. Doru bea în sănătatea Elvirei și-i mulțumește încă o dată pentru darul ei atît de bine ales. Antonina gustă și .asă paharul pe tavă.

— Domnișoară Elviro — începe Doru — cu cît mă uit mai mult la capodopera lui Michelangelo, cu atît o găsesc mai subtilă și mai ațîțătoare. Cîte probleme și cîte întrebări !... Evident, ar trebui să stăm în fața originalului ca să discutăm pe adevărate temelii, dar și așa avem cîteva puncte sigure. Ce predomină în această ținută măreață ? Clocotul miniei sau încordarea atentă care se informează ?...

Elvira se uită la statuă ; își schimbă de cîteva ori punctul de observație și răspunde :

— Pe cît mi-aduc aminte, cunoscătorii admit că Moise, în atitudinea aceasta, este în preclipa izbucnirii. Peste o clipă va răgi ca un leu și va da d-azvîrlita cu tablele legii.

— Se poate, dar privește ce atente sunt aceste coarne de pe capul lui Moise. Parcă' sunt antenele unei insecte care dibuiește și se informează... Sau, dacă vrei, mai bine, sunt urechile ciulite ale calului, care încă n-a început să sforăie...

Lăsăm la o parte faptul că Moise *stă* pe un colț de stîncă... Așa cum stă, pare arcul *care* stă în mîinile arcașului și totuși e întins pînă la maximum... Examinează însă mîinile lui Moise. Mi se pare că aceste mîini, cu atitudinea lor, ne vorbesc mai mult de un stadiu sufletesc încă informativ. *Aceste mîini nu sunt crispate...*

Elvira ridică statueta și o apropie de lampa cu abajur pusă pe o etajeră.

— Da... aceste mîini poate sunt nervoase, dar nu sunt crispate. Trebuie să mai treacă un minut pînă să ajungă furioase și să trîntească de pământ tablele de la sold. Una adună la ea șuvoaiele bărbii, cealaltă

alunecă deval, căutîndu-și reazim, așteptînd porunci. Ai dreptate, domnule Filipache !...

Surizător și măgulit de această bună întîlnire în judecățile lor, Doru se arată totuși prudent:

— Este sigur, domnișoară Elviro, că noi descoperim America... estetică în urma multor critici de artă, care au spus aceleași lucruri mult mai bine decît noi, sau care au spus cu totul altceva decît noi...

Elvira așază statueta la loc pe birou și-și privi ceasornicul :

— Vai, e tîrziu !... Trebuie să plec... Domnule Filipache, sunt încîntată că ai un nou prilej de ațîtare — cum să zic ? — profesională ! Cînd vei ajunge într-o zi la Roma și vei vedea pe *Moise* — e cazul de a zice în carne și oase — îți vei aduce aminte de Elvira și de darul ei...

Doru își simți un fior de elegie în inimă. Își aduse aminte de Tilincă, de Liliom și de primejdiile Dunării și ale Pestei.

Răspunse cu glasul înecat :

— De ce mă trimiți așa departe, domnișoară Elviro ? Slavă Domnului, suntem încă în București... Sper că mai avem de stat pe aci...

Antonina se găsi lîngă urechea lui Doru și-i șopti ca să auză numai el :

— Cine știe ? !

Apoi, cînd Elvira își luă ziua bună de la ceilalți, Antonina își aruncă paltonul pe ea, își puse în cap o broboadă și spuse tare :

— Dorule, o conduc eu pe Elvira. Am s-o întreb ceva care ne privește numai pe noi două.

Contrariat, dar reținut și galant, Doru deschise ușa :

— Poftim, draga mea ! Înțeleg prea bine că două prietene intime pot să aibă secrete care nu privesc pe soții lor !

Cînd ușa fu închisă și zăpada începu să scîrțîie sub picioare, Elvira întrebă pe Antonina, care-o strîngea de braț cu un fel de exasperare mută :

— Ce este, Nino draga ? Ce vrei să-mi spui, mica mea ? Spune-mi repede, că ești numai în ghete !

Dar Antonina, cu degetele înfipite în brațul ei rotund și cald, o duse pînă la poartă și acolo o pironi cu ochii :

— Antonino, ce ai ?

— Elviro... Știi tu ce ține *Moise* în brațe ?...

— Ce va să zică asta ?...

— Ce sunt tablele alea pe care le ține el ?...

— *La belle affaire !* Sunt tablele legii, cele zece porunci !

— Le mai ții minte ? Știi care e porunca a zecea ?...

— Ești extraordinară ! De asta mă ții tu aici, în ger ?

— Elviro, ascultă porunca a zecea : „Să nu poftești pe femeia aproapelui tău, nici casa lui, nici ogorul lui, nici pe robul lui, nici pe roaba lui, nici boul lui, nici asinul lui și nimic din toate câte sunt ale aproapelui tău !”

Elvira se porni pe un râs nebunesc, care clocoti în stradela pustie și sonoră. Cu o putere de bărbat, o întoarse pe Antonina cu fața spre casă și-i aplică undeva o palmă, ca la copii.

— Acum ți-ai găsit vreme de lucruri de astea ? ! Intră în casă, că ți-a înghețat nasul !

Antonina îi strigă în ultimul moment :

— Mă simți mereu sclava ta ! Dar păzește-te de revolta sclavilor !

XIII

Peste două ore, după cină, Clarița se rugă de Antonina să-i explice o lecție la algebră. Doru reveni la caietul în care se cufundase după plecarea Elvirei și începu din nou să-l scruteze. La intervale, ridica ochii și-i odihnea asupra lui *Moise*, care prezida acum biroul și dibuielile poetului.

Mai târziu veni și Antonina și se așează în fața lui Doru, pe canapeaua de pluș verde din chilia lor studentească. Dimineața biroul era al Antoninei, seara era al lui Doru. Dar pe cînd Antonina cetea și scotea note ceasuri întregi, Doru visa, putrezea cu serile pe aceeași pagină de caiet, și rar și sterp deschidea cîte-o bucoavnă școlară.

Seara, sub lampa cu abajur, de obicei pusă pe etajera de alături, Antonina cosea ori împletea. De data aceasta, cu acul în mînă, îndrepta cîteva scăpări din vedere lăsate de soră-sa Valeria în rufele trimise prin Elvira.

Doru, ostenit de vagabondările lui literare, stinse lampa mică de pe birou și mută sub lampa cu abajur inima de lumină a odăii. *Moise* îi apărură acum în siluetă sumbră, iar Antonina într-o subjugătoare aureolă de sfințenie casnică. Figura ei serioasă contrasta odihnitor cu nevinovata zburdălnicie a părului de pe frunte și de pe tîmple. Era o icoană care înțelepțea inima și întărea convingerea că virtuțile femeii — castitatea și vrednicia — nu sunt numai postulate religioase și poetice. Dar o preocupare tristă, o nemulțumire comprimată făceau arcul sprînce- nelor să fie aspru și gura prea severă.

Cu un fel de uimire vinovată, cu nu știu ce mireasmă de dezamăgire în suflet, Doru privea din dosul lui *Moise* acest tablou de castă intimitate pe care i-l înfățișa Antonina. Simți tăcerea grea, se simți inferior și laș și deschise convorbirea :

— Tu nu prea pari încîntată de miniatura lui *Moise*...

Antonina răspunse cu întîrziere :

— Darul este fără de cusur. Nu știu dacă pot să spun același lucru de inima dăruitoarei...

Filipache își lăsă fruntea în palmă și începu ostenit și amical:

— De ce te-ai făcut atît de rezervată și de bănuitoare cu Elvira ? Mi-ai spus despre ea, în vremuri, multe lucruri bune, multe aprecieri foarte simpatice.

— De ce ? E foarte simplu : fiindcă pe vremea prieteniei mele cu ea tu lipseai dintre noi; tu nu erai de față ca să măgulești firea ei nenorocită și să complici lucrurile.

— Nino dragă, să vorbim nu ca doi soți, ci ca doi prieteni.

— E un cuvînt pe care mi l-ai mai spus. Dar ceri un lucru cu neputință : cum vrei să mai stăm față în față ca doi prieteni cînd legea ne-a făcut bărbat și femeie și ne-a legat unul de altul cu obligații reciproce nebiruite ?

— Așadar, nu putem vorbi ca doi prieteni ?...

— Dragul meu, putem vorbi ca doi ucenici de filosofie, cum vorbeam anul trecut, ca doi colegi, ca doi prieteni, dară fără să pierdem din vedere că suntem soț și soție, prin urmare, că tu nu mai ești liber să te uiți la altă femeie și eu nu mai sunt liberă să mă uit la alt bărbat.

— Dar, fetița mea scumpă, unde este *cazierul* meu personal, pe care l-am depus, cu devoțiune, în mîinile tale ? Tu nu mai știi cu cine te-ai măritat ? E nevoie să reluăm totul de la început ? Contractul nostru, la suprafață, seamănă aidoma cu toate contractele încheiate înaintea ofițerului stării civile.

— Pardon, înaintea altarului și a Evanghelic....

— Bine, draga mea, înaintea legii civile și a bisericii, dar, în specie, contractul nostru e singular și vrednic de multe comentarii.

— E încheiat după legea lui Cristos, care nu dă voie bărbatului căsătorit să-și lase inima vagabondă pe la ușile altor femei.

— Antonino, cer excepția împăraților și a artiștilor!

— Frumos, și încă mi-o ceri cu o vibratoare convingere !...

— Iartă-mă, draga mea, dar tu ești de vină, fiindcă nu voiești să vorbim prietenește. Dacă tu îmi vorbești ca soție, mie ce-mi rămîne ? Să-ți vorbesc și eu ca artist!

— Bine, atunci să vorbim prietenește.

— Minunat! Ascultă, dulcea mea, ceea ce ți-am spus și ți-am scris de atîtea ori, ceea ce ai gîndit și ai constatat în fiecare zi de cînd ne-am luat. Din nenorocire, nu sunt un om ca... toți oamenii ! Tu îmi pui mereu înainte pravila căsătoriei și obligațiile reciproce ale soților... Nu sunt un monstru, draga mea ; cred în ele și, cu ajutorul Dumnezeului tău și al rugăciunilor tale, nădăduiesc că nu mă voi face de ocară... Dar sunt un imaginativ, Antonino, un arhitect de castele în Spania, un chemător de fantome și de drame !... Stau cu tine de vorbă, mîncăm, ne îmbrățișăm, dormim alături... Și iată că printre noi amîn- doi trece, fără ca tu s-o vezi, fantasma pe care

am conjurat-o eu din fundul castelelor ce nu mai sunt, apariția de vis și de Cale Lactee pe care am înviat-o eu din legendă, din fantazia mea sau din piramidele faraonilor !...

— Vorbești cuceritor, ca totdeauna... Dar, dragul meu nebun, nu mă supăr și nu mă turbur de toate aceste *belles au bois dormant*, pe care tu le dezvrăjești și le chemi în nuvelele tale, ci mă răzvrătesc când mi se pare că începe să se amestece, printre ele, și câte un diavol mai substanțial — ca Elvira, bunăoară...

— Mica mea, dă-mi voie să-ți întorc pe dos fundul sufletului meu, aci, la picioarele lui *Moise*, și să discutăm și să analizăm ca doi ucenici de filosofie experimentală. Iată nevroza literară pe care o trăiesc în acest moment : Ți-am spus că mă urmărește, ca o panteră, o poveste pasionată cu lăutarul Telelke și cu baronița Liliom. Sunt stafiile care se hrănesc azi cu sîngele meu și cu substanța mea cerebrală. I-am scris-o și bietului Boruzescu, într-o scrisoare lungă, care o să-l facă să scuipe sînge. Acum îmi pare nespus de rău că l-am luat și pe el confident tribulațiilor și gestațiilor mele literare, dar n-am ce mai face. Antonino, stafiile din romanul meu se interpun între mine și restul existenței. Sunt cu ele în castelul de pe Mureș ; sunt cu ele la ospetele contelui Istvanffy; sunt cu Tilincă în taraful lui de lăutari... Călătoresc spre Budapesta, în căruța cu cai din pustă... Dar am ajuns în cetatea de lîngă Dunăre... Rătăcesc cu țiganul meu — ziua, printre castele, noaptea, pe apa sumbră în fundul luntrei — și spionez toate ferestrele, și suspin, și mă frămînt, și aștept ca să-mi răsară baronița Liliom... E de necrezut, așa e ? Dar e sfîntul adevăr!

— De ce aș fi meschină ! De ce nu m-aș desfăta și eu privind comorile închipuirii tale !... Dar mă doare să gîndesc că baronița Liliom are, aidoma, făptura și obrazul Elvirei !

— Antonino, ridică-te mai sus și admiră sau compătimește ravagiile muzelor băutoare de sînge. Atît de mult mă simt una cu ceterașul meu Telelke, încît m-am pomenit năpădit azi de dimineată — cînd mergeam spre bibliotecă — de un cîntec irezistibil — melodie și vorbe... L-am gonit un ceas întreg, dar pe urmă am capitulat.

M-am apucat și l-am scris. L-am mai ciocănit pe ici, pe colea și n-am scăpat de el decît cînd mi s-a părut că nu pot să-i mai dreg nimic. Ascultă să ți-1 cetesc. Cîntă și se frămîntă Tilincă, lăutarul... Știi prea bine că n-am tras muzele de păr — în cadență și cu rime — decît de vreo două ori pînă astăzi. Poezia propriu-zisă nu face parte din blestemul meu. Totuși, azi Tilincă m-a făcut să *zic* cu el ! Ca să pricepi însă cîntecul lui... Telelke, trebuie să știi că *Telelke* pe ungurește însemnează iarnă scurtă, iernișoară, iarnă mică, fulguală, sau cam așa ceva...

— De unde ai învățat lucrul acesta ?

— Am întrebat deunăzi pe Ilarie Chendl. Ascultă acum cîntecul pe care fantasma lui Telelke mi l-a dictat întocmai ca la o masă de spiritism...

Doru se ridică de la birou și veni lîngă lampa de pe etajeră cu caietul pe care-1 descînta de azi-dimineață. Cînd fu să înceapă, se răzgîndi :

— Nu uita că pe Tilincă al meu ungurii l-au tălmăcit : Telelke, ceea ce însemnează iarnă mică. Tilincă își traduce singur răsunelul și se numește pe sine, „iarnă mică, iarnă tristă”. Acum, Coșbuc, Vlahuță, Macedonski !... *ă bas le chapeau* !

**„Iarnă mică”, iarnă
tristă, baronițo Liliom, a
sosit, din văi valahe, în
cetatea de sub Buda,
baronițo Liliom...**

**Și cu apriga durere a
iernelor de pe la noi,
„Iarnă mică”, iarnă
tristă, și vioara lui cu el
te așteaptă și te caută,
baronițo Liliom, în
cetatea de sub Buda, în
castele și pe apă,
baronițo Liliom.**

**Unde ești tu, preaslăvito
baroniță Liliom ? Tristă e
cetatea Pestei ! tristă-i
Dunărea cărunță, dar mai
trist e „Iarnă mică”, ceterașul
tău Tilincă, baronițo Liliom !**

**Ci arată-ți fața floare dintre
gratii, dintre flori, baronițo
Liliom ! ca sub brazi la noi,
pe Mureș, preaslăvita mea
stăpînă, baronițo Liliom !**

**Iar de-ți este greu de mine și-
ai urît vioara mea, ...atunci
dă-mi, Măria-ta... baronițo
Liliom, dintre gratii, dintre
flori, lanțul, ștreangul, roata,
glonțul, baronițo Liliom !...**

**Că-i mai blîndă pușcăria,
fundul Dunării mai bun, și
mormîntul mai prieten,
baronițo Liliom, decît viața și
vioara fără fața ta, stăpîno,
baronițo Liliom !...**

Antonina se îmbujoră. Doru citea cu prea mult foc elegia lui Tilincă. După o pauză, Antonina vorbi :

— Știu și eu ce să mai zic !... Il interpretezi pe „Iarnă mică” într-un chip alarmant... Ai cetit cu atîta patimă, că ai mascat cu totul valoarea literară a cîntecului. Aproape același lucru care se petrece cu strofele puse pe muzică. Ce poți să mai spui de libretul pe care-l transfigurează melodia !... Atîta mi se pare, că lăutarul tău s-a boierit de tot. Tilincă ăsta, de pe Mureș, cred că ar trebui să vorbească mai mocânește...

— Ei, firește ! Mi-ar fi trebuit ceva atmosferizare cu folclorul ardeienesc... Dar cine poate să-și mai ia asemenea precauțiuni cînd dă năvală cîntecul peste el...

— Să-mi dai mîine cîntecul lui Telelke și să-l văd, cum s-ar zice, la lumina zilei. într-un loc, însă, țiganul face, pe cît colo, literatură. Te rog adu caietul să găsesc unde este.

Antonina luă caietul din mîna lui Doru și citi :

**...atunci dă-mi, Măria-ta...
lanțul, ștreangul, roata, glonțul...**

E peste puterea de respirație a unui lăutar din popor, fie chiar genial ! Aici suflerul din cușcă anulează pe actorul de pe scenă.

■ — Da, cred că ai dreptate.

Antonina lăasă să cadă la fundul sufletului gîndurile ei bănuitoare și geloase și se însenină' progresiv.

— Cîntecul tău îmi aduce aminte de poezia lui Roux, ucenicul lui Bergeret, din *Mannequin d'osier...*

Antonina scoase din cărțile etajerei volumul lui Anatole France :

— ...Poemul *La métamorphose de la Nymphe*, în versuri libere... Stau și eu nedumerită ca și Bergeret ; „*Si pourtant c'était un chef d'oeuvre ?*”...

— Viespea mea de nevestică !...

— Spune-mi acum, ce mai face țiganul tău în Pesta ? Nu-1 apucă dorul de acasă ? Nu-și mai aduce aminte de țiganka lui ?... Cum o cheamă ?...

— Rada...

— Ce i se întîmplă lui Tilincă în „cetatea de sub Buda” ?...

— Știu și eu ? ! Să vedem... Deocamdată, Tilincă urmărește ca un somnambul visul lui și cîntă grofului Istvanffy cînd primește poruncă. Dar mi se pare că isprăvește trist... Se întîmplă o greșală... Un grof îl bănuiește pe nedrept că aduce grofinei lui, cu vioara, dor și jale de la nu știu cine și-1 bagă pe Tilincă în beciurile castelului.

Cînd a ieșit de acolo, cum a ieșit de acolo, habar n-am pînă acum.

— E mai simplu, cred eu, să-i vină prăpădul ăsta din partea soțului baroniței Liliom.

— Vezi că... baronița Liliom nu mai e în Budapesta... E departe... la Viena, la curtea împărătească...

— Nu e rău... Mirajul trebuie să rămîie de-a pururi neajuns. Dar îiii fără grijă ! Lasă, că ți—1 scapă Rada pe vrăjitul de Tilincă !... Ai să vezi...

Doru începu să rîdă. Altul, de adineaori pînă acum, cu dispoziții schimbate, încă o dată cucerit de mintea, de grația, de discrețiunea farmecelor Antoninei, Doru voi să stea lîngă ea, pe canapea.

Antonina îl opri cu gestul :

— Dar n-am ajuns la nici un rezultat ! Pare că voiai să stăm de vorbă ca doi prieteni... Mi-ai arătat cîntecul lui Tilincă drept o piesă demonstrativă. Alergi cu eroul tău după o himeră. Și fiindcă eroul tău nu se vede, deocamdată tu ai din parte-i poruncă generală...

— Cine m-a pus să mă însor cu o cerebrală !...

— Săracul John Stuart Mill !... Toți ucenicii lui îl trădează, mai curînd ori mai târziu. Urmărește-mă, Dorule... Ești cu Tilincă în Pesta, cauți pe baronița Liliom și suspini și cînti cu el. Dar ce rost are Elvira între tine și baronița lui Telelke ? Care este oficiul Elvirei ?

— Cine m-a pus să mă însor cu o dascăliță de logică ? Antonino, tu ești lucidă și pătrunzătoare. Numai Boru- zescu e de talia ta !... M-am întrebat și mă întreb și eu. Din fapta Elvirei, din obraji și din ochii ei s-a născut baronița Liliom ? Sau fantasma inspirației mele deieagă și instigă, înaintea mea, pe amica noastră Elvira ?

— Mă tem că Elvira e muma... răutăților !...

— Ninușca mea dragă, să facem și un pic de ocultism... În experiențele spirite joacă un rol capital acele persoane singulare care au proprietăți de *mediu*. Mediul este, cum am zice, portul unde ancorează năvile lumii celeilalte și călătorii de pe ele. Locuitorii invizibilului nu pot să vie în contact cu participanții experiențelor spirite decît prin mijlocirea unui *mediu*. Te pomenesti că este tot așa și cu zînelor, cu îngerii și cu arhanghelii invizibilului poetic !... Ca să ancoreze la biroul tău de poet, persoanele reveriei tale și ale posibilității tale literare trebuie să găsească pe „mediul” care le atrage. Elvira are calități de mediu !

— Cine m-a pus să mă mărit cu un sofist!

Filipache căzu pe canapea lingă nevastă-sa și o strînse la piept cu brațul sting.

— Cit e de drag să regăsești pe nevastă-ta într-un adversar de barou atît de temut !

— Va să zică, iar să trăiască John Stuart Mill !... Dorule, mai trebuie o concluzie... adică o supremă garanție, pe care ți-o cer cu solemnitate, măcar că nu mai suntem solemnii în acest moment.

— Cere-mi, Ninușca mea.

— La ședințele tale spirito-poetice, oricare vor fi ele, oriunde vor fi ele, ai întotdeauna grije să fie printre participanți și nevastă-ta. Este singura care te va apăra, cu vîgilență, cu devotament, din datorie, de toate șarla- taniile și de toate trișeriile *mediului* !

Dar mai târziu, Antonina îi spuse la ureche lui Doru, ca o proorocie :

— Un copil îl va izbăvi pe Tilincă...

„Ianuarie 1900, |Minăstirea
Neamțu

Scumpe Dorule, scrisoarea ta n-a făcut pe drum decît trei zile, dintre care două de la Pașcani pînă la Minăstirea Neamțu... Sunt mulțumit că n-a făcut mai mult. Drumurile sunt troienite. A nins din belșug și ninge mereu. Stăm închiși în țarc de codri și între ziduri de omăt. Încep să-ți scriu. Cînd va fi scrisoarea gata, cînd îți voi expedia-o, cînd va sosi în București?... Domnul știe!

Am cetit destăinuirile și visurile tale cu același interes frățesc pe care mi l-ai insuflat totdeauna. Ce să-ți răspund, frate?... Legea sufletului tău e curioasă. Tu ești poet, tu ești artist... Ca să scrii, trebuie să simți puternic ; ca să simți puternic, trebuie să fii adeseori pe dos decît lumea din jurul tău... Mă doare inima cînd îmi închipui cîte complicații și cîte amărăciuni pot să te pîndească în drum, dar știu prea bine că opera ta viitoare va crește din turburare și din zbucium. Frățeste, aș vrea să te cruț, să te pun în siguranță împotriva ta însuși... Dar — vorba lui Eminescu — cum vei putea să dai vieții tale «*un alt prohab*»... ? E atît de greu să sfătuiești pe altul în această lăture atît de intimă și atît de neprimitoare de leacuri !...

Și pe urmă, nu știu dacă eu însumi mai sunt omul cel de sfat, adică pătrunzător și lucid, pe care îl vezi înaintea minții tale. Frate Dorule, aș vrea să-ți scriu mult, să-ți povestesc întîmplările mele din ultimele zile și o experiență nouă și neașteptată, care vine să zguduie șubreda mea existență de bolnav. Ce dor mi-e de ceasurile noastre de întîlnire și de convorbire de altădată ! Mi-e cu atît mai dor cu cît, pînă mai deunăzi, le socoteam pe veci apuse și fără putință de revenire. Acum să fim laolaltă ! Acum să ne destăinuim și să ne consultăm !

Dorule, am intrat în această minăstire cu încredințarea glacială că este cel din urmă al meu popas. M-am obișnuit de mult cu ideea că trecerea mea prin această lume va fi pripită și deci plecarea mea foarte timpurie. Venind aci, n-am avut decît o grijă : să dau, prin scrisori, bieților mei bătrîni o nădejde vagă și mincinoasă că am găsit loc prielnic pentru plămîinii mei și că mă simt din ce în ce mai

bine. Dar nu credeam două vorbe din toate cîte le scriam.

Am găsit în această interesantă mînăstire oameni, moravuri și idei care m-au stimulat cu noutatea lor. Am găsit și multă bunăvoință și destulă prietenie. Dar am găsit, îndeosebi, sfînta împărăție a bradului și mireasma lui cea dătătoare de viață ! Și iată o jumătate de an de cînd îmi duc zilele în vîlceaua asta ferită de curenți, la poalele pădurii care nu se scutură niciodată și lîngă originalii mei noi prieteni. Vlădica Narcis, starițul mîna- stirii, îmi trimite, de cîteva ori pe săptămînă, lapte, caș și blagosloveniile lui arhieresti. Părintele Chesărucă mi-aduce apă, mătură prin casă, îmi face foc și demîncare și merge cu mine la plimbare prin poieni. Maica Antonina nu mă uită nici ea, fără sa mai aștepte îndemnul vostru.

Dacă nu m-aș simți așa mortăciune precum mă simt, dacă nu m-ar obosi cetitul și scrisul, n-aș avea dreptul să zic că mi-e mai rău decît îmi era acum un an la București. Dar două pagini cetite îmi împerdelează ochii, și o scrisoare trebuie s-o întrerup de zece ori !...

În scrisoarea mea din noiembrie îți spuneam ce sfat mi-a dat doftorul oficial al mînăstirii, adică să mă duc și să consult pe o colegă a lui, retrasă la Mînăstirea Agapia și bolnavă de multă vreme. Sfatul era cel puțin bizar : să mă duc și să mă arăt unei doftorițe, care ea pe sine singură nu putea să se facă sănătoasă !

Te-am rugat să-mi scrii dacă soția ta cunoaște pe această doamnă. Spune soției tale că-i mulțumesc pentru răspuns, măcar că era negativ. Azi, eu sunt cel ce cunosc lucrurile și pot să dau informații.

Iubite Dorule, am fost și am văzut pe doftorița de la Agapia. Am văzut-o în zilele Crăciunului. Am găsit-o pe picioare. De altfel, boala ei e stranie, cu pauze, cu capricii, cu intermitențe și de înrăutățire, și de ameliorare, necunoscute altor boale.

Mi-a făcut o impresiune unică și foarte greu de redat... E înțîia oară în viața mea cînd înregistrez asemenea informații din lumea semenilor mei. Am văzut-o de două ori, în două zile consecutive, adică a doua și a treia zi de Crăciun. E o femeie de vreo patruzeci și cîțiva de ani. Are un aer exotic. Pare o anglo-saxonă sau o rusoaică, deși este moldoveanca de baștină și cu cel mai moldovenesc nume de familie.

Am stat de vorbă cîteva ceasuri, în ambele rînduri. Întîi, fireşte, i-am spus situaţia mea de suferind şi i-am cerut luminile ei medicale. După aceea am trecut asupra altor subiecte, ştiinţă, artă, literatură, filosofie... Mi se învedera universal informată ca o Hypatia din vechime sau ca o... doamna Taylor din zilele lui John Stuart Mill... Am urcat din încîntare în încîntare. Cînd am ieşit afară în cerdacul mînăstirii — din apartamentul ei, care este sus pe cerdacul obştesc — mi s-a părut că mă amestec cu nouri !...

Dorule, Dorule ! Am ajuns să rîvnesc bogăţia simţirii tale, grădinile tale şi ale Babilonului şi darul tău de-a schimba la faţă oamenii şi lucrurile ! Şi, cu toate acestea, ţin nespus de mult să-ţi dau asupra acestei femei extraordinare relaţiunile cele mai treze şi mai exacte.

Are un cap de Goethe suferind, cu aceeaşi maiestate negrăită, cu aceeaşi superioritate luminoasă, dar cu un adaos de farmec şi de fineţă, propriu sexului ei. Fiindcă zăcerea ei la pat a obligat-o să-şi reteze cosiţa de cîteva ori, o vedeam într-un nimb de păr blond «*cendré*», scurt ca nişte plete de poet. Vorbeşte clar, precis, cu o ordine logică şi muzicală greu de închipuit.

E văduvă. A făcut medicina în văduvie. Soţul ei a murit de boala de care sufăr eu azi. E bolnavă şi ea de cîţiva ani. Dar boala ei este indefinibilă. Este o catastrofă nervoasă, pe care însă bolnava o înfrînează cu o putere supraomenească.

Mi se pare că este prima femeie din ţara noastră care a străbătut — cu brio — liceul şi Universitatea şi a ieşit doctorită în medicină. A făcut studii de completare la Berlin şi la Paris şi se bucură de ocrotirea şi de prietenia prea înaltă a Carmen Sylvei. Dar ce folos ! Cînd atîta ştiinţă medicală a fost adunată şi atîtea strălucite nădejdi au fost puse pe rod, iată boala necruţătoare care nimiceşte totul, cu duhu-i de simun !

Vezi zice, poate, în mintea ta : «Poftim ! Boruzescu începe să-mi facă concurenţă ! Boruzescu se încumetează să fie şi el poet !...»- Scumpe amice, îţi mărturisesc că de cînd cunosc pe această doamnă mi se pare că sunt descoperitorul unui continent despre care nu aveam nici o idee. De-abia acum am ajuns să înţeleg cazul lui John Stuart Mili. Oricît de mult i-am povestit viaţa prin academii şi ne-am extazia teoretic

asupra binefăcătoarei înrîuriri pe care doamna Taylor a avut-o asupra filosofului englez, nu vom putea să ajungem în focarul de justă înțelegere a romanului decât... rînd pe rînd, fiecare la ceasul său... Dar cîți dintre cei ce au citit confesiunile lui John Stuart Mili sau, cel puțin, au ascultat la ora academică rezumatul lor au avut și prilejul fericit să întîlnească în viață o soră a doamnei Taylor !...

Tu ai în soția ta o nepoată sau o strănepoată a ei. Dorule, îți jur că acest Goethe feminin din Mînăstirea Agapia este o autentică soră spirituală a doamnei Taylor.

Trebuie să-ți apar în stranie înfățișare, în paradoxală lumină, eu, ucenicul lui Diogene, care las azi butoiul meu și zdrențele mele de misogin ca să sărbătoresc pe această femeie... Dorule, adevăr îți spun : ivirea acestei doftorițe în viața mea însemnează, cel puțin sufletește, transformarea subită a unui amurg în auroră !... Aceasta e surpriza de comedie cu care răspund ultimei tale scrisori !...

Dar, iubite Filipache, lucrurile au și o îmbrăcăminte practică și imediată, de mare importanță pentru șubrezenia mea trupească. M-am înfățișat înaintea acestei doftorițe ca un bolnav pe care un doftor îl trimite la alt doftor. Mi-a făcut o declarație uluitoare :

— Îmi pare rău, dar nu pot să răspund așteptării dumitale. Ajutorul medical pe care mi-l cer:, și așa cum te aștepti că aș putea să ți-l dau, nu ți-l voi da... Sunt o eretică !... Mai mult : sunt o apostată ! Nu mai cred în medicina academică !

Îți închipuiești că această destăinuire din partea cuiva, radiant de inteligență și de farmec, m-a făcut să uit dezamăgirea mea și să doresc cu vioiciune toate lămuririle cu putință. Am ascultat un ceas întreg o conferință pe care aș fi voit s-o audă toți ucenicii lui Esculap din lumea întreagă. Interlocutoarea mea — strălucită ucenică a științei medicale moderne și bolnavă într-o mînăstire de călugărițe — îmi dezvălea o nebănuită stare de conștiință științifică, o grandioasă apostazie de la dogmele doftoricești și o îndrumare, încă șovăielnică și dureroasă, spre o lumină nouă, spre o terapeutică spirituală răsărită în America.

Doftorița mea cunoscuse în Berlin pe cîțiva adepți ai noii științe medicale și avusese cu ei lungi și turburătoare convorbiri. Cînd, mai tîrziu, a căzut

bolnavă și toți profesorii ei (medici celebri) s-au încercat zadarnic s-o pună pe picioare, principiile științei americane au început să i se pară o revelație.

O, iubite Filipache, îți scriu această scrisoare cu aceleași întreruperi și cu aceleași popasuri de gîfială cu care fac plimbările mele la Vovidenie, sprijinindu-mă cînd în baston, cînd în brațul părintelui Chesărucă... Dar, haide- haide, vom ajunge odată la capătul spovedaniei !

Ce este această știință medicală americană ? Fantastic ! Este învățătura și terapeutica lui Isus Cristos ! Cel ce reînnoiește și reinstituie, în zilele noastre, această știință este o femeie : doamna Maria Baker Eddy, activă în America de vreo treizeci de ani. Ea are azi mii de discipoli ; este fondatoarea nu numai a unei școli noi de tămăduire, dar și apostolița unei noi secte creștine, una din cele mai proaspete din America.

Maria Baker Eddy a scris o carte (un fel de comentariu la Sf. Scriptură, dar în special la Evangheliile) care se intitulează *Știință și sănătate*. Aderenții ei se numesc *științiști creștini*. Ce învață Maria Baker Eddy și toată școala ei ? Boala, durerea, moartea... sunt o iluziune !... Medicina trupească, medicamentele, operațiile și toată dexteritatea doftoricească sunt ceva așa ca epoca de silex față de epoca definitivelor descoperiri în care trăim azi... Toate bolile sunt aburi grei, întunecimi ale duhului, singurul existent, și visuri rele, pe care suflul rugăciunii le alungă și le distramă. Toate bolile sunt tratabile și curabile prin acțiunea sufletului și de la distanță.

Dumnezeu nu cunoaște întunericul, boala, răutatea și nici o tristețe și nici o spurcăciune. Cine trăiește în Dumnezeu se liberează și el de toate lanțurile și de toate strîmtorile ignoranței și ale iluziunii. Trebuie să trăim numai în Dumnezeu, numai în desăvîrșită încredere în dragostea lui și în convingerea... că boala nu există !

Tu cunoști prea bine filosofia mea și îți dai seama că principiile apostoliței americane, din punct de vedere filosofic, nu puteau să mă surprindă peste măsură. Platón, Plotin, Kant m-au învățat din vreme că lumea aceasta — enigmă eternă ! — poate să fie concepută și ca un fenomen al cerebralității noastre... Mirarea și noutatea erau prohibite pentru mine. Cu atît mai mult era să mă mir și să calc pe

tărîm cu totul nou atunci cînd am aflat în ce chip această nouă știință medicală tratează și vindecă pe bolnavi.

Doftorița de la Agapia, după ce mi-a expus doctrina doamnei Maria Baker Eddy — un rezumat luminos și elegant — a venit la partea cea mai interesantă pentru mine, bolnavul :

— Află că eu însămi sunt azi în tratamentul amicilor mei științști creștini. Un amic din Berlin mă tratează. Fără medicamente, fără să știe precis ce nume dă medicina modernă boalei mele, și, de la distanța Berlin-Agapia, științistul din Berlin mă tratează la ore exacte, convenite prealabil între noi...

Am cerut lămuriri, am insistat cu tot interesul bolnavului care întrevede o speranță de îndreptare. Lucrul este nespus de simplu : bolnavul, la ora convenită cu terapeutul său — chiar dacă îi desparte oceanul — se izolează complet în odaie, se întinde în pat în poziția supremului repaos, adică cu fața spre cer, închide ochii și cugetă, pacificat și încrezător, la cel ce, în același moment, se gîndește la el...

Ce gîndește terapeutul, ce intensitate pune în gîndul lui, ce este gîndul lui : rugăciune, intercesiune, incantație de la distanță ■— pînă acum nu pot să spun.

Și acum, punctul culminant :

— Dacă dumneata vrei să fii tratat și ceri să fii tratat după această nouă știință medicală, eu sunt gata să intervin la prietenii mei și să obțin tratamentul cerut.

Atunci mi-a venit o îndrăzneală de care m-am mirat eu singur și i-am spus doftoriței cu un accent pătrunzător :

— Doamnă doctor, vreau și cer să fiu tratat... Dar vă cer acest tratament dumneavoastră personal. Eram la a doua întrevedere. Trecuse peste mine o noapte de tainică fermentație sufletească. Am adăogat : îmi inspirați atîta încredere tămăduitoare, încît e de prisos să mai căutăm alt terapeut la Berlin sau la Boston.

Vădit impresionată, mi-a răspuns :

■—■ Eu sunt de-abia o începătoare și încă bolnavă... Dă-mi timp de reflexiune... Îți voi scrie la Mînaștirea Neamțu răspunsul meu.

Răspunsul a venit fără întârziere. Doftorița a primit să înceapă cu mine tratamentul cerut, mi-a

fixat, pe săptămână, două ceasuri de tratament și mi-a transcris câteva din sentințele școliei.

De trei săptămîni, trăiesc sub imperiul acestei cunoștințe și al acestor idei reformatoare. Minune pe care.

dacă n-aș simți-o, n-aș putea s-o cred de la altul : îmi merge mai bine ! Am încercat la început să mă analizez, să mă cenzurez cu vechea autoironie și să convin că persoana teraputei mele lucrează în sufletul meu cu o putere de ferment necunoscut... Toate aceste proaste deprinderi de *raisonneur* n-au putut și nu pot să desființeze realitatea fericită că peste vechea mea ființă, jigodioasă și osîndită', începe să crească o piele nouă.

Îmi merge mai bine. Aștept orele de tratament cu nerăbdarea unei întâlniri aieva. Tihnă, liniște, acalmie pămîntească... nu lipsesc la Mînăstirea Neamțu și din chilia mea. Dar faptul cel nou este că le simt astăzi pătrunzînd și în sufletul meu și în măduarele mele, cele bîntuite de febră cronică... Ora de tratament este marele eveniment al vieții mele de azi. Mă închid în casă, atîrn afară la ușă (ca la marile sanatorii) un carton cu avizul „bolnavul doarme” și mă întind, după prescripții, pe divanul meu călugăresc. Stau, ca să zic astfel, cu porțile sufletului deschise și degajat de lume, de griji, de temeri, de egoism și de amintiri nevrednice. Stau așa, creînd în mine un spațiu festiv, un fel de sală a tronului, în care văd, întîmpin, sărbătoresc aieva pe terapeuta mea din partea cealaltă a codrilor de fag..”

Curioasă și fericită impresiune ! Mă simt parcă recufundat în căldările creațiunii, de unde, în puterea a nu știu căror obscure încredințări, aștept să fie turnat a doua oară, mai mulțumit, mai sănătos și mai iubitor !

Unde va fi să ajung, pe calea acestor neașteptate inițieri ? Este o chestiune către care mă cheamă și logica, și probitatea mea intelectuală. Terapeuta mea mă ia deocamdată drept ceea ce sunt : un ignorant, un aspirant la alfabetul științist. Dar ea lucrează și mă tratează în numele acelei puteri biruitoare de care e plină Evanghelia și toată străvechea Scriptură : Dumnezeu cel viu și personal al lui Israel!

Mă simt azi un cerșetor bolnav și flămînd, care culege, la poarta unui castel, cojile de pîine aruncate peste poartă. Dar eu nu cunosc pe stăpînul castelului, poate nici nu cred în existența lui, deși — absurdă

contrazicere ! — azi mă reconfortez cu rămășițele adunate la poarta lui. Terapeuta mea îmi va vorbi într-o zi — cum face și apostolița americană — de Stăpinul luminii, al sănătății și al dragostei desăvârșite.

Voi crede sau nu voi crede în el ? Voi capitula cu lungile mele dibuieli, cu negativele mele provizorate ? Nenorocitul de mine !... Scriind azi aceste gânduri și căutînd parcă să anticipez asupra nedomeririlor și întrebărilor care vor naște în cugetul tău, mă regăsesc vestejit și prihănit...

Așadar, Dumnezeu în care trebuie să credem, viața cea misterioasă și miraculoasă care susține totul este chiar taina tainelor ființei noastre ! A căuta să expulzezi pe Dumnezeu din sufletul, din înțelepciunea și din deprinderile tale morale însemnează — după cum văd astăzi clar, întâia oară — a te goli de măduvă morală pe tine însuși !

Iată la ce vad de înfricoșată experiență am ajuns : Cred în Dumnezeul terapeutei mele și primesc din mîna ei noul decalog mîntuitor ? Atunci ticăloșia mea fizică dispare, viața reînflorește și anii ei sporesc. Resping și tăgăduiesc pe Dumnezeul Scripturii și mesajul celor ce au venit în numele lui și în primul loc mesajul Mîntuitorului ?... Atunci rămîn blestemat și pierdut !

Scumpe frate, privește și miră-te de răspunsul cu care era să mă plătesc de ultima ta scrisoare. Nu aduce anul ce aduce ceasul !... Vezi-mă în noua mea situație, judecă-mă și spune-mi dacă n-am trecut dincolo de previzibil și de posibil !

Și, cu toate acestea, trăiesc în aceste noi condiții. Mă hrănesc sufletește din scrisorile și din învățăturile pe care le primesc de la scumpa mea dascăliță și aștept, pe calendar, ziua și ora de tratament, cum aștepta acel slăbănog din Evanghelie cufundarea în scaldătoarea miraculoasă.

XVI

— Vreau să uit tot ce-am fost, tot ce-am păcătuit, tot ce-am crezut, tot ce-am cetit în anii mei de înfumurată și de stearpă formație intelectuală. Nu vreau să mai păstrez decît certitudinea scumpă că — în afară de comoara găsită în ultimele zile — mai am departe, în inima bieților mei părinți și în inima ta, Filipache, singurele bogății de care nu voiesc să mă despart !"Filipache ! Sunt încîntat că te găsesc aici !

— A... la asta nu mă așteptam !... Cum ai putut să lași pe ministrul tău și pe clienții tăi, și să vii, acum, de dimineață, la expoziția lui Grigorescu ?

— Viu tot în virtutea nenorocitei mele de șefii de cabinet. Dar de data asta nu mai cîrtesc și nu mai mă vait. Sunt, înțîia oară, cu adevărat fericit executînd o poruncă ministerială.

— Adevărat, Silviu ? Ministrul te trimite înapoi ?

— Prea adevărat ! Ți-am spus că șeful meu e un om de spirit... Nu mi-a fost prea greu să-l conving că ar fi o faptă de mare cinste pentru el să pășească în fruntea oficialilor și să cumpere cîteva pînze de Grigorescu.

— Frumos, Silviu ! Frumos și legitim ! Cine poate să înțeleagă mai bine și să cinstească pe un mare poet decît un alt poet, mai ales cînd este în acest loc de bună înrîurire unde ești tu acum...

— Și pe care tu îl disprețuiești...

— Așa e, Silviu... Dar nu e nici un leac ! Este o infirmitate a firii mele să fug de dregători și de dregătorii chiar cînd pot să facă bine.

— Dar acum te-am prins și nu te las cu una, cu două !

— Silviu, aci suntem — ca în basme — pe tărîmul tinereții fără de bătrînețe și al vieții fără de moarte... și de funcționari !

Cei doi prieteni ocoliră, unul lîngă altul, vasta expoziție de peste o sută optzeci de pînze, care, împotriva zilei cenușii de februarie, creau pentru ele un univers independent, cu lumină proprie, cu ceruri și cu anotimpuri de-a pururi fericite. Cu lungi popasuri, căutînd în fața tablourilor punctul de privire cel mai favorabil, schimbînd între ei observații, amintiri și bucuria de a se găsi uniți în admirație, Bujoreanu și Filipache sărbătoriră, rînd pe rînd, *Ciobănașul culcat pe brînci*, *Dimineața pe*

drumul mare, înspre bîlci, Căratul finului, Scoboritul oilor, Femeia toreînd pe cîmp...

Dar se aflau și se mărturiseau neputincioși să prindă într-un ceas, în două, atîta frumusețe din cîmp- piile noastre, atîtea dealuri și văi pline de vis, atîta pătrunzătoare și negrăită vrajă a plaiului străbun !

— Ce să aleg, Filipache, și ce să recomand ministrului meu mai întîi ? Dacă aş avea o putere, aş opri toate pînzele astea aici, în Ateneu, ca zestrea și ca titlul de vrednicie cel mai nepieritor al neamului românesc ! Și apoi, cu Grigorescu nu poți să procedezi cum ai proceda cu alți artiști. Unchiașul are unele pînze pe care nu le-ar vinde nici șahului Persiei ! Trebuie să vorbesc întîi cu Vlahuță și să mă învește el care sunt pînzele „tabu” și care sunt acelea de care pot să mă lipsesc.

— A, va să zică, tu aștepți acum pe Vlahuță ?

— Nu, sălbaticule ! Nici n-am idee dacă va veni sau ba. Dacă va veni, însă, îl voi ruga să-mi dea sfaturile și indicațiile lui.

— Bine, dar să știi că dacă se ivește Vlahuță, eu o Șterg.

— Ei, poftim, altă năzdrăvănie ! De ce, băiete ?

— Sunt prea mic astăzi ca să pot să stau în fața ei, va pe care îl admir.

— Dacă nu mă înșel, asta se numește, pe neocolite, mîndrie...

— Poate să se numească și așa, dar dacă vine Vlahuță, te las și plec.

— Dacă l-ai cunoaște așa cum încep să-l cunosc eu, ai vedea ce frate bun, ce fire amabilă și neconvențională este „coconu Alecu”... E adevărat, cu cei mari, cu cei obraznici, cu javrele gulerate și plastronate este de-o superbie de fier, dar cu tine și cu mine... e un camarad înecătuș...

■— Silviu, am auzit, dar lasă vremea să mai treacă... Atunci cînd oi fi ceva mai puțin... anonim decît azi, voi putea să stau în fața lui.

— Bine, măi frate, așa să fie ! Acum vino să stăm colea, în fața ăstui car ce se duce la iarmaroc și să mai vorbim. Cum vezi, marele nostru Grigorescu nu e prea îmbulzit de inteligenții noștri bogătași iubitori de artă... Splendid tablou !... Iată cum vin boii spre noi !...

Se așezară pe două scaune, în expoziția aproape goală la această oră de dinainte de amiază, și lăsară în jurul lor, ca prin niște ferestre de miracol, să

crească muncелеle, să pogoare căruțele cu poveri, să pască oile și să vegheze — ca și acum o mie de ani — ciobanii pogoători din *Miorița*.

— Frate Filipache, suntem tot balcanici, tot primitivi și antiestetici ca și după zaveră... Povestea vieții și a zbuciumărilor lui Grigorescu este o dovadă din cele mai dureroase. Ce putea să fie, pentru noi, arta culorilor ?... Nu putea să fie decît artă bisericească, proprie să ne dea catapetesme și sfinți de închinăciune... Și Grigorescu a fost întîi zugrav bisericesc. Adolescent, îmbrăcat în zăbun și cu iminei în picioare, venea în piață, dimineața, cu icoanele în traistă, și le desfăcea, cu mari așteptări, pravoslavnicilor noștri cu scurteică și cu mătănii... Dar cînd acest copil valah — pe care pronia bizară îl dăruise cu ochi și cu aptitudini nemaipomenite pînă aci în neamul lui — ajunge la Paris, cunoaște pe maestrii vremii și cîteva veacuri de pictură anterioară și voiește să aducă printre noi pictura laică, înțelegerea și oglindirea zării românești, farmecul bucolic și patriarhal al pămîntului cu oasele strămoșilor... hei, atunci ne-am arătat rebeli, obtuzi, ba chiar dușmănoși... ca un cîine pe care îl faci să privească într-o oglindă... Bietul Grigorescu, de cîte ori nu și-a plimbat pînzele de la Cîmpina la București și înapoi !... Nepăsare, rezistență, tîmpenie masivă, ani de zile ! De-abia acum în urmă au început cîtiva intelectuali să priceapă pe marele poet al poienelor și al vîlcelor valahe și să-l vîre, cu lovituri de ciocan — ca pe un piron de aur — în peretele imbecilității noastre... O, să fi voit acest om să-și schimbe patria și să rămîină prin acel Occident, unde a găsit atîți admiratori !... Să-și schimbe patria... Dar...

**Nous l'aimons malgré tout, même injuste et cruelle,
Et pour son cher amour il n'est point d'infidèle.**

— Cine a spus aceste versuri, Silviu ? Mai ții minte ?

— Am uitat. Țin minte numai că Bonifaciu Florescu mi-a trîntit un trei în catalog pentru că m-am încurcat la ele. De atunci le știu mai bine.

— Dar cu stihurile proprii cum o duci, Silviu ?

— Prost de tot !... Crezi că am mai putut să găsesc o rimă de cînd clasez petițiile domnului ministru ?... Fi- lipache, am învățat mult și multe de un an și jumătate încoace. Dacă ar fi să ne mai adunăm încă o dată la academia noastră din strada Semicerc, aș vorbi altfel și aș retracta multe din balivernele mele de atunci...

— Curios, Silviu dragă... Totuși, tu ai mers în linie dreaptă cu tendințele tale. Mai clarvăzător decât noi toți, tu, socialmente, stai azi mai bine ca noi toți.

— Dorule, pe măsură ce izbutesc, sunt dezamăgit față cu mine însumi și rîvnesc la mine cel din trecut și la voi cei de azi.

— Ba bine că nu !... Boruzescu ofticos la Mînaștirea Neamțu !... Badea Jiu stipendist politic la Creditul rural din Iași !... Eu, căsătorit și, împreună cu nevastă-mea, studenți pe socoteala mamei și a lui socru-meu !...

— Cu toate astea, Dorule... E adevărat că numai bietul Boruzescu nu e de invidiat... Ai mai primit vreo veste de la el ?...

— Am primit de curînd o scrisoare lungă — scrisă în rate și cu eforturi — unde îmi face curioase destăinuri... I se pare că-i merge mai bine. Dar mă tem că este victima unei iluziuni.

— Cum așa ?... Dacă el se simte mai bine, ce te face pe tine să crezi că se înșală ?

— Silviu, lucrurile sunt complicate. Boruzescu a în- tîlnit la Mînaștirea Agapia pe o doftoriță retrasă acolo și bolnavă. Se pare că e de o inteligență superioară și încă foarte frumoasă, sau cel puțin... așa i s-a părut lui Boruzescu...

— Ei și... Te pomenești că bietul filosof a dat pe maestrul Schopenhauer de ocară !...Ai răbdare... Boruzescu s-a prezentat acestei doftorițe ca bolnav. I-a răspuns că, deși doftoriță, nu mai crede în medicina oficială și că face parte dintr-o sectă de terapeuți creștini americani care vindecă mintal, de la distanță.

— Am auzit și eu de secta asta... A auzit și ministrul meu de pe la nu știu cine de la Iași...

— Doftorița 1-a întrebat pe Boruzescu dacă voiește și cere să fie tratat după metodele și cu mijloacele școlii americane... Boruzescu a răspuns că da... însă a adăugat că voiește să fie tratat chiar de doftoriță...

— Și doftorița a primit ?

— A primit, dar cu oarecare ezitare. Scrisoarea lui Boruzescu e un document fără preț. Amicul nostru trece... de la o epocă geologică la alta... La mine — poate și la tine — aceste revoluții planetare... nu dărîmă planeta, dar la Boruzescu chestiunea are o supremă gravitate.

— Adică o fericită gravitate... În cazul cel bun și de dorit, Boruzescu ar putea, cu întâlnirea lui de la Agapia, să ne dea o ediție românească a romanului lui John Stuart Mill...

— Tocmai așa își înțelege și el situația.

— Măi frate, iată elementul înfricoșat și mai totdeauna neglijat în socotelile noastre de aspiranți ai vieții și de candidați la tîmbălăul din agora ! Uităm femeia ! Facem fel de fel de planuri absurde, din care pe ea o expulzăm fie din fățarnicie, fie din prostie ! Totdeauna căruța se răstoarnă ! N-am prevăzut, nu ne-am gîndit să deschidem o rubrică și femeii... Din pudoare, din falsă educație, din cinism, sau din ignorarea firii lucrurilor, scoatem pe femeie din planurile și din scontările viitorului... Acum doi ani tu habar n-aveai că te vei însura, Boruzescu jura că va rămînea ucenicul lui Diogene și eu credeam — mai șiret decît voi toți — că nu voi schimba multă vreme pe... scumpa mea dascăliță de limba germană !...

— E întâia oară cînd spui pe șleau aceste lucruri intime, dar noi le cam ghiceam...

— Azi femeia dărîmă toate copilăreștile noastre castele în Spania !... Am fost proști și incompleți ca Adam mai înainte de zidirea Evei. Și apoi alte

complicații, alte drame și dramolete. Cum o să schimbi o veche prietenie, cu micile și ascunsele ei fericiri, cu o căsătorie pretențioasă, protocolară și slab consolidată sufletește ?

— Zău, Silviu ?... Deunăzi parcă' aveai alt curaj...

— Deunăzi nu știam cit costă să te desparți de o bună camaradă, ca să te logodești cu o ciocoaică năzu-roasă, care te disprețuiește...

— Mîngîie-te, Silviu... În privința aceasta, toți ne bălăcim în aiureli, în contraziceri, în surprize și în intime trădări...

— Tristă mîngîiere !... Da', ia spune, cum o duci cu examenele ?

— Corbii să le știe ! Azi mă țin de păr o nebunie lucidă, un subiect țigano-maghiar, care mă prigonește și în somn !

— Ce spui ? Fericiture !... Astea sunt dureri binecuvîntate.

— Grozav de binecuvîntate ! Vorba ovreiului : să fie pe capul dușmanilor.

— Ai scris ceva din noua ta inspirație ?

— Am scris, am rupt, iar am scris, iar am rupt... Și tocmai acum, cînd credeam că am dat de un filon, trebuie să mă prezint la recrutare !

— Hm ! A venit vremea... Dar de ce nu ceri amîinare pentru studii ?

— Asta o să vie poate mai tîrziu. Deocamdată trebuie să mă prezint, nevinovat ca Adam înainte de păcat, înaintea comisiunii de recrutare.

— Bine, dar... frații tăi Daniil, Naum... cogemite ofițerii, nu se ocupă de afacerea ta ?

— Daniil are grijile lui. Naum se ocupă. Dar ăsta e mn fel de căpitan-sergent. Legea militară e sacră ca Biblia ! Intîi să recrutez și pe urmă va vedea el ce este de făcut.

— Ce este de făcut ?... Amîinarea serviciului militar pînă la licență...

XVI

— Haida de !... Asta s-ar putea numai atunci cînd în locul meu s-ar prezenta la examene nevastă-mea. Ea va fi licențiată înaintea mea. Așa îți trebuie, dacă ți-ai pus în cap să faci ca John Stuart Mill !...

— Da' de unde naiba !... Cine știe vreodată după capul cui lucrează — și dacă lucrează cu capul — cînd începe să iubească o femeie !... Totuși, cazul meu este din cele mai onorabile. Dacă noi, bărbații, n-am fi niște trădători preursiți, și eu, în special, un artist versatil, ar trebui să zic : Am cîștigat un lot matrimonial fericit.

— Ei drăcie ! Și tu îți schimbi stilul și curajul... Ia spune-mi, cum vei intitula viitoarea ta nuvelă ?

— Nu știu încă... Poate *Tilincă lăutarul*... ori poate, mai bine, *Baronița Liliom*.

Frumos titlu ăsta, al doilea, dar ferește-te de el. E prea pretențios și nu vei putea să plătești atîta cît îți cere... Prefer titlul dintîi : *Tilinică lăutarul*. Ei, dacă aș avea vreme, am mai sta împreună încă un ceas și te-aș ruga să-mi istorisești noua ta închipuire. Să fie cît *Mierla* de puternică, și locul tău de povestitor al generației noastre este definitiv cucerit. Și, cu toate acestea, Do- rule, încordează-ți toate puterile, fii viruoz echilibrat și du într-o mîină amîndoi pepenii... Și literatura, dar și Facultatea de litere... E greu, e dureros, pare o îndoită păcăleală... Student de silă și scriitor la un an o dată... Dar aici e înțelepciunea. Nu te lăsa de carte și lasă pe pripiti și pe nerozi să umple revistele trecătoare și să se compromită cu producțiile lor încă necoapte. Și mai e ceva : e pilda dureroasă a acestor Samsoni — Eminescu și Grigorescu... Ca niște filistenii tîmpiți ce suntem, îi lăsăm și i-am lăsat să joace ursul sărăciei toată viața... Să povestești ca Omer !... Dacă nu te vei lupta, burghez și prevăzător, să-ți asiguri undeva, în provincie, o catedră de latinește sau de filosofie, gaia te-a luat ! Te rog, fă ca nevastă-ta : dă-ți examenele mai curînd. Pentru ea ar fi mai greu să stăruiesc să-i dea o bursă la Paris sau la Viena, dar pentru tine ar fi mai ușor...

— Silviu dragă !... Crezi mereu în această posibilitate ?...

— Aș fi un măgar dacă mi-aș uita prietenii acum, cînd am puterea să-i ajut... Și m-aș lipsi de un titlu de viitoare slavă să nu mijlocesc lui Teodor Filipache viitoarele lui subiecte literare !

Intorcându-se acasă, Doru găsi o telegramă de la Boru- zescu :

„Mama bolnavă. Ducându-te recrutare rog cercetează părinții mei.”

Telegrama lui Boruzescu preocupă pe Filipache și pe toată familia Filipache în tot restul zilei, începînd cu ora prînzului. Doamna Filipache era înduioșată de atîta nenoroc... Feciorul bolnav, departe prin străini, părinții bătrîni și fără alți copii, și acum unul dintre ei căzut la pat... Antonina găsea legitimă și atingătoare rugămintea lui Costache Boruzescu, dar se întreba : ce va folosi bieteii bătrîne vizita lui Doru ? Poate era mai nimerit și cu siguranță mai înțelept ca Doru să trimită bătrînei, într-un chip oarecare, pe medicul județului. Cu prilejul drumului pe care-l face pentru recrutare, Doru se va interesa despre existența vreunui medic — poate și militar — prin apropiere de casa bătrînilor Boruzescu.

Filipache dădea informații și căuta să liniștească pe ai săi : gospodăria Boruzeștilor e la porțile Slatinei. Bă- trînii sunt oameni cu stare. Un unchi al lui Costache Boruzescu, adică un frate mai mic al bătrînului Boruzescu, chivernisește gospodăria și moșioara. Dacă o fi fost nevoie de un medic, l-au adus de la Slatina sau de la Craiova. Costache însă dorește altceva... Și gîndul lui înduioșează și obligă... Voiește ca Doru să ducă, prin venirea lui în casa bătrînilor, ceva din gîndurile și din persoana feciorului absent. Doamna Filipache înțelege și-și simte ochii umezi. Clarița exclamă, impresionată : „Bietul Boruzescu !...” Antonina capitulează :

— Servește-ți prietenul, dar nu-ți încurca nici treburile tale...

Doru precizează cum va face : Acum, la dus, sau poate mai tîrziu, la revenire, se va opri în gara Slatina și va viza biletul pentru o întrerupere de 24 de ore. În gară sunt totdeauna trăsuri, și conacul familiei Boruzescu îl știe orice chirigiu. Dar lucrurile n-au o scadență imediată... Operațiile de recrutare tîn vreo zece zile, și pe linia București-Craiova sunt peste zece trenuri, cu zi, cu noapte.

După prînz, Doru porni, ca de obicei, spre Biblioteca Academiei, dar nu se opri la Academie, ci continuă drumul spre Șosea. Cînd ieși din Calea Victoriei, o luă la stîngă, spre Spitalul Filantropia.

XVI

La poarta spitalului întrebă pe portar despre domnișoara internă Elvira Iatropol și voi să-i trimită o carte de vizită. Portarul îi răspunse :

— Azi e joi și e slobod pentru toată lumea. Căutați pe domnișoara internă la secția maternității.

Filipache intră în clădirea albă, supraîncălzită și cu mirosuri tari doftoricești, în atmosfera sălilor strălucitoare de curăție. O servitoare îi luă carta de vizită și-l pofti să aștepte pe o bancă. După câteva minute de în- tîrziere, apăru și-i spuse :

— Pofțiți după mine, în camera domnișoarei interne.

Elvira îi ieși într-o întâmpinare pe sală :

— Iată ce însemnează o fericită inspirație de poet !... Bine-ai venit în... Hades, discipol al lui Dante !

— Nu mă lua așa, domnișoară Elviro, că mă protestesc cu totul...

Elvira era îmbrăcată toată în severul și obligatoriu halat doftoricesc. Dar cu atît mai mult apărea îmbujorat și plin, din uniforma blafardă, obrazul ei de Venere elină.

— Stai, te rog... Ia dumneata scaunul ăsta. Rahilo, mai adu din cancelarie încă un scaun. Dacă se deșteaptă cocoana de la „rezervă”, cheamă pe domnișorul Livezeanu în locul meu.

Doru se așeză pe scaun, cu paltonul pe el și cu pălăria — dificilă ca o problemă de algebră — între degetele confuze.

— Ei, nu așa ! Scoate-ți paltonul. Pune pălăria coala în cui. Ce păcatele ! Ai venit, sper, să mă vizitezi, nu să-mi aduci o citație de la tribunal...

— Doamne ferește, domnișoară Elviro !...Nu te uita așa de jur împrejur. E o chilie de intern. Pat, masă, șifonieră, cuier și acest lavabou de marmură cu apă curentă, care este detaliul cel mai prețios și mai utilizat. Ce fac ai dumitale ? Ai să-mi spui ceva din partea lor ?

— Nimic altceva decît că nici nu le trece prin cap că sunt în această oră în camera dumitale... Am venit pentru altceva...

— Eu credeam că ai venit întîi pentru mine...

— Domnișoară Elviro, nu te înșeli deloc. Dar cum să ți-o spun așa, netam-nesam... Am găsit însă și un pretext... Să încep cu el...

— Ia să-l vedem !... Te pomenești că e valabil și suficient.

— Domnișoară Elviro, plec poimîine de dimineață la recrutare, în județul meu. Așadar, sîmbătă de dimineață. Dar amicul Boruzescu, care știa mai de mult de această călătorie a mea, îmi telegrafiază din Tg.-Neamțu — știi că e la Mînaștirea Neamțu — că maică-sa e bolnavă și mă roagă să dau pe la el pe acasă.

— Și vrei să mă duci pe mine să văd pe mama lui Boruzescu ?

Filipache tresări și se înroși pînă în vîrfurile nasului.

— Vai, domnișoară Elviro, știu că este peste putință... Dar viu să-ți cer un sfat. Părinții lui Boruzescu stau lîngă Slatina, pe malul Oltului, la vreo doi kilometri de la bariera ilustrului oraș. Dacă n-o fi venit nici un medic să cerceteze pe bolnavă, ce să fac eu ? Cunoști pe vreun Esculap din Slatina ? Să mă adresez medicului primar, medicului recrutor ?

— Mai întîi, care este itinerarul dumitale ?

— Eu ajung poimîine la amiază în Slatina, întrerup călătoria, vizez biletul și peste un ceas, peste două cel mult, sunt acasă la Boruzescu. A doua zi, trec Oltul, în județul meu.

— Toate bune, dar mi se pare că interpretezi dincolo de orice limită îngăduită rugămintea prietenului tău. Boruzescu te roagă să te duci și să vezi, *în locul lui*, pe bătrîna care e bolnavă, iar dumneata crezi că trebuie să apari acolo însoțit de un medic.

— Domnișoară Elviro, poate că ai dreptate. Dar ia gîndește-te la mulțumirea lui Boruzescu cînd va ceti, în viitoarea mea scrisoare, ce-a zis medicul care a

cău- tat-o pe bătrînă atunci cînd eu eram în casă, la ei.

— Da, însă în cazul cînd bătrîna are numai un guturai sau o intoxicație trecătoare...

— Ei, ce-ți pasă dumitale !... Dumneata, cînd ai alergat deunăzi să vezi pe tatăl dumitale, îi aduceai, în aceeași încîntătoare persoană, și pe fică, și pe doftor.

— Dar nu înțelegi că nu e nici un chilipir ? Ce situație au părinții lui Boruzescu ?

— Sunt boiernași cu ceva avere... conac, gospodărie, o fișteică de moșie... Bătrînul a muncit aprig în viața 'ui, e cunoscut și respectat. Toată lumea din Slatina știe pe „boier Boruzescu”.

— Ai fost vreodată la amicul dumitale acasă ?

— Era să merg acum, în studenție... dacă Boruzescu nu cădea bolnav de piept și eu de... matrimonialism.

— *Masculorum gens infidelis* .'... Dacă bătrînii Boru- zești stau așa cum zici, apoi trebuie să le fi venit ideea să cheme un medic. Dar am să întreb și eu printre colegi ce medic mai răsărit este pe acolo. A... ia stăi !... îmi adusei aminte că am văzut, mai ieri, în mîna unui coleg, un ziar cu comisiunile de recrutare. Poate să iasă ceva de aci. Dumneata treci mîine seară pe la portarul nostru și cere-i o scrisoare pe care îi voi încredința-o pentru dumneata...

— Domnișoară Elviro...

— Domnule Filipache...,

— Poate mai pui, pe lîngă numele doftorului, și o rețetă în scrisoarea dumitale.

— Cum adică ? Ce fel de rețetă ?

— Ce leacuri dai unui poet nebun ca să-și strîngă mințile acasă...

— A... mătura și papucul conjugal !... întreabă pe Antonina, că se pricepe !...

XVII

Filipache trecu vineri seara pe la poarta Spitalului Filantropia și primi din mîna portarului două scrisori : una era pentru el, cealaltă pentru un medic militar de la Cercul de recrutare Slatina. Elvira recomandă lui Filipache să caute pe adresat, și împreună cu el să meargă în casa bătrînilor Boruzescu. Era tocmai

ceea ce voise Filipache. Ce putea să facă Elvira mai mult ?... Totuși, scrisoarea Elvirei, scurtă și uscată ca o rețetă, îl învăluie pe Filipache în nu știu ce abur de deziluzie și de tristețe.

Acasă își pregătește sacul de călătorie, și a doua zi — după o noapte de somn agitat și întrerupt — porni la gară în dimineața încă fără de auroră. Nu spusese nimic celor de acasă despre întâlnirea cu Elvira și despre scrisoarea ei de recomandatie. Serioase, pline de grijă, amintindu-i cînd doamna Filipache, cînd Antonina precauțiunile călătorului înțelept, mama și soția îmbrățișară pe Doru la pragul verandei, și Doru plecă în pas de exersat alergător.

Antonina ar fi dorit să-l însoțească pînă la gară. Doru se opusese. E prea de dimineață, e frig și umed — suntem doar în februarie ! — și apoi nu există, pe pămînt, lucru mai inutil și mai elegiac decît să conduci pe cineva la gară...

Mai era o jumătate de oră pînă la plecare trenului. Călători erau puțini, mai ales cei pentru clasa întâi și a doua. Trenul era la peron și Filipache găsi o jumătate de compartiment goală. Cînd trenul ieși din gară, după lungi minute de așteptare, un început de ziuă, blafard și încețat, stinse candelarele vagonului. Filipache își luase cu el cîteva cărți și caiete de note. Le lăsă sus în plasă, nedesfăcute, și privi prin geam, cu ochii duși, fuioarele lungi de ceață care se încurcau în pădurile desfrunzite, se tîrau pe fundul văilor și se topeau pe dealuri. Filipache, cel ce făcuse de atîtea ori drumul Piatra-Olt-București, recunoștea gările, își amintea pădurile și rechema numele pîraielor cu șa de poduri. A trecut pe aci, în opt ani consecutivi, cel puțin de cîte opt ori pe an. O mică viață de impresii adunate, de preocupări bizare (cu puțină numai într-un cap de copil năzdrăvan), o comoară întreagă de visuri și de aspirații absurde !... Se gîndește la anii de școală, la înrîurirea asupra lui a cîtorva profesori excepționali, se gîndește la camarazii apropiați și la juvenila lor tovarășie din cursul superior... Toate au fost stelele imaginare, grabnic înecate în aurora vieții reale ! Toate au fost jerbii de scînteii, ridicate dintr-un foc de paie !... Ar trebui ca, la pragul bacalaureatului, școala secundară să adaoge cursului de psihologie o anexă practică, preventivă și cohortativă : „Copii, voi intrați acum în viață, pe poarta bacalaureatului. Sunteți ca niște miei grăsuți, prostuți și cu lînă multă, care intră într-o leasă de mărăcini. Vă spun dinainte, vă fac atenți, vă deschid ochii că veți fi jumuliți de lina voastră pînă la piele, pînă la sînge ! Vă e capul plin de planuri, de fantasmagorii eroice, de bizuințe nebunești și de convingeri de Făt-Frumos... Praful se va alege de toate aceste iluziuni și așteptări !... Descărcați din ele cît puteți mai mult ? Aduceți-vă aminte de acel dialog al lui Lukian din Samosate, unde luntrașul Styxului, poznașul unchiaș Charon, nu primește în luntre pe niște sofști decît după ce-i despoaie de toate pretențiile, de toate sofismele, de toată retorica, de toată îngimfarea lor intelectuală și după ce le mai retează cu toporul și bărbile, și sprîncenile !... Așa va proceda viața cu voi !..."

Filipache pune pe Boruzescu lingă Bujoreanu, pe Badea Jiu lingă Lara Teobald, pe Edgar Spata lingă Cochintu, și dincolo de toți aceștia pe sine însuși. Nu se poate plînge că el a pornit la drum mai prost decît

toți ceilalți. Poate dimpotrivă, căsătoria lui, fără să se fi gîndit prea mult la ea și fără să aibă prea mult meritul ei, este fapta cea mai înțeleaptă pe care ar fi putut s-o facă. Filipache știe bine că unii din acești prieteni, sub aparențele lor complimentoase, îl socotesc un nerod și socotesc nerozie căsătoria lui, venită o dată cu majoratul și mai înainte de recrutare. Dar aci urma alege... Vom vedea mai tîrziu cine a avut dreptate. Singur Bujoreanu face excepție, poate și Boruzescu, dar Bujoreanu mai mult. Rămîne însă ultima dovadă : căsătoria pe care Bujoreanu o vede apropiindu-se.

Filipache are un fel de siguranță curioasă (exterioară și periferică) despre situația lui. Simte bine că, față cu toată lumea și în comparație cu amicii lui, el a avut, căsătorindu-se cu Antonina, un adevărat noroc, o puternică garanție de trăinicie casnică și o solidă temelie pentru eventualitățile viitorului — și bune, și rele. Dar iată acum gelozia soartei, iată lașitățile și trădările inimii, iată fluxul ispitelor !

În această oră de singurătate și de reverie, Doru dă la o parte din fața ochilor conștiinței orice văluri de echivoc și de autoînșelăciune. Dincolo de orice ambiguitate și de orice măgulire literară, Doru simte că se desenează ispita și primejdia. Cum se numește și unde poate să-l ducă acest interes pe care îl poartă Elvirei latropol ? Amară este analiza ! Penibilă e sinceritatea ! Dar cine e dator să le practice înaintea oricui dacă nu un iubitor al spectacolelor sufletești ? Doru face a doua oară această experiență a simțirii care se alterează și se logodește suferinței.

Treci printre semenii tăi sănătos, treaz, suficient de egoist și de nepăsător. Ești stăpîn pe impresionabilitatea ta și o lași să funcționeze — piano — atîta cit îngăduie un hedonism echilibrat și atîta cit viața normală și tihnită nu se turbură. Dar într-o zi, într-un ceas, o figură nouă, sau una pe care ai văzut-o cu indiferență, de mai multe ori pînă acum, lucește în cehii tăi într-un chip cu totul nou. Întorci capul și o privești a doua oară, a treia oară... Curios ! Cum se face că pînă acum n-ai observat cît de distinsă este figura aceasta și cîte taine făgăduiești tainei inimii tale !...

Te întîlnești de mai multe ori cu această ființă, care începe să facă gol în jurul ei. Cauți pretexte de vorbă, inventezi interese comune, te convingi pe tine

singur că ai treburi acolo unde locuiește sau unde se arată această pretendentă la împărăția sufletului tău... Dacă ai vorbit cu ea, îți rămîne în ureche, cîteva zile, cîteva săptămîni, timbrul vocii ei. Ți se pare o armonie întregă, inedită în cuvintele pe care ți le-a spus. Te urmărește glasul ei ! Dacă ești un tip mai mult vizual decît auditiv, te urmărește claritatea și azurul privirilor ei, sau focul negrelor diamante din ochii ei... Și, treptat, ființa ei întregă — surîsul ei, obrații ei, părul ei de aramă, clădit în diademă cu fiori de rubine și de aur — se preface în fantasma fluidă, tenace, atotprezentă care umple gîndul tău devastat și insomnia nopților tale. Nu mai ești bun de nimic... Muncești prost, ești tare de urechi, fugi de lume, te ascunzi în cămara ta și — culmea nenorocirii ! — ajungi poet și scriitor de epistole chiar dacă n-ai isprăvit clasele primare !

Golul se mărește în jurul icoanei adorate. Toate pornesc de la ea și la ea revin. Soarele lui Dumnezeu nu este mai singur și mai stăpîn în splendoarea cerului cît ajunge să fie în sclavia inimii tale obrazul ei de trandafiri. Vrei să știi de unde vine, cine sunt părinții ei, pe ce tărîm, lîngă ce izvoare, sub ce streășină de codri, sau în ce mahala preafericită și-a petrecut copilăria... Ai vrea să vezi pantofiorii cu care s-a dus la școală întîia oară. Ai vrea să strîngi și să faci depozit sacru din toate fotografiile pe care le are... Sau, dacă nu are nici una, vei cheltui comori de imaginație, de abilitate, de viclenie, și vei vărsa toată punga ta săracă pentru o fotografie nouă. Dacă are frați, surori, o mătușă anostă și plictisitoare, neamuri vulgare și insuportabile... toți îți vor apărea interesați, pe toți îi vei servi, pe toți îi vei transforma în aur, grație acestei puteri de înfricoșată alchimie, pe care o varsă în tine iubirea alchimistă.

Ai vrea s-o culegi și s-o aduni numai pentru tine pe această ființă' unică pe pămînt : din tot ce-a văzut, ce-a atins, ce-a iubit pînă acum. Ai vrea s-o culegi din soarele și din cerurile copilăriei, din florile culese pe sub muncel, din amintirile mamei, din amintirile suratorilor de joc, din cărțile pe care le-a cetit, din cataloagele școalei unde a învățat, o, dar mai ales din ochii care au privit-o cu drag, pe cînd tu n-o cunoșteai, din inimile rănite, poate, cînd a ta bătea teafără, depărtată și neștiutoare !...

Dar ce este și mai îngrozitor este că toată această hipertrofie sufletească, această amestecare a nebuniei cu mintea clară, acest potop care nu cruță

nici pe proști, nici pe inteligenți, se distramă, se dezumflă și intră în pământ cu aceeași grabă furtunoasă cu care au venit.

Cît de dulce și de drag creștea lumea spre cer, acum un an, cînd Filipache o iubea pe Antonina !... Ce freamăt de misticism, ce primăvară de clopote de aur peste toate dealurile și peste toate văile cu mînăstiri ale Moldovei ! Filipache simțea în jurul lui, în ultimul an al secolului al XIX-lea, o negrăită adiere de rugăciuni creștine, de murmure de orgă și de persuasiuni suprapămîntești... Antonina era la Mînăstirea Varatic, Antonina era în chiliuța ei de studentă, Antonina era la Facultatea de litere... Și crini ningeau din cer peste mînăstirile Moldovei, pe potecile Antoninei și în sînul ei de fecioară înțeleaptă !

Căpitanul Naum Filipache a apărut intempestiv și (brutal ca un adevărat militar) a prefăcut în cazarmă casnică paradisul iubirii lui cu Antonina. Tot mirajul, tot necunoscutul, toată pînda după destăinuire și toate impaciențele farmecului s-au înecat în proză, în realitate fără văluri și în satisfacție care nu mai costă nici o încordare. Și cînd blonda, subțirica și dulcea lui Antonina a ajuns tovarășa de chilie, martorul de fiecare ceas al vieții lui, un fel de supliment trupesc și sufletesc, care nu mai dă nici o emoțiune, iată, prin frunzele ce se scutură, printre florile ce se desfoiază, o primăvară nouă, o nouă apocalipsă de soare arzător, de necunoscut imperios, de vrajă feminină și de patimă biciuitoare ! Antonina e luna care alunecă spre asfințit, argintie și pe jumătate disparentă ; Elvira este astrul nebuniei renăscute și toride, care incediază azi tot orizontul.

Iubește pe Elvira. I-a intrat în inimă încet, fățarnic, perfid, cu voia și fără voia ei. A luat-o mai întîi drept o mesageră a poeziei, drept o soră a celor nouă muze. *Licet poetae* /... Un imaginativ, un complicat are uneori nevoie să iasă din regimul bucatăriei conjugale și să poftască fazanițe și căprioare... Elvira este prietena intimă a Antoninei. Ce primejdie putea să fie ? Și poate că de partea Elvirei, într-adevăr nu există nici o primejdie. Adevărul este că Filipache *construiește* pe Elvira, nesigur și ignorant în privința psihologiei ei. La început, a simțit-o cochetă, trădătoare și antipatică. Alături de Antonina — nevinovată, modestă și nenorocită ■—■ Elvira părea un diavol impertinent și provocător. Cum s-au schimbat lucrurile numai

într-un an și cîteva luni !... Azi Elvira e subjugătoare și dătătoare de obsesii, ca pomul cel încărcat cu roade interzise din mijlocul paradisului. Dar ce știe, ce vrea, ce gîndește, ce așteaptă Elvira, sub fruntea ei de Venere de Millo ? Mister și iar mister ! Și Filipache o urmărește cu mii de gînduri spioane, caută să afle cine sunt colegii, șefii, prietenii ei mediciniști sau streini la medicină, simte pe grumaji un munte de nesiguranță strivitoare și de întrebări dezastruoase... O medicinistă ! o apropiată doctoriță ! o intelectuală emancipată și o familiară a tainelor fiziologiei umane !...

Și Filipache iubește pe Elvira, adică porțile iadului și sulful în clocote al geloziei !... Ce face ea în acest moment ?... Desigur că, înconjurată și curtenită de colegi, luată foarte mult în seamă de șeful clinicei, trece și trec cu toții din salon în salon, cercetînd și discutînd cazurile de la pat la pat, amestecînd teoriile științifice, descoperirile de ultima oră, cu glumele doftoricești, cu cancanurile facultății și ale spitalului, cu aluziile străvezii, cu geloziiile și intrigile fatale breslei lui Esculap, ca și celorlalte bresle... Elvira este o excelentă medicinistă. Începe să fie, printre colegi (și chiar în opiniunea profesorilor ei), o mică autoritate. Frumoasă, mîndră, ironică, trebuie să fie, între culise, și mult bîrfită. S-o gîndi ea în clipa aceasta la el, Filipache, cel ce duce în sîn scrisoarea ei, dar mai ales chinul acestei iubiri zănatice și nedemne de mărturisire ?

Trenul lui Filipache oprise într-o gară mică. I se păru că așteptarea se prelungește. Se gîndi : „Poate e vreun alt tren care vine spre noi sau ne ajunge din urmă”... într-adevăr, un vuiet greu și sacadat se apropia de trenul oprit în gară. Un tren accelerat, pornit din București după personalul lui Filipache, trecu zguduitoar și falnic, gonind spre Slatina, Craiova, Vîrciorova. Filipache ar fi poftit să ia trenul acesta cu prețuri majorate, dar Antonina îl sfătuisese înțelepțește să facă economie, întrucît nu avea nici o grabă și nici un interes să ajungă la Slatina mai înainte de amiază.

Prin geamul compartimentului biruia o lumină alburie de zi cernută printre nori. Negurile de dimineată se ridicaseră, dar de prin văile cu pîraie la fund răzbeau aburii pămîntului care presimțea apropierea lui martie. Cîmpia se arăta infinită, dezbrăcată și neagră. Cîteva crîmpeie de pădure,

care atingeau calea ferată, mai păstrau, ici și colo, frunzele roșcate și persistente ale tufanului și ale carpenului. Satele de pe coaste se adunau rudimentare, prididite de acoperișuri de coceni și de paie, în jurul bisericilor costelive sau în jurul vreunui conac mai arătos.

Filipache nu intrase niciodată în Slatina. O vedea din tren, din zăvoaiele și de la Podul-Oltului cum se vărsa din deal spre Olt; dar pînă acolo nu urcase niciodată. Făcuse cu Boruzescu multe planuri de vacanță — zile petrecute la conacul lor, băi în Olt, o fugă pînă la Drăgășani, la coptul strugurilor — dar nimic nu se îndeplinise din toate aceste visuri din liceu. Soarta voia acum ca Filipache să intre în casa prietenului său cînd el e bolnav departe, la Mînăstirea Neamțu. iar bieții lui părinți — plini de dureri trupești și sufletești... Cum îi va găsi pe bătrîni ? Cît de gravă o fi starea mamei lui Boruzescu ? Filipache și-a făcut socoteala să rămînă la noapte în conacul Boruzeștilor. Știe din descrierile prietenului său că sunt două-trei case, odăi pentru mo- safiri și destul belșug și bună gospodărie. Dar tot așa o fi și acum, cînd stăpîna casei e bolnavă ?...

Oricum, unchiul lui Boruzescu, omul de muncă de azi, și cu soția lui sunt și ei în gospodărie, ca să primească și să aibă grijă de mosafiri. Mai este de crezut că Boruzescu a dat de veste părinților săi că Filipache va veni să-i cerceteze. Bietul amic !... Cîte întrebări, cîtă anxietate, cîtă teamă stau suspendate deasupra zilelor lui ! Filipache e decis să vorbească părinților lui Boruzescu despre noile speranțe și despre noua perspectivă de însănătoșire care i s-au deschis acum în urmă. Firește, va înfățișa lucrurile cu tactul și cu delicateta dictate de buna lor prietenie. Dar Filipache se întreabă iar și iar : Ce va fi să iasă pentru viața și pentru inima lui Boruzescu din puțin comuna lui întîlnire cu doftorița de la Agapia ? Iată că și în viața lui Boruzescu răsare o doftor iță !... Da, însă pe cînd la Boruzescu ar fi de dorit ca întîlnirea să fie cu noroc și spre sănătate, la el, Filipache, întîlnirea cu Elvira nu poate să fie decît spre zbulcium deșert și spre pagubă...

Și totuși, un diavol îl întreabă pe Filipache dintr-un colț al cugetului : „Ești sigur că dragostea Elvirei — nu- mai de ți-ar da-o ! — ar fi să fie numai spre pagubă ?... Știi tu pînă acum ce este viața lingă mica ta pedantă de Antonina ? Știi tu cum ard cazanele

patimii și legea inexorabilă că orice mare artist trebuie să facă... *un petit plongeon là-dedans* ? Când vei aduna tu experiența diversă, rănilor glorioase ale iubirii, meșteșugul virtuozului pe clapele inimei, dacă vei merge, țaca-ța, pe șoseaua ta conjugală în toate zilele vieții tale, lăsându-ți hăturile cu sfințenie, fără pic de capriciu și de primejdie, în mînușitele Antoninei ?... Ei, băiete, un poet mare, un artist care-și zguduie epoca : iubește furtuna, riscurile și trăsnetele, caută aventura și emoțiile, își dă drumul • — pentru flori de măr, pentru un capriciu, sau pentru ochii «ei», sau pentru eliberarea Eladei — își dă drumul din leagănul azurului în prăpăstiile morții..."

Filipache își caută echilibrul în șaua unei argumentări contrare... „Nu vreau nici atîta slavă, nici atîta dezastru... Cred că, de felul meu, mă înrudesesc cu eroii și cu păpușile lui Anatole France... Aș dori în cursul vieții mele să mă întîlnesc mai des cu înțelepciunea și mai puțin cu pasiunea... Poate că nu sunt, poate că nu voi fi nici atît de formidabil poet pe cît năzuiesc să fiu. Este o legitimă bizuință a poeziei, cînd clocotește într-un suflet de douăzeci de ani, să-și caute calea și subiectele printre aventuri și cataclisme... Dar antica înțelepciune, dar lecțiile lui Socrate și ale lui Zenon au și ele o nobleță și o măreție subjugătoare. Toți gînditorii vechi și noi, toți dascălii omenirii, și îndeosebi ai tinerimii, propăvăduiesc înfrînarea patimii inferioare, laudă pe cel ce știe să se stăpînească și încununează pe tînărul virtuos. De ce extravagantele și temeritățile unui temperament de artist dezechilibrat ar fi să le luăm ca modele de conduita, iar viața discretă, pașii măsurați și eroica stăpînire de sine ar fi de aruncat la muzeul de antichități ?... Și apoi, ce grozavă vitejie mi se cere în împrejurările de față ?... Să rămîn om de onoare și soț devotat unei soții adorabile, care se luptă să mă echilibreze și să mă scoată din pornirile mele spre boema literară și spre psihologia decadentă! !..."

Filipache se trezi din lunga lui reverie cînd auzi pe conductor vestind pe călători :

— Slatina, mă rog !...

își dădu seama că merindele așezate de maică-sa și- de Antonina în sacul lui de călătorie au rămas împachetate. Ar fi fost mai bine să mănînce ceva, dar fără îndoială că la Boruzescu acasă nu va rămînea flămînd.

Gara Slatina apăru solitară în platoul de deasupra Oltului și fără nici o destăinuire : în ce parte vine orașul și cam câți kilometri sunt pînă acolo... Filipache coborî din vagon cu hotărîrea să caute imediat o trăsură și să- meargă drept la conacul Boruzestilor. Peronul gării era aproape gol. Vreo zece călători coborîră din vagoanele- de clasa a treia, printre ei cițiva flăcăi chemați la recrutare. O doamnă care așteptase trenul venea spre Filipache. Avea o căciuliță de astrahan, un vâl des pe- ochi, legat elegant peste căciuliță, și o blană tot de astrahan. Filipache se gîndi : „Nu cumva o fi mătușa lui Boruzescu, sau vreo verișoară a lui, și vine pentru mine ? Dar cine a putut să le spună că sosesc azi și cu trenul ăsta ?...”

Doamna se opri în fața lui Filipache. Prin vâlul alb răzbeau niște obraji aprinși ca inima rodiei. Doamna izbucni în rîs :

— Bine ai sosit, domnule Filipache !...

Lui Filipache i se păru că trenul și gara încep să danseze.

— Visez? Înnebunesc? Domnișoară Elviro !... Dumneata ești ?...

— Ține-ți firea, amice ! Nu e obligator să leșini ! Eu sunt, firește ! Te-am păcălit... Scrisoarea pe care ți-am dat-o e o farsă... Hamal, ia sacul domnului și du-1 în restaurant. Acolo, lingă masa rezervată, unde e și bagajul meu...

XVIII

Gîndurile și simțirea lui Filipache, sorbite un moment în fluxul surprizei covîrșitoare, reveniră impetuoase- în biruința refluxului :

— Te rog, domnișoară Elviro... Să facem cițiva pași -dincolo de peron...

Îi apucă brațul și ieșiră din stație în direcția din care venise trenul.

— O, domnișoară Elviro, cit mă faci de fericit ! Iată ■cea mai încîntătoare întîmplare din viața mea ! Cit îți mulțumesc !... Cit îți sunt de recunoscător !...

Elvira avu o mișcare bruscă. își scoase brațul din mina înfiorată a lui Filipache și se opri locului :

— Pentru ce, domnule Filipache ? Ce poate să te facă atât de fericit ? Eu te ajut pur și simplu să-ți îndeplinești o datorie de prieten... Te-a rugat Boruzeseu să dai pe la el pe acasă și să vezi pe maică-sa, care e bolnavă. Dumneata ai gândit că ar fi bine să apari lângă bolnavă cu un medic. Cu un pic de fantezie și de perversitate romantică, am făcut așa ca să fiu eu acest medic dorit de dumneata. Asta e totul ! Suntem doi prieteni care ne-am întovărășit în gânduri bune și în caritate serviabilă spre a mîngîia inima unui prieten comun. Nu exagera meritele mele...

Filipache se simți transpirat, rușinat și ridicul. Încercă să vorbească, dar numai gîngăvi :

— Domnișoară Elviro... De ce te joci cu mine ?... De ce-ți place să mă rușinezi ca pe un școlar, prins și dovedit de dascălița lui... că... iubește chiar pe dascăliță ?...

— Domnule Filipache, nu-mi place să aud, pe nemîn- cate, ultimele dumitale proiecte literare... Iată că trenul pleacă. Haidem la restaurant. Ești invitatul meu.

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, spune-mi cel puțin cum ai ajuns în gara Slatina !

— ■ Limpede ca bună ziua ! Dumneata ai plecat din București cu trenul personal... Iar eu am plecat după dumneata, cu acceleratul ! Și am sosit înaintea dumitale cu aproape o oră, după ce te-am ajuns din urmă și ți-am luat înainte...

— Domnișoară Elviro ! Și toate astea numai și numai ca să fii fantastică și caritabilă ?

— Nu e destul ? Ce-ai fi mai poftit, domnule Filipache ? ... Dar să știi că mi-e foame ! Am pus la cale un mic meniu, atîta cît mi-au îngăduit resursele restauratorului din gara Slatina și arta lui culinară. Avem supă cu zdrențe, pui cu smîntînă și încă un pui la frigare. Am îngrijit și de trăsură. Peste o oră vine să ne ia cea mai elegantă birjă din Slatina. Acum să mîncăm !

Ca să nu pară prea cocoloșit pe lângă Elvira, Filipache își ridică umerii și-și făcu pasul mai sprinten. Intrară în restaurant și ocupară masa pregătită. Erau singuri în tot restaurantul. Încăperea era clasică de banalitate. Pe lângă bufetul din fund, foarte avar decorat cu cîteva articole de băcănie, pe lângă sticlele din rafturi, mai toate goale, singura

notă vie și binevenită ochilor erau glastrele cu flori din ferestre.

Masa pregătită era în dreptul unei perdele de cercelušii și de garoafe. Însuși restauratorul servea pe providențialii mosafiri.

Filipache constată, fără s-o mai spună, că și lui îi e foam&. Bucatele erau destul de bune, dar vinul era prost. Elvira se plînsese patronului :

— N-aveți alt vin mai bun ? Am auzit că Drăgășanii sunt aproape de Slatina...

Patronul răspunse, uns de politețe și de intenții negustorești :

— Vai de mine, doamnă ! Avem vin înfundat... Simu- lescu veritabil... îl dăm la poruncă... Doriți o sticlă mare ?

■— Una mică, dar bună.

Nevasta patronului stătea la bufet, spunea cîte-o vorbă nu știi cui din bucătărie și urmărea cu interes științific pe clienții de lîngă garoafe. În dedalul ei de observații și de ipoteze, un punct stătea fix și strălucitor : „Nu sunt soț și soție. El are verighetă în deget, dar ea n-are nimic...”

Patronul aduse sticla înfundată, o desfăcu și turnă el însuși în alte pahare vinul de chihlibar. Apoi, avînd aerul că ascunde sticla de mai înainte, se scuză umilit :

— Iertați-mă, vă rog... Nu putem să înțelegem dintr-o dată cu cineva avem a face... De ! aici suntem în provincie... Dumneavoastră sunteți bucureșteni. Și cînd mă gîndesc ce hotel avem în Slatina... Greu o s-o duceți pe la noi !...

— Fii liniștit. N-avem nevoie de hotel. Mergem la casă de gospodari.

— Așa ? ! Atunci ați mai fost prin Slatina !... Poate mergeți la vreun boier de pîmprejur ?...

— Mergem la conacul boierului Boruzescu. Feciorul d-sale, Constantin Boruzescu, e tovarășul nostru de învățătură. Dar el acum e cam departe și ne-a rugat pe noi să venim să vedem pe maică-sa, care este bolnavă.

— Da, da, da... Li cunoaștem pe toți, și pe domnul Costache, și pe cei bătrîni. Conacul dumnealor e aci, deasupra Țolului. Da, am auzit că și domnul Costache ar fi cam bolnav...

Elvira se uită la Filipache cu un aer de actor care-și privește partenerul :

— A... acum îi merge mai bine...

— Da', să nu vă fie cu supărare, ce învățătură învață domnul Costache ? Tot învățătura dumneavoastră ?

— Nu... noi suntem la medicină. Suntem doftori. Ne mai lipsește patalamaua. De aia am și venit să vedem pe bătrîna, care e bolnavă.

— Da, da, da... Dumneavoastră sunteți doftori. Ei, acum înțeleg !... Auzi, Luxițo, sunt amîndoi doftori !...

Dar Luxița stătea neclintită în descoperirea pe care o făcuse : „Doftori, nedofitori... ea nu este nevasta lui !”...

Patronul își aduse mîna la frunte :

— Tii !... să fi știut că sunteți doftori, mai opream aci pe domnul doftor căpitan care a venit cu recrutarea... Cînd ați intrat dumneavoastră, el s-a urcat în trăsură și a plecat înapoi în oraș.

Elvira răspunse cu surîzătoare siguranță :

— Domnul căpitan doftor Foișoreanu...

Restauratorul căscă ochii uimit :

— Tocmai, doamnă doftor ! îl cunoașteți ? !

Elvira făcu un gest care spunea triumfal :

— Ei, asta e ! Noi, doftorii, să nu ne cunoaștem...

Filipache asista, fără atitudine sufletească precisă, la

acest început de comedie, despre care nu știa dacă trebuie să se veselească ori să se îngrijească... Fantaziile Elvirei (dacă totul era numai fantazie) nu erau tocmai liniștitoare...

Trăsura comandată de Elvira sosise ceva mai înainte de ora fixată. Restauratorul ajută pe „domnii doftori” să se îmbrace și să-și instaleze bagajele la picioarele birjarului.

— ■ Doamnă doftor, domnule doftor... nu ne ocoliți. Dacă plecați tot prin gara noastră, sunt la ordinele dumneavoastră !...

În trăsură, alături de Elvira, în libertatea cîmpiei dezghețate și în atmosfera acestei zile de sfîrșit de iarnă, Filipache se simți plin de nerăbdarea fericită a vieții sănătoase și inferioare.

— Unde mergem, domnișoară Elviro ? Ce înțeles are faptul acesta că te simt lîngă mine, atît de aproape, atît de caldă... și atît de interzisă ?...

— Nu mai știi unde mergem, domnule Filipache ?
Și nu știi de ce stăm unul lângă altul ?...

— ■ Domnișoară Elvii ! Nu mai știi nimic !... Nu știu de unde am plecat ; habar n-am încotro mă duc ; nu mă întreb ce se va întâmpla mine !... Știu un singur lucru : că brațul dumitale este lângă sinul meu, și—1 prind cu brațul meu, și-1 strâng cumăș strânge norocul și fericirea mea, materializate și tangibile !...

— Domnule Filipache, știi că pe copiii zburdalnici îi pui la respect chiar când ești cu ei în trăsură... Dar, deocamdată, să te iau nu drept copil, ci drept ceea ce ești : un poet care a băut un pahar de vin de Drăgășani...

— Domnișoară Elviro ! Am băut acest pahar acum câteva luni de zile... Vinul de azi și de mine și de poimaine nu poate să mai adaoge nimic la sacra mea beție !

— Ești original ! Trebuie s-o recunosc. Lăsînd la o parte această foarte interesantă confuzie pe care dumneata și frații dumitale întru poezie o practicați între viața trăită și viața închipuită, dumneata ești original cu prisosință... O declarație în birjă, pe șoseaua dintre gara Slatina și celebra urbe cu același nume !...

— Torni gaz peste foc !... Spune tot ce vrei ! Ocă-răște-mă, ultrașiază-mă, bate-mă !... Privind gura care mă ocărăște, voi avea preocupări suav carnivore... Pri- mindu-ți degetele pe obraz, îți voi spune : Lasă-mă să fac din ele pernița de trandafiri !...

— ...Așadar, serios vorbind, cînd mă chemai în gînd aci, la Slatina, era pentru doi bolnavi, dintre care cel dintîi și cel mai grav atins ești dumneata !...

— Domnișoară Elviro, să nu ne mai jucăm de-a v-ați ascunsele !...

Filipache rosti aceste cuvinte cu o voce subit răgușită și-și înfipse degetele în brațul Elvirei. Clopoței de la gîtul cailor picurară, singuri, câteva minute.

— Foarte bine ! Așa să facem ! Dar, deocamdată, dă-mi voie să te chem la realitate. Suntem prietenii lui Constantin Boruzeseu și venim, din nobilele porunci ale prieteniei, să cercetăm pe bătrîna lui mamă. Intr-un sfert de oră, într-o jumătate de oră. sunt în casa părinților amicului dumitale. Fii la înălțimea situației. Ești aci nu pentru mine, ci pentru Boruzeseu. Altfel, totul se prăbușește în ridicul și în ignobil. Și nu uita că azi de dimineață te-ai sculat din

pat de lîngă Antonina... Iar Antonina este cea mai bună amică a mea. Am venit încoace ca să ne batem joc de Antonina și de Boruzeseu ?...

— ...Pentru ce nu mă lași să-mi visez visul pînă la capăt ? Pentru ce îmi torni în ceafă aceste cofe cu apă înghețată ? De ce îmi măcelărești, atît de barbar, lanul meu de chiparoase ?...

— Sunt medicinistă... Și de multe ori, în chirurgie, e nevoie de intervenția imediată...

Intrară în oraș. Birjarul le spusese că trebuie să spintece orașul de sus și pînă jos ca să iasă la conacul lui Boruzeseu. Era o privesc urbană din cele mai modeste. Toată frumusețea Slatinei stă în povîrnirea ei deasupra zăvoaielor Oltului și în șuvoaiele de argint care licăresc colo, departe de ulițele și de preocupările bravilor tîrgoveți. Un singur străin care apare în Slatina e destul de senzațional, dar mite doi, dintre care unul cu blană de astrahan și cu vâl des pe ochi !...

Privesc urbană, ochii care căutau la cei doi călători cu o curiozitate franc provincială, buna ținută cerută de situație domoliră clopotul din inima lui Filipache. Nu putea să-i treacă însă prin cap că de undeva, dintr-o fereastră, cineva îl văzuse și-l recunoscuse.

După ce traversară tot orașul, ieșiră în șoseaua care dă spre Olt, și din șosea dădură alături, pe un drumeag șerpuit. Un conac strejuit de copaci înalți și goi stătea pe un podiș, tăiat în rîpa înaltă, și spre acest podiș urcau acum caii, încordîndu-și șira spinării. O explozie de chelălăială salută trăsura oprită în fața porților. Doi ciini mari lătrau furios lîngă cuști și scuturau lanțurile de la gît. Alții mai mici săreau cu picioarele pe poartă, și cu larma lor acopereau strigătele birjarului.

Un argat alergă cu o jordine în mînă și alungă pe zeloșii paznici. Deschise porțile, și trăsura făcu pe nisipul curții o curbă pînă la scara caselor principale. Dar din aceste case nu ieși nimeni.

— E acasă numai boierul bătrîn. Domnul Mirică, fratele boierului, este la Craiova.

Din casele cele mici, așezate în fața celor mari și ceva mai jos decît ele, se arată un moșneag mărunt, îmbrăcat într-o scurteieă vișinie, căptușită toată cu blană de vulpe și cu guler tot de vulpe.

Argatul spuse mosafirilor care se dădură jos din trăsura :

— Asta e boierul Boruzescu.

Filipache făcu cîțiva pași spre moșneag și-i spuse cu pălăria în mînă :

— Bine v-am găsit, domnule Boruzescu ! Sunt Teodor Filipache, cel mai bun prieten al lui Constantin.

— Dumneata ești Teodor Filipache !... Dumnezeu să-ți dea viață lungă și bună !

— ...Și domnișoara este ruda nevestei mele și, prin urmare, și ruda mea... Domnișoara doctor Elvira Iatropol. Am venit cu domnișoara doctor anume pentru doamna Boruzescu.

— Să trăiești, domnișoară ! Ne faceți multă cinste și multă bucurie... Mi-a scris băiatul meu despre o vizită care era să ne vie, dar nu ne-a scris prea lămurit... Ei, pe dumneata, domnule Filipache, te așteptăm și te dorim de ani de zile. Fiți bineveniți în casa noastră !

— Domnule Boruzescu, Constantin mi-a telegrafiat eă doamna e bolnavă și m-a rugat să dau pe la dumneavoastră acum, cu prilejul recrutării. Eu tocmai sunt pe drum spre recrutare.

— Da' n-o să plecați tot azi. Recrutarea ține o săptămă- mînă și peste săptămînă. Iar domnișoara doctor... ce să mai zic... e scumpă și binevenită și un an întreg !

Elvira, care-și ridicase vălul sus de pe frunte, se uita la sprintenul bătrîn cu scurteică de vulpe. Era alb cu totul. De sub căciulă părul răzbea dezordonat și pletos ca la preoții rurali. Barba era nerasă de la Crăciun. Dar ochii lui erau intens albaștri, ca un cer de februarie peste zăpezile încă netopite. Elvira răspunse, șagălnică :

— Bună vorbă, domnule Boruzescu ! Dar doctorul, cum zice zicătoarea, poate să stea într-un loc „cît cioara în par și vinul în pahar" !... Mîine de dimineață trebuie să fiu înapoi la București. Învoiala mea cu șefii de la spital este pentru 24 de ore.

— Domnișoară, poftiți încoace în casă și faceți cum știți și cum credeți. Noi suntem bucuroși să primim cît ne dați. Să intrăm deocamdată în casele de jos, unde odăile sunt calde. La noapte vă veți odihni în odăile de sus. Vom face focul și toate vor fi bune. Ia, Vasile, de la birjar, lucrurile boierilor. Ei, tu ești, mă Năsărimbă ?...

— Eu sunt, cocoane Mihalache. Sărut mîinile !

— ■ Ați venit cu birjarul meu... Mă, da'... nu te-i fi apucat să-mi jupoi mosafirii...

— Nu, să trăiți, cocoane Mihalache. Doar mi-au spus că vin la curtea dumneavoastră.

Elvira scoase din manșon o pungă elegantă de piele.

Boruzescu interveni, categoric :

— Domnișoară doctor, la pragul meu Năsărimbă nu poate să primească decît banii mei... mai ales cînd mossa- firul pe care mi l-a adus este doctor.

Elvira voi să se opună. Bătrînul porunci :

— Năsărimbă, treci în ogradă !

Apoi, mergînd înaintea mosafirilor, îi primi cu bătrînească ceremonie în casele de jos.

Erau niște încăperi mici, albe ca laptele și vechi din vremea lui Tudor Vladimirescu. Casele de sus erau o zămislire mai nouă și mai pretențioasă. Odăile erau pline de icoane, de marame, de velințe și de scoarțe.

Sezură în scaune arhaice în odaia de mosafiri și moșneagul își completă informațiile :

— Intîi spuneți-mi dacă ați mîncat.

Filipache răspunse :

— Am mîncat destul de bine în restaurantul gării.

— La jupîn Dragomir... Desigur că v-a împovărat și cu trîncăneala și cu plata consumației.

Elvira îi luă apărarea :

— Nu prea mult. Ține însă la cinstea vinului de Dră- gășani și-i urcă prețul.

— Hm... Știa că veniți la mine ?

— Știa.

— Atunci s-a mai sfiit... Lămurește-mă acum, domnule Filipache : cînd ai primit telegrama lui Constantin ?

Filipache scoase carnetul de la piept și căută telegrama.

— Iată... Va să zică, mi-a telegrafiat acum patru zile. Am voit să fac lucrul întreg...

Filipache se uită la Elvira, cu o privire care-i cerea consimțămîntul.

— ...Și m-am înțeles cu domnișoara Elvira să mă ajute în planurile mele și să mă însoțească pînă aci la dumneavoastră.

— Veniți ca soarele după ploaie ! prin urmare, cu atît mai mare e bucuria noastră.

—■ Desigur că ați chemat un medic. Sau poate că doamna Boruzescu e mai bine fără să mai fi chemat pe nimeni.

— Le-ai ghicit pe amîndouă. Am chemat pe medicul primar. E cam bătrîn și cam de modă veche... Dar, slavă Domnului, nevastă-mea e mai bine.

Filipache se ridică din scaun și ridică brațele în semn de largă mulțumire :

— Am venit într-un ceas cu noroc ! Bine că a dat Dumnezeu să fie așa ! Domnișoara Elvira își va face și d-sa cercetarea trebuincioasă și va adăoga luminile me- dicinei tinere la constatările și la leacurile medicinei mai bătrîne.

Elvira îl corectă :

— Nu zi așa. Medicina e mereu tînără și bine informată. Un medic, chiar bătrîn, e totdeauna luat pe sus de curentul ultimelor teorii și descoperiri. Acum, vă rog să dați de veste doamnei Boruzescu că vreau s-o văd.

O femeie încă tînără, oacheșă și cam sălbatică intră în odaie, conducînd cu stîngăcie o servitoare încărcată cu o tavă cu dulceață.

Boruzescu o prezentă :

— Cumnată-mea, doamna Smaranda Boruzescu, nevasta lui Mirică, fratele meu. Cumnată, pregătește pe Zoe. Domnișoara doctor vine s-o vază.

Smaranda răspunse, sfioasă ca o țărancă :

— Păi... e gata. Să vie !...

— Atunci, domnișoară doctor, vă lăsăm pe dumneavoastră, cocoanele, și noi ne dăm la o parte. Cînd doctorul e bărbat, nu știu de ce, te ții după el pînă la patul neveste-ti... Da' cu dumneata se schimbă socoteala... Cumnată, mergi cu domnișoara doctor la Zoe, în odaie.

XIX

Bătrînul Boruzescu rămase cu Filipache lîngă tava cu dulceață și cu cafele și-și deschise inima.

— Cu dumneata pot să vorbesc slobod. Ești ca și copilul meu... fratele lui Constantin... Domnule Filipache, și nevastă-mea și eu ne sfîrșim de inimă rea. Un singur fecior ne-a dăruit Dumnezeu și acum umblă să ni-1 ia. Biata Zoe e topită. Boala ei de mai-

nainte s-a înrăutățit de o jumătate de an încoace. Apoi și Constantin e un suflet pe care nu pot să-l pricep. Nu vorbesc de mintea lui și de învățătura lui. Ce să fac !... Eu sunt un om fără carte. Constantin e un om învățat. Cum o să pricep eu învățătura din capul lui ? Dar e suflet ciudat, că nu-și mai iubește cuibul unde s-a născut... și poate nici pe noi, ticăloșii de părinți...

Bătrînul răgușise treptat. Acum vorbea cu lacrimi în glas. Filipache răspunse, cucerit de emoțiunea bătrînului :

— Domnule Boruzescu, lasă-mă să-ți vorbesc ca un adevărat frate al lui Costache. Te rog să gonești asemenea gînduri din inima dumitale. Costache e un om deosebit, nu seamănă cu toată lumea. Este mai deștept și mai cetit decît noi toți, tovarășii lui de școală, și poate decît toți tinerii de azi. Dar dragostea lui de părinți o știu eu mai bine decît dumneavoastră. Ai dreptate în punctul ăsta că fratele Costache e un om ascuns și mîn- dru. Nu vrea să ne fie milă de el. Ei, domnule Boruzescu, feciorul dumitale e aspră viță oltenească... Nici eu nu-l înțeleg de tot... El nu vrea să-l vedem zăcînd, să ne înghesuim pe lîngă el, să-i arătăm că ne e drag. Vrea să-și biruiască boala departe, în singurătate...

Cu un necaz gata de dat în plîns, bătrînul Boruzescu îl întrerupse :

— Ce fel de vorbă e asta, departe și în singurătate, cînd noi, părinții lui, suntem în viață și vrem să-l îngrijim ziua și noaptea ?... Pe cine are el la mînăstire ? Cine poate să se lipească de un bolnav și să-l caute mai bine decît maică-sa ?

— Este și nu prea este... Nu orice boală se lecuiește lîngă sinul mamei. Costache are și el dreptatea lui. Mî- năstirea Neamțu are clima cea mai blajină pentru bolnavii de piept. Și Costache nu e părăsit. Se află între prieteni...

— Bine... știu... ne-a scris tot ce-ai făcut pentru el și cum îl cercetează mătușa nevestei dumitale, călugărița de la Varatic. Da' eu tot socotesc că i-ar fi fost mai bine la noi decît la sfîrșitul pămîntului.

Filipache începu să rîză cu oarecare căutată exagerare :

— Ei, cocoane Mihalache... Așa mi se părea și mie acum doi-trei ani. Cînd auzeam de Mînăstirea

Neamțu, de Piatra-Neamțu, de Tîrgu-Neamțu, mi se părea că sunt locuri din țara nemțească, nu din Moldova lui Ștefan cel Mare... Dar Dumnezeu a avut grijă să mă dascălească. Mi-a dat o nevastă jumătate moldoveancă și trăită, în copilărie, în fața Cetății Neamțului...

— Să-ți trăiască și să-i trăiești pînă la adinei bătrî-neți, da' să nu vă dea Dumnezeu bătrînețe de astea pustii și cu copii bolnavi, departe, prin streini.

Filipache se gîndi : „Să-i spun secretul lui fiu,său ori să tac ?...”

— Cocoane Mihalache, nu te lăsa prea mult amărăciunii. Eu am primit, acum, în urmă, de la Costache, o scrisoare cu vești mai bune.

— Noi n-am mai primit o scrisoare întreagă cam de mult. Acum, cînd ne-a vestit că vei veni pe la noi, ne-a scris puțin. Despre sănătatea lui, nici o vorbă. Dar nici mai-nainte. Nu se spovedește el prea mult : cel doare și cum îl doare.

— Atunci te rog să știi de la mine, pînă mîine-poimîine, cînd o scrie și Costache, că a început să-i meargă mai bine.

— Să te audă Dumnezeu ! Să-ți fie venirea cu noroc în casa noastră și să ne vie băiatul sănătos ! Asta ar fi leacul nevastă-mi... Ea e bolnavă de inimă rea. Avea ea mai înainte ce avea, dar focul ei e boala lui Constantin.

— Să vedem ce ne spune domnișoara Iatropol.

— Îți mulțumesc că ne-ai adus-o pe domnișoara și-i voi mulțumi și dumisale în chip deosebit, cum se cuvine unei doftorițe.

Filipache prinse mîinile bătrînului :

— Înțeleg ce vrei să spui. Te rog să-ți schimbi gîndul cu desăvîrșire. Domnișoara Iatropol a venit ca un neam al meu, nu ca o doftoriță. Să nu te gindești să-i dai parale, fiindcă o rușinezi și mă rușinezi și pe mine. Noi suntem ca și frații lui Costache și fiii dumneavoastră.

La rîndul lui, bătrînul prinse mîinile lui Filipache.

— ■ Bine, vă înțeleg... Ați venit din dragoste către feciorul meu. Mă mîngîie și mă înduioșează prietenia dumneavoastră. Dar din casa mea domnișoara Iatropol nu poate să plece cu mina goală. Unde stă ea ? E cu părinții, e singură ?

— ■ Tată-său, doctorul Iatropol e la Brăila. E înșurat a doua oară. Mama Elvirei a fost prima lui

soție. Domnișoara Elvira este internă la Spitalul Filantropiei. Acolo e casa ei.

— Bine... poate să ia de la noi un paneraș cu ceva de-ale gurii și cu vreo două sticle de vin.

— Eu cred că nici asta...

— Aci credința mea e alta, și e mai tare decît credința dumată ! Ce e, cumnată ? A isprăvit domnișoara doftoriță ?

Ceva mai îndrăzneată, dar tot cu ochii în jos, Smaranda Boruzescu răspunse :

— A isprăvit. Pofțiți, că vă cheamă Zoe, la ea în odaie.

Se sculară din jilțurile bătrîne, în care șezură contemporanii lui Popa Șapcă, și prin cîteva odăițe ajunseră în odaia încăpătoare și luminoasă unde se afla Zoe Boruzescu.

Nu era culcată în pat, ci pe un divan larg turcesc, într-un cuib de perne, care îi țineau capul sus, și îmbrăcată într-o lungă rochie de casă. Alături de ea stătea Elvira. Filipache căscă ochii cu totul surprins și minunat. Era în fața amicului său Constantin Boruzescu, existent într-o ediție feminină, încă rezistentă și deosebit de frumoasă.

Zoe Boruzescu surise exact ca fiu-său și întinse lui Filipache o mîna subțiratică și boierească printre horbotele mîneții :

— Fii binevenit, domnule Filipache, amicul cel mai bun al lui Constantin și binecuvîntatul gîndurilor mele !

Filipache sărută mîna ce i se întindea și rămase în mijlocul odăii, vizibil aiurit. Apoi, dibuind, se explică :

— Iertați-mă, doamnă... dar... amicul meu Boruzescu e atît de mult chipul dumneavoastră, încît... am șovăit un moment...

Zoe Boruzescu îl pofti să stea aproape de ea.

— Bietul meu Constantin !... Da, e chipul maică-si. Ce idee bună ai avut să ne aduci încoace și pe domnișoara doctoriță ! Sunteți neamuri, așa e ?

Elvira interveni :

— Sunt neam cu Antonina, soția domnului Filipache, și buni prieteni.

Zoe Boruzescu, cu o privire surîzătoare, obosită și depărtată, continuă :

— Ați avut un gînd fericit. Ați luat, o clipă, locul lui Constantin în inima mea. Poate că mai tîrziu,

domnule Filipache, ne vei aduce și pe doamna Antonina, soția dumitale...

— Sper, doamnă... Când amicul Costache va fi iarăși acasă, voios și sănătos, voi îndeplini o veche năzuință, să viu și să stau aci la dumneavoastră câteva zile. Și voi aduce-o și pe Antonina...

Zoe Boruzescu rămase cu ochii căutători în tavanul camerei. Era smeadă, cu sprâncenele arcuite, cu gura inteligentă și ironică, cu fruntea nobil zidită, întocmai ca feciorul ei, Constantin. O amărăciune intensă, o dezamăgire cu obârșii vechi, o bunătate vastă, dar adînc sceptică se întîlneau. În această oră, în ființa ei, cu boala de inimă de care suferea. Filipache o privea, după întîile minute de surprindere, cu o nedomolită curiozitate. Ar fi dorit pare că să spună cu glas tare că legile eredității, de atîtea ori sfidătoare și inexplicabile, de data aceasta, în cazul prietenului său, lucraseră simplist și evident. Era cazul subliniat de Schopenhauer. Fiul reproducea pe mama inteligentă și aristocrată. Zoe Boruzescu părea o levantină. Dar Mihalache Boruzescu era oltean get-beget. O știa de la Costache. Părinții lui Mihalache Boruzescu erau de pe valea Amaradiiei. Cum se întîlniseră, cum se luaseră, ce trai duseseră împreună acești oameni atît de deosebiți, poate că mărturisea rodul căsniciei lor, feciorul lor Constantin, cu sănătatea lui grav amenințată și cu sufletul lui dezamăgit și negativ...

Zoe Boruzescu întoarse ochii spre Filipache :

— Te-ai însurat așa de tînăr !... Dar ai făcut bine. Ce fericită trebuie să fie mama dumitale ! Și-a văzut pe noră-sa și poate în curînd și un nepot...

Filipache făcu gestul celui ce se scarpină în cap :

— Doamnă Boruzescu, fericirea noastră crește întreagă și ispititoare pentru ochii prietenilor noștri, dar noi, cei din casă, nu prea ne împiedicăm de ea... Mama are încă două nurori și știe ce însemnează orăcăielile nepoților...

— Cu toate acestea... E o fericire pentru un părinte să-și vază copilul mare și intrat în rîndul lumii. Apoi Zoe Boruzescu, plimbîndu-și privirile de la Filipache spre Elvira, spuse cu încetineala și cu suspinele dorului : Cum aș fi voit și eu să-l văd pe Constantin în ziua cununiei, braț la braț cu o fată, care i-ar fi fost dragă și lui și mie !...

Filipache se simți străbătut de un fior și ochii lui scăpărară în părul Elvirei, totuși, răspunse convențional :

— Mi se pare că dorința dumneavoastră nu e numai absolut legitimă, dar foarte ușor **de** îndeplinit... Iar gîndul lui alergă spre destăinuirile lui Boruzescu și spre doftorița de la Agapia. Doamnă, poate că săvîrșese o indiscreție pe care Costache nu mi va ierta-o prea ușor... Există lingă Costache o doamnă doctoriță care se interesează de persoana și de suferința lui. Mi-a descris-o el în ultima lui scrisoare. Cred că-mi este iertat să deschid gura în fața părinților lui Costache...

Mihalache Boruzescu, pînă aci mut și retras, se apropie de Filipache.

— Se înțelege, domnule Filipache ! Nu te sfi ! Dacă este cineva care ține la feciorul nostru, cum să nu știm și noi ?...

Filipache urmă, precaut și destul de încurcat :

— Este o doamnă din lumea cea mai bună, o doctoriță în medicină... încă tînără, frumoasă, plină de distincție... Această doamnă este medicul care îngrijește azi pe Boruzescu.

Zoe Boruzescu se miră, ușor îndurerată :

— Și nouă să nu ne scrie nimic !... Copil ciudat, cu mii de rezerve și de secrete !... Suntem bucuroși să aflăm că această doamnă are grijă de Constantin. Firește, este altceva decît ceea ce dorește inima mea, dar sunt recunoscătoare orișicui care dă un pahar de apă bietului meu copil...

Elvira se deșteptă ca dintr-un vis :

— Domnul Filipache, discret precum se cuvine să fie un prieten, a tăcut chitic despre toate aceste lucruri. Dacă însă o fi vorba de o doftoriță de la Mînăstirea Agapia — o mînăstire de călugărițe nu prea depărtată de Mînăstirea Neamțu — apoi eu am auzit despre ea. Este o femeie de o rară inteligență. A fost cea dintîi femeie doctor din țara noastră și cunoscută în toată lumea medicală ! Ne-a vorbit odată despre ea, cu mari elogii, mult-regretatul meu profesor, doctorul Asaky.

Mihalache Boruzescu întrebă cu elementară curiozitate :

— Dar de ce stă, frate, la mînăstirea aia de călugărițe ?...

Filipache îl lămuri :

— Din păcate, doftorița asta, care bate pe toți doftorii din țară, este și ea bolnavă... Nu la pat, dar bolnavă...

Zoe Boruzescu ridică de pe divan mîna ei subțire, ascunsă în dantele. Apoi, încet, dolent, cu pauze care spuneau mult mai mult decît cuvintele, își dădu părerea :

■— Poate că e și ea bolnavă de boala mea... Ori de altă boală, soră cu boala mea... Biata femeie... dacă spunei că are atîta înțelepciune și atîta învățătură...

Mihalache Boruzescu se sculă de pe scaun. În ultimele cuvinte ale neveste si pare că se agita nu știu ce ac magnetic, care arăta spre polul unor dureri necunoscute, unor taine domestice de strivitoare și nedorită rechemare.

Moșneagul se adresează Elvirei :

— Ce zici, domnișoară doctor ? N-ar fi bine să rugăm pe cocoana Zoe să ne lase să plecăm ?... Mă tem că vorbește prea mult și se obosește...

— Da, este înțelept să economisim puterile doamnei.

Zoe Boruzescu se rugă pe șoptite :

— Mai stați lîngă mine ! Dacă mă simțiți obosită, este de bucurie și de mulțumire. Domnișoară doctor, cred că bolnavii dumitale se fac sănătoși mai mult cînd te văd și te privesc lîngă patul lor decît cînd iau medicamente prescrise !...

Filipache nu se putu stăpîni și spuse și el :

— Și eu cred tot așa, doamnă ! De aceea am ținut să vă aduc pe domnișoara Elvira.

Dar după o pauză, Zoe Boruzescu întrebă, spre intima confuziune a lui Filipache :

— ■ Domnișoară doctor, te-a chemat Constantin al meu să-l examinezi pe cînd era încă în București ?

— Nu, doamnă. Eu eram și sunt încă prea ucenică într-ale medicinei. Nu se putea gîndi la mine. Dar a consultat pe marii noștri profesori. Să vă spună domnui Filipache.

— Dacă nu mă înșel, a consultat pe Stoicescu, pe Buicliu... chiar și pe profesorul Marinescu, cu care a avut o interesantă convorbire.

Zoe Boruzescu șopti dornică și galeșă, ca un bolnav care pofteste ceva din lumea fantaziei și a capriciului :

— Ce mult aș vrea, domnișoară doctor, să-1 examinezi și dumneata pe Constantin !...

Bărbatu-său se uită la Filipache și la Elvira cu niște ochi care spuneau : „Idee de bolnav !...” Filipache se simți deodată gol de orice gând și cu fruntea înghețată.

— Mami dragă — șopti Boruzescu, cu buzele în dantelele mîneții neveste-si — te lăsăm să ațipești un ceas. Mai pe urmă, dacă ne chemi, mai venim...

XX

Se înapoiară în odăița cu jilțuri arhaice. Smaranda Boruzescu rămase mai pe urmă, lângă Zoe. După cîteva minute se arătă și ea.

Tot cu ochii în pămînt, tot cu gura strînsă și parcă silită de mare nevoie, Smaranda comunică din partea Zoei :

— Cumnata zice că să vă duc sus în odăi... să vă odihniți și dumneavoastră...

Mihalache aprobă și completează :

— Foarte bine ! Da' mai întîi să mergem noi amîndoi și să pregătim odăile. Uite, vezi, sunt toate pline de florile și de copăceii Zoei. Zoe are o dragoste grozavă pentru toate buruienile lui Dumnezeu. Dacă m-aș fi potrivit cu această dragoste a ei, ar fi trebuit să cultiv, pe fișteica mea de moșie, numai lalele, fulii și mixandre !... Și iarna, în loc să am grajduri și damuri pentru vite, ar fi fost să am bordeie de alea cu geamuri, pentru ficuși și pentru lămîi... Acum, precum vedeți, locuim în aste odăi de jos. Casa de sus este pentru mosafiri și pentru ghiveciurile Zoei. Astă-iarnă am făcut foc în zilele mai reci, dar... cu gradul, să nu nădușească florile... Nu pot să vă las la noapte să dormiți acolo fără puțin foc făcut din vreme...

Elvira și Filipache întîmpinară :

— Nu, cocoane Mihalache. Cui mai trebuie foc la sobă acum, cînd dă primăvara ?...

Dar Mihalache stăruie :

— Nu, nu... știu eu ce fac !... Dumneata, domnișoară doctor, o să dormi în iatacul Zoei. Acolo e mai mult dichis pentru o cocoană. Iar dumneata, domnule Filipache, o să dormi în salonaș, cu vreo doi rodii la picioare. Acum, hai, cumnată, cu mine, să deschidem puțin geamurile și să încălzim cât de cât sobele. Dumneavoastră, vă rog, în- găduiți-ne. Dar fiți ca la dumneavoastră acasă. Ușa asta duce la dependințe.

Elvira luă de pe o măsuță un album de fotografii. Filipache se făcu că observă niște pistoale turcești cu cremene, agățate în perete. Elvira însă dădu, în album, peste chipul Zoei Boruzescu, contemporan cu proclamarea regatului.

— Grozavă asemănare ! Privește pe Costache Boruzescu în ipostază feminină !

Filipache lăasă pistoalele și veni să privească fotografia din album, aplecându-se, ca peste un enorm buchet de toporași negri, peste cosițele savant clădite ale Elvirei.

— Da, pare că e Boruzescu în stare angelică, adică, după teoriile idealiste, mai-nainte de a intra în ergastula pămîntească, așadar, dincolo de timp, de spațiu și de cauzalitate. Am fost profund izbit de asemănarea lui cu doamna Boruzescu, din primul moment cînd am văzut-o. Dar, te rog, închide albumul. Spune-mi acum, între patru ochi, ce-ai găsit la cercetarea dumitale ?

Elvira răspunse cu degajare și ca la întrebarea unui coleg de meserie :

— Boală de inimă destul de înaintată, anomalii ste- toscopice, destule... La baza plămînului cred că am prins niște crepitațiuni caracteristice. **În** orice caz, starea ficatului este demonstrativă. E destul de mărit, umflat, e dureros la pipăit și atîrnă ca o piatră, sub coastele din dreapta. Cred că trece, sub coastele false, cu cîțiva centimetri... Ei și apoi... edemele picioarelor, fenomenele de cianoză evidente... Ai văzut ce mîini frumoase are ? Totuși, unghiile ei încep să fie de agată palidă violacee. Oricît sunt eu de boboc într-ale meseriei, dar toate mi s-au arătat întocmai cum scrie la carte. I-am cercetat pulsul : aritmie completă : *La folie du coeur* .
....

Filipache repetă :

— *La folie du coeur* ! Uite, domnule ! Mari poeți mai sunteți voi, doftorii !...

El vira continuă cu aceeași neglijență, poate puțin căutată :

— Pe urmă, din interogatoriul bolnavei, cred că am găsit urmele gândului și impresiile doctorului care a cercetat-o înaintea mea. În sfârșit, recomandările și rețetele lui mi-au făcut deplină convingere.

— Asta înseamnă că nu mai e nici o speranță ?...

— Nicidecum ! Asta înseamnă că știm precis cu ce boală avem de-a face.

— Ce va să zică profesionistul ! Mai întli satisfacția lui că a stabilit caracterele și identitatea fenomenului !...

— Da, fiindcă numai după ce l-am identificat riguros putem să vorbim de combaterea și de expulzarea lui.

— Ei bine, cum îl combați și cum îl expulzezi ?

— Mi se pare că doctorul care m-a precedat, întâi, își cunoaște meseria și, al doilea, nu e prost deloc... N-am nimic de adăugat la tratamentul prescris de el. Într-un singur punct am îndoieli... Trebuie să mai întreb pe maeștri...

— Pot să știu și eu ce îndoieli ai ?

— E ceva prea special. Predecesorul meu i-a prescris bolnavei, cum și trebuia, infuziune de digitală, timp de trei zile. Ei, da' pe urmă vine un succedaneu... Care ar fi cel mai indicat ?... Și succedaneul are și el cinci-șase zile... Aci nu-1 admit pe predecesorul meu.

— Bine, astea sunt doftorii. Dar mie mi se pare că regimul are și mai mare însemnătate. Ce regim prescrieți la asemenea boală ?

— Greu de tot ! Liniște completă ! Suspendarea gă- lăgiei vieții ! Moartea grijilor, a necazurilor și a tuturor supărărilor ! Perdelele din odaia bolnavului lăsate în jos și cortina de pe scena și drama vieții lăsată la fel ! Iar ca hrană, lapte dulce și iar lapte dulce, câte trei litri pe fiecare zi.

Filipache trase cu urechea, se uită împrejur și apoi, prin geam, afară :

— S-ar părea că acest colț patriarhal, unde nu se aude decît, probabil, noaptea vuietul Oltului, ar fi locul ideal unde să trimiți, spre vindecare, pe un cardiac...

— Ironia voiește însă ca tocmai locul acesta să fie locul unde s-a bolnăvit de inimă doamna Boruzescu !...

În clipa aceea, norii scămoși și scoborîți, care împovărau cerul și pămîntul, se sfîșiară trecător, și casa din față străluci albă, încinsă de balcoane și de vrejuri uscate. Avea o scară în două părți, ca o șa, pridvor larg cu stîlpi văruiți, acoperiș de olane, un șir de odăi în pămînt și în coaste tei bătrîni de strajă, mult mai bătrîni decît casa. În fugarul soare de primăvară, clădirea aceasta, cu fața spre miazăzi, avea înfățișarea zveltă și drăgălașă a caselor oltenesti, iar florile care se îmbulzeau la toate ferestrele ei îi dădeau un caracter de pension de fete — nerăbdătoare să dea năvală afară, să privească revenirea cocorilor...

Filipache tresări de fericire. Ca și cum solara cascadă de afară s-ar fi vărsat în inima lui :

— Domnișoară Elviro, te uită cum se zbat la geamuri, înflorite și gata de înflorire, nădejile și norocul meu !...

Elvira îi răspunse ager și cu jignită mîndrie :

— Pardon, domnule Filipache ! Poate ai voit să-mi arăți vrejurile astea, uscatele...

XXI

Mihalache Boruzescu duse pe mosafiri în odăile lor și le pofți bună odihnă.

— Dacă aveți nevoie de slujnică, uite coala, lîngă ușă, minerul clopoțelului. Despre trenul domnișoarei dofto- rițe vorbim diseară, la masă.

Elvira și Filipache intrară fiecare în cămăruța hotărîită. Erau odăi rustice, așternute peste tot cu scoarte țesute în război, cu perdele de borangic la ferestre și cu macaturi grele, pe paturile scunde. Ghiveciurile cu flori și cu ar- buiști străini dădeau atmosferei din odăi un fel de viață ușor umedă și miresmată.

Elvira desfăcu patul, se acoperi cu o plocadă moale și, cu obraji în pernele răcoroase, adormi ca

un copil. Fi- lipache rămase de strajă, scuturat de friguri și bîntuit de hoardele închipuirii. Se plimbă, pierdut, între rodii și cactușii din salon și se lăsă fără frîu în voia gîndurilor cutezătoare și pătimașe. După un ceas de oscilații cu pasul și cu gîndul, ieși din salon și se apropie în vîrfurile picioarelor de ușa iatacului unde era Elvira. Ascultă lung la ușă dar nu auzi decît tictacul surd al propriei lui inimi și mai pe urmă, foarte vag, o respirație lină și ritmică.

Reveni în salon, plin de ciudă și de revoltă : „Poftim ! Ea doarme ! Eu mă zbucium ca un neghiob, încins de dorul ei, și ea doarme ca în brațele dădacei ! ”...

Se mai plimbă încă o jumătate de ceas și, în lumina amurgului, ieși din nou cu pași de lup, ca să asculte la ușa Elvirei. O auzi foșnind în iatac. Bătu discret și întrebă de afară :

— Mă primești ?

Auzi dinăuntru :

— Numaidecît. Da'... mai bine așteaptă-mă în odaia dumitale.

Se înapoie nemulțumit și se așează într-un fotoliu. Elvira se ivi, odihnită, fragedă, cu cosița răsucită ca un turban deasupra sprîncenelor ei de grecoaică. Se uită la Doru, îl văzu boțit și amărît și-1 întrebă cu o nevinovăție ucigașă :

— Ce este, domnule Filipache ? Nu cumva te simți rău ?...

Filipache izbucni :

— Ba bine că nu !... Nu vezi că ridicuiul mă copleșește ? Nu vezi că nerăbdarea mă jupoaie de piele ? Domnișoară Elviro, să vorbim pe șleau ! Mi-ești dragă ! Mă plimb de două ceasuri printre arbuștii ăștia, ca un tigru printre trestiele Gangelui, și dumneata... dormi, la trei pași de mine, și dumneata... vii în fața mea, elastică și cu ochii mari ca de gazelă !...

Elvira se întoarse mîndră ca o regină și făcu un pas spre ușă.

— Viu în fața dumitale ?... Da' viu din capul meu ?... Nu m-ai chemat dumneata ?... La revedere, domnule Fi- lipache !

Filipache se repezi și o reținu. Elvira simți în el duduitul unui cuptor care arde. Se făcu că se lasă înduplecată.

— Te rog, șezi.

Filipache aprinse o lampă de pe masă și șezu și el, rătăcit și cu pocnete în tîmple.

— Domnișoară Elviro, avem înaintea noastră o sută de minute. Pentru un îndrăgostit brutal și cutezător ar fi o mică eternitate de delicii... Pentru un poet absurd, deși ars de dorul dumitale, poate să fie o etapă de norocoasă ascensiune...

— Ascensiune, domnule Filipache ? ... Spre ce ? spre trădarea Antoninei ? spre infamia noastră comună ?...

— Domnișoară Elviro, toate acestea sunt paie aruncate pe-o vatră de jeratic. Sunt poet, și menirea mea este pasiunea, pasiunea pentru icoane, pentru cîntec și pentru femeie — care este cîntec și icoană laolaltă. Te iubesc ! Suntem singuri amîndoi în această casă izolată. Ai venit singură după mine...

— După dumneata ? M-ai chemat la patul mamei amicului dumitale Boruzescu ! Atunci mi-ai întins o cursă ! Unde îți este onoarea și unde prietenia pentru bietul ftizie de la Mînăstirea Neamtu ?...

Filipache muși și-și ascunse fața cu mîinile :

— Nu-mi mai spune lucrurile astea, că mi se întorc mințile pe dos !

— Ei taci !... Că acum grozav mai îți sunt pe față !...

— O, domnișoară Elviro, pentru ce m-ai băgat în gura cuptorului ?... Ce diavol ți-a dat ideea să pornești după mine la Slatina ?... Nu sunt eu în drept să bănuiesc, după fapta dumitale de azi și după atîtea semne imperceptibile de pînă acum, că inima dumitale simțea un pic de dragoste pentru nebunul care sunt ?... De ce te joci cu mine ? De ce-ai adus lucrurile pînă la situația de față ? Mă urmăresc, de luni de zile, ochii dumitale, farmecele și tainele ființei dumitale ! Ai răzbătut în literatura mea, în noapțile și în vecerniile mele ca un astru suav și malefic în același timp, ca un nou *Luceafăr* al lui Eminescu !

— Sunt eu de vină cu ceva ?

Filipache se ridică impetuos și răgușit :

— Dacă ar vrea conștiința dumitale să spună adevărul !...

— Ia ascultă, domnule Filipache : cînd m-ai văzut pe mine, întîia oară ?

— A, domnișoară Elviro, în seara aceea de noiembrie, după lecția lui Maiorescu, în sala nr. 4...

— Foarte bine, așa este ! Dar pe Antonina cînd ai văzut-o întîia oară ?

— Hm... tot atunci, la lecția inaugurală a profesorului...

— Așadar, ne-ai văzut și ai știut de existența noastră în aceeași oră.

— Așa este, domnișoară Elviro.

■— Ei, te rog spune-mi, de ce ți-ai pus ochii, din prima ciipă, pe Antonina și nu pe mine ? De ce pe Antonina ai cerut-o pe nevăzute și pe mine m-ai respins pe nevăzute ?

— Fiindcă am fost dobitoc, domnișoară Elviro...

— Nu, domnule Filipache. Capriciul dumitale de moment, patima dumitale — trecătoare ca o ploaie de vară — te îndeamnă să vorbești acum precum vorbești. În taina faptelor, aleasa dumitale, aceea pe care o iubești cu adevărat, aceea prin care te vei propaga mai departe pe pămînt este Antonina, adică tovarășa și soția dumitale. De ce ai ales-o pe Antonina ? Eram amîndouă slobode ! Eram amîndouă de măritat ! De ce n-ai început cu mine romanul pe care l-ai început cu Antonina, și care... m-a făcut să-mi sîngereze inima de-atîtea ori ?...

— Elviro, tu ai poftit dragostea mea !... Tu ai fost geloasă, sufletul meu !...

— Iartă-mă, domnule Filipache ! Aș fi putut să fiu *Elvira*... Dar azi și pe veci de aci-nainte sunt, pentru dumneata, numai *domnișoara Elvira*, poate mai tîrziu și *doamna Elvira*... și cum o fi să mă mai cheme...

Dar... nu înțelegi ? Mi-este destul să știu atita, ca să vreau să repar totul și să încing mijlocul tău cu o ghirlandă de trandafiri și de flacără !...Cu un surâs ironic, care-l răcori brusc ca un duș, Elvira îi replică :

— Păstrează, te rog, ghirlanda *dumitale* pentru folosințe conjugale !...

Filipache se răstigni în fotoliu și-și lăsă capul pe spătar. Ca un om care a primit o lovitură aducătoare de moarte, se văicări, palid și asudat :

— Vai, domnișoară Elviro ! Vai de soarta mea ! E adevărat că am preferat pe Antonina și că te-am respins dintr-un început... Dar pe urmă — ce zic mai pe urmă V chiar de la întâlnirea noastră la Șosea, între boschete ! — m-ai robit, m-ai răsucit ea pe o iederă în jurul sinilor dumitale și m-ai înveninat cu visul dornic care mă prigonește și în viață, și în poezie ! Mi-ai insuflat un roman întreg, unde te chem și te ador sub numele de *Baronița Liliom*... Ai trecut printre mine și Antonina ca un vînt arzător și ai vestejit toate florile căsniciei mele ! Te caut, te chem, scormonesc după dumneata în vedeniile mele și în înțelirile mele cu biata Antonina !...

— Vino-ți în fire, domnule Filipache ! Ceea ce s-a în- tîmplat este ireparabil. Antonina este amica mea cea mai bună, este ca și sora mea mezină. Ai ales-o pe ea înaintea mea. Ai ales — lasă-mi orgoliul să fie sincer ! — în locul reginei pe una din fetele din casă. Ai rănit mîndria mea cu o rană nevindecată ! O sută de ani de aș mai trăi, și de-aș ajunge servitoare și spălătoreasă, nimeni nu va mai putea, de aci înainte, să mă jignească atît de sîngeros, atît de... veșnic, precum m-ai jignit dumneata...

Filipache sări din fotoliu ca un arc ce se dezdoaie.

■—• Dar ce mai vrei, domnișoară Elviro !... Ești răzbunată cu vîrf și îndesat ! Uită-te la mine. Mă zvîrcolesc de dragul dumitale ! Am uitat pe Antonina, obligațiile și cinstea situației mele și, numai cu un gest din parte-ți, îmi dai o viață nouă și alt nume nevastei mele !

— Ceea ce însemnează, domnule Filipache, că ești gata de orice infamie...

Afară, pe sală, se auziră pași grei, cineva bătu la ușă și în lumina lămpii se arătă Mihalache Boruzescu, îmbrăcat în scurteică, cu cizme în picioare și cu plete albe și încîlcite, ca un bătrîn popă

de țară. Vesti pe mosafiri că cina este gata și-i pofti să coboare după el.

La masă, Mihalache Boruzescu ceru musafirilor iertare pentru Zoe, nevastă-sa, care mîncase ceva mai devreme și se culcase. Apoi porni o discuție de precizare : cu care tren să se înapoieze Elvira la București ? Bătrînul și cu Filipache insistau ca Elvira să plece a doua zi de dimineață, cu un tren accelerat. Elvira, cu „mersul trenurilor” în mîna, se hotărîse să ia trenul personal, care trecea prin gara Slatina spre miezul nopții. Venea și o împrejurare favorabilă în sprijinul hotărîrii Elvirei. Trăsura trebuia să se ducă la gară să ia pe Mirică, fratele lui Mihalache Boruzescu, cel ce se înapoia de la Craiova. Era o bună potrivire. Trăsura făcea un singur drum, și pentru Mirică și pentru Elvira, și caii scăpau cu o singură corvoadă.

Hotărîrea Elvirei birui. Bătrînul se mîngîie :

■— O da Dumnezeu, și altădată, cît mai curînd, vei veni iar pe la noi, domnișoară doftoriță, și vei rămînea mai mult... Să știi că Zoe s-a îndrăgostit de dumneata ! Și să știi că te aduce într-o zi de la București cu alai, ca pe un doftor mare !...

Vinul era excelent, bucatele erau fără cusur și Mihalache Boruzescu, uitîndu-și supărările, îndemna pe oaspeți să se trateze din belșug și făcea și el la fel. Dar după o oră și ceva de masă îi veni gîndul părintesc că Elvira ar putea să fure un pui de somn pînă la vremea de plecare. Filipache declară bătrînului că-și însoțește ruda la gară. Boruzescu aprobă :

— Atunci toate ies bine. Vizitiul vine și bate în ușă cînd trebuie să plecați. Pe mine luați-mă așa cum sunt : un moșneag fericit că vă are în casă și la masă... și a băut un păhărel mai mult, în cinstea dumneavoastră... Veniți să vă îmbrățișez și... iertați-mă că mă duc să mă culc... Bietul meu Constantin, ce bucuros va fi ! Li scriu mîine negreșit. Li scriem amîndoi, domnule Filipache.

— Da, cocoane Mihalache, îi facem mîine o scrisoare amîndoi.

Pe potecă spre odăile de sus, și în spinarea Smaran- dei, care ducea un felinar, Filipache se miră singur cît de goale de simțire erau aceste vorbe pe care le spusese tatălui lui Boruzescu. Se gîndi vag, smuls ca de-un torent irezistibil de patima ucigașă :

„Sărmană prietenie ! Cum trece peste tine și te amestecă cu pământul dobitocul din. noi !«...

Elvira și Filipache rămaseră iarăși singuri. Rece și precaută, Elvira intră în iatac și se făcu că-și cercetează trusa profesională pusă împreună eu manșonul pe o masă lângă pat. Filipache o privea din prag.

— Domnișoară Elviro, pretinzi că am rănit de moarte orgoliul dumitale... Dar nu te-ai răzbunat destul ? Ce faci dumneata acum, călcînd în picioare dragostea mea și sfi- șiindu-mă pînă la sînge ? Îți jur că n-ai suferit și nu suferi dumneata, în mîndria dumitale, atîta cît sufăr eu în pieptul acesta ars de dorul dumitale ! Te rog, uită. totul ! Am fost un nătărău ! Dar vezi ce tragică satisfacție îți dau ! Vino să ne împăcăm ! Dă-mi încoace mîinile astea, care fac gestul interzicerii și al respingerii. Lasă-le, împăcate și docile, în voia și în frenezia sărutărilor mele !

— Te rog, domnule Filipache, ia loc în fotoliu și nu mă confunda cu soția dumitale !

Porunca izfoi nu ca o măciucă, dar ca un bici, care arde spinarea și ațîță la revoltă. Elvira arăta la față ca acele crizanteme paradoxale care amestecă paloarea chih- libarului cu petele de sînge. Pieptul i se zbătea ca doi iepurași făcuți ghem. O vijelie complexă o scutura din creștet pînă în tălpi.

— Domnișoară Elviro, nu vreau să mai știu de nimic L Nu mai am soție și nu mai am onoare ! Nu mai sunt și nu mă mai cheamă decît... nebunia biruitoare care te soarbe !...

În fața Elvirei se clătină, în gest de năpustire, un om cu obrazul descompus și cu ochi de fiară. Dar Elvira smulse din trusă un revolver încărcat și-l puse în pieptul rătăcitului. Apoi, calmă și superioară :

— Știi bine că sunt grecoaică. Grecoaicele își apără cinstea cu arma. Și cînd nu au arme, mai bine se aruncă în prăpastie decît să cază în mîinile pîngăritorilor ! N-ai auzit cîntecul nostru național, *Femeile din Suly*... Am să ți—1 cînt într-o zi...

Filipache se prăbuși pe divan și se deznodă în hohote de plîns.

— Iartă-mă, domnișoară Elviro ! Sunt o bestie răufăcătoare... Aș, prea mult ! sunt un măgar care a băgat capul și a băut din găleata cu vin ! Ah, sunt un poltron ! M-ai judecat foarte bine... Tot curajul meu, tot eroismul meu pasional se face mic ca un painjen în fața unui revolver... Ar fi trebuit să ți—1 smulg din

mină, să bea pînă la fund cupa nebuniei și pe urmă — dacă țineai — să-mi zbor creierii, fără ajutorul dumitale...

Trecu un răstimp. Doru își stăpîni criza de nervi și de lacrimi și amuți. Elvira îl pîndea, fără să aibă aerul, cu o stranie simpatie de soră mai mare, care a pedepsit pe frati-său. Filipache ridică fruntea, își trecu mîinile prin păr, ca unul care se caută pe sine însuși, și rămase cu ochii mari, deschiși, privind nu știu ce viziune nouă. Apoi își pironi luarea-aminte asupra Elvirei. Părea un hipnotizat care se supune unei porunci străine. Începu cu glas cavernos :

— • Domnișoară Elviro... Curge în inima mea, ca o cascadă, pofta morții !... Revolverul dumitale îmi deschide perspective de încîntătoare odihnă... Rămîi în noaptea asta cu mine ! Pun la bătaie viața mea ! Fii a mea pînă mîine dimineată, și mîine dimineată vom fi ai morții amîndoi !

Elvira se înfioră, ca învăluită de un curent rece, dar porni lucidă și categorică :

— Nu vezi, domnule Filipache, că ofensatul demon masculin din dumneata îți joacă o nouă farsă ?... Vrei acum să murim împreună ! Este încă o stratagemă la care recurge exasperata dumitale pasiune erotică. Presupun asta fiindcă nu-mi vine să fac altă presupunere, care te-ar cinsti mai puțin. Nu presupun, de pildă, că plagiezi, inconștient, pe *Discipolul* lui Paul Bourget...

■—■ O, domnișoară Elviro, sunt absolut incapabil să mai aleg ceva clar în această pîlnie de vulcan, în care fierb și eu, și dumneata și tot trecutul meu, și toată literatura mea și a celorlalți...

— De aceea, domnule Filipache, lasă-mă să te duc înapoi de mîna spre claritate și bun-simț.

— Da, domnișoară Elviro, dă-mi mîna dumitale !

— Nu, domnule Filipache, nu mîna mea fizică... Ar fi aceeași primejdie pe care vrem s-o biruim...

— Atunci, nu mai vreau nimic, nu mai ascult nimic !

— Cu toate acestea, trebuie să mă ascuți.

Elvira își ridică manșonul de pe masa de alături, vîrî revolverul în manșon și le ținu așa, pe genunchi.

— Ascultă, domnule Filipache. Mi-ai dat adineaori un fior pentru care mă credeam inaccesibilă.

— A, domnișoară Elviro... Care ? Cum ? Te urmăresc...

— Să murim împreună...

— O, domnișoară Elviro ! Sunt iar un dobitoc...
Am <uitat prosteste esențialul : că pentru acest exod divin ar fi trebuit să mă iubești și dumneata...

— Domnule Filipache, văd că ieși din eclipsă. Lasă-mă ■ să visez și să comentez. Te gîndești ce ar fi însemnat această faptă smintită în casa bieților dumitale prieteni ? Primul rezultat ar fi fost... un asasinat după un dublu suicid...

— Cum asta ?

— Am fi omorît pe biata doamnă Boruzescu. La boala ■ei de inimă ce-ar fi trebuit mai mult decît spectacolul leșurile noastre !... Pentru asta venisem noi în casa amicului dumitale, ca să-i ucidem pe maică-sa ?

— Domnișoară Elviro, am căzut ca dintr-un copac. Ce ■ să mai vorbim...

— Inșă, domnule Filipache, mai este ceva, pe care nu ți l-aș fi spus niciodată. Dar sunt o creatură inextricabilă ! Numai fiori de orgoliu, cînd rănit, cînd măgulit... M-ai măgulit cu fantazia dumitale sinucigașă. Prealabil nu cred •că ai fi fost în stare să-ți trîntești un glonț în cap, după... trista dumitale biruință masculină... Ai fi fost tot atît de... filosof și de laș ca și Robert Greslou al lui Bourget... T)ar să presupunem că nebunia dumitale s-ar fi ținut •dîrză și eu aș fi fost gata să te urmez... Ei, crede-mă, -ar fi trebuit, în ultimul moment, să mă abțin ! Nu fiindcă •mă tem de moarte, nu fiindcă mă oprește vreo convingere religioasă, ci dintr-o pudoare postumă și... medicinistă. Auzi... Mi se pare că trăsura s-a oprit la scară...

— Elvira se ridică, își strânse grabnic lucrurile și-și luă paltonul de pe pat. Domnișoară Elviro, mai avem vreme...

Cu paltonul pe braț, Elvira încheie cu o adorabilă și cinică ingenuitate :

— Mă crede toată lumea... și mă crezi și dumneata,, domnule Filipache, o curtezană, o Mesalină... Este masca mea printre oameni, și în special printre medicinii mei. Dacă muream cu dumneata mâine în zori, după o noapte de nebunie, autopsia legală ar fi stabilit, spre scandalul' colegilor mei, că am fost... mireasa dumitale !...

Filipache căzu la picioarele Elvirei :

— Domnișoară Elviro ! Mireasa mea vei fi ! Potolește-te, domnule Filipache ! Zeii nemuritori vor altfel! Rămii lângă Antonina. Fă-i trei-patru copii în dorul meu !... Și așează această întâlnire a noastră — ca pe un trandafir, la presat — în dosarele dumitale literare. **REPERE ISTORICO-LITERARE**

CU PĂRINTELE GALA GALACTION DESPRE ROMANUL „LA RASPÎNTIE DE VEACURI” : Ascuns după stive de tomuri, 'dicționare și volume de comentarii, părintele Gala Galaction a consimțit să împărtășească *Facilei* câteva informații în legătură cu romanul în curs de apariție.

Iată-le :

— Ce-mi puteți spune despre romanul dvs. în curs de apariție?

— Este un roman în care rechem ambianța, câteva persoane și multe întâmplări de la sfârșitul veacului trecut. Atît în prefața pe care am pus-o în această carte, cît și dumitale care îmi ■ceri aceste informații, am exprimat și exprim teama că viața rechemată de mine va apărea, dacă nu perimată, dar desigur arhaică, cetitorilor mei celor tineri.

Evoc lucruri vechi ! Așa erau oamenii, așa erau împrejurările, așa erau sufletele și idealurile noastre acum patruzeci •de ani

— Se spune că romanul e construit pe eșafodajul unui jurnal intim...

— Am avut norocul să pornesc la drum, aș zice „să pornesc ■cu expediția Argonauților" între tovarăși dovediți de atunci în- ■coace ca plini de talent și meniți să aibă destulă înrîurire asupra mediului lor.

Nu comit nici indiscreții, nici nu calchiez personajele mele. Însă nu tăgăduiesc că unul sau altul din eroii romanului *La răs- pîntie de veacuri* ar putea fi socotit cutare sau cutare din norocoșii mei confrăți de literatură, debutanți ca și mine prin anul 1896...

Așadar, deși romanul meu are în profunzime stâlpi de cronică, multe date exacte, personale și publice, multe elemente împrumutate din cronică vremii (vezi ziarele de atunci), totuși acest roman al meu nu reproduce și nu coincide cu nici un jurnal intim. Dovada se va face, poate, peste patruzeci de ani de aici înainte, când jurnalele de care m-am servit vor fi, dacă nu publicate,, cel puțin explorate.

— Tema romanului ?

— Vorbind mai în amănunte, problema care mă ocupă în acest roman și pe care am căutat să o sprijin pe numeroase observații din viața proprie și din viața altora, este următoarea :

În ce chip un temperament de artist (un talent real) poate să fie păstrat pe calea cea bună, multiplicat ca putere profesională și ferit de nenorocirile foarte frecvente într-o viață de artist, printr-o căsătorie înțeleaptă și purtată cu eroism.

Am socotit întotdeauna și-am predicat întotdeauna colegilor mei de literatură și fraților mei de artă că un scriitor, un poet, un pictor... va fi fericit inspirat dacă •— așa zice — ar contracta o- asigurare solidă asupra talentului său, căsătorindu-se devreme cu o prietenă modestă, eu o inimă devotată, care 1-a înțeles, îl ocrotește și-l va ocroti în viață. Dacă mi-ar fi iertată exagerarea așa spune că pentru artiști, adică pentru acești eterni copii ai iluziei și mirajului, ar trebui să facem o lege specială ca pentru vechii *cohanimi* ai Vechiului Testament : preoții Vechiului Testament trebuiau toți să se însoare.

Fraților mei de artă și de literatură le-aș pune pe grumajv jugul mîntuitor al căsătoriei obligatorii.

Nu este iertat cuiva, cînd 1-a trimis Dumnezeu dăruit cu darul poeziei și împovărat cu miile de slăbiciuni ale naturei de poet, să se lase și să rămînă în viața asta neasigurat la înțeleapta societate de asigurare matrimonială.

Firește, exagerarea mea trebuie luată cu oarecare pogorămînt.. Dar nu e mai puțin adevărat că lecțiile vieții sunt în privința aceasta categorice. O bună tovărășie casnică, o căsătorie purtată cu răbdare asigură dezvoltarea, maturitatea și fertilitatea artistică. Toate aceste lucruri nu se văd prea clar din cele două volume ale romanului astăzi apărut. Avem pînă acum abia jumătate. Jumătatea a doua va purta probabil titlul *Stîlpii Pantheonului* și va justifica, socotesc eu, acest adevăr cucerit de mine, în viață, că adică poezia și căsnicia sunt — cu

binecuvîntarea "Domnului — menite să consolideze și să desăvîrșească excepționalele destine artistice.

Nu mă dau la o parte să-ți accentuez toate aceste lucruri. După concepția mea, scriitorul trebuie să fie întotdeauna, dacă nu un profet și un tribun, cel puțin un dascăl profitabil pentru frații săi, prizonierii ignoranței, prejudecății și păcatului. (*Facla*, ■an. XV, nr. 1422, 24 octombrie 1935, p. 2.)

G. CALINESCU : Cartea părintelui Gala Galaction ar fi urmat să se intituleze *O lecție asupra lui John Stuart Mill* și sf.-sa mai nădăduiește că o nouă ediție îi va da prilejul să restabilească întîiul titlu, ceea ce înseamnă că constrîngerii editoriale (și lucrul •este firesc dată fiind ambiguitatea) l-au făcut să accepte *La răs- pîntie de veacuri*, dedus din timpul de desfășurare al cărții (1898- 1900). Intîia intitulare motivează însă dezvoltarea romanului. O lecție a lui Titu Maiorescu asupra lui John Stuart Mill, cu aluziuni la prietenia înălțătoare pentru d-na Taylor și cu morala buneii înrîuriri a femeii asupra oamenilor superiori, este punctul de plecare al dragostei tînărului scriitor Doru Filipache pentru Anto- nina Țanțu, care urmează să devină o d-nă Taylor română. E foarte ușor de ghicit, mai ales pentru cine urmărește activitatea din urmă a părintelui Galaction, că romanul, pe care dealtfel scriitorul îl numește *fabulă*, urmărește un scop etic. Părintele Galaction nu se ascunde deloc, afirmînd cu toată tăria că „îndeletnicirea literară trebuie să fie prevăzătoare, dornică să instruiască pe ceilalți și să le folosească”. [...]

Multe pagini din cele două volume ale părintelui Galaction nu cuprind sub unghiul epic decît familiarizarea treptată a studentului Filipache cu studenta Antonina. Adevăratul roman începe a se întrevadea din a doua jumătate a volumului doi.

Căsătorit din dragoste cu Antonina, eroul, care e poet și are o obscură noțiune a libertății de experiență a artistului, începe să se plictisească. Soția începe să-i apară cam pedantă în voința ei continuă de bine casnic. O fată mai isteată, mai provocatoare, Elvira, îl ispitește, și el ajunge pînă acolo că-i cere dragostea, chiar cu prețul despărțirii de soție. Însă Elvira, cu toate ușurințele ei, e din plămada d-nei Taylor. Ea readuce la realitate pe înflă- căratul soț, întorcîndu-1 la cămin. [...]

S-ar părea că romanul trebuie să mai urmeze, oricum este de- bănuir că morala lui e „potolirea” lui Filipache.

Mărturisim că am> avut la început intuițiunea unei alte logici a cărții, unei logicii mai adînc omenești. Dragostea lui Filipache, încă așa de tînăr, ar fi fost un fenomen de lirism juvenil. Antonina, așa de grațioasă la început, ar fi reprezentat o iluzie a tinereții sau cel puțin o potențare naturală a feminității înainte de căsătorie. Îndată urma însă fireasca oboseală și dezamăgire. Pe de altă parte Filipache ar fi trebuit să fie încă avid de experiență sentimentală, pe de alta femeia, satisfăcută fizicește, ar fi căzut într-o prematură manie- casnică. Ar fi fost eternul proces al dragostei văzute înainte și după realizare. Tragedia ar fi fost cu atît mai profundă cu cît revelarea celor două temperamente s-ar fi arătat mai inexorabilă.. Autorul a procedat oarecum deosebit, avînd o judecată *a priori* în prefață, care trebuia demonstrată. Filipache nu este un dezamăgit, el își iubește nevasta, iar această nevastă, deși cam plictisitoare în aparență, nu e decît o doamnă Taylor, adică o femeie care îi vrea bine, o pedagogă. Ea îl stimulează să-și dea licența,, să-și facă cum s-ar zice un rost în viață, ea îl duce la biserică Sfîntului Iosif, de unde are să derive peste paginile cărții o probabilă conversiune creștină a tînărului soț. După ce se spală și se- îmbracă, Filipache e pus de Antonina să-și facă rugăciunea și cum. nu-i de bănuît nici un moment că autorul ar ironiza această acțiune, trebuie să ne gîndim că aici e simbolizat rostul pedagogic al femeii. Evident, în asemenea condiții, Antonina devine cam agasantă, iar acțiunea lui Filipache are o justificare, încît ne surprinde să vedem pe Elvira, care a făcut tot ce i-a stat în putință să-l scoată din minți, că încearcă să-l potolească cu o morală atît de austeră. Părintele Galaction a alunecat așadar peste drama, posibilă umană în cadrul acestei teme și a rămas în limitele fabulei sale, a cărei morală trebuie să fie aceasta : căsătorește-te- de tînăr cu o femeie simplă, cu bună educație religioasă (Antonina a trăit la mînăstire) și patimile tinereții tale vor fi înfrînte și- folosite spre bine. E o interpretare mai modestă, dar care, nu măi îndoiesc, va izbuti să fie de folos moral unor cititori.

Am spus altă dată că părintele Galaction are temperament de- dramaturg. Ceea ce este remarcabil la d- sa nu e liniștea analizei,, ci petulanța, înfocarea ciocnirilor de opinii însoțite de pasiuni. Subiectele sale sunt controversate sentimentale, care intră în sfera artei proporțional cu impetuozitatea lor. Mai este dealtfel o notă care se leagă de acest dramatism. Fără să fie retoric,

părintelui Galaction îi place să vorbească. Logosul e înfățișat prin toate varietățile sale. [...]

Sforțarea părintelui Galaction de a înfățișa într-o fabulă problema colaborării morale dintre sexe este dintre cele mai laudabile, iar înfăptuirea, ca orice vine de la d-sa, trezește în critic, și deci și în cititor, un sentiment de simpatie și respect. (*„La răspîntie de veacuri” de Gala Galaction, în Adevărul literar și artistic, nr. 779, 10 noiembrie 1935, p. 9.*)

La răspîntie de veacuri e o varietate de „Dichtung und Wahr- heit”, autobiografie voalată cu multe amintiri și impresii din epoca 1898-1900. Doru Filipache e autorul însuși, Teobald desigur Ar- ghezi. Doru, descendent de „aromâno-greco-albanezi”, în singele căruia Dionysos e mai tare decît Apollo, se căsătorește în epoca studenției cu Antonina, în urma unei declarații cu mult prea volubile și prețioase. [...]

Suavitatea frizează ușor comicul. Antonina se verifică într-adevăr o soție pozitivă care guvernează pașii lui Doru, supra- veghindu-1 la spălat, îmbrăcat, pieptănat. Tînărul soț are o nostalgie de libertate și începe să creadă că a fost „dobitoc”. El e „poet”, menirea lui este „pasiunea, pasiunea pentru icoane, pentru cîntec și pentru femeie — care este cîntec și icoană laolaltă...” Cam cu astfel de vorbe încearcă el să seducă pe Elvira. Însă aceasta îl pune la punct și retrimițîndu-1 la căminul lui îi îngăduie doar să păstreze amintirea ei, „ca pe un trandafir, la presat — în dosarele dumitale literare...”

Vina capitală a cărții este dilatația verbală în slujba tezei. Logosul îmbracă toate varietățile : monologul, dialogul, dize- rtația, conferința, discursul, predica, omilia, catechisirea. (*Istoria literaturii române, București, F.R.P.L.A., 1941, p. 603.*)

CONST. CIOPRAGA : Tot problema relațiilor sentimentale și matrimoniale stă în atenția scriitorului în *La răspîntie de veacuri* (1935), mai puțin un roman, cît o amplă frescă de epocă din perspectivă autobiografică. În special al doilea volum include numeroase pagini de jurnal. Precizări despre structura operei sînt furnizate în *Preliminarii*. Reacțiile personajelor principale trebuie puse în legătură cu realități de la „răspîntia anilor 1898-1900”, în ambianța academică de la Facultatea de litere din București. Invenția propriu-zisă fiind modestă, expunerea e sistematic complicată. Digresiuni, meditații, reminiscențe

livești, ara- îbescuri filozofico-sociale și soluții morale se întretes fără preocupări de compoziție. „Urzeala cărții mele — câtă se vede azi și câtă va mai fi — este luată dintr-un jurnal intim și completată, după trebuință, cu mărturiile cotidianelor epocii. Din acest punct de vedere, fabula mea are picioare de cronică.” Impresionat de prelegerile inaugurale la cursul de istoria filozofiei engleze, ținut în 1898 de Ti tu Maiorescu, studentul Grigore Pișculescu publicase un rezumat în revista *Literatură și artă română* (utilizat și în roman). Din biografia filozofului John Stuart Mili, prieten timp de două decenii, ulterior soț al doamnei Taylor (devenită văduvă), scriitorul reține puritatea morală. Considerată factor decisiv în desăvârșirea unei personalități, *lecția* doamnei Taylor •e localizată în cadrul autohton. Floreal Vasilescu-Plopu din *Doctorul Taifun* ilustra prăbușirea ; exemplul doamnei Taylor excelează în virtuți modelatoare. Calificativul de *fabulă* convine debaterii din *La răspîntie de veacuri* mai mult decît oricare altul. Autorul nu-l evită : „Fabula mea aparține veacului trecut... Adevăratul titlu al fabulei este : *O lecție asupra lui John Stuart Mili*. •Cu prilejul vreunei ediții viitoare, poate că voi restabili adevăratul titlu.”

Doru Filipache, student în litere și filozofie în 1898, susține, •cu alți colegi, idei socialiste și admiră pe Gherea. Momente din viața literară, prietenia cu Lara Teobald (Tudor Arghezi), spectacole teatrale, expoziții de artă reconstituie tabloul epocii, încărcat pînă la prolixitate. Atras de colega Antonina Țanțu, idealul la care se referă Filipache e „poemul vieții lui John Stuart Mili •și al doamnei Taylor”. Însă protagonistul e un fantast meridional cu sînge aprins, în a cărui structură „Dionysos era mai tare decît Apollo”. Ca urmare, în declarațiile lui erotice se confruntă elanul biologic și suavitățile unui „*dolce stil nuovo*” reactualizat: „Cine ești dumneata și ce mandat ai pentru sufletul meu, dincolo de chemarea prea cunoscută, dar pururi fragedă și fecundă a surorilor Beatricei ?

Sunt aproape două luni de cînd te știu departe de mine. ■Cît am trăit în acele două luni ! Ce drum nebănuit și purificator am făcut în labirintul inimii mele ! Cît de sus m-am ridicat 'în meditația și în priceperea de mine însumi.

Domnișoară Antonino, te-am văzut neîncetat și pretutindeni în drumurile mele de intim și neopelerin !... Dar te-am văzut, departe, într-o glorie sacră și solară, de care eu știam bine că- sunt nevrednic să mă apropiu.”

Structural, Doru Filipache prezintă entuziasmul inocent, incapabil de frînă. Apropiindu-se de Elvira Iatropol, studentă, în medicină, „enigmatică și strălucită”,

căsătoria cu Antonina (emulă a doamnei Taylor) pare anodină. „Antonina, Sanda, Elvira — răzoare de busuioc, vetre de rozetă și cordoane de chi-paroase"... se succed într-un joc de oglinzi stranii (*Literatura- română între 1900 și 1918*, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 430-481.)

POMPILIU CONSTANTINESCU : Fără multă greutate recunoaștem în formația intelectuală și artistică și poate chiar morală a tânărului student Filipache imaginea adolescentă a scriitorului ; este de asemeni de bănuț că poetul Teobald, umblă, fugară, cu prezență indirectă în roman, este d. Argezi, că tânărul inteligent, vioi, Edgar Spata, cu predilecții timpurii pentru studiul istoriei, este I. G. Duca, fostul prim-ministru, prietenii, elevului Grigore Pișculescu, de la „Sf. Sava". Dar lungă povestire a părintelui Galaction nu este un roman „cu cheie", și asemenea identificări nu explică nimic din problematica lui. Mai interesant este de observat caracterul prea pronunțat de cronică- al romanului. [...] Cu mai bună dreptate se poate vorbi de caracterul strict pedagogic al romanului, căci acțiunea lui începe prin evocarea cursului de istoria filozofiei contemporane engleze al: lui Titu Maiorescu și prin înrîurirea pe care oratoria lui universitară a exercitat-o asupra studențimii. Nucleul însuși al dezbaterei etice din roman se află în prelegerile lui. referitoare la sensul moral al feminismului, expus în lumina celebrei prietenii a lui John Stuart Mill cu d-na Taylor. Antonina Țanțu, studentă la litere și soția lui Doru Filipache, este ea însăși o demonstrație, în mediul românesc, a acestei specii de feminism etic_ De origine macedoneană (aspră ereditate !), crescută de o mătușe,, călugăriță la Văratec, Antonina va fi o Egerie a lui Doru, temperament expansiv, cu imaginație aprinsă și vaste proiecte literare ; poet ispitit de toate cursele pasiunii, prin căsătoria de timpuriu, Doru Filipache va cădea sub influența acestei precocitate, care-l va apăra de toate primejdiile fizice și morale.

Cu o naivitate pe care părintele Galaction n-o privește cît de puțin ironic, Antonina îl învață pe Doru să se scoale de dimineață, să se spele cu apă rece, ca să nu răcească, să doarmă cu geamul deschis, să fie econom, prevăzător și să se închine dimineața, ca în *Educația voinții* lui Payot; îl duce apoi, prin surpriză, la o slujbă religioasă, în catedrala „Sf. Iosif" (unde Doru, e drept, are mai mult o revelație de estetism religios), și-l previne să se ferească de pasiunea nefastă a studentei mediciniste Elvira Iatropol, care

turbură proaspăta lor căsnicie. Antonina îi controlează pînă și încercările nuvelistice, în care ea vede, sub figura femeilor pasionale, imaginea idealizată a Elvirei. Fi-lipache suportă cu abnegație, cu ușoare împotriviri, tot acest rol de d-nă Taylor danubiană, de-ți vine să crezi că înșurătoarea lui este o grădină de copii, în care soția își ia sarcina de institutoare. [...]

Către sfîrșitul celui de al doilea volum se-ntreveđe, în lunga disertație romanțată a părintelui Galaction, și puțința unu: conflict uman. Doru se-ndrăgostește de-a binelea de Elvira, o vizitează o dată la spital, unde era internă ; îi mărturisește iubirea, iar Elvira se pare că tot timpul n-a făcut decît să-1 încurajeze pe această pantă. Este atît de vie, de carnală această Elviră, pe cît de anostă este Antonina. Rezultatul confruntării lor nu putea fi mai logic, mai uman decît intenția de a se despărți de Antonina, căsătorindu-se cu Elvira ; dar Elvira nu este o ființă organică pînă la sfîrșit. Cînd Doru se duce la moșia părinților prietenului său Boruzescu, bolnav de ftizie și retras la Văratec, sub paza mătușii Antoninei, să se intereseze de sănătatea zdruncinată a d-nei Boruzescu, Elvira îl întîmpină la Slatina, ca o zeiță senzațională. Doru este și mai ațîțat de neprevăzut și-i propune aventura unei dragoste fierbinți. Însă Elvira se schimbă brusc, îi face o morală asemănătoare cu o predică a părintelui Galaction, trimițîndu-1 în brațele pedagogice ale conjugalei d-ne Taylor.

Ceea ce era de demonstrat — se demonstrează ; prelegerea lui Maiorescu despre Stuart Mill își arată roadele după aproape 600 de pagini de roman.

Este, totuși, în romanul părintelui Galaction o apreciabilă știință, formală, în desfășurarea atîtor episoade, discuții, în prezentarea atîtor personaje. Dacă mai totdeauna dialogul este livresc și eroii vorbesc în stilul scriitorului, toate personagiile secundare. colegii lui Doru. părinții lor, frații, rudele lui și ale lor sunt mult mai vii, mai autentic umane. Dar viața lor este oricum alături de esența romanului, care este o demonstrație de geometrie etică.

N-am putea spune că predica aceasta romanțată nu e destul de variată, de meșteșugit organizată, mărturisind o înaltă conștiință de scriitor. (*Gala Galaction: „La răspîntie de veacuri”*, în *Vremea*, an. VIII, nr. 414, 17 noiembrie 1935, p. 9.)

DUMITRU MICU : Multă satisfacție produc paginile de cronică ale epocii — cele în care sînt transcrise discuțiile

dintre eroul central și prietenii lui, Badea Jiu, Boruzescu și Bujoreanu, multe din acestea referitoare la un al patrulea prieten comun, fala grupului, Teobald, ce nu e altul decît Tudor Arghezi — sau acelea în care se descrie geneza unor lucrări ale lui Doru Filipache, adică ale lui Gala Galaction. (*Introducere* la Opere *alese* de Gala Galaction, ediție îngrijită de Teodor Vârgolici, voi. I, București, E.S.P.L.A., 1959, p. LXIV.)

OVIDIU PAPADIMA : Cumințit, reîntors la orînduielele veșnice și pentru toți ale pămîntului — Gala Galaction ne dă întîia sa carte cu adevărat liniștită sub lumina eternelor înțelegeri. Povestea căsătoriei unui artist modern — pe care o înseamnă în *La răspîntie de veacuri* — nu e deloc o istorie veselă sau tragică- de boemi. Vrea să fie povestea salvării unui suflet bîntuit de febra neliniștilor de azi printr-o căsătorie făcută după obiceiurile idilice de altădată. Aceasta pentru Galaction nu e numai o poveste ci și o soluție pentru zbuciumele tuturor. Soluția se transformă în viață fiindcă problematica sa nu mișcă personagiile în evoluții abstracte de șah literar — ci se încarnează în ele. Căci lingă visăria simbolistă a studentului Doru Filipache crește robustă și reală familia lui, cu tradițiile ei sănătoase dintr-o societate mai curată în patriarhalitatea ei originară ; ea se întâlnește- cu lumea de aspră disciplină macedoneană a ascendenților Antoninei Țanțu, aleasa gîndului său.

întîlnirea lor sentimentală se integrează astfel firesc în planul larg al vieții sociale și își amplifică rezonanțele neînchipuit prin această difuzare armonică a ecourilor ei. Astfel povestea capătă de la sine o senină lumină etică — făcînd-o să răspundă peste veacuri acelei opere de maturitate a lui Goethe : *Herman și Dorothea*. Pînă la acea evocare patriarhală — pe care marele Goethe voise s-o facă dar sănătos întregului său neam — trecuse de la *Werther* multă, multă vreme. De la *Doctorul Taifun* la povestea sănătoasă a căsătoriei lui Doru Filipache — ale cărei concluzii părintele Galaction vrea să le dăruiască numai tineretului nostru cărturăresc — e tot atîta distanță în înțeles, dar mult mai puțina în vreme, fiindcă, în evoluția scriitorului, Taifun a fost mai mult un accident decît o etapă.

După bunele obiceiuri clasice, oamenii din această *Răspîntie de veacuri* sînt suflete care își mărginesc existența fizică în carte la strictul necesar ca să nu apară simple probleme. Adică nu sîntem copleșiți cu amănuntele îmbrăcămînții lor, de pildă, cu plusurile sau minusurile de

nasturi și colorii, nici cu descrieri ale felului cum clipesc în tic nervos din ochiul stîng sau tîrîie în mers piciorul drept, nimicuri inutile cu care romancierii moderni umplu pagini peste pagini cu iluzia că ar cîna viață.

Ei vorbesc cuviincios, fiindcă sînt cărturari, lucru rar iarăși azi, cînd eroii din cărți sau dau replici violent teatrale, sau înjură birjărește — ca să fie autentici. (Aprilie 1936) (*Gala Galaction — sau nostalgia clasicismului*, în voi. *Creatorii și lumea lor*, București, F.R.P.L.A., 1943, p. 274.)

PERPESSICIUS : Cetitor și rob, rob impresiilor de tinereță pe care ni le întipăriseră adînc atîtea năvalnice pasiuni romantice, puteam să regretăm că părintele Gala Galaction părăsea de la un timp iubirea și pasiunea pentru schimnicie. Iar cînd, nu de mult, la apariția *Caligrafului Terțiu*, nuvela *O stea prin fereastra lui Manolaș*, alături de majoritatea nuvelor religioase, ne arăta ce carieră de romancier profan lăsase în drum părintele Gala Galaction, nu uitam, amintindu-ne de sfîrșitul eclesiastic al lui Fabricio del Dongo, să însemnăm ce fire pasionată fusese amantul Cleliei și la ce sugestii ne invitau. Se înțelege, și nu știu dacă mai e nevoie să stăruim, vorbind astfel, vorbeam literatură și nu biografie. în părintele Gala Galaction așteptam pe romancier și în romancier un povestitor de basme profane. (*Mențiuni critice*, voi. III, București, F.R.P.L.A., 1936, p. 371.)

AL. PHILIPPIDE : Dacă ar fi să rezumăm într-o frază romanul *La răspîntie de veacuri* al lui Gala Galaction, am putea fără șovăire să-l numim : o călduroasă pledoarie în favoarea căsătoriei timpurii. Aceasta este tema principală a romanului care, după cum spune autorul într-o prefață, reprezintă numai prima parte dintr-un ciclu de romane, menite să expună „cronica” unei generații, a generației care a pornit în viață în ultimii ani ai veacului trecut. *La răspîntie de veacuri* înfățișează răsăritul și dimineața acestei generații. Autorul a ales cîteva tipuri de tineri de acum patruzeci de ani și i-a pus să se întâlnească la un curs al lui Titu Maiorescu despre filosofia engleză și anume la prelegerea inaugurală în care Maiorescu vorbește despre prietenia dintre John Stuart Mill și doamna Taylor. Cursul lui Maiorescu are o influență hotărîtoare asupra evoluției sufletești a eroilor lui Gala Galaction și în special asupra a doi dintre ei, Doru Filipache și Antonina Țanțu, în jurul cărora se concentrează acțiunea cărții și prin care

autorul ilustrează tema principală despre care am vorbit mai sus.

Cine cunoaște spiritul talentului lui Gala Galaction își va da seama că partea de ilustrare a temei propuse va fi mai mare decât aceea a acțiunii. Într-adevăr, pentru Galaction literatura este mai mult un mijloc decât un scop. El nu aparține acelui grup de scriitori, de altfel foarte numeros, care vor să dea cititorului o emoție și nu o învățătură și pentru care adevărul este întotdeauna un element al frumosului. Galaction pune întotdeauna frumosul în slujba adevărului, adică a unei idei pe care el o socotește adevărată. Prin fire și prin vocație, Galaction este un predicator. Îi place și simte nevoia să convingă și să convertească. Iată de ce literatura lui, cu excepția a câtorva nuvele din primul volum *Biserica din Răzoare*, are o înfățișare de predică și pledoarie. Un talent de acest fel, dominat mereu de o preocupare morală, va căuta mai puțin adevărul realist al vieții și mai mult situațiile care ar putea să ilustreze ideea lui morală ; nu va încerca atîta să recreeze viața, cît să o întrebuițeze pentru demonstrarea unei teze morale : din această cauză va trece uneori cu vederea adevărul situațiilor pentru a putea pune în lumină mai repede și mai sigur adevărul moral de care se lasă condus. Asemenea talente sunt întotdeauna înclinate către literatură utopistă și didactică. Genul lor de predilecție este fabula și parabola. Ele formează o întinsă categorie de scriitori, cuprinzînd oameni foarte diferiți între ei ca idei, ca preocupări și ca atitudine morală, dar care toți se aseamănă prin nevoia lor de-a exploata materialul uman în vederea unei învățături oarecare.

Din această categorie fac parte deopotrivă Fenelon și Voltaire (cel din romane), La Fontaine și Oscar Wilde, Swift și, în multe privințe, Goethe, Anatole France și Gala Galaction.

Galaction a dat deja o literatură apologetică în *Papucii lui Mahmud*, unde vechea temă a concurenței dintre religii și împăcarea lor, printr-o toleranță reciprocă, temă expusă de Les- sing, după o povestire a lui Boccaccio, în parabola celor trei inele din *Nathan der Weise*, este reluată într-un cadru românesc și împletită cu o acțiune realistă și interesantă. În *PapuciX lui Mahmud* Gala Galaction a cumpănit în chip fericit didacticismul parabolei cu creația artistică și din acest punct de vedere romanul acesta este una din operele sale cele mai izbutite. Aici Gala Galaction scriitorul a fost la aceeași înălțime cu Gala Galaction moralistul. Cred, de altfel, că această cumpănire a celor două vocații ale sale, de scriitor și de predicator, dă lui Gala Galaction adevărata lui fizionomie literară.

Apucându-se să facă cronică unei generații, Gala Galaction este obligat să părăsească literatura apologetică. În *Roxana*, în *Papucii lui Mahmud*, autorul își supunea subiectul, îl mlădia, îl inventa și îl plămădea după trebuințele ideii pe care voia s-o pună în valoare. De data aceasta însă, subiectul ales cere dimpotrivă, prin firea lui, oarecare supunere a autorului față de el. Trebuie, deci, să cerem autorului o icoană veridică și expresivă a spiritului generației de la 1900.

Vedem în primul rînd că această cronică este în cea mai mare parte istoria unui singur suflet, acela al eroului, Doru Filipache, tînăr cu o sănătoasă ereditate fizică și morală, cu însușiri de poet, om normal și de treabă, fără prea multe ispite, dar cu destule întrebări lăuntrice, capabil de multe frămîntări sufletești, dar capabil în același timp de rezezi restabiliri de echilibru, mai ales prin refugiu în viața interioară. Un visător, în fond, fără veleități de luptă și acțiune, un intelectual delicat și simplu. [...]

Autorul îl descrie pe Filipache cu multă grijă și cu multă dragoste. Se vede că îl cunoaște într-adevăr foarte bine și nu e greu să bănuim afinități între autor și eroul lui. Din această cauză Filipache este și personajul care trăiește cu mai multă putere (dacă exceptăm pe Antonina Țanțu, completarea morală a lui Filipache, evident cunoscută și ea mai bine).

Celelalte personaje, ceilalți tineri, colegi ai eroului, trăiesc mai puțin. Deși, cu siguranță, văzuți de autor și copiați după modele vii, acești tineri apar totuși fără viață suficientă. Cred că pricina stă în structura generală a romanului, care e construit pe bază de lungi și copioase discuții între personaje.

Oamenii acestui roman vorbesc prea mult și trăiesc prea puțin. Unul din ei, ftizicul Boruzescu, își găsește mîngîierea amară în doctrina lui Schopenhauer, pînă cînd, la mînăstirea Neamțului e convertit de o adeptă, ftizică și ea, a vestitei mistice americane Mary Backer Eddy. Despre Silviu Bujoreanu știm că e poet și că, după ce intră în ziaristică, ajunge șef de cabinet al unui ministru. Despre ceilalți colegi ai lui Filipache știm mai puțin. Starea lor civilă interesează puțin pe autor. Reproducînd în abundență discuțiile lor, autorul a creat perfect atmosfera unui grup de studenți (și mai ales de studenți de pe la 1900) și a sugerat minunat entuziasmul, înflăcărarea și pasiunea unor tineri lacomi de cultură, în sfîrșit accentul acela inimitabil pe care îl au elanurile unor minți proaspete și care nu se mai întîl- nește a doua oară în viață. Autorul însă a notat discuțiile tinerilor lui eroi și pentru valoarea lor intrinsecă.

Și, aici, cred că a vrut prea mult. Într-un roman, fie el chiar moralizator, discuțiile de idei ale personajilor, considerațiile lor asupra vieții, cu un cuvânt manifestările lor intelectuale nu pot fi interesante decât în două cazuri : atunci când și numai într-atît cît ele ajută la zugrăvirea fizionomiei morale și explică *acțiunea* personajilor, și atunci când sunt într-adevăr originale și noi. În primul caz discuțiile nu pot să fie nici lungi, nici abundente, ele sunt numai elemente de caracterizare. În al doilea caz, bineînțeles, ele pot fi copioase, trecînd chiar pe primul plan, ca în multe din romanele lui Anatole France. Dar amintiți-vă puțin de Dostoievski, de *Poseđații* lui, mai ales, unde eroii au între ei atîtea discuții. Oamenii lui Dostoievski nu vorbesc niciodată ca să vorbească. Vorba lor izvorăște dintr-un complex în care gîndurile, sentimentele, volițiunile se amestecă și se împletesc. Vorba lor e presimțire de acțiune, de viață, e ea însăși acțiune și viață. E un slab erou de roman acela care nu face altceva decât să gîndească.

Discuțiile din *La răspîntie de veacuri* sunt, în lumina considerațiilor de mai sus, cîteodată prea lungi și uneori nu suficient de interesante prin ele însele. De la un timp simțim că fizionomia morală a personajilor nu mai are nevoie de completarea lor. Are nevoie de acțiune. Și aici iată-ne ajunși la ceea ce ar fi trebuit să fie prima noastră întrebare, odată ce ne aflăm în fața unui roman : ce se întîmplă în această carte ?

Am imitat în analiza romanului lui Gala Galaction cursul romanului însuși. *La răspîntie de veacuri* nu este un roman de acțiune. Sau, această acțiune este lăuntrică, este evoluția interioară a celor doi eroi : Doru Filipache și colega lui, Antonina Țanțu. Dragostea dintre ei este lipsită de turburări și de piedici exterioare, se desfășoară calm și blînd și se rezolvă în căsătorie. Antonina Țanțu, fată de băcan din Brăila, tot atît de sănătoasă la trup și la suflet ca și Filipache, a fost crescută de mătușa ei, maica Antonina de la mînăstirea Varatic. Prin ea autorul introduce elementul creștin, prezent dealtfel în toate operele sale. Și tot prin Antonina, predicatorul apare. Antonina, fire așezată și practică, sănătoasă și calmă, va potoli avînturile dezordonate și va stimula indolența contemplativă a lui Filipache, călăuzin- du-1 spre o creație disciplinată și spre o viață limitată dar rodnică, pe potecile credinței. Filipache, în primul an al căsătoriei, are un moment de rebeliune pe care i-1 prilejuieste pasiunea lui pur senzuală pentru Elvira Iatropol, medicină, prietenă a Antoninei, care joacă rolul

ispitei, dar care se dovedește a fi și ea, în fond, un suflet curat și o fire cinstită, respingându-1 pe Filipache și trimiteându-1 lângă Antonina. Ce se va mai întâmpla de-aueum înainte cu Filipache, vom afla din continuarea acestei „cronici”, continuare pe care autorul o făgăduiește.

Bănuiesc că eroul lui Gala Galaction, intrat în lupta vieții, își va transforma în acțiune gândurile și vorbele. Deja, va acest conflict dintre dorința lui și refuzul Elvirei, romanul capătă o vioiciune și o vigoare care, mărturisesc, îi lipsea pînă la acest episod. Vorbesc aici numai cu privire la realizarea artistică, la creația de viață, fără de care nu poate exista un roman. Intențiile și scopurile autorului sunt excelente pretutindeni. Din toate paginile cărții te întîmpină o sănătate morală perfect edificatoare. Dar aceasta este altceva. Nu e creație literară. Avem admirabile considerații despre viață, dar nu viață, idei morale, dar nu conflicte morale. Eroul lui Gala Galaction, după felul cum se dezvoltă în ultimele episoade ale cărții, ne face să nădăjduim că în a doua parte a vieții lui ne va oferi asemenea conflicte. În acest caz, *La răspîntie de veacuri* ar trebui considerată ca un prolog, poate cam lung, cam inegal, plin de prea multe aluzii, referinți și citații literare și filosofice, lucruri explicabile pentru tinerețea studioasă a personagiilor, veridice desigur, dar stri- cind proporțiile literare ale operei.

Prin stilul de-o mare puritate, luminos și senin, delicat și nobil al multor pasagii (în special unele plimbări meditative ale lui Doru și jurnalul Antoninei), romanul lui Gala Galaction reprezintă o interesantă abatere de la drumul pe care se îndreaptă astăzi multe din romanele românești. E un antidot pentru vulgaritate și o rațiune împotriva unei anumite golănii de simțire, care poate fi la nevoie susținută de un talent, dar niciodată justificată. („*La răspîntie de veacuri*” de Gala Galaction, în *Viața românească*, an. XXVIII, nr. 6-8, iunie-august 1936, p. 55.)

Opera lui Gala Galaction se cuvine să fie așezată în această categorie, a literaturii care răspîndește căldura prieteniei. De la primele sale povestiri adunate în *Bisericuța din Răzoare* din 1914, trecînd prin acelea strînse în *Clopotele de la Minăstirea Neamțu* din 1916, precum și acelea din *Caligraful Terțiu*, publicate după 1920, și ajungînd la romanele *Doctorul Taifun*, *Roxana*, *Papucii lui Mahmud* și *La răspîntie de veacuri*, apărute între

1932 și 1935, această însușire nu se dezmințe niciodată. Fără îndoială că nu în toate paginile povestirilor și romanelor sale această căldură comunicativă te întâmpină cu aceeași putere. Mai ales în romanele sale, o elocvență covârșitoare a dialogului dă uneori o impresie de propovăduire incomplet travestită în creație literară; aceasta este, dealtfel, o trăsătură generală a firii lui Galaction, el este preocupat mereu de adevărul moral. (*Considerații confortabile*, București, Editura Eminescu, 1970, p. 211.)

AL. PIRU : Gala Galaction tratează în genere în romanele sale (*Roxana*, 1932, *Papucii lui Mahmud*, 1932, *Doctorul Taifun*, 1933 și *La răspîntie de veacuri*, 1935) probleme de etică pe care, deși cleric, nu le rezolvă în spirit îngust canonic, teologal, ci, cu înțelegere pentru păcatele omenești, în sens umanitarist. (*Analize și sinteze critice*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1973, p. 251.)

MIHAIL SEBASTIAN : Ar fi să sărăcim prea mult peisajul acestui roman, dacă l-am reduce la triumphiul Antonina-Doru-Elvira. În realitate gândul părintelui Galaction este de a îmbrățișa o întreagă societate, cu toate preocupările și sub toate aspectele ei. „Fabula mea are picioare de cronică”, zice autorul în prefață. Episodul Doru-Antonina nu este decît aspectul intim al poveștii, care se ramifică însă în nenumărate momente și schițe, ce vor trebui să dea în totalitatea lor un vast tablou social. [...]

Iubirea Antoninei și a lui Doru este o poveste de amor foarte frumoasă, plină de bune intenții, cu incontestabile învățăminte morale, dar — cel puțin la început — excesivă ca ton. Este în această dragoste o risipă verbală, de care romanticul și liricul Doru abuzează. Din primul moment sentimentul acestor doi tineri trece subit într-o zonă astrală, în care un lector, nu zic sceptic dar cumpătat, îi va urmări cu oarecare dificultate : „Doru Filipache întoarse capul spre Antonina Țanțu. Ochii lor se în-tilniră într-o încrucișare de raze sufletești care se frînseră și căzură în nevăzute scînteii, spre tainicul fund al inimii.”

Această pasiune, așa de fulgerător aprinsă, îl duce pe tînă-rul erou la o adevărată criză lirică. Scrisorile sale către iubită sînt de un entuziasm, de un retorism și de o flacără pasională, ce urcă spre cele mai despletite lamentații și invocări : „Domnișoară Antonino, te-am văzut neîncetat și pretutindeni în drumurile mele de intim și

neopelerin !... Dar te-am văzut, departe, într-o glorie sacră și solară de Oare eu știam bine că sunt nevrednic să mă apropiu."

Și în altă scrisoare, implorînd : „Orice s-ar fi întîmplat, scumpă domnișoară Antonino, fii colega mea cea ideală, fii aleasa visurilor mele de claritate platonice”.

Stilul epistolar al lui Doru Filipache este desigur sincer dar abuziv. Accentele sale patetice riscă să pară false și stridente prin exces de sentimentalism.

Trebuie să mărturisim că între Doru și Antonina, o preferăm fără ezitare pe ea, care o fi mai cenușie și mai lipsită de elan, dar tocmai de aceea este mai naturală, mai măsurată și mai de treabă. Puțină mediocritate nu strică în această explozie de temperament poetic.

De aceeași opinie este și fratele lui Doru, căpitanul Naum Filipache, a cărui intervenție în roman este salutară. El va proceda scurt și limpede, ducîndu-i pe cei doi eroi la ofițerul stării civile. E un val de bun-simț și de recreatoare simplitate, pe care apariția acestui căpitan fără frcleme intime, îl aduce în carte. Lectorul, obosit de pasajele sublime ale romanului, se va opri bucuros în această oază de simpatice platitudine.

Consider dealtfel personajele modeste ale cărții (cum este nu numai căpitanul Naum, ci și la fel de plăcutul Anghel Țanțu, sau buna doamnă Filipache, sau bătrînul Boruzescu), le consider a fi mult mai just și mai veridic realizate decît personajele complexe, care împovărează romanul cu literatura lor personală.

Odată căsătoriți cei doi tineri eroi, începe problema morală a amorului — problemă morală provocată de ispititoarea Elvira Iatropol. Este — sau mai degrabă pare să fie — elementul demonic al poveștii, spiritul rău, spiritul de aventură. (*Gala Galaction* : „La răspîntie de veacuri”, în *Rampa* din 23 noiembrie 1935.)

TEODOR VARGOLICI : Infățișînd idila dintre Doru Filipache și Antonina Țanțu, sub semnul exemplului oferit de prietenia lui John Stuart Mill cu doamna Taylor, Gala Galaction nu s-a îndepărtat însă prea mult de dezbaterile etice fundamentale pentru opera sa, aceea a luptei dintre spiritualitate și senzualitate, dintre puritate sufletească și ispită vinovată, dintre dionisiac și apolinic. Doru Filipache face parte din categoria eroilor specifici literaturii lui Gala Galaction, îndeosebi a celor din nuvele. El este originar din părțile sudice ale țării, din zona balcano-dunăreană, are deci un temperament aprins, înclinat visării, vieții

pasionale și mai puțin activității practice, o fire nestatornică, senzuală, impulsuri meridionale. [...]

Doru Filipache este astfel construit încît să poată oferi un material prielnic acțiunii modelatoare a Antoninei Țanțu, care, în intenția scriitorului, trebuie să illustreze, în mediul românesc, tipul de femeie britanică al doamnei Taylor. Antonina, diametral opusă lui Doru, este sobră și pozitivă, aplicată vieții practice și utile, lucidă și echilibrată. Crescută de mică la mînăstirea Agapia, la o mătușă călugăriță, are, în plus, puritatea creștină, în numele căreia acționează adesea. încă din perioada idilei, Antonina începe să-și exercite înrîurirea ei pozitivă asupra exuberantului și visătorului Doru Filipache. Acesta ar putea fascina și descumpăni pe oricare altă tînără, prin gesturile și elocința lui de viitor scriitor, cu uriașe aspirații literare : „Simt cu precizie că voi fi cineva... — declară patetic în fața Antoninei. Ți-am scris-o, ți-am repetat-o prin grai și azi ți-o spun cu încordarea tuturor nerăbdărilor mele ! Antonino, nu mă înșel și nu te înșel. Voi fi într-o zi cineva ! Dar iată condiția supremă pe care o cere azi sufletul meu : voi fi, dacă vii lîngă mine și ajuți și ocrotești și disciplinezi debitul vieții și al energiilor mele !... Voi fi ucenicul tău... Voi fi copilul risipitor care se întoarce acasă lîngă mama lui ! Voi fi visătorul, voi fi pribeagul care, după pribegii mici, după pribegii mari, va găsi unde să-și plece capul, va găsi iar și iar odihna, reconfortarea și înțelesul datoriei, lîngă draga lui Antonina !" Fără a fi apatică, insensibilă, Antonina îi răspunde cu luciditate, temperîndu-i învolburarea romantică : „Teodor, sinceritatea ta mă înduioșează... Cred că este elementul cel mai prețios cu care pornim la drum. Să începem neconținut de la franca privire a lucrurilor. Suntem de-abia studenți. Eu mai am doi ani, tu încă trei... Nu suntem nici bogați, nici săraci lipiți pămîntului. Trebuie 'ă muncim cu sîrguință și să terminăm onorabil studiile noastre Vom fi amîndoi licențiați. Trebuie să fim. Vom fi într-o zi ..mîndoi profesori de liceu. Trebuie să fim."

„Taylorismul" Antoninei se relevă, în paginile romanului, îndeosebi după căsătoria ei cu Doru Filipache. Asemenea ilustrei doamne britanice, tînăra doamnă Filipache are de făcut față unei grele și nobile îndatoriri. Nu după mult timp observă că nestatornicul ei soț este predispus să devieze de la condiția morală a vieții conjugale, sedus de grațiile bunei ei prietene, El vira la Iatropol, studentă în medicină. Cu calm, cu răbdare, cu o subtilă și grațioasă tactică feminină, cu înțelegere și încredere, Antonina izbutește să-1 readucă pe Doru la linia

de plutire, la îndatoririle de soț onest, de student silitor și de entuziast aspirant la gloria literară. [...]

Luată în sine, evocările prezintă, fără îndoială, un interes documentar și, deseori, o anume savoare. În mare măsură ele conțin date de ordin autobiografic, fapte cunoscute și trăite nemijlocit de scriitor în anii adolescenței. De pildă, casa familiei lui Doru Filipache din strada Semicerc este chiar casa în care a locuit Galaction, în timpul liceului : „Casa cu fereastra deschisă este o arhaică zămislire, ridicată în vremuri, pare-se în ograda bisericii Sfinții Voievozi, și, după glasul gîngav al legendei, chiar casa vestitului haiduc Tunsul, paracliserul acestui sfînt locaș". Atmosfera liceală de la „Sf. Sava", creată în jurul polemicii Gherea-Maiorescu, este, de asemenea, atmosfera în care s-a format Gala Galaction și pe care a evocat-o deseori : „Prin clasa a patra și a cincea de liceu, Filipache și cîțiva prieteni erau socialiști și admiratorii lui Dobrogeanu-Gherea. Pe vremea aceea, pontiful socialismului român ducea cu estetul Titu Maiorescu o polemică literară calmă, binecrescută, obiectivă și cu totul deasupra nivelului intelectual al cetitorilor români, fie maiorescieni, fie socialiști.

Elevii din clasa a patra și a cincea erau partizanii criticului Gherea. Elevii din clasa a șasea și a șaptea erau admiratorii *Logicii* lui Maiorescu și adversarii teoriilor socialiste."

Vrednic de reamintit este portretul lui Titu Maiorescu, așa cum apărea el studenților în litere și filozofie din ultimii ani ai secolului trecut : „Pare bine legat, îndesat și rezistent, ceea ce mărește surpriza să observi că mîinile sunt mici și degetele sunt *fuselés*, ca la femei.

Privirea ochilor este neagră și fără mîngiere. Ochii lui privesc adînc, străbătător, dar sunt reci, fără vîno încoace și par a fi paznicii unor porți de fier, încărcate cu lacăte grele. Mișcările mîinilor, evoluția bustului, tendința capului, de a se așeza tot în profil, în fața sălii pline, dovedesc, laolaltă, și o bogăție de eleganță nativă și o superioară preocupare de a o păstra și de a o spori...

Titu Maiorescu vorbește cu un glas așezat și egal, alb ca o zi de toamnă acoperită de nouri. În vorba lui se dă pe față o multiplă și greu de analizat preocupare. Vorbește nu ca un orator, ci ca un profesor de elocință. Și ar părea că voiește să țină o lecție model după ce într-o lecție anterioară a expus elevilor care sunt principalele reguli ale bunei elocuțiuni."

Dintre prietenii și colegii lui Doru Filipache, reține atenția în mod deosebit poetul Lara Teobald, care nu este altul decît Tudor Arghezi. După cum bine se știe, în acea

perioadă cel ce se numea Ion. N. Theodorescu și iscălea Ion Theo era ajutor de chimist la fabrica de zahăr de la Chitila. În roman, el apare într-o calitate similară, la moara de la Herăstrău. [...]

Și în romane Gala Galaction și-a afirmat trăsătura fundamentală a individualității sale artistice, aceea de povestitor. Judecate din punct de vedere compozițional, romanele sale nu sînt propriu-zis romane, în accepția curentă a noțiunii, ci mai mult narațiuni de largă aspirație, evocări amplificate. Desfășurarea lor urmează un fir continuu, liniar, fără acțiuni paralele, simultane, și fără ramificații complexe ale intrigii. Cu toate acestea, ca și nuvelele, captivează lectorul prin rezonanța lirică a expunerii, prin vibrația interioară a scenelor zugrăvite, prin intensitatea emoțională a analizelor psihologice întreprinse.

Nu întâlnim în romane, după cum nu întâlnim nici în nuvele, personaje conturate complex, individualizate distinct, care să poată fi trecute în galeria eroilor literari cu fizionomii aparte, singulare, rămase memorabile. Scriitorul nu și-a propus acest lucru. Gala Galaction nu a fost preocupat de a zugrăvi tipuri cu o precisă identitate literară, ci drame sufletești, procese de conștiință, pasiuni, pentru aceasta neavînd nevoie de prea multe și stricte determinări caracterologice. De aceea romanele sale sînt, în esență, dezbateri etice, ilustrări ale unor principii morale referitoare la conduita fie intimă, particulară, fie civică, socială. Accentul principal cade, ca în mai toate scrierile lui Gala Galaction, pe înfruntarea dintre spiritualitate și senzualitate, dintre puritate sufletească și ispită vinovată, îmb'-ăcînd forme și nuanțe variate, căpătînd rezolvări diferite, în raport cu viziunea specifică a scriitorului. (*Gala Galaction*, București, E.P.L., 1967, p. 290-297.)

TUDOR VIANU : Galaction sosește în București în anul 1890 și este, la început, elev intern al liceului „Sfîntul Sava”. Mai tîrziu devine student al Facultății de litere și filozofie. Acum încep să lucreze influențele de cultură cu un rol atît de important în formația sa. Galaction a consacrat acestei perioade romanul în două volume *La răspîntie de veacuri*, din 1935.

Întemeiat pe notațiile unui jurnal intim, ținut cu multă regularitate de scriitor în timp de mai multe decenii, această carte este una din cele mai interesante pentru cunoașterea împrejurărilor lui de viață, în anii trezirii la conștiința personalității, cît și prin numeroasele ecouri

relative la oamenii și evenimentele epocii. Urmărim în această carte povestirea unui episod personal în timpul căruia tînărul, intrat de timpuriu într-o căsătorie întemeiată pe înclinație și pe respect, trăiește totuși criza ameiitoare a unei erupții amoroase juvenile, dar este readus sub legăturile sale morale prin influența femeii cu o conștiință superioară, către care se îndreptase o clipă elanul său răătăcitor. În jurul acestui episod se adună multe răsunete din epocă.

Romanul *La răsăpintie de veacuri* a apărut cu o copertă pe care se vedea fotografia unui colț al vechii Universității din

București, distrusă în bombardamentul german din 1944, monumentala clădire ridicată de arhitectul Orăscu, cu șirul de coloane la etajul întii, cu frontonul triunghiular împodobit cu basoreliefuri deasupra statuetelor așezate pe console susținute de coloane, opere ale sculptorului Carol Stork.

Această ilustrare a copertei era cît se poate de potrivită fiindcă *La răsăpintie de veacuri* este romanul studențimii bucu- reștene în ultimii ani ai secolului trecut. Tînărul student Doru Filipache ascultă cursurile de filozofie ale lui Titu Maiorescu, care expune istoria filozofiei engleze în secolul al XIX-lea, apoi pe acele ale profesorului materialist și ateu C. Dimitrescu-Iași, și ia parte la dezbaterile vremii care împărțea simpatiile studenților între unul sau celălalt dintre acești maeștri.

Era un moment care despărțea tineretul numai cu un deceniu de moartea lui Eminescu. Poeziile acestuia erau în toate mîinile, cîntau în toate inimile, dar fenomenul propriu-zis al eminescianismului, caracterizat de Vlahuță a doua zi după dispariția poetului, se găsea în declin. Urcau pe firmament stele noi : a lui Vlahuță, a lui Delavrancea, a lui Coșbuc.

Problematica țărănească a lui Vlahuță, solidaritatea protestatară a acestuia cu soarta țărănimii exploatate va da rezultate în opera lui Galaction. Studentul îl zărește într-o zi pe mai-ma- rele său, dar nu îndrăznește încă să se apropie de el. În notele lui figurează momentul descoperirii lui Coșbuc, cu versurile lui bătute în efie, despre care își va aduce aminte mereu, pînă tîrziu.

Este un moment în care poporul și națiunea dobîndesc o nouă conștiință de sine nu numai în operele noilor scriitori, dar și în tablourile lui Nicolae Grigorescu, expuse în sălile capitalei. Publicul literar urmărise polemica dintre Maiorescu și Gherea, și înclinările se distribuiau după tendințele fiecăruia, la dreapta sau la stînga ; ale lui Galaction se îndreaptă către Gherea pe care îl ascultă o dată

într-o sală populară și are prilejul să compare vorbirea sfătoasă a învățătorului clasei sale cu oratoria academică a lui Maiorescu

.Atracția tinereții lui Galaction pentru socialism este mereu măturisită și ea nu se va dezminți niciodată, deși concepția sa religioasă de viață, formată prin unele din influențele familiei și ale mediului său apropiat, l-a făcut să recunoască în socialiști niște tovarăși de drum, dar nu și niște tovarăși de luptă. Mai târziu se va pleca însă cu pietate în fața mormintului lui Frimu, și când dureri mari ale vieții îl încearcă în diferite momente, de pildă după sfârșitul primului război mondial, drumurile sale îl poartă din nou către cei care sufereau, către oprimați, către schingiuiți, către marea oaste a luptătorilor pentru o lume mai bună.

Prezența omului în opera lui Galaction este faptul cel mai sensibil al contactului cu ea. Talentul său are înălțimi și lipsuri. Este talentul unuia din cei mai buni descriptivi din literatura noastră : vede și aude natura, trec prin senzoriul lui și răsună adînc toate impresiile emaneate de la lumea exterioară. Pătrunde în complicația sentimentelor omenеști, știe să le deslușească firele, pricepe bine pe oamenii lui. Povestește cu șart, știe să creeze tensiunile interesului și să le dezlege. Este mai puțin meșter îft redarea graiului viu în care scriitorii români reușesc de obiaei atît de bine, nu diferențiază îndeajuns pe oameni după felul vorbirii lor, expunerea lui este prea aglomerată de exprimarea figurativă. Dar o pagină de Galaction poartă totdeauna în filigran semnătura lui, este cu neputință s-o atribui altcuiva, și împrejurarea aceasta se datorește în primul rînd lirismului care o străbate de obicei, expresiei sentimentului său dulce sau aprins, îndurerat sau resemnat. (*Gala Galaction în Analele Academiei R.P.R.*, 1959, voi. 9, București, Editura Academiei, 1961, p. 77-78.

)CUPRÎNS

Preliminarii..... 5

Partea întâi.....11

Partea a doua..... . 125

Partea a treia.....236

REPERE ISTORICO-LITERARE

Gala Galaction : 377 ; G. Călinescu : 379 ; Const. Ciopraga : 381 ; Pompiliu Constantinescu : 383 ; Dumitru Micu : 385 ; Ovidiu Papadima : 385 ; Perpessicius : 386 ; Al. Philippide : 386 ; Al. Piru : 391 ; Mihail Sebastian : 392 ; Teodor Vargolici : 393 ; Tudor Vianu : 396.

Lector : RTJXANDRA NÍCULESCU Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar 15.03.1974. Tiraj 15160 ex. broșate. Coli ed. 21,92. Coli tipar 25.

Tiparul executat sub comanda nr. 40 045 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”, Piața Scînteii nr. 1, București, Republica Socialistă Români

aLei 11,50